Ersättning för brottsskador

Ur KB:s samlingar
Digitaliserad år 2013
National Library of Sweden

SOU 1977:36

Betänkande av brottsskadeutredningen

Ersättning för brottsskador

SOU 1977:36

Betänkande av brottsskadeutredningen

52
18

Statens offentliga utredningar
1977:36
Justitiedepartementet

Ersättning för brottsskador

Betänkande av brottsskadeutredningen
Stockholm 1977

Compensation for Victims of Crime
Omslag Håkan Lindström
ISBN 91-38-03219-8
ISSN 0375-250X
Göteborgs Offsettryckeri AB
Stockholm 1977

Till statsrådet och chefen för justitiedepartementet

Enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 28 juni 1974 tillkallade chefen för justitiedepartementet den 11 september 1974 riksåklagaren Holger Romander samt riksdagsmännen Sven Johansson och Arne Nygren att som sakkunniga utreda frågan om vidgad ersättning till brottsoffer m. m. Departementschefen förordnade Romander att vara de sakkunnigas ordförande.

De sakkunniga antog namnet brottsskadeutredningen.

Till experter att biträda utredningen förordnades den 21 oktober 1974 hovrättsassessorn Edvard Nilsson, direktören Erland Strömbäck och lagmannen Carl-Edvard Sturkell. Till sekreterare åt utredningen utsågs den 24 september 1974 numera hovrättsassessorn Karl Sidenbladh.

Genom regeringens beslut den 6 februari 1975 utvidgades utredningens uppdrag till att avse även frågan om statlig ersättning för skada till följd av förmyndares eller god mans försäkringring e.d.

Utredningen får härmed överlämna sitt betänkande "Ersättning för brottsskador" med förslag till brottsskadelag m. m.

Experterna i utredningen har förklarat sig biträda av utredningen framlagda förslag.

Utredningsuppdraget är härigenom slutfört.

Stockholm den 1 juli 1977

Holger Romander

Sven Johansson *Arne Nygren*

/Karl Sidenbladh

Innehåll

Författningsförslag 7
1 Förslag till brottsskadelag 7
2 Förslag till förordning med instruktion för brottsskadenämnden 10
3 Förslag till förordning om ändring i avskrivningskungörelsen (1965:921) 11

Sammanfattning 13

Summary 19

1 *Utredningsarbetet* 25
1.1 Utredningens direktiv 25
1.2 Utredningsarbetets bedrivande 28

2 *Nuvarande förhållanden* 31
2.1 Inledning 31
2.2 Ersättning vid skador i allmänhet 33
2.2.1 Skadestånd 33
2.2.2 Andra ersättningsanordningar 42
2.2.3 Samordning mellan skadestånd och annan ersättning 46
2.3 Ersättning vid brottsskador i allmänhet 49
2.3.1 1971 års kungörelse 49
2.3.2 Vissa andra ersättningsanordningar 56
2.3.3 Försäkringsskydd vid brottsskador 57
2.4 Ersättning vid rymlingsskador 66
2.4.1 Rymlingsanslaget 66
2.4.2 Skador vid vård i kommunal regi 73
2.5 Ersättning vid brott mot omyndiga m. fl. 76
2.5.1 Vissa bestämmelser i föräldrabalken m. m. 76
2.5.2 Särskilda skadeståndsregler 83
2.5.3 Försäkringsskydd m. m. 84
2.5.4 Frågans tidigare behandling 85
2.6 Statens skadereglerande verksamhet 87
2.6.1 Skadestånd 87
2.6.2 Vissa andra ersättningsformer 89
2.6.3 Försäkring och liknande ersättningsformer 90

2.6.4 Administrationen av brottsskadeanslaget 91
2.6.5 Administrationen av rymlingsanslaget 93

3 *Utländsk rätt* 95

4 *Utredningens överväganden* 105
4.1 Allmänna utgångspunkter 105
4.2 Det geografiska tillämpningsområdet för ett statligt ersättningssystem 117
4.3 Ersättningsgilla skador 119
4.3.1 Personskada 120
4.3.2 Sakskada och ren förmögenhetsskada i allmänhet . 124
4.3.3 Sakskada och ren förmögenhetsskada i samband med rymning 127
4.3.4 Sakskada och ren förmögenhetsskada vid brott mot omyndiga 134
4.4 Ersättningens bestämmande 139
4.4.1 I princip skadeståndsrättsliga regler 139
4.4.2 Ersättning utöver skadeståndsrättens ramar . . . 141
4.4.3 Avräkning av skadestånd och andra förmåner . . 141
4.4.4 Jämkning med hänsyn till den skadelidandes eget beteende 145
4.4.5 Hänsynstagande till föreliggande försäkringsmöjligheter 148
4.4.6 Självrisk 150
4.4.7 Ersättningens form 152
4.4.8 Ersättningsnivån 155
4.5 Regress mot skadevållaren 158
4.6 Administrationen 159
4.7 Kostnadsberäkningar 168
4.7.1 Anslaget för brottsskadeersättning 168
4.7.2 Administrationskostnader 170

5 *Specialmotivering* 173
5.1 Förslaget till brottsskadelag 173
5.2 Förslaget till förordning med instruktion för brottsskadenämnden 189
5.3 Förslaget till förordning om ändring i avskrivningskungörelsen (1965:921) 191

Bilaga *Nordiska författningstexter* 193

Författningsförslag

1 Förslag till Brottsskadelag

Härigenom föreskrives följande.

1 § Till den som har tillfogats skada genom brott utgår ersättning av statsmedel (brottsskadeersättning) enligt denna lag.

Brottsskadeersättning utgår ej om skadehändelsen har så ringa anknytning till Sverige att det icke är rimligt att skadan ersättes av allmänna medel.

2 § Brottsskadeersättning utgår för personskada om brottet har begåtts i Sverige eller förövats utom landet mot person som har hemvist här.

Ersättning utgår också för skada som i samband med personskada har uppkommit på kläder och andra personliga bruksföremål som den skadelidande bar på sig.

3 § Brottsskadeersättning utgår för sakskada och, om särskilda skäl föreligger, för ren förmögenhetsskada om brottet har begåtts i Sverige och förövats av

1. person som är intagen i kriminalvårdsanstalt,
2. person som är inskriven vid ungdomsvårdsskola eller av annan anledning är intagen i sådan skola,
3. person som är intagen i allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare, dock ej under försökspermission annat än när han bor på inackorderingshem eller åtnjuter familjevård,
4. person som på grund av misstanke om brott eller eljest är intagen i polisarrest eller allmänt häkte eller har avvikit därifrån, eller
5. person som i Danmark, Finland, Island eller Norge har underkastats motsvarande frihetsberövande.

4 § I annat fall än som avses i 3 § utgår brottsskadeersättning för förlust av eller skada på egendom som fordras för den skadelidandes försörjning, om brottet har begåtts i Sverige. Ersättning för ren förmögenhetsskada utgår dock endast om synnerliga skäl föreligger.

5 § Beträffande brottsskadeersättning äger 5 kap. skadeståndslagen (1972:207) och lagen (1973:213) om ändring av skadeståndslivräntor motsvarande tillämpning.

Livränta utgår endast när ersättningen avser inkomstförlust eller förlust av underhåll och är av väsentlig betydelse för den skadelidandes försörjning.

6 § Vid bestämmande av brottsskadeersättning beaktas, utöver förmåner som avses i 5 kap. 3 § skadeståndslagen (1972:207), i skälig omfattning ersättning i övrigt som sökanden har rätt till på grund av skadan.

Den som måste antagas ha underlåtit att försäkra egendom på grund av omfattningen av sina intressen äger ej rätt till ersättning för skada på egendomen i vidare mån än om försäkring hade funnits.

Skadestånd avräknas i den mån det har betalats eller kan beräknas bli betalt.

7 § Brottsskadeersättning får ej överstiga tjugo gånger basbeloppet enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring vid personskada eller tio gånger basbeloppet vid annan skada. Skall ersättningen utgå som livränta får den dock bestämmas till vad som svarar mot, för år räknat, högst tre gånger basbeloppet.

8 § Brottsskadeersättning kan jämkas efter vad som är skäligt med hänsyn till föreliggande försäkringsmöjligheter på den skadelidandes sida, den skadelidandes underlåtenhet att vidtaga sedvanliga försiktighetsåtgärder, hans uppträdande i samband med brottet och övriga omständigheter.

9 § Från det belopp, vartill den sammanlagda gottgörelsen enligt 5–8 §§ uppgår, avräknas 200 kronor. Om skadan omfattas av försäkring med högre självrisk än 200 kronor avräknas dock belopp motsvarande hela självrisken.

Avräkning enligt första stycket sker ej i fråga om skada som har vållats av någon som avses i 3 § när skadan har uppkommit på eller i närheten av anstalt eller annan plats där han har erhållit vård. Avräkning sker ej heller vid skada som avses i 4 §.

10 § Har brottet ej polisanmälts, utgår brottsskadeersättning endast om sökanden visar giltig anledning till att sådan anmälan icke har gjorts.

11 § Fråga om brottsskadeersättning prövas av brottsskadenämnden. Ansökan om ersättning med högst 500 kronor i anledning av skada vållad av någon som avses i 3 § 1 eller 2 får dock prövas av annan myndighet som regeringen bestämmer.

12 § Ansökan om brottsskadeersättning skall göras inom två år från det brottet förövades. Om särskilda skäl föreligger, får ansökan prövas även om den har kommit in för sent.

Ansökan göres på blankett som fastställes av brottsskadenämnden och ges in till den myndighet som skall besluta i ärendet. Till ansökningshandlingen skall fogas de handlingar som behövs för prövningen.

13 § Mot beslut av myndighet som anges i 11 § andra meningen föres talan hos brottsskadenämnden genom besvär. Mot brottsskadenämndens beslut får talan ej föras.

14 § Om särskilda skäl föreligger med hänsyn till sökandens ekonomiska förhållanden, utgår ersättning för hans kostnad för biträde eller utredning i brottsskadeärendet.

15 § Utgår brottsskadeersättning träder staten i motsvarande mån in i den skadelidandes rätt till skadestånd eller annan förmån på grund av brottet som icke har beaktats när brottsskadeersättningen fastställdes.

16 § Ersättning enligt denna lag utbetalas av brottsskadenämnden.

Denna lag träder i kraft den

Genom lagen upphäves kungörelsen (1971:505) om ersättning av allmänna medel för personskada på grund av brott samt föreskrifterna i brevet (1973:493) till socialstyrelsen angående anslag för budgetåret 1973/74 till Ersättningar för skador vållade av vissa rymlingar m. fl. Äldre bestämmelser om bestämmande av ersättning tillämpas dock alltjämt i fråga om skada som har inträffat före upphävandet.

Ärende om ersättning enligt de äldre bestämmelserna, vilket vid ikraftträdandet av denna lag är anhängigt hos regeringen eller socialstyrelsen, skall överlämnas till brottsskadenämnden. Detta gäller dock ej ärende där socialstyrelsen har meddelat beslut före ikraftträdandet.

2 Förslag till Förordning med instruktion för brottsskadenämnden

Regeringen föreskriver följande.

Inledande bestämmelse

1 § För brottsskadenämnden gäller 2–4 och 11–13 §§ allmänna verksstadgan (1965:600).

Uppgift

2 § Nämnden handlägger ärenden enligt brottsskadelagen (197 :000).

Nämnden företräder staten såväl vid som utom domstol i fråga om fordran som avses i 15 § brottsskadelagen.

Organisation

3 § Nämnden består av ordförande och vice ordförande, vilka skall vara lagfarna och erfarna i domarvärv, och högst tre andra ledamöter. För varje annan ledamot än ordföranden finns en ersättare. Ordförande, vice ordförande, övriga ledamöter och ersättare förordnas av regeringen för en tid av högst tre år.

Ärendenas handläggning

4 § Brottsskadenämnden sammanträder på kallelse av ordföranden.

5 § Nämndens kansligöromål fullgöres av

6 § Nämnden är beslutför när minst fyra ledamöter, bland dem ordföranden eller vice ordföranden, är närvarande.

Yppas vid omröstning i nämnden delade meningar, skall i tillämpliga delar gälla vad som stadgas i rättegångsbalken angående omröstning i tvistemål.

7 § Ärende avgöres efter föredragning som, om ej annat bestämmes, ankommer på tjänsteman hos

8 § Nämndens ordförande eller tjänsteman hos
som nämnden utser får infordra förklaring, upplysning eller yttrande i ärende hos nämnden.

Denna förordning träder i kraft den

3 Förslag till Förordning om ändring i avskrivningskungörelsen (1965:921)

Regeringen föreskriver att 18 § avskrivningskungörelsen (1965:921) skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

18 §[1] Samma befogenhet som bevakningsmyndighet i fråga om bevakning, indrivning, avskrivning och ackord tillkommer

riksförsäkringsverket beträffande fordran enligt 20 kap. 4 § lagen (1962:381) om allmän försäkring och 12 § lagen (1947:529) om allmänna barnbidrag,

generaltullstyrelsen beträffande fordran som avses i förordningen (1928:124) angående förfarandet i vissa fall vid oriktig avgiftsberäkning hos tullverket,

lantbruksstyrelsen beträffande fordran enligt lantbruksnämndstaxan (1967:445),

lantmäteristyrelsen beträffande fordran enligt lantmäteritaxan (1971:1101),

bostadsstyrelsen beträffande fordran på grund av utbetalt statligt bostadstillägg enligt kungörelsen (1968:425) om statliga bostadstillägg till barnfamiljer eller fordran enligt kungörelsen (1973:379) om statskommunala bostadstillägg till den del fordringen täckes av statsbidrag.

rättshjälpsnämnden beträffande fordran enligt rättshjälpslagen (1972:429),

länsstyrelsen beträffande fordran enligt kungörelsen (1947:642) med bestämmelser angående vissa kostnader vid domstol, fordran på expeditionsavgift enligt expeditionskungörelsen (1964:618) eller fordran på grund av utbetalat garantibelopp enligt lagen (1970:741) om statlig lönegaranti vid konkurs,

brottsskadenämnden beträffande fordran enligt brottsskadelagen (197 :000).

Denna förordning träder i kraft den

[1] Senaste lydelse 1973:1129.

Sammanfattning

Nuvarande förhållanden

Den som tillfogas skada till person eller egendom kan ofta få ersättning från flera olika håll. Detta gäller framför allt vid personskador. Vid dessa har alla medborgare ett grundläggande ekonomiskt skydd genom socialförsäkringen. I åtskilliga fall utgår ersättning ur någon privat liv-, olycksfalls- eller sjukförsäkring. Vissa arbetstagare erhåller dessutom av arbetsgivaren direkt bekostade sjukförmåner. Vid sakskador och andra förmögenhetsskador kan den skadelidande vara berättigad till ersättning i den mån han har tecknat försäkring. Sådana försäkringar har en vidsträckt utbredning framför allt i form av kombinerade försäkringar, t. ex. hemförsäkring. De nu nämnda ersättningsanordningarna ger dock i regel inte full ersättning för skadan.

Den skadelidande kan också vara berättigad till skadestånd, som i princip skall ge full ersättning för den lidna skadan. Rätt till skadestånd föreligger bl. a. när den skadelidande har tillfogats skadan genom brott. Skadeståndsreglernas effektivitet är emellertid beroende av den skadeståndsskyldiges betalningsförmåga. Den som har begått ett brott förblir ofta okänd. Och även om gärningsmannen anträffas saknar han i de flesta fall förmåga att ens till någon del betala skadeståndet. Det skydd som skadeståndsreglerna till synes ger de skadelidande brottsoffren är alltså ineffektivt.

När det gäller personskador genom brott bör i detta sammanhang nämnas den försäkringsform som kallas överfallsskydd. Detta skydd ingår som en obligatorisk del i de flesta hem-, villahem- och reseförsäkringar. Försäkringen innebär att bolaget betalar skadestånd som den försäkrade har rätt till för personskada som har tillfogats honom genom misshandel eller annat uppsåtligt våld. Ersättning lämnas under förutsättning att den skadeståndsskyldige är okänd eller saknar förmåga att betala skadeståndet. Vissa andra inskränkningar gäller. Det högsta försäkringsbelopp som kan utgå är 200 000 kr. Det sammanlagda ersättningsbeloppet från överfallsskyddet torde uppgå till omkring 3 milj. kr. per år.

Också det allmänna har skapat vissa möjligheter till ersättning av allmänna medel åt dem som har blivit skadade till följd av brott.

År 1948 inrättades det s. k. rymlingsanslaget på statsbudgeten. Från detta anslag kan ersättning utbetalas för skador som har vållats av personer intagna på ungdomsvårdsskolor, kriminalvårdsanstalter och all-

männa vårdanstalter för alkoholmissbrukare. Ersättning utgår för skada som har orsakats av intagen som har avvikit från skolan eller anstalten eller lämnat denna för frigång, vård utom skola eller permission m. m. Ersättning ges för person- och sakskada och i viss utsträckning för ren förmögenhetsskada. Ersättningen bestäms efter en skälighetsprövning. I de flesta fall utges dock utan behovsprövning full ersättning för skada som inte täcks av försäkring.

Rymlingsanslaget handhas av socialstyrelsen. Det årliga antalet ansökningar är omkring 3 000 och utgiften under budgetåret 1975/76 var 1 057 000 kr.

Sedan år 1971 betalas ersättning av statsmedel för vissa personskador som har uppkommit till följd av brott. Bestämmelser finns i kungörelsen (1971:505) om ersättning av allmänna medel för personskada på grund av brott. Ersättning utgår efter prövning av sökandens behov. Den skadelidande får vidare bära en självrisk av 200 kr.

Denna ersättningsordning (brottsskadeanslaget) handhas av justitiedepartementet. Budgetåret 1975/76 inkom 268 ansökningar. Ersättning beviljades i 150 fall med sammanlagt 668 000 kr.

Landstingen och kommunerna svarar i viss utsträckning för skador orsakade av patienter i psykiatrisk vård eller samhällsvård enligt barnavårdslagen m. m.

Brottsskadeutredningen

Brottsskadeutredningen tillsattes år 1974 med uppdrag att utreda frågan om vidgad ersättning till brottsoffer. Utredningsarbetet skulle i första hand inriktas på att bygga ut möjligheterna till ersättning för personskador. Vidare skulle undersökas om det fanns tillräckliga skäl att utvidga ersättningssystemet till att avse även ersättning för sakskador. Utredningen skulle också se över reglerna för rymlingsanslaget och pröva om det fanns skäl att sammanföra detta med reglerna om ersättning till brottsoffer i andra fall till en gemensam administration. År 1975 utvidgades uppdraget för utredningen till att avse även frågan om statlig ersättning för skada som förmyndare eller god man kan vålla den han företräder genom brott såsom förskingring.

Utredningen föreslår i detta betänkande att de nuvarande reglerna om ersättning av allmänna medel för skador genom brott görs förmånligare i åtskilliga hänseenden och förs samman till en brottsskadelag. Sådan ersättning som utgår enligt lagen kallas brottsskadeersättning. Uppgiften att pröva ansökningar om ersättning anförtros åt en ny myndighet, brottsskadenämnden.

Brottsskadeersättning

Av de skador som kan drabba samhällsmedborgare framstår *personskadorna* som särskilt angelägna att täcka. De ersättningsmöjligheter som infördes år 1971 tog sikte på att tillgodose de socialt mest ömmande behoven. Ersättningen skulle utgå efter en prövning av den skadelidandes behov av ersättning.

Utredningen har funnit att flera skäl talar för att ersättning av allmänna medel bör kunna utgå också till de skadelidande vilkas ekonomiska förhållanden är sådana att de för närvarande inte har möjlighet att få ersättning. Erfarenheterna från tillämpningen av brottsskadeanslaget ger utredningen anledning att anta att någon större ökning av statens kostnader för brottsskadeersättning vid personskada inte behöver befaras genom en frikostigare regel i detta avseende. Utredningen föreslår därför att brottsskadeersättning för personskador i fortsättningen skall bestämmas utan någon behovsprövning. Ersättningen skall i stället utgå enligt skadeståndsrättsliga regler, bl. a. principen om full ersättning för den lidna skadan. Vissa begränsningar i ersättningsmöjligheterna är dock nödvändiga av olika skäl.

I fråga om sakskada och ren förmögenhetsskada som har vållats av rymlingar och andra intagna vid anstalter *(rymlingsskador)* föreslår utredningen endast mindre ändringar. Kretsen av de skadevållare som kommer i fråga vidgas något till att omfatta bl. a. anhållna och häktade. En särskild regel om skador vållade av rymlingar från annat nordiskt land införs.

I riksdagen och i andra sammanhang har vid olika tillfällen förts fram krav på att ersättning skall utgå av statsmedel också vid *andra egendomsskador* än rymlingsskador. Redan en försiktig beräkning av de kostnader som föranleds av brott ger vid handen att statsfinansiella skäl för närvarande inte medger att staten tar på sig någon större del av dessa skador. Också vissa invändningar av rättspolitisk natur kan riktas mot ett utökat ersättningssystem. Utredningen har emellertid funnit att särskilda skäl talar för att ersättning skall kunna ges vid brott som avser egendom av särskild betydelse för enskilda personers framtida försörjning. Utredningen föreslår därför att brottsskadeersättning skall kunna utgå vid förlust av eller skada på egendom som fordras för den skadelidandes försörjning, vid ren förmögenhetsskada dock endast om synnerliga skäl föreligger. De situationer som utredningen främst har i åtanke är brott varigenom en arbetstagare eller enskild näringsidkare får redskap eller inventarier stulna eller förstörda liksom fall då föremål eller penningmedel som är nödvändiga för någons försörjning avhänds honom genom brott. Ersättningen skall bestämmas efter en skälighetsprövning som inte enbart skall inrikta sig på sökandens behov. Förluster som sökanden kan bära utan större svårighet skall inte ersättas.

Utredningen har också prövat frågan om ersättning av allmänna medel för skador till följd av *brott mot omyndiga m. fl.* av förmyndare eller god man. Det är ett viktigt allmänt intresse att omyndigas egendom bereds effektivt skydd. Det allmänna har också genom detaljerade föreskrifter i förmynderskapslagstiftningen om placering av omyndigs egendom, redovisningsskyldighet för förmyndare och kontroll genom organ för det allmänna sökt förebygga eller begränsa brott mot omyndiga. Antalet förluster på grund av brott av förmyndare med avseende på omyndigas egendom har varit mycket litet. Om fel eller försummelse i samband med kontrollen från det allmännas sida har medverkat till att skada har uppkommit kan numera staten eller kommun vara skadeståndsskyldig. Utredningen har funnit att ett särskilt ersättningssystem för skador på detta område måste förses med långtgående undantag och

skulle komma till obetydlig användning. Utredningen kan därför inte förorda att det införs någon sådan särskild ersättningsmöjlighet. Utredningen har dock, för den händelse en ersättningsmöjlighet på detta område bedöms motiverad, lämnat synpunkter på de problem som möter när det gäller att utforma ett sådant system.

Brottsskadeersättning skall enligt huvudregeln utgå för skador genom brott som har förövats i Sverige. Brottsskadeersättning utgår dock inte om skadehändelsen har så ringa anknytning till Sverige att det inte är rimligt att skadan ersätts av allmänna medel. När det gäller personskador kan ersättning utgå även vid brott utom landet under förutsättning att den skadelidande har hemvist här.

Bestämmande av ersättningen

Brottsskadeersättningen skall i princip bestämmas helt efter skadeståndsrättsliga regler och alltså utgöra full ersättning för den lidna skadan. Därvid skall dock avräknas andra förmåner som sökanden har rätt till på grund av skadan. Skadestånd skall avräknas om det har betalats eller kan beräknas bli betalt. Vidare skall utbetalning från försäkring dras av i skälig omfattning.

Staten och vissa större kommuner och företag underlåter i princip att skydda sig genom försäkring med hänsyn till den riskfördelning som ändå förekommer i deras verksamhet. Sådana s. k. självförsäkrare har enligt förslaget inte rätt till ersättning i större utsträckning än andra skadade som har försäkring.

Förslaget innehåller särskilda regler om jämkning av brottsskadeersättning. Underlåtenhet av den skadade att teckna försäkring mot skador genom brott kan påverka ersättningen endast när det är fråga om försäkring som är bruklig i motsvarande förhållanden. Också den skadelidandes underlåtenhet att vidta sedvanliga försiktighetsåtgärder kan medföra att ersättningen sätts ned eller faller bort helt. Ett exempel på detta är att den skadelidande har förvarat stöldbegärlig egendom på ett olämpligt sätt. Jämkning kan vidare ske med hänsyn till den skadelidandes uppträdande och övriga omständigheter i samband med brottet. Härvid kan hänsyn tas till om den skadelidande har uppträtt provocerande. Ersättningen kan också jämkas om skadan har uppkommit i samband med att den skadelidande har deltagit i brottslig eller på annat sätt klandervärd verksamhet. Vid personskada får dock jämkning inte ske så att den skadade under hela livet blir lidande av en tillfällig oaktsamhet.

Brottsskadeersättning för personskada skall i regel utgå i form av ett engångsbelopp, vilket utredningen föreslår maximerat till 20 basbelopp, f. n. drygt 220 000 kr. Om ersättning för framtida inkomstförlust är av väsentlig betydelse för den skadelidandes försörjning skall årlig livränta kunna utgå med högst tre basbelopp, dvs. omkring 33 000 kr. Från ersättningen dras också en självrisk av 200 kr.

Vid andra skador än personskada föreslås som högsta ersättningsbelopp tio basbelopp, vilket f. n. motsvarar drygt 110 000 kr. Självrisk på 200 kr. skall enligt förslaget dras av vid rymlingsskador som uppkommer utanför området närmast anstalten eller annan plats där skadevållaren har erhållit vård.

Regress mot skadevållaren

I den mån brottsskadeersättning utgår skall staten enligt förslaget överta den skadelidandes rätt till skadestånd av gärningsmannen. Staten får härigenom en möjlighet att regressvis återkräva den utgivna ersättningen av den som har vållat skadan. Denna möjlighet måste dock utövas med beaktande av skadevållarens ofta svåra situation och vikten av hans sociala återanpassning. Utredningen räknar med att regressrätten kommer att utnyttjas endast i undantagsfall.

Administrationen

Som tidigare nämnts föreslås att ansökningar om brottsskadeersättning prövas av en särskild nämnd, brottsskadenämnden. Denna föreslås få en allsidig sammansättning som tillgodoser behovet av juridisk sakkunskap, erfarenhet av skadereglering och insikter i kriminalpolitiska spörsmål. Brottsskadenämndens avgöranden skall enligt förslaget inte kunna överklagas.

Ansökningar om ersättning med mindre belopp skall kunna prövas av t. ex. styrelse för ungdomsvårdsskola.

För att brottsskadeersättning skall utgå förutsätts i regel att polisanmälan har skett. Ansökan om ersättning skall vidare göras inom två år från det brottet förövades, om inte särskilda skäl föreligger.

Den sökande skall, utöver vad som följer av rättshjälpslagen, i vissa fall kunna få ersättning för sina kostnader för biträde eller utredning i ärendet.

Kostnaderna

Den sammanlagda utgiften från brottsskadeanslaget och rymlingsanslaget var för budgetåret 1975/76 omkring 1,8 milj. kr. Utredningen beräknar att anslagsbehovet för det första budgetåret efter den reform som utredningen föreslår uppgår till omkring 3,0 milj. kr. Man kan räkna med att bl. a. en vidgad kännedom om möjligheten att få ersättning för brottsskador kommer att leda till ett ökat antal ansökningar. I samband härmed understryker utredningen vikten av en fullgod information till allmänheten.

Utredningen har beräknat personalbehovet för brottsskadenämndens kansli till 13,5 tjänster. Anslagsbehovet för ersättningsordningens administration under det första budgetåret kan beräknas till 1,7 milj. kr. Det bör beaktas att dessa resurser till övervägande delen motsvaras av besparingar i fråga om personal och övriga kostnader vid socialstyrelsen och justitiedepartementet.

Övergångsbestämmelser

De nya ersättningsreglerna föreslås tillämpliga endast på skador som inträffar efter brottsskadelagens ikraftträdande. I fråga om äldre skador tillämpas de hittillsvarande reglerna om bestämmande av ersättning.

I fråga om förfarandet vid fastställande av brottsskadeersättning skall de nya reglerna tillämpas genast vid ikraftträdandet.

Summary

Present situation

A person who suffers personal injury or damage to his property is often entitled to compensation from different sources. This applies especially to personal injuries. Any inhabitant of Sweden who suffers personal injury is entitled to basic economic support through social insurance. In many cases compensation is paid by some private life, accident or health insurance. Some employees are also given directly paid health benefits by their employers. In the case of damage to property, the person suffering the damage can be entitled to compensation insofar as he has taken out an insurance. Insurance of this type is widespread, particularly in the form of combined insurances, e.g. householder's comprehensive policy. The means of compensation mentioned, however, do not generally provide full compensation for the damage suffered.

The person suffering injury or damage can also be entitled to indemnity, which in principle should provide full compensation for the damage or injury suffered. A person is entitled to indemnity inter alia when he suffered the damage or injury as a result of crime. The efficacy of the indemnity regulations, however, depends on the ability of the person responsible for the damage to pay. Often the person who commits a crime escapes justice. Even if he is arrested, he usually cannot pay any damages at all. In other words, the security which indemnity regulations appear to provide, is ineffectual.

In the context of personal injury as a result of crime, it should be mentioned that there is a form of insurance known as cover against assault. This insurance cover is included as an obligatory part of most householder's comprehensive insurances, for example. This insurance cover means that the insurance company pays the damages to which the insured person is entitled for personal injuries suffered as a result of assault and battery or other deliberate violence. Compensation is paid provided that the person liable to pay damages is unknown or lacks the ability to pay damages. Certain other restrictions apply. The maximum amount payable is Skr. 200 000[1]. The total amount paid in compensation for assault would be about Skr. 3 million per year.

Compensation can also be paid from public funds to people who have suffered injury as a result of criminal actions.

[1] Skr. 100 is approximately equivalent to £13.50 or US$23.00.

In 1948 the so-called Escapees' Scheme was introduced in the national budget. This provides compensation for injury or damage caused by persons committed to reformatory schools, prisons and public institutions for alcoholics. Compensation is paid for damages caused by persons who are committed to any such institution and who abscond from them or who have been granted home leave or a pass for treatment outside the institution or have been given a leave pass etc. Compensation is paid for personal injuries, for damage to property, and, to a certain extent, for financial loss. Compensation is determined on the basis of a consideration of equity. In most cases, however, full compensation is paid for damages not covered by insurance, without any means test.

This Scheme is administered by the Social Welfare Board. Some 3 000 applications for compensation are received every year and expenditure in fiscal 1975/76 totalled Skr. 1 057 000.

Since 1971 compensation has been paid from government funds for certain personal injuries resulting from criminal actions. Compensation is paid after the needs of the applicant have been considered, with a deductible of Skr. 200.

This form of compensation (the Criminal Injuries Compensation Scheme) is administered by the Ministry of Justice. In fiscal 1975/76 268 applications were received. Compensation totalling Skr. 668 000 was awarded in 150 cases.

The County Councils and municipal authorities pay to a certain extent compensation for injuries or damages caused by psychiatric patients or persons committed to a public institution under the terms of the Child Welfare Law, etc.

The Commission on Criminal Injuries

The Commission on Criminal Injuries was appointed in 1974 and charged with examining the question of extended compensation for the victims of criminal actions. The work of the Commission was primarily to be concentrated to developing the possibilities of providing compensation for personal injuries. The Commission was also to examine whether there were sufficient reasons to extend the compensation scheme to also include compensation for damage to property. Moreover, the Commission was charged with re-examining the rules governing the Escapees' Scheme and considering whether there were adequate reasons for merging this with regulations governing compensation to victims of crime in other instances to form a joint administration. In 1975 the Commission's terms of reference were extended to include the question of government compensation for damages which a guardian or legal assignee may cause the person he is representing by committing some criminal offence such as embezzlement.

In this report the Commission suggests that the current regulations governing compensation from public funds for criminal injuries be improved in several respects and that they be merged to form a Criminal Injuries Compensation Act. The compensation payable under the terms of this Act is known as criminal injuries compensation. The task of considering applications for compensation is entrusted to a new authority known as the Criminal Injuries Compensation Board.

Criminal injuries compensation

Of the injuries or damages which may be inflicted on a member of the community, *personal injuries* are those which it is especially important to cover. The possibilities for compensation which were introduced in 1971 were intended to satisfy the socially most pressing needs. Compensation was payable after a consideration of the victim's need for compensation.

The Commission has found that several reasons favour the payment of compensation from public funds to victims whose economic situation is such that they have no chance at the time of obtaining compensation. Experience gained in the application of the Criminal Injuries Compensation Scheme gives the Commission reason to believe that there would be no major increase in government expenditure on criminal injuries compensation for personal injuries if more generous rules were to be introduced. Therefore the Commission proposes that criminal injuries compensation for personal injuries should be determined without a means test in future. Compensation would instead be paid in accordance with principles governing the law of torts, inter alia the principle of full compensation for the injury suffered. For various reasons, however, certain restrictions are necessary.

In the case of damage to property and financial loss caused by escaped criminals and other persons committed to an institution *(escapees' crimes)* the Commission proposes only minor changes be made. The scope of the scheme has been extended somewhat to include inter alia provisionally arrested persons. A special rule applying to damage caused by escapees from another Scandinavian country has been introduced.

In the Swedish parliament and in other instances demands have been put forward on various occasions for payment of compensation from government funds for *other damage to property* than damage caused by escapees. Already a cautious estimate of the costs resulting from criminal actions shows that government economy at present will not permit government liability for any greater portion of these damages. There are also certain legal objections to an extension of the compensation system. The Commission has determined, however, that there are reasons in favour of the payment of compensation for criminal damage caused to property which is of particular importance to the future livelihood of individual persons. The Commission therefore proposes that criminal injuries compensation should be payable in the event of loss of or damage to property which is necessary to the livelihood of the victim. In the event of financial loss, however, compensation would only be paid if there were special reasons for doing so. The situations which the Commission has in mind are primarily crimes which involve the theft or destruction of tools or inventory belonging to an employee or a private businessman, or cases where objects or monies necessary to a person's livelihood are taken from him as a result of criminal actions. Compensation would be payable after consideration of equity which would not only examine the needs of the applicant. Losses which the applicant can bear without any greater difficulty will not be compensated.

The Commission has also examined the question of compensation from public funds for damages resulting from *criminal actions against minors etc.* by guardians or legal assignees. It is of considerable public importance that

the property of minors be effectively protected. By means of detailed regulations in legislation on guardianship governing the investment of a minor's property, the accountability of guardians and public supervision, the authorities have sought to prevent or restrict crimes against minors. Losses inflicted on the property of minors as a result of crimes committed by guardians have been very few. Should any error or negligence in connection with public control contribute toward damage being inflicted, the government or municipality can now be held for damages. The Commission has found that a special compensation scheme for damages of this kind must include extensive exceptions and should only be applied sparingly. The Commission has therefore not felt able to recommend the introduction of any such compensation scheme. In the event that compensation facilities in this field are deemed necessary, however, the Commission has submitted views on the problems involved in formulating a scheme of this kind.

According to the basic rule of the scheme, criminal injuries compensation is payable for damages caused by crimes committed in Sweden. Compensation is not payable, however, if the event in question has so little connection with Sweden that it would be unreasonable to pay compensation from public funds. In the case of personal injuries compensation is also payable for injuries caused by crimes committed outside Sweden provided the victim has his ordinary residence in Sweden.

Determination of compensation

In principle criminal injuries compensation should be determined entirely on the basis of principles governing the law of torts and should provide full compensation for the injuries inflicted. However, other benefits to which the applicant is entitled as a result of the injuries sustained, must be deducted. Indemnity will be deducted if it has been paid or is expected to be paid. Moreover, payments by an insurance company will be deducted to a reasonable extent.

The government and some major municipalities and companies decline in principle to protect themselves with insurances in view of the distribution of risks which their activities involve. So-called self-insurers of this kind are not entitled under the terms of the Commission's proposals to any more compensation than other injured parties who are insured.

The proposals include special rules governing reduction of criminal injuries compensation. Omission on the part of the injured party to take out an insurance against damages caused by criminal actions can affect compensation when there is a question of an insurance being usual in an equivalent situation. Any omission on the part of the victim to take the customary precautions can also result in compensation being reduced or not being payable at all. One example of this is the case when a victim has kept desirable property in an unsuitable way. Reduction can also be made with respect to the behaviour of the victim and to other circumstances connected with the crime in question. In this context consideration may be taken to whether the victim behaved in provocative manner or not. Compensation may also be reduced if the injured person sustained his injury while participating in criminal activities or any other reprehensible activities. In the

case of personal injuries, however, compensation may not be so reduced that the injured party suffers for the remainder of his life for a momentary negligence.

Criminal injuries compensation for personal injuries will generally be paid in the form of a lump sum payment, which the Commission suggests should be maximized at 20 times the so-called basic amount, at present about Skr. 220 000. If compensation for future loss of income is of definite importance to the victim's livelihood, an annuity should be payable to a maximum of three times the basic amount, at present about Skr. 33 000. A deductible of Skr. 200 will also reduce the compensation.

In the case of damage to property or financial loss, it is proposed that the maximum compensation be ten times the basic amount, at present equivalent to about Skr. 110 000. A deductible of Skr. 200 is under the terms of the proposal stipulated in the case of damages caused by escapees when such damages are inflicted outside the area adjacent to an institution or other establishment where the offender has been undergoing treatment.

Recourse against a person causing injury or damage

Insofar as criminal injuries compensation is payable, the government will under the terms of the proposal assume the victim's right to claim compensation from the offender. This will give the government the opportunity of recourse action against the offender and thereby permit recovery of the compensation. This must, however, be applied with due consideration to the often difficult situation of the offender and the importance of his social readjustment. The Commission expects that the right of recourse will only be used in exceptional cases.

Administration

As mentioned previously, it is proposed that applications for criminal injuries compensation be examined by a special board, the Criminal Injuries Compensation Board. It is proposed that the Board be composed of persons who satisfy the need for legal knowledge, experience in claims adjustments and knowledge of issues involving criminal policy. In the opinion of the Commission it should not be possible to appeal against the decisions of the Criminal Injuries Compensation Board.

Applications for compensation involving small amounts should be examined by the Board of a reformatory school, for example.

For criminal injuries compensation to be payable, it will generally be assumed that a report has been made to the police. In addition, applications for compensation must be made within two years of the date the crime was committed, unless special reasons dictate otherwise.

Over and above what is stipulated under the terms of the Legal Aid Act, an applicant can in certain cases obtain compensation for his costs for assistance or investigations necessary to the case.

Costs

The total cost in fiscal 1975/76 of the Criminal Injuries Compensation Scheme and the Escapees' Scheme was about Skr. 1.8 million. The Commission estimates that the allotment required for the first fiscal year after the introduction of the reform proposed by the Commission would total about Skr. 3.0 million. It may be expected that among other things a better knowledge of the possibilities of obtaining compensation for criminal injuries will result in an increase in the number of applications. In this context the Commission emphasizes the importance of adequate information being made available to the general public.

The Commission has estimated that a staff of 13.5 posts will be required for the secretariat of the Criminal Injuries Compensation Board. The allotment for the adminstration of the compensation scheme during the first fiscal year can be estimated at Skr. 1.7 million. It should be noted that this expenditure would for the most part be balanced by a corresponding saving in personnel and other costs in the Social Welfare Board and the Ministry of Justice.

Transitionary regulations

It is proposed that the new compensation regulations be applicable only to injuries or damages which occur after the Criminal Injuries Compensation Act enters into force. The regulations applied hitherto will be used to determine compensation for previous injuries or damages.

With respect to procedure when determining criminal injuries compensation, the new regulations will be applied as soon as the Act enters into force.

1 Utredningsarbetet

1.1 Utredningens direktiv

Dåvarande chefen för justitiedepartementet, statsrådet Geijer, meddelade direktiv för utredningen såvitt angår frågan om vidgad ersättning för brottsoffer m. m. i anförande till statsrådsprotokollet den 28 juni 1974.

Efter att ha redogjort för innehållet i kungörelsen (1971:505) om ersättning av allmänna medel för personskada på grund av brott och för vissa uttalanden i samband med införandet av ersättningssystemet anförde departementschefen i huvudsak följande. I 1974 års statsverksproposition (prop. 1974:1 bil. 4 s. 110) lämnades en redogörelse för dittillsvarande tillämpning av de ifrågavarande ersättningsreglerna. Det uttalades samtidigt att det mot bakgrund av vunna erfarenheter var påkallat att precisera de villkor som fortsättningsvis borde gälla för rätt till ersättning. I anledning av de förslag som hade lämnats i statsverkspropositionen och vissa motionsyrkanden anförde justitieutskottet (JuU 1974:1) att en omprövning borde ske av villkoren för ersättning i syfte att åstadkomma ett ersättningssystem som bättre tillgodoså önskemålet att ge ekonomiskt skydd åt personer som drabbades av skada genom brott. Med hänsyn till frågornas komplicerade natur ansåg utskottet att det inte utan närmare undersökning borde avgöras hur i detalj ett vidgat statligt ersättningsansvar borde utformas. Utskottet förordade därför att riksdagen hemställde att frågan därom blev föremål för utredning. Utredningen borde enligt utskottets mening avse ersättningsfrågorna beträffande såväl person- som sakskador. En utvidgning av ersättningssystemet till att omfatta även sakskador ansåg utskottet vara särskilt angelägen ur social synvinkel med hänsyn till att försäkringsskydd mot sådana skador ofta torde saknas hos de ekonomiskt sämst ställda grupperna i samhället. Det kunde emellertid finnas anledning att införa någon form av begränsning beträffande vissa brottstyper såsom bedrägeri och vissa andra förmögenhetsbrott. Utredningsarbetet borde enligt utskottets mening bedrivas skyndsamt så att förslag om möjligt kunde föreläggas 1975 års riksdag. Riksdagen beslöt i enlighet med vad utskottet hade anfört.

Departementschefen fortsatte.

> Med anledning av riksdagens beslut förordar jag att sakkunniga tillkallas för att utreda frågan om vidgad ersättning till brottsoffer. Utredningsarbetet bör i första hand ta sikte på att bygga ut möjligheterna till ersättning för personskador. Uppenbarligen är de sociala skälen för ett statligt engagemang särskilt starka på personskadeområdet.

Som utskottet har anfört finns det vissa skäl som talar för att man utvidgar ersättningssystemet till att avse även ersättning för sakskador. De sakkunniga bör därför pröva frågan om en sådan utvidgning. Beaktas bör dock att det på sakskadeområdet finns goda möjligheter för den enskilde att skaffa sig ett försäkringsskydd till rimliga kostnader. Hithörande försäkringsanordningar har också sedan länge en mycket vidsträckt utbredning, framför allt i form av obligatoriska moment i kombinerade försäkringar av typ hemförsäkring. De sakkunniga bör noga överväga vilka konsekvenser det kan ha från olika synpunkter, om staten tar på sig ansvar för sakskador.

När det gäller ren förmögenhetsskada, dvs. skada som uppkommer utan samband med att någon lider person- eller sakskada, bör de sakkunniga utgå från att sådan skada inte till någon del bör inrymmas under ett statligt ersättningssystem.

I enlighet med vad som har uttalats såväl i statsverkspropositionen som i utskottets betänkande bör ersättningssystemet utformas på grundval av allmänna skadeståndsrättsliga principer. Som en grundsats bör alltså gälla att den skadelidande skall försättas i samma situation som om skadan inte hade inträffat. Självfallet bör dock överkompensation undvikas. När det gäller personskador bör sålunda den statliga ersättningen vara subsidiär i förhållande till de socialförsäkringsförmåner som den skadelidande kan ha rätt till. Det kan också finnas skäl att låta förmåner från s. k. summaförsäkring (liv-, olycksfalls- och sjukförsäkring) räknas av när ersättning bestäms. För den händelse rätt till statlig ersättning införs även på sakskadeområdet bör på motsvarande sätt utgångspunkten vara att hänsyn tas till ersättning som den skadelidande har rätt till på grund av försäkring.

Av administrativa skäl bör ersättningen vid varje form av skada reduceras med ett visst självriskbelopp. Med anledning av vad utskottet anfört har 1971 års kungörelse nyligen ändrats så att det fr. o. m. den 1 juli 1974 gäller ett självriskbelopp om 200 kr. De sakkunniga bör utgå från att ett belopp av den storlekordningen bör gälla på personskadeområdet även i framtiden. Däremot kan det finns skäl att ha en högre självrisk, om ersättning införs för sakskador.

Också när det gäller verkan av medvållande bör skadeståndsrättens principer vara vägledande vid fastställande av ersättning. Jag vill i det sammanhanget erinra om att skadeståndskommittén i betänkandet (SOU 1973:51) Skadestånd V har lagt fram förslag till nya allmänna bestämmelser om verkan av medvållande. Förslaget innebär att skadestånd skall jämkas på grund av medvållande endast i vissa särskilt angivna situationer.

Även om utgångspunkten bör vara att allmänna regler om verkan av medvållande så långt möjligt skall tillämpas även på förevarande område, bör de sakkunniga beakta att omständigheterna ofta är särpräglade i de fall då skada uppkommer i samband med brott. Särskilt gäller detta när det är fråga om personskada. Det bör därför, som framhållits i årets statsverksproposition, finnas utrymme för en diskretionär prövning av ersättningsfrågan som medger mer vittgående inskränkningar i ersättningsrätten än som följer av allmänna medvållanderegler. Hänsyn bör sålunda kunna tas till den skadelidandes allmänna uppträdande i samband med skadehändelsen och särskilt till frågan om han själv har provocerat händelsen, om han har utsatt sig för särskilda risker genom det sätt på vilket han har gett sig i lag med gärningsmannen och liknande omständigheter.

När det gäller personskada bör ersättning liksom hittills utgå för alla typer av brottsskador, alltså inte enbart för skador genom våldsbrott e. d. Om ersättningsrätten vidgas till att omfatta även sakskada kan det emellertid finnas skäl att, som utskottet har varit inne på, införa någon form av begränsning vid vissa brottstyper, t. ex. vid bedrägeri och andra förmögenhetsbrott. De sakkunniga bör särskilt överväga denna fråga.

Departementschefen erinrade om att det vid sidan av brottsskadeanslaget f. n. finns ett särskilt anslag på socialdepartementets huvudtitel som avser

ersättningar för skador vållade av vissa rymlingar m. fl. Från anslaget betalas ersättning för sakskador och, i viss utsträckning, förmögenhetsskador. Ersättning för personskador förekommer sällan. Administrationen av rymlingsanslaget handhas i princip av socialstyrelsen. I direktiven omnämns en inom justite- och socialdepartementen pågående översyn av detta ersättningssystem, föranledd av en resolution av Nordiska rådet den 21 februari 1968. Härefter fortsatte departementschefen.

Som utskottet har anfört talar vissa skäl för att man sammanför rymlingsskadefrågorna och frågorna om ersättning till brottsoffer till en gemensam administration under justitiedepartementet. Beaktas bör bl. a. att de skador som avses med rymlingsanslaget till övervägande del är brottsskador. De sakkunniga bör fullfölja den pågående översynen av rymlingsanslaget och förutsättningslöst pröva huruvida en sammanföring av de båda ersättningssystemen bör ske. Även om en sammanföring kommer till stånd, kan det finnas skäl att i vissa avseenden ha en särreglering för de skador som nu omfattas av rymlingsanslaget. Som utskottet har framhållit får administrativa förändringar inte leda till större återhållsamhet än f. n. när det gäller ersättning för dessa skador.

I direktiven behandlas även frågan om vilket eller vilka organ som bör ha hand om ersättningsprövningen. Härom anförde departementschefen.

Som har anförts såväl i statsverkspropositionen som i utskottsbetänkandet talar vissa skäl för att flytta prövningen i ärenden om ersättning till brottsoffer från Kungl. Maj:t till annan myndighet. De sakkunniga bör bl. a. överväga en ordning där ärendena handläggs av en domstolsliknande nämnd eller någon redan befintlig myndighet. Jag vill i detta sammanhanget nämna att jag avser att inom kort begära bemyndigande att tillsätta en särskild utredning som skall göra en översyn av justitiekanslerns uppgifter, bl. a. när det gäller att i olika avseenden företräda staten. Vid sina överväganden av vilket organ som bör handlägga ärenden om ersättning till brottsoffer bör de sakkunniga samråda med nämnda utredning.

Departementschefen underströk slutligen att de sakkunnigas arbete borde bedrivas skyndsamt.

Den 6 februari 1975 utvidgades uppdraget för utredningen till att avse även frågan om statlig ersättning för skada till följd av förmyndares eller god mans förskingring e. d., varvid föredraganden, statsrådet Lidbom, anförde i huvudsak följande.

Enligt nuvarande regler är förmyndare skyldig att ersätta skada som han uppsåtligen eller av vårdslöshet tillskyndar den omyndige. Motsvarande skyldighet åvilar god man i förhållande till hans huvudman. Detta skydd för den enskilde är naturligtvis bristfälligt i de fall där skada orsakas genom förskingring av den enskildes medel, eftersom förmyndaren resp. den gode mannen då ofta saknar medel att betala skadeståndet. Detta förhållande har lett till att det i skilda sammanhang har framställts krav på förstärkt skydd för den enskilde vid förmyndarförskingringar o. d.

Efter att ha redovisat vissa yttranden i prop. 1974:142 med förslag till ändringar i föräldrabalken m. m. och lagutskottets utlåtande i anledning därav (LU 1974:38) fortsatte föredraganden.

Utskottet framhöll vidare att även om risken för förskingringar i och för sig är liten kan förlusten för den som drabbas av förskingring likväl bli betydande. Den drabbade är ofta en inte rättskapabel person, som regelmässigt är handikappad i någon form och som är i behov av samhällets hjälp och stöd. Den omyndige har inte heller

någon möjlighet att välja förmyndare. I den mån förmyndaren inte är legal förmyndare, dvs. förälder till underårig, utses förmyndaren av förmynderskapsdomstolen. När det gäller god man skall denne i vissa fall kunna förordnas utan samtycke från den för vilken god man skall utses.

Sammanfattningsvis anförde utskottet att det inte kunde anses godtagbart från rättvisesynpunkt att den som i förevarande fall drabbas av förskingring själv skall stå ansvaret härför. Den enda rimliga lösningen på problemet borde enligt utskottet vara att staten på något sätt ersatte den som drabbas av skada till följd av förmyndares eller god mans förskingring. Utskottet tillstyrkte därför att riksdagen hos regeringen skulle hemställa om förslag till införande av statligt ansvar för ekonomiska förluster som vållas genom förmyndares och god mans förskingring. Utskottets hemställan bifölls av riksdagen.

Ett system med statlig ersättning till den enskilde vid förmyndares eller god mans förskingring förutsätter utredning av systemets närmare utformning. Det ligger nära till hands att låta utredningsarbetet utföras av brottsskadeutredningen.

De skador som uppstår på grund av förmyndarförskingringar o. d. torde vara att hänföra till skadetypen ren förmögenhetsskada. Det innebär att brottsskadeutredningen inte inom ramen för sina nuvarande direktiv kan utföra det berörda utredningsarbetet. Enligt min mening finns det emellertid inte något hinder för att nu utvidga utredningens uppdrag till att pröva hur ett statligt ersättningssystem bör vara utformat, om man vill ersätta förluster till följd av förmyndares och gode mäns förskingringar.

Utredningen bör vid sina överväganden utgå från att skada som uppstår vid förskingring, i den mån den skall täckas av allmänna medel, skall ersättas i huvudsak enligt skadeståndsrättsliga principer. Redan av administrativa skäl kan emellertid vissa begränsningar av ersättningsrätten vara påkallade. Dessutom bör vid utformningen av ersättningsreglerna beaktas att syftet med ett ersättningssystem i första hand är att tillgodose de socialt mest angelägna behoven.

Vid sidan av skada som har orsakats av förskingring kan det finns skäl att låta statlig ersättning utgå också vid vissa närliggande brott av förmyndare eller god man mot den han företräder, t. ex. trolöshet mot huvudman. Utredningen bör särskilt överväga denna fråga.

När det gäller frågan om vilket eller vilka organ som i ett ersättningssystem bör ha hand om ersättningsprövningen torde det vara lämpligt att prövningen anförtros åt samma organ som utredningen föreslår när det gäller ersättning till brottsoffer i övrigt.

1.2 Utredningsarbetets bedrivande

Utredningen har till en början kartlagt hur de nuvarande reglerna för ersättning av allmänna medel för skador på grund av brott har kommit att tillämpas i praktiken. Härvid har utredningen inhämtat upplysningar från justitiedepartementets enhet för allmänna förvaltningsärenden, socialdepartementet och socialstyrelsen. Akterna i åtskilliga ersättningsärenden har genomgåtts. Vidare har företrädare för de nyss nämnda myndigheterna vid sammanträffande med utredningens ledamöter och experter beretts tillfälle att redogöra för praxis i vissa hänseenden och uttrycka önskemål om den närmare utformningen av en ny ersättningsanordning.

När det gäller möjligheterna för den enskilde att genom privat försäkring bereda sig skydd mot brott har försäkringsbolagen på utredningens begäran tillhandahållit vissa statistiska uppgifter. Företrädare för försäkringsbranschen har vid en "hearing" redogjort för bolagens erfarenheter av det i

hemförsäkringen ingående överfallsskyddet.

Utredningen har i en rundfråga till landstingen och vissa kommuner undersökt i vilken utsträckning dessa har tagit på sig ansvar för skador av personer som har varit intagna på kommunala vårdinrättningar eller på annat sätt har fått vård i kommunal regi.

I januari 1975 deltog utredningens ordförande och sekreterare i ett möte i Strasbourg arrangerat av Europarådets kommitté för brottslighetsfrågor (ECCP). Mötet, där 15 länder var företrädda, syftade till ömsesidigt utbyte av upplysningar om nyligen genomförda eller planerade reformer av lagstiftningen rörande ersättning för skada på grund av brott. Ordföranden har därefter deltagit i arbetet inom en underkommitté till ECCP som behandlar frågan om rekommendationer till de europeiska staterna att söka uppnå större överensstämmelse i rättsreglerna på detta område.

Som föreskrivits i direktiven har utredningen fortsatt det nordiska samarbetet på rymlingsskadeområdet som påbörjades år 1968. I samband med ett sammanträffande i april 1975 i Stockholm mellan företrädare för de nordiska länderna diskuterades också vissa allmänna frågor rörande ersättning av allmänna medel för brottsskador.

I frågan om vilket eller vilka organ som skall ha hand om ersättningsprövningen har utredningen – utöver vad som har förekommit vid kontakterna med justitiedepartementets enhet för allmänna förvaltningsärenden och socialstyrelsen – samrått med JK-utredningens (Ju 1974:20) sekretariat. Kontakt har också tagits med decentraliseringsutredningen (Kn 1975:01). En inom socialstyrelsen tillsatt översynsutredning (ÖSoS) har till brottsskadeutredningen överlämnat resultatet av ÖSoS genomgång av socialstyrelsens arbete med ersättningar för rymlingsskador

Till utredningen har överlämnats skrivelser som har kommit in till justitiedepartementet från Husmodersförbundet Hem och Samhälle och från Sveriges skadefria bilisters förbund. Till utredningen har vidare inkommit en framställning från Övervakarnas riksförbund om formerna för att ge övervakarna fullgott skydd för person- och sakskador som kan uppkomma i samband med utförandet av uppdraget.

Genom tilläggsdirektiven den 6 februari 1975 uppkom frågan huruvida skador som kan drabba omyndiga m. fl. till följd av brott av förmyndare eller god man skulle behandlas för sig eller om utredningsuppdraget borde fullgöras genom ett för samtliga frågor gemensamt slutbetänkande. Utredningen fann dock snart, att problemen rörande ersättning för förmyndarskador har ett så nära samband med utredningsuppdraget i övrigt att en särbehandling inte var lämplig utan att samtliga frågor borde redovisas i ett enda betänkande.

I fråga om brotten mot omyndigas egendom har utredningen funnit att det inte är påkallat att införa särskilda bestämmelser om ersättning av allmänna medel. Utredningen redovisar skälen för detta ställningstagande i avsnitt 4.1. Till följd härav innehåller förslaget till författningstext inte några bestämmelser i detta avseende. I avsnitt 4.3.4 lämnas en redogörelse för utredningens syn på de särskilda frågor som man har att ta ställning till, om särskilda ersättningsregler för detta slag av skador likväl anses böra införas.

2 Nuvarande förhållanden

2.1 Inledning

Den som tillfogas skada till person eller egendom kan under vissa omständigheter få skadestånd av annan. Utgångspunkten är därvid att den skadelidande skall ha full ersättning för den förlust han har lidit. Han skall med andra ord försättas i samma läge som om skadan inte alls hade inträffat.

För skadeståndsansvar i allmänhet gäller i svensk rätt den s. k. culparegeln. Denna regel innebär att skadan skall ersättas av den som har vållat skadan uppsåtligen eller av vårdslöshet. Skadeståndsansvar föreligger alltså bl. a. när skadan har vållats genom en brottslig handling. Vid sådana brottsskador har den skadelidande emellertid i regel en sämre ställning än i andra fall när han har rätt till skadestånd. Den brottslige skadevållaren kan nämligen ofta inte anträffas eller ens identifieras. Och även om han är känd, saknar han i de flesta fall förmåga att ens till någon del fullgöra sin skadeståndsskyldighet.

Om den skadeståndsskyldige skyddas av s. k. ansvarsförsäkring, betalas skadeståndet av försäkringsgivaren inom försäkringssummans ram. Denna försäkringsform har på senare tid vunnit allt större utbredning. På grund härav torde det i dag vara betydligt vanligare att skadestånd utgår ur en ansvarsförsäkring än att det betalas av den skadeståndsskyldige själv med egna medel. Detta gäller dock i regel inte vid brottsskador. Den brottslige skadevållaren torde nämligen oftast sakna sådan försäkring. Och även om han skulle hålla sig med ansvarsförsäkring, gäller den normalt inte vid uppsåtligt eller grovt vårdslöst framkallande av skada. Vid brottsskador får ansvarsförsäkring alltså i princip betydelse bara när handlingen är straffbar på grund av oaktsamhet som inte är grov.

Skadan kan också helt eller delvis täckas av en försäkring som den skadelidande har tagit själv, t. ex. en olycksfallsförsäkring eller en objektsförsäkring. Till skillnad från skadestånd utgår ersättning från sådan försäkring i regel oberoende av om annan person är vållande till skadan. Förmånerna tillfaller alltså såväl brottsoffer som andra som har tillskyndats skada på något sätt. Vissa försäkringsförmåner är dock direkt inriktade på att bereda skydd vid brottsskador. Sådant försäkringsskydd (s. k. överfallsskydd) ingår i allmänhet som obligatoriska moment i kombinerade försäkringar av typ hemförsäkring.

Vid personskador bereds vidare alla medborgare ett grundläggande ekonomiskt skydd genom socialförsäkringen, dvs. den allmänna försäkringen och arbetsskadeförsäkringen (som den 1 juli 1977 har ersatt yrkesskadeförsäkringen). Detta skydd gäller oavsett skadeorsaken. Socialförsäkringen täcker dock inte alla skadeföljder. Bl. a. kan den skadelidande inte alltid räkna med att få ersättning för hela sin inkomstförlust.

Frånsett socialförsäkringen – som kan sägas utgöra en av allmänna medel administrerad försäkring – finns inte någon generell möjlighet för den som har tillfogats skada att få ersättning av allmänna medel. Den som har skadats genom en brottslig handling kan emellertid under vissa förutsättningar vända sig mot staten och begära ersättning för sin skada. Sådan ersättning kan vid personskada utgå från ett särskilt anslag på justitiedepartementets huvudtitel. Förutsättningarna för denna ersättningsrätt regleras i kungörelsen (1971:505) om ersättning av allmänna medel för personskada på grund av brott. Enligt kungörelsen utgår ersättning efter prövning av sökandens behov. Skadan ersätts dock ej i vidare mån än som följer av allmänna regler om skadestånd vid personskada. Ärende om ersättning prövas av regeringen. Möjlighet att få ersättning av statliga medel för skada på grund av brott finns också i vissa begränsade fall enligt några andra författningar.

Vid sidan av brottsskadeanslaget finns det f. n. ett särskilt anslag på socialdepartementets huvudtitel som avser ersättning för skador vållade av vissa rymlingar m. fl. från kriminalvårdsanstalt eller liknande inrättning. Från anslaget betalas ersättning för personskador, sakskador och i viss utsträckning förmögenhetsskador i övrigt. Vid skadevärderingen följs med smärre avvikelser allmänna skadeståndsregler. Administrationen av rymlingsanslaget handhas i princip av socialstyrelsen. En liknande ersättningsmöjlighet finns när det gäller skador som har orsakats av rymlingar från psykiatriska sjukhus. I dessa fall svarar landstingen såsom huvudmän för sjukhusen i viss omfattning för skadorna.

Enligt sina direktiv skall brottsskadeutredningen utarbeta förslag till ett statligt ersättningssystem som ger brottsoffer ett bättre ekonomiskt skydd än de har f. n. Utredningsarbetet skall i första hand ta sikte på att bygga ut de nuvarande möjligheterna till ersättning för personskador. Utredningen skall emellertid också pröva om ersättningssystemet bör vidgas till att avse ersättning för sakskador. Dessutom skall utredningen överväga i vad mån statlig ersättning bör utgå för förmögenhetsförluster som drabbar omyndiga m. fl. genom förskingring eller liknande brott av förmyndare eller god man. I utredningens uppdrag ingår vidare att undersöka om ett statligt ersättningssystem vid brottsskador bör föras samman med det nuvarande systemet för ersättning av allmänna medel vid rymlingsskador. Slutligen skall utredningen ta ställning till frågan vilket eller vilka organ som skall ha hand om ersättningsprövningen i ett nytt statligt ersättningssystem.

Som underlag för utredningens överväganden lämnas i det följande en översiktlig redogörelse för gällande regler om skadestånd och andra ersättningsanordningar vid skador i allmänhet (avsnitt 2.2). Vidare genomgås nuvarande regler om ersättning av allmänna medel vid brottsskador och de försäkringsmöjligheter som f. n. finns vid sådana skador (avsnitt 2.3). Därefter behandlas nuvarande system för ersättning vid rymlingsskador (avsnitt 2.4) och möjligheterna till ersättning vid brott mot omyndiga m. fl.

(avsnitt 2.5). Slutligen redovisas olika former av statens skadereglerande verksamhet (avsnitt 2.6).

2.2 Ersättning vid skador i allmänhet

2.2.1 *Skadestånd*

Allmänt

Tidigare återfanns reglerna om utomobligatoriskt skadestånd, dvs. skadestånd utanför avtalsförhållanden, endast i begränsad omfattning i skriven lag. Numera regleras emellertid åtskilliga för hela den utomobligatoriska skadeståndsrätten gemensamma frågor i skadeståndslagen (1972:207), som trädde i kraft den 1 juli 1972. Den 1 januari 1976 genomfördes vissa betydelsefulla ändringar i denna lag, framför allt beträffande skadestånd vid personskada (se prop. 1975:12, LU 1975:16, rskr 1975:133 och SFS 1975:404).

Enligt skadeståndslagen ersätts personskada, sakskada och ren förmögenhetsskada (dvs. sådan ekonomisk skada som uppkommer utan samband med att någon lider person- eller sakskada). Vid person- eller sakskada utgår ersättning om skadan har vållats uppsåtligen eller av vårdslöshet (2 kap. 1 §). Ren förmögenhetsskada ersätts däremot endast om skadan har vållats genom brott – dvs. bara vid visst uppsåtligt handlande och i regel inte alls vid oaktsamt tillfogande av skada – eller genom fel eller försummelse vid myndighetsutövning för vilken det allmänna svarar (2 kap. 4 § och 3 kap. 2 §). Enligt särskild lagstiftning kan emellertid ersättning för ren förmögenhetsskada utgå även i vissa andra fall (se t. ex. 23 § datalagen).

Den inom skadeståndsrätten grundläggande principen om full ersättning för uppkomna skador innebär att skadeståndet skall täcka den ekonomiska förlust som den skadelidande har tillskyndats genom skadan. Vid personskador kan den skadelidande även få ersättning för skadeföljder som inte är av ekonomisk utan av ideell natur. Detta behandlas närmare i det följande. Vidare kan ersättning för lidande, som inte har samband med personskada, utgå vid vissa brott mot den personliga integriteten, varvid i övrigt bestämmelserna om skyldighet att ersätta personskada tillämpas (se 1 kap. 3 § skadeståndslagen).

Den som har gjort sig skyldig till en skadevållande handling eller annars ansvarar för denna måste emellertid inte ersätta alla följder av handlingen. För skadeståndskyldighet förutsätts nämligen att det föreligger ett på visst sätt bestämt orsakssammanhang mellan handlingen och skadan. Man brukar i juridisk litteratur och praxis tala om ett krav på adekvat kausalitet. Därmed avses att den inträffade skadan skall för en person med kännedom om alla föreliggande omständigheter ha framstått som en beräknelig och i viss mån typisk följd av det skadegörande beteendet.

Vidare kan ett skadestånd med stöd av 6 kap. 1 § skadeståndslagen i vissa fall sättas ned eller helt falla bort på grund av den skadelidandes medverkan till skadan. Vid personskada får sådan jämkning dock bara ske i sällsynta fall, nämligen i huvudsak endast när den skadelidandes medverkan har skett uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet. Däremot kan skadestånd med anledning av sakskada eller ren förmögenhetsskada jämkas

även när den skadelidande har medverkat till skadan genom en vårdslöshet som inte är grov. Såväl vid personskada som vid sakskada eller ren förmögenhetsskada sker jämkningen efter vad som är skäligt med hänsyn till graden av vållande på ömse sidor. Även omständigheterna i övrigt, framför allt parternas ekonomiska förhållanden, skall vägas in vid bedömningen, så att jämkningen inte leder till resultat som framstår som obilliga mot den skadelidande.

Enligt 6 kap. 2 § skadeståndslagen kan ett skadestånd även jämkas, om skyldigheten att utge skadeståndet är oskäligt betungande med hänsyn till den skadeståndsskyldiges ekonomiska förhållanden. Vid en sådan nedsättning skall man emellertid också beakta den skadelidandes behov av skadeståndet och övriga omständigheter. En nedsättning av skadeståndsskyldigheten får inte gå så långt att resultatet blir obilligt mot den skadelidande. En omständighet som på detta sätt kan utgöra skäl mot jämkning, trots att skadeståndet är betungande för den skadeståndsskyldige, är graden av dennes skuld. Vid skadestånd på grund av uppsåtligt brott är huvudregeln att jämkning inte skall ske. Jämkning behöver dock inte vara utesluten ens i ett sådant fall, om i övrigt starka skäl talar för att lindra skadeståndsansvaret. Exempelvis kan hänsyn till den brottsliges möjligheter till återanpassning i samhället motivera att ett för honom betungande skadestånd sätts ned enligt den nu behandlade jämkningsregeln. Jämkning är också tänkbar när den skada som har vållats genom brott vida överstiger vad skadevållaren hade kunnat räkna med. Det kan tilläggas att en jämkning i dessa fall inte inverkar på den skadelidandes möjligheter att i stället få ersättning för sin skada enligt 1971 års kungörelse om ersättning av allmänna medel för personskada på grund av brott.

Vid sidan av den allmänna jämkningsregeln i 6 kap. 2 § skadeståndslagen innehåller denna lag vissa andra bestämmelser som innebär att skadestånd kan bestämmas eller nedsättas efter en skälighetsprövning, t. ex. reglerna i 2 kap. 2 och 3 §§ samt 4 kap. 1 § om barns, psykiskt sjukas och arbetstagares skadeståndsansvar.

Frånsett de nedsättningsmöjligheter som nu har berörts skall skadeståndet som förut angetts täcka hela den uppkomna skadan. Det innebär att skadeståndet i vissa fall kan uppgå till betydande belopp. Några generella begränsningar i ersättningsnivån finns inte inom skadeståndsrätten. För personskadornas del har visserligen vid några tillfällen diskuterats att införa ett högsta tak för ersättningen. Denna tanke avvisades emellertid i prop. 1975:12 (s. 101 f.), huvudsakligen med hänvisning till de betänkligheter som kan möta mot att sätta in inkomstutjämnande åtgärder just när en inkomsttagare har drabbats av allvarlig personskada.

Skall två eller flera ersätta samma skada, svarar de enligt 6 kap. 3 § skadeståndslagen solidariskt för skadan, dvs. den skadelidande kan vända sig mot vem som helst av dem för att få ut sitt skadestånd. Den inbördes fördelningen av skadeståndet mellan de skadeståndsskyldiga sker efter vad som är skäligt med hänsyn till vars och ens skuld och omständigheterna i övrigt.

Skadestånd vid personskada

Begreppet personskada har inte definierats i skadeståndslagen. Förarbetena innehåller dock vissa uttalanden som belyser vad som är att hänföra till personskada. Enligt dessa räknas till personskada såväl kroppsliga som psykiska sjukdomstillstånd, vare sig de har framkallats med fysiska medel eller på annat sätt. Det kan alltså vara fråga om en direkt skada på den kroppsliga organismen (en krossad fot, köttsår, inre blödningar etc.) eller en skada som har framkallats genom förgiftning, strålning e. d. (förstörda vävnader, inre sjukdomstillstånd etc.). Även fall då en person drabbas av psykisk chock utan att han i övrigt lider men hör hit, liksom skada på den psykiska hälsan genom ärekränkning eller annan icke fysisk påverkan. Dessutom kan det lidande eller obehag som ett fysiskt eller psykiskt sjukdomstillstånd har medfört för den skadelidande i viss omfattning ersättas som personskada genom ideellt skadestånd. Slutligen föreligger personskada när någon avlider till följd av en skadehandling. Ersättningsberättigade är då vissa efterlevande som tillskyndas ekonomisk skada på grund av dödsfallet.

Skadestånd till den som har tillfogats personskada omfattar enligt 5 kap. 1 § skadeståndslagen ersättning för sjukvårdskostnad och andra utgifter, för inkomstförlust och för ideell skada.

Ersättning för sjukvårdskostnad och andra utgifter till följd av skadan avser kostnader som syftar till att i största möjliga utsträckning neutralisera verkningarna av skadan i den skadelidandes dagliga livsföring. Som exempel kan nämnas kostnader för sjukvård (sjukhusvård, läkare, sjukgymnastik, eftervård, läkemedel m. m.) och kostnader för egna eller anhörigas resor i samband med sjukvården samt utgifter för särskild hjälp eller särskilda anordningar i hemmet, protes, rullstol, specialsydda kläder etc. Vidare ersätts kostnader som kan sägas neutralisera skadans inverkan på den skadelidandes förmåga att utföra förvärvsarbete, såsom kostnader för fördyrade resor till och från arbetsplatsen, ökade matkostnader i arbetet samt utgifter för rehabiliteringsåtgärder av olika slag.

En förutsättning för att ersättning skall utgå för de kostnader som nu har berörts är att utgiften kan bedömas som nödvändig. Kostnader som ligger utöver normal standard ersätts inte skadeståndsvägen, om det inte är motiverat av särskilda omständigheter såsom att annan vård än den dyrare inte har stått den skadelidande till buds eller att den dyrare vården har varit påkallad av medicinska eller andra liknande skäl.

Ersättning för inkomstförlust avser, förutom bortfall av lön, förlust av tillägg av olika slag som ingår i arbetsgivarens ersättning för arbetsprestationer (övertidstillägg, risktillägg e. d. samt traktamente eller liknande förmåner till den del de kan betraktas som lönetillskott). Ersättning kan i vissa fall även utgå för förluster som inte är att anse som inkomstbortfall i egentlig mening. Exempelvis kan förlust av semester eller av kvalifikationstid för semester beaktas genom att ersättningen för inkomstförlust ökas. Vidare finns det vissa grupper av skadelidande som inte har uppburit särskild lön utan vilkas inkomstförlust måste bedömas skönsmässigt. En sådan grupp utgörs av egna företagare. Med avseende på denna kategori har föreskrivits att intrång i näringsverksamhet skall likställas med inkomstförlust. Ett annat exempel är personer som till väsentlig del har skött hushållet i familjen.

Enligt uttrycklig föreskrift skall värdet av hushållsarbete likställas med inkomst.

Det inkomstbortfall som ersätts utgörs av skillnaden mellan den inkomst som den skadelidande skulle ha kunnat uppbära, om han inte hade skadats, och den inkomst som han trots skadan har uppnått eller kan antas komma att uppnå. Ersättningen bör i normala fall delas upp i två poster, en som avser förfluten tid i förhållande till skadeståndsprövningen och en som avser framtiden (invaliditetsersättning). Ersättningen för inkomstförlust i förfluten tid kan i regel fastställas på grundval av den faktiska förlust som har visat sig vid tidpunkten för skadeståndets bestämmande. I undantagsfall kan denna förlust dock behöva justeras, om den skadelidande trots skadan borde ha kunnat tjäna mer än han gjort. När det däremot gäller ersättningen för framtida inkomstförlust måste den grundas på mer eller mindre säkra antaganden om den skadelidandes möjligheter att utnyttja sin kvarvarande arbetsförmåga. Bedömningen blir alltså i detta fall regelmässigt mer komplicerad än vid fastställande av inkomstförlust i förfluten tid. Detta har bidragit till att man i tidigare skadeståndspraxis ofta har använt sig av olika schabloner vid uppskattningen av framtida inkomstförlust. Det främsta hjälpmedlet vid denna uppskattning har varit skadans s. k. medicinska invaliditetsgrad. Därmed avses den gradering av skadan som medicinsk sakkunskap har fastställt med ledning av medicinska erfarenheter av den inverkan en viss fysisk defekt har på den mänskliga prestationsförmågan.

Sedan den 1 januari 1976 gäller emellertid att man vid bestämmandet av ersättning för framtida inkomstförlust inte skall vara lika bunden vid den medicinska bedömningen av skadan som man förut har varit i rättspraxis. Den framtida inkomstförlusten skall i stället beräknas på grundval av ett ekonomiskt invaliditetsbegrepp, dvs. i närmare anslutning till skadans ekonomiska verkningar i det enskilda fallet. Vid en sådan individuell bedömning skall man beakta alla omständigheter som kan inverka på den skadelidandes möjligheter att arbeta. Man skall alltså inte bara se till skadans medicinska utveckling utan också ta hänsyn till den skadelidandes personliga förhållanden av olika slag, t. ex. ålder, bosättning, utbildning och tidigare yrke samt möjligheterna att han i större eller mindre utsträckning övervinner skadeföljderna genom tillvänjning och rehabilitering. Man skall vidare söka beakta vissa allmänna faktorer, t. ex. arbetsmarknadssituationen.

Ersättning för ideell skada avser för det första det direkta lidande och obehag som skadan för med sig i form av smärtor, rörelsebesvär och andra besvär i den dagliga livsföringen. Vidare kan som ideell skada ersättas mera indirekta psykiska påfrestningar, t. ex. de som följer av ett vanställt utseende eller minskade möjligheter att njuta av olika glädjeämnen i livet, såsom sällskapsliv, resor, sexualliv etc. Slutligen kan till ideell skada hänföras också vissa andra skadeföljder av blandad ekonomisk och ideell natur.

Ideell skada ersätts som sveda och värk, lyte eller annat stadigvarande men samt olägenheter i övrigt till följd av skadan. Posten sveda och värk syftar på skadeföljder under den akuta sjukdomstiden, medan posten lyte eller annat men omfattar bestående lidande eller obehag, alltså skadeföljder som kvarstår efter den tidpunkt då den skadelidandes invaliditetstillstånd kan bedömas vara varaktigt. Också posten olägenheter i övrigt avser i huvudsak skadeföljder efter den akuta sjukdomstiden. Under denna post –

som infördes i skadeståndslagen den 1 januari 1976 – ersätts skadeföljder som i tidigare skadeståndspraxis har ersatts än som ideell och än som ekonomisk skada. Med uttrycket olägenheter i övrigt avses bl. a. sådana ofta svårbestämbara faktorer som allmänna besvär av skadan i arbetet, den ökade anspänning som krävs av den skadelidande för att han skall uppnå ett visst arbetsresultat samt den risk som kan finnas för att han i framtiden drabbas av förlust av mera extraordinära inkomster, t. ex. på grund av övertidsarbete. En ytterligare grupp av skadeföljder som i viss utsträckning kan inkluderas i denna ersättningspost är fördyrade levnadskostnader som kan uppkomma i framtiden på grund av skadan, t. ex. extra utgifter för transporter, större utgifter än normalt för kläder och skor m. m. samt särskilda kostnader för rekreation och förströelse.

Ersättningen för ideell skada bestäms i regel schablonmässigt efter vissa standardiserade belopp. När det gäller framtida ideella skadeföljder tillmäts de medicinska invaliditetsgraderna särskild betydelse. Försäkringsbolagen har i sin skaderegleringspraxis utbildat vissa tabellvärden för olika vanligen förekommande skador. Dessa värden justeras regelbundet med hänsyn till penningvärdets förändringar.

Enligt förarbetena till de ändringar som infördes i skadeståndslagen den 1 januari 1976 finns det skäl att se något generösare på ersättningsfrågan vid ideell skada än man tidigare har gjort i rättspraxis. Med anledning härav har tabellvärdena nyligen reviderats när det gäller ersättning för sveda och värk, och även tabellerna avseende ersättning för lyte och men ses över i syfte att få till stånd en viss förhöjning av ersättningsbeloppen.

Skadestånd vid dödsfall omfattar enligt 5 kap. 2 § skadeståndslagen ersättning för begravningskostnad och andra kostnader till följd av dödsfallet och för förlust av underhåll. Däremot utgår inte ersättning för ideell skada, t. ex. det psykiska lidande som dödsfallet i olika avseenden kan ha inneburit för de efterlevande.

Ersättning för begravningskostnad utgår till den avlidnes dödsbodelägare i den omfattning som kan anses skälig med hänsyn till den avlidnes ålder och samhällsställning samt ekonomiska villkor etc. Inom denna ram kan ersättning utgå för nästan alla utgifter som brukar förekomma i samband med en begravning. Även kostnader för gravplats och gravsten ersätts, däremot inte kostnader för framtida vård av gravplats. Ersättning utgår vidare i skälig omfattning för andra kostnader till följd av dödsfallet. Det innebär att nära anhöriga kan få ersättning för sorgkläder och resor till begravningen. I vissa fall kan ersättning utgå också för förlust av arbetsinkomst samt tidsspillan i samband med omhändertagande av barn och kvarlåtenskap. Däremot ersätts inte boupptecknings- och boutredningskostnader.

Ersättning för förlust av underhåll utgår i första hand till efterlevande som enligt lag, dvs. enligt familjerättens regler, hade rätt till underhåll av den avlidne. Det innebär att ersättning kan utgå till efterlevande make i äktenskapet eller tidigare äktenskap, barn till den avlidne eller hans make samt den avlidnes föräldrar. Sedan den 1 januari 1976 gäller att ersättning för mistat underhåll även kan utgå till annan som var beroende av den avlidne för sin försörjning. Härmed avses främst fall där man och kvinna har sammanbott utan att vara gifta men inbördes har bidragit till varandras underhåll på samma sätt som äkta makar. Ersättning kan emellertid komma

i fråga även i andra fall, t. ex. då ett vuxet barn bor kvar i föräldrahemmet och av en eller annan anledning alltjämt är beroende av föräldrarnas försörjning.

En förutsättning för att den efterlevande skall få ersättning i dessa fall är att han genom dödsfallet har gått miste om underhåll som utgick vid tiden för dödsfallet eller som skulle ha utgått inom en nära framtid därefter. Förlusten av detta underhåll ersätts i den omfattning som är skälig med hänsyn till den efterlevandes egna möjligheter att försörja sig genom arbete eller på annat sätt, t. ex. genom egen förmögenhet eller genom olika försäkringsförmåner som utgår med anledning av dödsfallet.

Samordning mellan skadestånd och andra förmåner vid personskada skall enligt 5 kap. 3 § skadeståndslagen ske i viss utsträckning. Denna fråga behandlas närmare i avsnittet 2.2.3.

Skadeståndets form regleras i 5 kap. 4 § skadeståndslagen. Enligt denna bestämmelse fastställs ersättning för framtida inkomstförlust eller förlust av underhåll i form av livränta eller engångsbelopp eller som livränta jämte engångsbelopp. Några bindande regler om valet av ersättningsform har inte meddelats, utan det har i första hand överlämnats åt parterna i skadeståndsärendet att bestämma ersättningens form. Kan parterna inte komma överens, får valet träffas efter en avvägning mellan de olika skäl som parterna anför till stöd för sina ståndpunkter. Enligt förarbetena bör man därvid i stor utsträckning ta hänsyn till den skadelidandes önskemål. Engångsbelopp bör dock vara regel, när följderna av skadan kan förmodas för framtiden inskränka sig till mindre inkomstförluster resp. när endast ett temporärt underhållsbehov föreligger. Är ersättningen av väsentlig betydelse för den skadelidandes försörjning, skall den å andra sidan enligt en uttrycklig föreskrift fastställas som livränta om inte särskilda skäl talar mot detta.

Med hänsyn till de fördelar som engångsbelopp i många fall kan erbjuda framför livränta förutsätts det i förarbetena att engångsbelopp i fortsättningen kommer att användas i större utsträckning än som hittills har skett. En förutsättning härför torde dock vara att beskattningsreglerna leder till likvärdiga resultat vare sig den ena eller andra formen används. Nyligen har i detta syfte antagits nya regler om beskattning av livränta och engångsbelopp. Enligt dessa regler, som gäller fr. o. m. 1977 års taxering, skall endast 60 procent av ett engångsbelopp tas upp som skattepliktig intäkt. Vad som undantas från beskattning får dock inte överstiga 15 basbelopp, dvs. omkring 160 000 kr. Genom dessa regler blir skattefrågan mer neutral än tidigare vid valet mellan de olika ersättningsformerna.

Ersättning för kostnader av mindre omfattning och för ideell skada torde regelmässigt fastställas som engångsbelopp. Denna ersättning är skattefri.

Omprövning av ersättning för inkomstförlust eller förlust av underhåll kan enligt 5 kap. 5 § skadeståndslagen ske under vissa förutsättningar. Sålunda kan ersättning som utgår i form av livränta höjas eller sänkas, om de förhållanden som har legat till grund för ersättningens bestämmande har väsentligt ändrats. Har ersättningen fastställts i form av engångsbelopp, kan den skadelidande under samma förutsättning tillerkännas ytterligare ersättning. Däremot kan ett engångsbelopp inte sänkas, även om förhållandena undergår en väsentlig förändring.

En förutsättning för omprövning är alltså att ändringen är väsentlig. Så-

dana mindre förändringar som man alltid har att räkna med får kompenseras genom att ersättningen från början fastställs med viss marginal till den skadelidandes fördel. Inget hindrar heller att parterna överenskommer att ersättningsfrågan skall omprövas även vid förändringar som inte kan anses vara väsentliga. Å andra sidan kan parterna också enas om att någon omprövning inte alls skall ske ens vid väsentliga förändringar och att skadeståndet alltså skall vara definitivt redan från början.

Att ett fastställt skadestånd minskar i värde på grund av inflation e. d. utgör inte skäl till omprövning av skadeståndet. Har skadeståndet fastställts som engångsbelopp är det den skadelidandes sak att se till att detta belopp värdesäkras. När det gäller livränta skall däremot den skadeståndsskyldige sörja för värdesäkringen enligt lagen (1973:213) om ändring av skadeståndslivräntor. Denna lag innebär att livräntebeloppet skall ändras i takt med basbeloppets förändringar, dock högst med fem procent per år.

Skadestånd vid sakskada

Inte heller begreppet sakskada har definierats i skadeståndslagen, utan ledning för tolkningen av detta begrepp får hämtas i förarbetena till denna lag. Enligt dessa hänförs till sakskada i första hand skada som med fysiska medel har direkt tillfogats fysiska föremål. Med fysiska föremål avses såväl lösa saker som fast egendom med tillbehör. Till lös sak hör i detta sammanhang också pengar och vissa fordringsbevis, framför allt sådana som har karaktär av presentationspapper (t. ex. checkar och aktiekuponger). Med skada på fysiskt föremål jämställs förlust av föremålet, även när förlusten endast är tillfällig.

Skadestånd med anledning av sakskada omfattar enligt 5 kap. 7 § skadeståndslagen ersättning för sakens värde eller reparationskostnad och värdeminskning, för annan kostnad till följd av skadan samt för inkomstförlust eller intrång i näringsverksamhet.

När en sak har gått helt förlorad genom skadehändelsen utgår alltså ersättning för sakens värde. Huvudregeln är därvid att skadeståndet bestäms efter sakens återanskaffningsvärde, dvs. det belopp som det vid skadetillfället skulle kosta att skaffa en ny sak av samma slag som den skadade med avdrag för minskat värde på grund av ålder, förslitning e. d. Om saken inte har gått förlorad utan kan användas på nytt efter reparation, utgår i stället ersättning för dessa reparationskostnader och för värdeminskning i den mån saken efter reparationen har lägre värde än före skadefallet.

Med annan kostnad till följd av skadan avses bl. a. utgift för transport av det skadade föremålet, kostnad för besiktning och värdering samt utgifter som har varit nödvändiga för att begränsa skadeverkningarna. Särskilt märks s. k. stilleståndsersättning vid skada på bilar.

Ersättning utgår slutligen för inkomstförlust eller intrång i näringsverksamhet som skadan kan medföra för den skadelidande. Som exempel kan nämnas det fallet att en handelsresande, som i sitt arbete använder sin egen bil, går miste om provisionsinkomster till följd av att han på grund av en skada på bilen måste använda allmänna kommunikationsmedel till

dess att bilen har reparerats eller han har fått en ny bil. Ett annat exempel är att en lantbrukare måste sälja sina kreatur därför att han på grund av att hans uthus har skadats inte kan härbärgera kreaturen på ett tillfredsställande sätt.

Skadestånd vid ren förmögenhetsskada

Med ren förmögenhetsskada förstås enligt 1 kap. 2 § skadeståndslagen sådan ekonomisk skada som uppkommer utan samband med att någon lider person- eller sakskada. Härmed avses dels skada på en persons ekonomiska ställning eller förvärvsverksamhet i allmänhet, dels skada på andra ekonomiska rättigheter än sådana som utgör en bestämd sak. Exempel på fall då ren förmögenhetsskada föreligger är att någon blir av med pengar genom bedrägeri eller förskingring.

Fastställande av skadeståndsfordran

Om ett skadestånd inte kan fastställas genom frivillig uppgörelse mellan den skadeståndsskyldige och den skadelidande, kan denne vidta rättsliga åtgärder för att utkräva sin rätt. Efter ansökan om stämning på den skadeståndsskyldige kan skadeståndsfrågan handläggas vid domstol som tvistemål. Är den skadeståndsskyldige insolvent, kan den skadelidande emellertid gå miste om ersättning för sina rättegångskostnader även om han vinner målet. För att den skadelidande skall undvika detta krävs att han har beviljats allmän rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1972:429), varvid staten helt eller delvis betalar hans rättegångskostnader, eller att han har en hemförsäkring eller annan försäkring med däri ingående rättsskydd, varvid försäkringsbolaget betalar hans rättegångskostnader upp till 25 000 kr. med avdrag för självrisken 200 kr. och tio procent av överskjutande kostnader.

Om skadeståndsbeloppet utgör högst ett halvt basbelopp, dvs. f. n. drygt 5 000 kr., kan tvisten emellertid handläggas enligt lagen (1974:8) om rättegången i tvistemål om mindre värden. Syftet med denna lag är att förbättra den enskildes rättsskydd främst genom att nedbringa parternas rättegångskostnader. Förfarandet har utformats så att parterna skall kunna föra sin talan utan hjälp av juridiskt biträde, och möjligheterna till fullföljd till högre instans har begränsats vilket ytterligare är ägnat att minska rättegångskostnaderna.

F. n. saknas möjlighet att få en skadeståndsfordran fastställd genom summarisk betalningsprocess i form av lagsökning eller betalningsföreläggande. Inom justitiedepartementet har emellertid nyligen utarbetats ett förslag om att slå samman lagsökning och betalningsföreläggande till ett gemensamt förfarande, som skall omfatta i princip alla slag av dispositiva fordringar (se Ds Ju 1977:5 Summarisk process). Ett undantag föreslås dock för utomobligatoriskt skadestånd på grund av personskada. Genomförs den föreslagna ordningen kommer alltså ett enkelt och förhållandevis billigt medel att stå till förfogande för den som vill få en okomplicerad skadeståndsfordran för sakskada fastställd.

För den som har tillfogats skada genom brott finns vissa möjligheter att få skadeståndsfordringen fastställd på ett enklare sätt än i övriga fall.

Om åtal väcks för brottet kan skadeståndsanspråket nämligen handläggas tillsammans med åtalet, och åklagaren är då skyldig att utan särskild kostnad för den skadelidande förbereda och utföra dennes talan. En förutsättning är emellertid att åklagaren inte anser anspråket obefogat. En annan förutsättning är att åklagarens medverkan kan ske utan olägenhet, dvs. att anspråket kan prövas på grundval av den utredning som åberopas i brottmålet. Brister dessa förutsättningar kan den skadelidande visserligen själv föra sin skadeståndstalan i samband med åtalet och därigenom dra fördel av det utredningsmaterial som läggs fram i brottmålet. Han kan emellertid inte då räkna med att få kostnadsfritt biträde vid utförande av sin talan. Om särskild bevisning måste förebringas i skadeståndsdelen, kan denna del komma att avskiljas från brottmålet och handläggas som vanligt tvistemål. Den skadelidande går i så fall även miste om de för hans del förmånligare regler som gäller i brottsmål i fråga om kvarstad, reseförbud och andra tvångsåtgärder mot den brottslige skadevållaren.

Det kan nämnas att åtalsrättskommittén i betänkandet (SOU 1976:47) Färre brottmål har föreslagit att åklagarna skall få ökade möjligheter att underlåta åtal, vilket kan komma att minska möjligheterna för den som har skadats genom brott att få sitt skadeståndsanspråk handlagt i samband med åtal för brottet. För att inte den skadelidandes ställning skall försämras i dessa fall har åtalsrättskommittén föreslagit att den rättshjälp som denne nu kan få genom åklagarens försorg i stället skall tillhandahållas inom rättshjälpslagens ram. Dessa förslag övervägs f. n. inom justitiedepartementet.

Betalning av fastställd skadeståndsfordran

När en skadeståndsfordran har fastställts genom ett rättskraftigt avgörande, skall skadeståndet i regel betalas omedelbart. I allmänhet är det den skadelidandes sak att se till att han får sin betalning. Om skadan har uppkommit genom brott kan samhället emellertid i vissa fall medverka till att den brottslige skadevållaren förmås att fullgöra sin betalningsskyldighet.

Den som har förpliktats att ersätta skada på grund av brott kan under vissa förutsättningar meddelas föreskrifter om tid och sätt för skadeståndsskyldighetens fullgörande. Bestämmelser härom finns i brottsbalken. Enligt dessa bestämmelser kan sådana föreskrifter meddelas av övervakningsnämnden beträffande den som har villkorligt frigivits från fängelsestraff, dömts till skyddstillsyn eller överförts till vård utom anstalt efter dom på ungdomsfängelse eller internering. Föreskrifter om skadeståndsbetalning kan i sistnämnda fall meddelas även av ungdomsfängelsenämnden resp. interneringsnämnden. I samband med dom på skyddstillsyn kan också domstolen meddela föreskrifter av detta slag. En förutsättning för sådana föreskrifter är dock att de inte med hänsyn till den skadeståndsskyldiges ekonomiska situation och övriga omständigheter kan antas motverka hans anpassning i samhället. Föreskrifterna ges vanligen formen av ett åläggande för den skadeståndsskyldige att varje vecka eller månad betala ett efter hans inkomstförhållanden avpassat belopp. Det ankommer i första hand på övervakaren att kontrollera att dessa föreskrifter iakttas.

Beträffande den som har meddelats villkorlig dom kan domstolen enligt brottsbalken föreskriva att skadestånd som den dömde är skyldig att utge

på grund av brottet skall betalas på tid och sätt som anges i domen.

Den som står under tillsyn av barnavårdsnämnd kan enligt barnavårdslagen (1960:97) meddelas föreskrift om förfogande över arbetsförtjänst. Sådana föreskrifter, som meddelas av barnavårdsnämnden, kan användas till att förmå den unge att ersätta skada som han har orsakat.

Indrivning av fastställd skadeståndsfordran

Om den skadeståndsskyldige inte betalar en fastställd skadeståndsfordran, kan den skadelidande under vissa förutsättningar driva in fordringen genom samhällets försorg. Framför allt märks möjligheten till utmätning i lön. Också på denna punkt har den som tillfogats skada genom brott i vissa hänseenden en gynnsammare ställning än andra skadelidande.

Bestämmelser om utmätning i lön finns i utsökningslagen (1877:31 s. 1). Enligt dessa bestämmelser får arbetstagares avlöning tas i anspråk genom att kronofogdemyndigheten ålägger arbetsgivaren att innehålla och översända viss del av lönen till utmätningsmannen. Förordnande om utmätning i lön får dock inte meddelas, om det med skäl kan antas att arbetstagaren har gjort vad han förmått för att betala sin skuld. Förordnandet får vidare bara omfatta belopp som uppenbart överstiger vad som fordras för arbetstagarens och hans familjs försörjning och för fullgörande av underhållsskyldighet som åvilar honom. Löneutmätning får tillämpas bara under en kortare tid, i regel tre månader. Om fordringens art ger särskild anledning till det kan tremånaderstiden förlängas till sex månader. I första hand bör en sådan priviligierad ställning ges fordran på skadestånd för person- eller egendomsskada på grund av brott.

Vid flera tillfällen har framförts krav på en förbättring av den skadelidandes möjligheter att i exekutiv ordning driva in sin skadeståndsfordran, framför allt när skadeståndet grundas på brott. Därvid har föreslagits att också införsel skall få användas för detta slag av fordringar. Införselinstitutet är nämligen förmånligare för fordringsägaren än utmätning i lön, bl. a. med hänsyn till att det belopp som undantas för den betalningsskyldiges räkning bestäms mer restriktivt än vid löneutmätning. Förslaget att även skadeståndsfordringar skall få drivas in genom införsel har emellertid hittills avvisats under hänvisning till de betänkligheter av främst kriminalpolitisk art som kan anföras mot en sådan utvidgning av införselinstitutet (se bl. a. prop. 1968:130 och 1LU 1968:48). Det kan nämnas att reglerna om löneutmätning och införsel f. n. ses över i samband med arbetet på en kommande utsökningsbalk.

2.2.2 *Andra ersättningsanordningar*

Allmänt

Skadeståndsrätten spelade tidigare en avgörande roll när det gällde att skydda den enskilde mot följderna av uppkomna skador. Läget har emellertid på senare tid förändrats radikalt. Den kraftiga utbyggnad som har skett både av den offentliga och den privata försäkringen har medfört att särskilt på personskadeområdet andra ersättningsformer än skadestånd kommit att spe-

la en alltmer central roll. Flertalet personskador täcks numera till stor del av socialförsäkringen och olika former av enskilda försäkringar på den skadelidandes sida. På egendomsskadornas område finns visserligen inte någon motsvarighet till socialförsäkringssystemet, och skadeståndsrätten spelar därför här en mer framträdande roll. Särskilda försäkringar som ger skydd mot olika skaderisker, såsom brand, stöld, vattenskada o.d., vinner emellertid en stadigt ökad utbredning bland allmänheten. I takt med denna utveckling förlorar skadeståndsrätten i avsevärd mån sin betydelse också på detta område.

Om skadan har orsakats av någon som enligt skadeståndrättsliga regler svarar för den, kommer försäkringsväsendet ofta in i bilden även när skadan inte täcks av en försäkring på den skadelidandes sida. Som tidigare nämnts blir det allt vanligare att den skadeståndsskyldige skyddas av s. k. ansvarsförsäkring, från vilken den skadelidande kan få ut sitt skadestånd. Sådan försäkring är i regel frivillig. På vissa områden föreligger dock en lagreglerad skyldighet att ha ansvarsförsäkring.

I fråga om personskador har under senare år utvecklats vissa försäkringsformer som intar en mellanställning till ansvarsförsäkring och socialförsäkring. Ersättning utgår direkt från dessa försäkringsformer vid vissa händelser i försäkringstagarens verksamhet utan att det behöver visas att denne är skadeståndsskyldig enligt skadeståndsrättsliga regler. Ersättningen bestäms dock enligt skadeståndsrättsliga grunder. De främsta exemplen på sådana försäkringsformer är trafikförsäkring, trygghetsförsäkring och patientförsäkring.

Slutligen kan nämnas att vissa kategorier anställda kan vara berättigade till förmåner vid sjukdom eller olycksfall på grund av anställningsavtal. Dessa förmåner, som utgår vid sidan av socialförsäkring och andra försäkringar som den skadelidande har tagit själv, utgör i huvudsak ersättning för inkomstförlust (sjuklön, sjukpension e. d.). Sådana förmåner utges ibland direkt av arbetsgivaren. Så är fallet t. ex. med sjuklön och sjukpension till stats- och kommunalanställda. I andra fall utges förmånerna från en av arbetsgivaren tecknad försäkring (t. ex. kollektiv tjänstepensionsförsäkring eller sjukförsäkring).

Försäkring på den skadelidandes sida

Socialförsäkringen, vars skydd är obligatoriskt men i viss omfattning kan kompletteras med frivilliga tilläggsförsäkringar, omfattar bl. a. den allmänna försäkringen och arbetsskadeförsäkringen. Bestämmelser om den allmänna försäkringen finns i lagen (1962:381) om allmän försäkring. I denna försäkring ingår sjukförsäkringen, folkpensioneringen och tilläggspensioneringen. Arbetsskadeförsäkringens huvudförfattning är lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring, som den 1 juli 1977 har ersatt lagen (1954:243) om yrkesskadeförsäkring. Förmånerna enligt denna försäkring utgår vid olycksfall eller annan skadlig inverkan i arbetet. Dessa förmåner har delvis samordnats med förmånerna enligt den allmänna försäkringen. Ersättning för personskada under bl. a. militärtjänst eller vistelse på anstalt kan utgå enligt regler i lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd.

Genom socialförsäkringens olika förmåner har samhället infört ett grundskydd mot utgifter och inkomstbortfall till följd av sjukdom, invaliditet

och förlust av försörjare. I flera avseenden är detta skydd emellertid mindre omfattande än det som kan erhållas enligt skadeståndsrättsliga regler. Detta gäller framför allt vid inkomstförlust på grund av bestående skador. Socialförsäkringen ger inte heller ersättning för ideell skada.

Från socialförsäkringen ersätts läkarvård, sjukhusvård, mediciner m. m. I allmänhet utgår full eller i det närmaste full ersättning. Vid sjukdom som sätter ned arbetsförmågan med minst hälften utgår vidare sjukpenning som ersättning för inkomstförlust under den akuta sjukdomstiden. Hel sjukpenning utgår vid hel förlust av arbetsförmågan, medan halv sjukpenning utgår i övriga fall. Hel sjukpenning utgör inom den allmänna försäkringen 90 procent av den försäkrades sjukpenninggrundande inkomst för dag. Från arbetsskadeförsäkringen utgör sjukpenningen, efter en samordningstid av 90 dagar, 100 procent av den sjukpenninggrundande inkomsten. Inkomst som överstiger 7,5 basbelopp, dvs. f. n. omkring 80 000 kr., beaktas emellertid inte i något fall.

Vid långvarig arbetsoförmåga kan en skadad få förtidspension eller sjukbidrag från den allmänna försäkringen, om arbetsförmågan är nedsatt med minst hälften. Vid totalt nedsatt arbetsförmåga motsvarar dessa förmåner 60–90 procent av den försäkrades lön till den del den understiger 7,5 basbelopp. Kompensationsnivån är, i synnerhet om effekten av skattereglerna samt möjligheten att få bostadstillägg m. m. beaktas, högre för en person med låg inkomst än för en med hög inkomst. Den som har skadats i arbetet kan få livränta från arbetsskadeförsäkringen redan när arbetsförmågan har satts ned med minst 1/15. Sådan livränta ger full kompensation för inkomstbortfall upp till 7,5 basbelopp. Gemensamt för den allmänna försäkringen och arbetsskadeförsäkringen är att den nedsatta arbetsförmågan bestäms efter ett ekonomiskt invaliditetsbegrepp, dvs. med hänsyn till skadans konsekvenser för den försäkrades förvärvsförmåga.

Vid dödsfall kan de efterlevande få familjepension, dvs. änkepension och barnpension, från den allmänna försäkringen resp. livränta från arbetsskadeförsäkringen.

Liv-, olycksfalls- och sjukförsäkringar ger ett kompletterande skydd vid personskada. Sådana försäkringar förekommer som individuellt tecknade försäkringar och, i allt större omfattning, som s. k. gruppförsäkringar. Med sistnämnda typ av försäkringar avses kollektiva försäkringar som har meddelats för medlemmarna i ett större eller mindre kollektiv (t. ex. en viss yrkesgrupp eller anställda på en viss arbetsplats). Exempel på kollektiva livförsäkringar är tjänstegrupplivförsäkringen (TGL) som ger ersättning vid dödsfall med vissa engångsbelopp. Även pensionsförsäkring tecknas ofta kollektivt, t. ex. pensionsförmåner enligt den s. k. ITP-planen (industrins och handelns tilläggspension för tjänstemän och arbetsledare). Bland de kollektiva försäkringarna kan vidare nämnas den kollektivavtalsbundna avtalsgruppsjukförsäkringen (AGS), som har till syfte att ge arbetare på LO-området motsvarande förmåner som tjänstemännen åtnjuter i form av sjuklön samt sjuk- och ålderspension enligt ITP-planen.

Liv-, olycksfalls- och sjukförsäkringar är i allmänhet konstruerade som s. k. summaförsäkring. Sådan försäkring innebär att ersättning utgår med ett i försäkringsavtalet bestämt belopp som i princip inte är anpassat till den konkreta skadans omfattning. Karakteristiskt för summaförsäkringen är också att skaderegleringen är förenklad genom bruk av schabloner, t. ex.

i fråga om invaliditetsbedömningen, och att förmånerna ofta är – i varje fall grovt – anpassade till de grundförmåner som man har anledning att räkna med. Ändamålet med ersättningen är i första hand att kompensera för inkomstförlust. I varje fall kapitalbeloppen ur liv- och olycksfallsförsäkring är emellertid otvivelaktigt inriktade på att täcka också omställningskostnader av olika slag samt ideell skada.

Sakförsäkring (eller objektsförsäkring) ger skydd vid skador på egendom som tillhör försäkringstagaren (och ofta också medlemmar i hans familj). Exempel på sådana försäkringar är brandförsäkring för byggnad och kaskoförsäkring för bil. Mer vardagliga skador skyddas ofta genom moment i kombinerade försäkringar av typ hem-, villahem- och reseförsäkring. Dessa försäkringar, som har vidsträckt utbredning, skyddar personlig lösegendom, byggnad, tomt etc. mot skador genom brand, explosion, stöld, skadegörelse, oberäknad utströmning av vätska eller annan plötslig och oförutsedd händelse. Försäkringarna täcker dock inte alltid hela skadan. Försäkringstagaren står i regel viss självrisk, vanligen 200 kr, och vidare gäller varierande maximibelopp i olika fall.

Försäkring på den skadeståndsskyldiges sida

Ansvarsförsäkring täcker i princip den skadeståndsskyldiges ansvar enligt skadeståndsreglerna. Frivillig ansvarsförsäkring tecknas antingen separat eller som del i en kombinerad försäkring. För privatpersoner ingår ansvarsförsäkring som regel i paketförsäkringar av typ hem- och villahemförsäkring. Sådan försäkring skyddar försäkringstagaren själv och ofta också medlemmar i hans familj mot krav på skadestånd. Undantag gäller dock vanligen för familjemedlemmars ansvar mot varandra.

Ansvarsförsäkring utgör alltså ett skydd för den skadeståndsskyldige mot att drabbas av personligt skadeståndsansvar. Indirekt skyddas också den skadelidande, som därigenom kan räkna med att få ut sitt skadestånd. Han har emellertid inte någon självständig rätt till ersättning från försäkringen. Om försäkringsbolaget är fritt från ansvar mot försäkringstagaren därför att denne inte har fullgjort sina förpliktelser enligt försäkringsavtalet, t. ex. underlåtit att betala premie, utgår ingen försäkringsersättning. Den skadelidande blir alltså i detta fall helt beroende av den skadeståndsskyldiges möjligheter att betala skadeståndet med egna pengar. Detsamma gäller om försäkringen inte täcker hela skadan. De flesta ansvarsförsäkringar innehåller undantag för vissa skador, t. ex. ren förmögenhetsskada. Försäkringsbolagens ansvar är vidare i regel begränsat till 2 milj. kr. vid personskada och 1 milj. kr. vid sakskada. Dessutom gäller vanligen viss självrisk som dras av vid utbetalningen av försäkringsersättningen.

Ansvarsförsäkring gäller normalt inte vid skada som har vållats uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet. Som tidigare nämnts täcker försäkringen därför i regel inte skada på grund av brott.

Vissa rättssubjekt är s. k. självförsäkrare, vilket innebär att de med hänsyn till den riskutjämning som förekommer inom den egna verksamheten finner det ekonomiskt fördelaktigt att inte teckna försäkring. Till denna kategori hör främst staten, som endast undantagsvis tecknar ansvarsförsäkring. Hit hör också de största kommunerna och vissa storföretag. Det förekommer

ibland att sådana självförsäkrare anlitar ett försäkringsbolag för sin skaderegleringsverksamhet men de står då hög självrisk (ofta på 100 procent).

Trafikförsäkring är en obligatorisk försäkring som ger ersättning vid trafikskador. Den som äger ett motorfordon är i princip skyldig att ha trafikförsäkring för fordonet. Reglerna härom finns i trafikskadelagen (1975:1410), som innebär att ersättningssystemet vid trafikskador har frikopplats från skadeståndsreglerna och omvandlats till ett fristående försäkringssystem. Från detta utgår ersättning (s. k. trafikskadeersättning) utan att det behöver konstateras att någon är personligen skadeståndsansvarig för skadan. Anspråk på trafikskadeersättning riktas m. a. o. direkt mot försäkringsbolaget. Ersättningsbeloppen bestäms dock efter skadeståndsrättsliga normer. Försäkringen ger alltså full täckning för utgifter och förluster av olika slag. Vid personskada ersätts också ideella skadeföljder.

Trygghetsförsäkringen (TFY) bereder sedan hösten 1974 flertalet arbetstagare i vårt land ett skydd vid yrkesskador, som kompletterar förmånerna från socialförsäkringen. Från trygghetsförsäkringen utgår full ersättning – såväl ekonomisk som ideell – enligt skadeståndsrättsliga normer utan att det behöver visas att arbetsgivaren eller annan har vållat skadan uppsåtligen eller genom vårdslöshet. Försäkringen, som grundar sig på kollektivavtal och bekostas av arbetsgivarna, meddelas av ett särskilt konsortium bildat av de större försäkringsbolagen. Staten och de större kommunerna har utan att försäkra sig tagit på sig ett motsvarande ansvar.

Patientförsäkringen ger sedan år 1975 ersättning vid oförutsedda skador som har uppkommit i direkt samband med hälso- och sjukvård och som har orsakats vid undersökning, medicinering, behandling eller olycksfall. Avsikten är också här att den skadelidande skall få full ersättning enligt skadeståndsrättsliga principer utan att skadeståndsansvar behöver fastställas. Ersättningsansvaret täcks av försäkring som meddelas av ett särskilt konsortium av försäkringsbolag och som bekostas av sjukvårdshuvudmännen.

Ögonskadegaranti är en särskild försäkringsform som infördes år 1974 och som även den har viss anknytning till skadeståndsrätten. Om någon har tillfogats skada i form av förlust eller väsentlig nedsättning av synförmågan på det ena ögat, kan den skadeståndsskyldige teckna en ögonskadegaranti för den skadades räkning. Försäkringen ger ersättning om även det andra ögat skulle skadas till följd av olycksfall eller sjukdom.

2.2.3 *Samordning mellan skadestånd och annan ersättning*

Allmänt

När skadestånd sammanträffar med annan förmån som utgår med anledning av skadan, uppstår frågan om och i vilken omfattning förmånerna skall påverka varandra. Gällande principer framgår i vissa hänseenden av den rent skadeståndsrättsliga lagstiftningen. Sålunda skall enligt 5 kap. 3 § skadeståndslagen vissa förmåner avräknas vid bestämmande av skadestånd för personskada. I övrigt styrs samordningen i viss utsträckning av vad som gäller om regressrätt beträffande den andra förmånen. Föreligger regressrätt för den som utger denna förmån, måste den avräknas på skadeståndet. Annars skulle den skadeståndsskyldige riskera att betala dubbelt.

Bestämmelser om regressrätt finns i 25 § försäkringsavtalslagen (1927:77). Enligt dessa bestämmelser gäller skilda regler vid skadeförsäkring (bl. a. ansvars- och sakförsäkring) och vid personförsäkring (liv-, olycksfalls- och sjukförsäkring). Vid skadeförsäkring kan försäkringsgivaren enligt huvudregeln kräva tillbaka försäkringsersättningen från den som har framkallat skadan uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet eller från den som är skadeståndsskyldig oberoende av om vållande föreligger eller ej. Försäkringsgivaren kan dessutom i försäkringsavtalet eller genom annan överenskommelse med försäkringstagaren förbehålla sig rätt att utöva regress även i andra fall. Vid personförsäkring, från vilken förmånerna utgår med ett på förhand bestämt belopp oberoende av den verkliga förlusten (summaförsäkring), har försäkringsgivaren däremot inte regressrätt. Om försäkringsgivaren i avtal om olycksfalls- eller sjukförsäkring har förbundit sig att ersätta utgifter och förluster med deras verkliga belopp, har försäkringsgivaren dock samma rätt till regress som vid skadeförsäkring.

Samordning mellan skadestånd och andra förmåner kan ske antingen enligt en bruttometod eller enligt en nettometod. Bruttometoden innebär att skadeståndet fastställs till ett belopp som i princip svarar mot hela skadan och att vid utbetalning av skadeståndet avräkning sker för de andra förmåner som då är aktuella. Enligt nettometoden däremot sker en slutlig avräkning redan när skadeståndet bestäms. Skadeståndet fastställs därvid till ett nettobelopp, motsvarande skillnaden mellan den totala skadan och de andra förmånerna. När en förmån som skall samordnas med skadestånd är förenad med regressrätt, kan inte nettometoden utan endast bruttometoden användas. Den del av skadeståndet som då dras av kan den skadeståndsskyldige senare bli skyldig att betala till den som har utgett den andra förmånen.

Utöver skadestånd och andra förmåner som utgår med anledning av skadan kan den skadelidande ofta bli berättigad till stöd av allmänna medel, t. ex. arbetslöshetsstöd och bostadstillägg. I den mån sådana stödformer påverkar skadeståndet sker det genom att de anses minska den kostnad eller förlust som skall ersättas genom skadeståndet. Däremot påverkar de inte skadeståndet i form av avräkning från detta. I många fall torde en sådan påverkan f. ö. vara utesluten redan till följd av att sambandet mellan stödet och den skada som skall ersättas genom skadeståndet är alltför avlägset. Dessutom är många stödformer inkomstprövade och därmed sekundära till bl. a. skadestånd.

Samordningen vid personskada

När det gäller skadestånd för kostnader skall avräkning ske för förmåner som utgår från socialförsäkringen. Detta följer av särskilda bestämmelser i lagen om allmän försäkring och lagen om arbetsskadeförsäkring. Dessa förmåner minskar själva skadeståndet, som alltså fastställs till det nettobelopp som återstår sedan förmånerna har avräknats. Avräkning skall vidare ske för förmåner som är förenade med regressrätt, t. ex. ersättning ur olycksfallsförsäkring som utgår med verkliga beloppet av sjukvårdskostnader eller andra utgifter och förluster. Samordningen sker i detta fall enligt bruttometoden, dvs. skadeståndsskyldigheten omfattar formellt hela kostnaden och avräkning sker först när skadeståndet betalas ut. Beträffande förmåner

som inte är anpassade till den faktiska skadan – t. ex. dödsfallsersättning från olycksfalls- eller livförsäkring – sker däremot ingen avräkning, om inte försäkringsgivaren mot vad som är vanligt har förbehållit sig regressrätt.

Beträffande skadestånd för inkomstförlust och förlust av underhåll finns, som förut nämnts, en särskild bestämmelse i 5 kap. 3 § skadeståndslagen om avräkning. Bestämmelsen innebär i stora drag att avräkning skall ske för förmåner som det allmänna eller arbetsgivaren tillhandahåller den skadelidande. Sålunda avräknas dels ersättning som utgår från socialförsäkringen, dels sjuklön eller pension som utges av arbetsgivare på grund av anställningsavtal, dels pension som utgår på grund av kollektiv tjänstepensionsförsäkring (t. ex. pension enligt ITP-planen), dels periodisk ersättning som utgår på grund av sådan olycksfalls- eller sjukförsäkring som har meddelats på grund av kollektivavtal (t. ex. AGS). Samordningen sker i dessa fall enligt nettometoden, dvs. förmånerna avräknas redan när skadeståndet bestäms. Det innebär att den regressrätt som tidigare har förelegat beträffande vissa av dessa förmåner inte längre kan utövas av den som har utgett förmånerna. Den skadeståndsskyldiges ansvar minskas alltså när den skadelidande är berättigad till förmåner av detta slag.

Bestämmelsen i 5 kap. 3 § skadeståndslagen omfattar däremot inte förmåner från summaförsäkring som den skadelidande har tagit själv. Sådana förmåner avräknas i regel inte, utan den skadelidande får uppbära dem vid sidan av skadeståndet. Som förut nämnts medger nämligen inte 25 § försäkringsavtalslagen regressrätt vid summaförsäkring. Eftersom denna bestämmelse är dispositiv kan det emellertid tänkas att försäkringsgivaren ändå förbehåller sig rätt att utöva regress mot skadevållaren. I så fall måste förmånerna avräknas enligt bruttometoden. Förbehåll av detta slag torde dock vara ovanliga. Slutligen kan nämnas att förmåner från privat personförsäkring ibland kan inverka vid bestämmande av skadestånd för förlust av underhåll enligt 5 kap. 2 § skadeståndslagen. Denna bestämmelse innebär nämligen att skadeståndet i detta fall skall fastställas efter en skälighetsprövning, varvid hänsyn tas till bl. a. vilka förmåner som den efterlevande kan få från annat håll.

Vad slutligen gäller skadestånd för ideell skada blir det i praktiken inte aktuellt med samordning med andra förmåner. Visserligen finns det förmåner som innefattar kompensation även för sådan skada. Så är ofta fallet med förmåner från summaförsäkring. Det torde dock därvid knappast förekomma sådana förbehåll om regress som skulle göra en avräkning nödvändig.

Det kan tilläggas att skadeståndskommittén i betänkandet (SOU 1975:103) Skadestånd VI har föreslagit att regress från personförsäkring inte skall få utövas i fortsättningen. Frågan övervägs f. n. i justitiedepartementet.

Samordningen vid sakskada

Eftersom regress kan utövas från sakförsäkring måste belopp som den skadelidande har uppburit från sådan försäkring avräknas från skadestånd som han kan vara berättigad till för en sakskada. Han kan alltså inte, som vid summaförsäkring som han har tagit själv, få förlusten ersatt från både för-

säkringen och den skadeståndsskyldige. Om försäkringsgivaren utnyttjar sin regressrätt, blir det slutliga resultatet detsamma för den skadeståndsskyldige som om den skadelidande inte hade haft någon sakförsäkring. Den del av skadeståndet som motsvarar försäkringsersättningen skall emellertid då betalas till försäkringsgivaren och inte till den skadelidande. Om försäkringsgivaren däremot inte utövar sin regress mot den skadeståndsskyldige, minskas dennes ansvar i samma mån som försäkringsersättningen har täckt skadan. Försäkringen verkar alltså då också till den skadeståndsskyldiges fördel. Det bör dock observeras att inget hindrar den skadelidande från att kräva full ersättning för skadan direkt av den skadeståndsskyldige, t. ex. därför att han skulle förlora bonus om försäkringen tas i anspråk. Försäkringen påverkar då inte i något avseende skadeståndet, och den skadeståndsskyldige går i så fall miste om det skydd som försäkringen annars kunde ha inneburit även för honom.

I det nyss nämnda betänkandet (SOU 1975:103) Skadestånd VI har skadeståndskommittén föreslagit att regressrätten vid sakförsäkring inskränks genom tvingande regler som medger regress i huvudsak bara när skadefallet har framkallts uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet. I övriga fall skall förmåner från försäkringen avräknas enligt nettometoden, dvs. skadeståndsskyldigheten inskränks i samma mån som skadan omfattas av sakförsäkring. Som förut nämnts är detta förslag f. n. föremål för överväganden i justitiedepartementet.

2.3 Ersättning vid brottsskador i allmänhet

2.3.1 *1971 års kungörelse*

Bakgrunden till kungörelsen

Vid ett flertal riksdagar under åren 1947–1970 väcktes motioner om utredning rörande möjligheten att av allmänna medel utge ersättning till personer som hade drabbats av brott. Vissa förslag rörde målsägandens ställning i brottmålsprocessen och hans möjligheter att driva in det skadestånd som hade tillerkänts honom. Som andra vägar att förstärka de skadelidandes ställning föreslogs antingen införande av en obligatorisk försäkring för brottsskador eller ett åtagande av staten att svara för ersättning av allmänna medel för dessa skador. I allmänhet var förslagen inriktade på fall av personskada men också frågor om skadestånd till följd av andra skador berördes.

Motionsyrkandena fann så till vida instämmande vid utskottsbehandlingen att det vid olika tillfällen uttalades att det var angeläget att de som blev offer för brott i största möjliga mån fick gottgörelse för de skador som hade åsamkats dem och att de möjligheter som fanns att utfå skadestånd i många fall var verkningslösa. Under hänvisning till de mycket svårlösta problem som var förknippade med införande av en ersättningsordning och till pågående utredningar på skadeståndsrättens och försäkringsrättens områden blev dock motionerna i huvudsak avslagna av riksdagen. Vid några tillfällen (1947, 1956 och 1966) begärde emellertid riksdagen utredning om i vad mån staten kunde ta på sig ersättningsansvar för skador vållade av rymlingar och andra avgränsade grupper av skadevållare (se vidare avsnitt 2.4).

Inom justitiedepartementet utarbetades 1970 en promemoria angående ersättning av allmänna medel åt brottsoffer (Stencil Ju 1970:21). I promemorian föreslogs att den som hade drabbats av personskada på grund av brott skulle efter behovsprövning kunna få ersättning av allmänna medel. Om personskada hade lett till döden skulle ersättning kunna utgå också till efterlevande för förlust av underhåll. Syftet med ersättningssystemet var enligt förslaget att täcka socialt ömmande behov. Det föreslogs därför inte rätt till ersättning för annan skada än personskada. Ersättning skulle inte heller utgå om ersättningsbeloppet understeg 500 kr. Ersättningsbelopp över 50 000 kr. skulle utgå endast om synnerliga skäl, t. ex. höggradig invaliditet, förelåg. Normalt skulle endast ekonomisk skada såsom kostnader för sjukvård eller tandläkarvård eller inkomstförlust ersättas. Ersättning för ideell skada borde utgå endast undantagsvis. En fristående prövning av den ersättningssökandes behov skulle äga rum varvid hänsyn skulle tas till den skadelidandes ekonomiska ställning.

Promemorian remissbehandlades. Samtliga remissinstanser var positiva till förslagets huvudtanke att staten skulle gottgöra personer som hade lidit skada genom brott. Den kritik som framfördes gick i huvudsak ut på att förslaget i olika hänseenden var alltför begränsat.

I prop. 1971:1 (bil. 4 s. 14) begärdes anslag för ersättning för personskador på grund av brott i överensstämmelse med de grunder som hade angivits i promemorian, dock med den ändringen att den nedre gränsen för ersättning föreslogs sänkt till 300 kr. Riksdagen godkände de sålunda föreslagna grunderna för ersättning samt anvisade ett förslagsanslag av 1 milj. kr. för ändamålet.

Bestämmelser för utnyttjande av brottsskadeanslaget meddelades genom kungörelsen (1971:505) om ersättning av allmänna medel för personskada på grund av brott (i fortsättningen kallad 1971 års kungörelse).

Kungörelsens innehåll

I 1 § första stycket föreskrivs att ersättning av statsmedel kan utgå med anledning av personskada på grund av brott som har begåtts i Sverige eller förövats utom riket mot person som har hemvist här. Av paragrafens andra stycke framgår att ersättning utgår endast om brottet har polisanmälts eller om sökanden visar giltig anledning att sådan anmälan inte har gjorts.

Enligt 2 § första stycket utgår ersättning efter prövning av sökandens behov. Vid denna prövning skall hänsyn tas till skadestånd och annan ersättning som tillkommer sökanden med anledning av skadan. Ersättning utgår inte med högre belopp än som följer av allmänna regler om skadestånd för personskada. En tidigare gällande inskränkning att ersättning för ideell skada (sveda och värk samt lyte eller annat stadigvarande men) skulle utgå endast om det förelåg särskilda skäl upphävdes år 1974.

Enligt 2 § andra stycket gäller att från ersättningen skall avräknas självrisk om 200 kr. Bestämmelsen om självrisk infördes år 1974; förut gällde att ingen ersättning utgick om sökandens behov av ersättning understeg 300 kr.

Ärende om ersättning prövas enligt 3 § av regeringen.

I 4 § finns vissa regler om formerna för själva ersättningsprövningen. Dessa berörs närmare i avsnitt 2.6.4.

Enligt 5 § skall den som erhåller ersättning intill ersättningens belopp till staten överlåta sin rätt mot skadevållaren.

Slutligen anges i 6 § att ersättning kan tillerkännas sökanden för arvode till biträde och för utredning i ersättningsärendet om synnerliga skäl föreligger med hänsyn till sökandens ekonomiska villkor.

Kungörelsen trädde i kraft den 6 juli 1971 men skall enligt övergångsbestämmelserna tillämpas på skador som inträffat efter utgången av år 1970. De ändringar som 1974 gjordes i 2 § avser endast skador som har inträffat efter ikraftträdandet den 1 juli 1974.

Kungörelsens tillämpning

Under de fem första år som ersättningsordningen har varit i kraft, dvs. den 1 juli 1971–den 30 juni 1976, kom det in sammanlagt 1 112 ansökningar om ersättning. Av dessa hade sistnämnda dag avgjorts 1 038 ärenden. Erfarenheterna av systemet grundas således på ett stort antal fall. Det är dock endast mera sällan som teoretiskt intressanta problem har uppkommit i den praktiska tillämpningen.

I det följande lämnas en redogörelse för reglerna för brottsskadeanslaget som de har kommit att tillämpas under de gångna åren.

Ersättningsbestämmelserna avser endast personskada. Härmed avses inte bara kroppsliga skador utan också psykiska sjukdomstillstånd. Vidare har ersättning utgått för psykiskt lidande i samband med såväl våldtäkt som olaga frihetsberövande och olaga hot även om någon egentlig personskada inte har uppkommit. I ett avseende har man i praxis gått utöver det personskadebegrepp som används i skadeståndsrätten. Ersättning från anslaget har nämligen i samband med personskador lämnats även för förstörda kläder och – på senare tid – för skadade glasögon. För andra personliga bruksföremål såsom plånbok, armbandsur och handväska utgår däremot inte ersättning.

Endast den som har lidit personskada genom brottslig handling är ersättningsberättigad enligt kungörelsen. De brott som vanligen förekommer är misshandel, våld mot tjänsteman och rån. Eftersom även oaktsamt vållande av kroppsskada som inte är ringa utgör brott, kan ersättning utgå även för de fall av personskada där skadevållaren har handlat oaktsamt. Ett exempel ur praxis är väskryckning där målsäganden har fallit omkull och skadats. Ersättning har också utgått när en person har skadats av annans framfart på cykel eller med båt. Skada till följd av trafik med motorfordon kommer däremot inte i fråga för ersättning eftersom ersättning utgår enligt trafikskadelagen.

Det fordras inte att skadevållaren är känd eller att han har dömts för brottet. Gärningsmannens identitet är dock i de flesta fall klarlagd, och dom i brottmål har vanligen fallit när ersättningsärendet avgörs. Det förekommer ofta att även skadeståndsfrågan har prövats av domstol.

Brottet skall ha begåtts i Sverige eller mot person med hemvist här. Också utlänningar som har skadats under tillfälligt besök i Sverige kan alltså få ersättning. Så har också skett i några fall. Omvänt har förekommit fall med skador i Danmark och på svenskt fartyg i Hamburgs hamn. I förstnämnda

fall var den skadelidande finländsk medborgare, som efter ansökningens ingivande flyttade från Sverige till sitt hemland. Hemvistet vid skadans uppkomst har alltså ansetts avgörande.

Ersättningen skall enligt 1971 års kungörelse bestämmas efter en prövning av den ersättningssökandes behov. Prövningen skall enligt uttalanden i 1970 års departementspromemoria vara fristående från skadeståndsrätten. I praktiken synes dock utgångspunkten vara att skadeståndsregler tillämpas när det gäller att bestämma skadans storlek. Om skadestånd har fastställts genom dom kan domstolens prövning ha viss inverkan på ersättningens storlek. Huvudregeln är emellertid att ersättningen bestäms oberoende av domstolens bedömning, varvid ersättning kan såväl överstiga som underskrida det fastställda skadeståndet.

Behovsprövningen innebär i första hand att man vid ersättningens bestämmande beaktar vad den skadelidande har uppburit i skadestånd från skadevållaren eller som ersättning på grund av socialförsäkring eller enskild försäkring.

I fråga om skadestånd från gärningsmannen tas hänsyn endast till belopp som verkligen har blivit betalda. För att en ansökan skall kunna tas upp till prövning krävs emellertid – om gärningsmannen är känd – utredning om att denne saknar förmåga att betala skadestånd. Ofta måste därför sökanden söka få skadeståndsfrågan prövad av domstol, lämpligen i samband med åtalet, och därefter söka verkställighet av domen. Om det av handlingarna i ärendet, t. ex. polisens förundersökningsprotokoll, framgår att skadevållaren uppenbarligen saknar möjlighet att ersätta ens någon del av skadan fordras dock inte ytterligare åtgärder från sökandens sida.

I behovsprövningen ingår också en bedömning av om den skadelidandes ekonomiska förhållanden är sådana att ersättning är motiverad av de sociala skäl som bär upp ersättningsordningen. Det är emellertid i praktiken sällsynt att ansökningen avslås helt med hänvisning till sökandens ekonomi. I de fall som har förekommit har det rört sig om små ersättningsbelopp och sökande som har goda inkomster eller som trots anmaning har underlåtit att redovisa sina inkomstförhållanden. Prövningen i detta avseende kan i andra fall innebära att sökandens inkomst- eller förmögenhetsförhållanden föranleder jämkning av ersättningen.

Det är i det enskilda fallet svårt att konstatera anledningen till jämkningen när ett ersättningsanspråk inte har vunnit helt bifall, eftersom regeringens beslut i sådana fall i regel inte innehåller några skäl för nedsättningen.

Vanligaste grunden för nedsättning torde vara att den lidna skadan har uppskattats till lägre belopp än den skadelidande har begärt. Det kan också vara fråga om poster som enligt skadeståndsrätten inte är ersättningsgilla. I åtskilliga fall synes det slutligen vara fråga om jämkning på grund av att den skadelidande har medverkat till skadan. I detta avseende tillämpas vid prövningen i första hand vanliga regler om jämkning på grund av medvållande. Jämkning kan emellertid också ske med hänsyn till andra omständigheter, såsom provocerande uppträdande av den skadelidande. En situation där jämkning ofta sker är skador till följd av slagsmål i samband med spritfester.

Ersättningen utgår som engångsbelopp. I åtskilliga fall har yrkats livränta, men beslut av sådan innebörd har, möjligen av administrativa skäl, und-

vikits. Vid några tillfällen har ersättningen bestämts i utländsk valuta att utbetalas i svenskt mynt efter den på betalningsdagen gällande kursen.

I 1970 års promemoria uttalades att en uppdelning av ersättningen i rater borde kunna äga rum om den skadelidande av något skäl inte ansågs lämpligen böra betros med ett större belopp i en enda utbetalning. Detta problem har i praxis i stället lösts på så sätt att man låter sökanden lämna fullmakt till sitt ombud eller någon socialvårdstjänsteman. Ersättningen utbetalas till denne. Härigenom får man en viss trygghet för att beloppet kommer att användas till den skadelidandes nytta.

Den del av ersättningen som avser förlust av arbetsinkomst är skattepliktig, och i ersättningsbeslutet anges alltid i vad mån ersättningen utgör ersättning för förlorad arbetsförtjänst. Kontrolluppgift lämnas sedan vid årets slut av departementens organisationsavdelning.

Självrisken om 200 kr. avräknas i första hand från den sålunda skattepliktiga delen av ersättningen.

Ersättning ges inte för kostnad för att få skadeståndsfrågan prövad vid domstol och inte heller för ränta på skadeståndsposterna.

Genom att underteckna ansökningen överlåter sökanden till staten sin rätt till skadestånd mot gärningsmannen. Eftersom det för att ersättning skall utgå förutsätts att gärningsmannen saknar betalningsförmåga, är möjligheterna att utöva regressrätt i praktiken obefintliga. Staten har inte heller i något fall riktat krav mot den skadeståndsskyldige, och såvitt känt har inte heller någon skadevållare återbetalat något belopp frivilligt.

Vissa statistiska uppgifter

Viss statistik rörande tillämpningen av 1971 års kungörelse har förut publicerats i prop. 1974:1 bil. 4 s. 110 och i KU 1974:22 s. 25 och 210. På grund av materialets art kan de sålunda redovisade uppgifterna avvika något från dem som redovisas här.

Uppgifter om antalet inkomna ansökningar och avgjorda ärenden om ersättning från brottsskadeanslaget framgår av tabell 2.1. Av uppställningen

Tabell 2.1 Ärenden om ersättning från brottsskadeanslaget

Budgetår	Inkomna ärenden	Avgjorda ärenden			Sammanlagd ersättning, kr.	Nettobelastning på anslaget[c], kr.
		Bifall[a]	Ej bifall[b]	Summa		
1971/72	92	16	26	42	40 948	45 861
1972/73	231	45	133	178	169 833	181 574
1973/74	252	98	122	220	213 727	199 050
1974/75	269	138	166	304	379 316	325 846
1975/76	268	150	144	294	669 893	709 664

[a] Bifall helt eller till någon del.

[b] Omfattar ärenden där ansökningen avslagits, avskrivits, avvisats eller överlämnats till annan myndighet.

[c] Att nettobelastningen på anslaget inte stämmer överens med den beslutade ersättningen beror dels på att anslaget också påförts s. k. lönekostnadspålägg, dels på att vissa beslut blivit bokförda först påföljande budgetår.

framgår att endast omkring hälften av ansökningarna har bifallits helt eller till någon del de senaste åren. Medianvärdet för ersättningsbeloppet var 1 150 kr. för budgetåret 1975/76.

Den högsta ersättning som har betalats ut från brottsskadeanslaget är 110 000 kr. Detta belopp tillerkändes en man som hade förlorat synen genom grov misshandel. Andra höga ersättningsbelopp – 90 000 kr. och 75 000 kr. – avsåg skallskador med psykiska besvär m. m. som följd. På grund av svårigheter att bedöma sjukdomsförloppet bestämdes ersättning endast för förfluten tid och för de närmaste åren framåt. Ytterligare ersättningsbelopp kan alltså komma att tillerkännas de skadade i dessa två fall. I tre andra fall har ersättningen bestämts till 55 000 kr., 48 602 kr. resp. 48 000 kr. Dessa fall avsåg synskador, varav två innebar fullständig förlust av synen. Det tredje fallet gällde en sjuåring som hade förlorat ett öga. En del av ersättningen avsåg försäkringspremie för s. k. ögonskadegaranti. Ersättningsbelopp på 10 000 kr. eller mer har under tiden fram till den 1 juli 1976 förekommit i sammanlagt 30 fall.

Innebörden av regeringens beslut i brottsskadeärenden under budgetåret 1974/75 framgår av tabell 2.2.

För att belysa de närmare omständigheterna vid de händelser som har föranlett ansökningar om ersättning från brottsskadeanslaget har utredningen låtit gå igenom huvuddelen av de ärenden som har avgjorts av regeringen under andra kvartalet 1975. Fallen undersöktes med avseende på offrets kön och ålder samt relation till gärningsmannen, tid och plats för brottet, brottets art, skadans omfattning och gärningsmannens identitet. Antalet brott som undersöktes var 58.

Av de sökande var drygt 80 procent män. Huvuddelen av de skadelidande var i åldrarna 21–60 år, medan endast två män och en kvinna var 61 år eller äldre. I omkring hälften av fallen hade gärningsmannen och den skadelidande såvitt känt inte tidigare varit bekanta med varandra på något sätt. I 16 fall (offren i samtliga fall män) ingick gärningsmannen i den skadelidandes bekantskapskrets. De skadelidande var i åtskilliga av dessa fall spritpåverkade. De kvinnliga skadelidande syntes i större utsträckning än de manliga ha blivit utsatta för misshandel av tidigare sammanboende eller av grannar. Misshandel mot polisman eller vaktman i tjänst förekom i sju fall.

När det gäller tidpunkt för brottet visar undersökningen en viss skillnad mellan manliga och kvinnliga skadelidande. Mer än hälften av männen hade åsamkats skadan under tiden mellan kl. 21.00 och 02.00, medan de kvinnliga skadelidande var tidsmässigt mera jämnt fördelade över dygnet. Skillnaden mellan manliga och kvinnliga umgängesvanor belyses också av brottsplatsens art enligt tabell 2.3.

Tabell 2.2 Regeringens beslut i brottsskadeärenden budgetåret 1974/75 (304 fall)

Beslutets innebörd	Antal
Bifall, helt eller till någon del	138
Ärendet avskrivet sedan ansökningen återkallats	4
Ansökningen avvisad (ej upptagen till prövning)	
Ersättning kan utgå på grund av försäkring med överfallsskydd	69
Skadan vållad av patient på sjukhus, ersättning kan utfås från sjukhusets huvudman	4
Skada vid trafikolycka, ersättning kan utfås från trafikförsäkringsföreningen	1
Sjukdomstillstånd efter skadan består, sökanden hänvisas att göra ny ansökan	6
Inte uteslutet att skadestånd kan utfås från gärningsmannen	7
Ansökningen överlämnad till socialstyrelsen, eftersom ersättning kan utgå från rymlingsanslaget	16
Ansökningen avslagen (lämnad utan bifall)	
Skadan har inträffat före 1971	7
Sakskada	5
Polisanmälan har inte skett	3
Brott ej styrkt	15
Skadan ej ersättningsgill	1
Sökandens medverkan till uppkomsten av den situation där han skadats	3
Sökandens behov av ersättning understiger 300 kr. resp. 200 kr.	20
Sökandens ekonomiska förhållanden	5

Tabell 2.3 Platsen för brottet (58 fall)

Brottsplats	Antal skadelidande	
	Män	Kvinnor
Allmän plats	21	3
Tunnelbana	4	–
Bostadslägenhet	12	7
Restaurang	4	–
Festplats	4	–
Övrigt	3	–

Av de 58 brotten utgjordes 41 av misshandel. Det har varit omöjligt att på det föreliggande materialet avgöra i vad mån dessa fall har haft karaktär av överfall eller varit mer eller mindre provocerade. Antalet fall av misshandel mot polisman eller vaktman i tjänst var som förut nämnts sju. I övriga fall var det fråga om rån (fem fall), väskryckning med personskada (två fall), våldtäkt (två fall) och vårdslöshet i trafik (ett fall).

I tabell 2.4 redovisas skadans omfattning. Det har därvid varit möjligt att ange endast den allvarligaste skadan. Fraktur i ansiktsskelettet innefattar således regelmässigt också tandskador etc.

Tabell 2.4 Skadans art. Endast den allvarligaste skadan anges (58 fall)

Skada	Antal
Dödsfall	1
Fraktur	18
Ögonskada	2
Tandskada	10
Sår eller inre skada	19
Svullnad, smärta	6
Psykiskt lidande	2

Gärningsmannens identitet var känd i 45 fall medan gärningsmannen förblev okänd i 13 fall. I endast ett fall var gärningsmannen kvinna.

Den sammanlagda ersättningen i de genomgångna ärendena var 91 900 kr. eller ungefär en fjärdedel av det totala ersättningsbeloppet för budgetåret 1974/75. Den ungefärliga fördelningen på olika slag av poster framgår av tabell 2.5. Det bör beaktas dels att siffrorna grundar sig på ett litet material, dels att i regeringens beslut ej anges för vilka delposter ersättning utgår (utom vad avser ersättning för förlorad arbetsinkomst) varför beräkningen grundar sig på i några fall osäkra slutsatser efter jämförelser med ansökningshandlingarna.

Tabell 2.5 Fördelning av ersättningen på olika ersättningsposter

Ersättningspost	Andel, procent
Sjukvårdskostnader (inkl. tandvård)	4
Inkomstförlust	36
Begravningskostnader	3
Förstörda kläder och andra kostnader	2
Sveda och värk	23
Lyte eller annat stadigvarande men	32
Biträdeskostnader	0

2.3.2 *Vissa andra ersättningsanordningar*

I detta sammanhang bör nämnas några andra regler enligt vilka skadelidande i vissa fall kan få ersättning av statsmedel för skada på grund av brott.

Den som lider skada till person eller egendom i samband med att han biträder polisman eller ordningsvakt vid ingripande mot person som stör allmän ordning, har begått brott eller kan antas vara farlig för allmän säkerhet, kan få gottgörelse av allmänna medel enligt *kungörelsen (1948:195) om ersättning och belöning av statsmedel vid biträde åt ordningsmakten.* Ersättning utgår inte i fall då biträde varken har begärts eller eljest synts nödigt och inte heller då det har lämnats mot uttryckligt förbud av polisverksamhetens utövare. Ersättning bestäms enligt skadeståndsrättsliga grunder. Ansökan om ersättning ges in till polismyndigheten, som med eget yttrande överlämnar ansökningen till länsstyrelsen för beslut. Under

budgetåret 1974/75 uppgick de sammanlagda utbetalningarna för ersättning av allmänna medel för skador och till belöningar enligt förordningen till 28 517 kr. Upplysning om hur detta belopp fördelar sig på personskador, egendomsskador och belöningar har inte kunnat erhållas.

Enligt *kungörelsen (1965:59) om ersättning till polisman för skada på egendom* kan polismän m. fl. erhålla ersättning för skada som i tjänsten tillfogas dem på lös egendom, vare sig skadan har vållats av annan person eller har uppkommit genom våda. Fråga om ersättning prövas av rikspolisstyrelsen. Om ersättning begärs med högst 300 kr. kan dock ansökningen prövas av polisstyrelse. För belopp som statsverket har gett ut enligt kungörelsen träder statsverket in i polismannens ställe mot den som kan vara ansvarig för skadan. Totalt utbetalades under budgetåret 1974/75 i ersättning till polisman för skada på lös egendom 89 695 kr., varav sammanlagt knappt 50 000 kr. efter beslut av polisstyrelse. Antalet fall där ersättningsyrkandet översteg 300 kr. var 48.

Också inom andra statliga verksamhetsområden förekommer regler om ersättning till tjänstemän för skador som de erhåller på personlig egendom under tjänsteutövning. Detta gäller tjänstemän inom tullverket, kriminalvården och de statliga affärsdrivande verken utom luftfartsverket.

2.3.3 *Försäkringsskydd vid brottsskador*

Här bortses från olika typer av skydd som står medborgaren till buds vid skador oberoende av orsak, såsom socialförsäkring, förmåner på grund av anställning, olycksfallsförsäkring etc. I stället riktas uppmärksamheten på skydd som är verksamt enbart när skadan har förorsakats genom brott. Möjligheterna till försäkring mot ren förmögenhetsskada berörs i avsnitt 2.5.3.

De viktigaste försäkringarna när det gäller privatpersoners skydd mot skador av olika slag är de kombinerade försäkringarna *hemförsäkring, villahemförsäkring* och *reseförsäkring*. De består av olika moment i fast kombination, dvs. försäkringstagaren kan inte själv bestämma om han vill ha ett visst moment med i försäkringen eller inte. Några bolag erbjuder dock även en billigare variant av den kombinerade försäkringen, där vissa moment inte finns med. "Paketet" kan bestå av skydd för egendom mot skador genom inbrott, stöld, brand eller vattenutströmning, ansvarsskydd ("drulleförsäkring"), reseskydd (läke- och resekostnader), rättsskydd m. m.

Genom paketförsäkringarna har olika former av försäkringsskydd fått stor spridning. Man brukar räkna med att cirka 90 procent av befolkningen skyddas av hemförsäkring eller villahemförsäkring. Reseförsäkringen är närmast en påbyggnad på dessa hos vissa försäkringsbolag men tecknas separat hos andra bolag.

Att 90 procent av hushållen här i landet har hemförsäkring eller villahemförsäkring innebär å andra sidan att omkring 200 000 hushåll saknar sådan försäkring. De kategorier som i större utsträckning saknar hemförsäkring kan antas vara de ekonomiskt svagaste som knappast har någon egendom värd att skydda med försäkring. Den som har råkat i ekonomiska svårigheter och söker möjligheter att minska sina utgifter underlåter säkert ofta att vidmakthålla sin hemförsäkring. Däremot torde gruppen villaägare

så gott som alltid ha villahemförsäkring. I de fall försäkringstagarna kan välja mellan hemförsäkringar med olika omfattning tecknas till största delen fullständiga hemförsäkringar. Hos det största bolaget utgör de kompletta försäkringarna 92 procent av hemförsäkringarna och 96 procent av villahemförsäkringarna.

Överfallsskydd vid personskada

Sedan några år ingår i de flesta av de aktuella paketförsäkringarna ett försäkringsmoment som vanligen kallas *överfallsskydd*. Detta finns hos några försäkringsbolag också i objektsförsäkringar för t. ex. banker och vissa kontor, men det har knappast aktualitet i detta sammanhang.

Bolagen hade ursprungligen utformat villkoren för överfallsskyddet på olika sätt. Hos de flesta bolagen omfattade skyddet endast skador som hade uppkommit till följd av uppsåtligt våld. Hos några bolag täckte däremot försäkringen allt skadestånd som den försäkrade hade rätt till, dvs. även om den skadegörande handlingen inte hade varit uppsåtlig. Vissa skillnader förekom också mellan bolagen beträffande det högsta ersättningsbelopp som kunde utgå.

Från den 1 januari 1977 tillämpas emellertid av alla ifrågavarande bolag enhetliga försäkringsvillkor för överfallsskyddet. Innehållsmässigt stämmer de överens med de villkor som närmast dessförinnan tillämpades av de största försäkringsbolagen.

Överfallsskyddet ingår hos bolagen som en obligatorisk del i hem- och villahemförsäkring och i reseförsäkring. Hos Skandia och Ansvar finns dock skyddet endast i den mera omfattande varianten av hemförsäkringen (s. k. Stor hemförsäkring resp. Allriskförsäkring för hemmet).

Bestämmelserna för överfallsskyddet innebär följande. Bolaget betalar skadestånd som den försäkrade enligt gällande rätt är berättigad till för personskada som har tillfogats honom genom misshandel eller annat uppsåtligt våld. Avlider den försäkrade av skadan omfattar försäkringen skadestånd som dödsboet och efterlevande kan ha rätt till. Ersättning lämnas under förutsättning av att den skadeståndsskyldige är okänd eller saknar förmåga att fullgöra sin betalningsskyldighet. Ersättning från försäkringen utgår inte för skada som har uppkommit i samband med den försäkrades yrkes- eller tjänsteutövning. Skada som försäkrad har åsamkats när han har utfört eller medverkat till uppsåtligt brott eller när han har varit påverkad av alkohol eller andra berusningsmedel ersätts inte. Sistnämnda inskränkningar gäller dock inte om det saknas samband mellan den försäkrades påverkan och skadan. Försäkringen gäller inte när försäkrad utan skälig anledning har utsatt sig för risken att skadas, inte heller för skada som en försäkrad har åsamkat en medförsäkrad, dvs. i regel en familjemedlem. Bolagets ersättningsskyldighet är vid varje skadetillfälle begränsad till 200 000 kr. Denna begränsning gäller även om flera av de försäkrade har skadats samtidigt. Överfallsskyddet gäller i regel med självrisk, som i hemförsäkringen och villahemförsäkringen är 200 kr.

Bakgrunden till överfallsskyddet

Överfallsskyddet kan sägas vara konstruerat som en "omvänd ansvarsförsäkring", dvs. försäkringsbolaget svarar för skadan som om skadevållaren hade tecknat ansvarsförsäkring hos bolaget. Man ansåg att det fanns behov av en försäkring av detta slag, eftersom andra försäkringsformer inte täckte alla slag av skador vållade av annan person. Tanken på en sådan försäkring, som inte torde ha någon motsvarighet utomlands, väcktes hos några försäkringsbolag under senare delen av 1960-talet. Sedan dessa hade lanserat ett sådant moment i sina hemförsäkringar följde andra bolag med av konkurrensskäl trots att vissa bolag såg överfallsskyddet som ett diskutabelt försäkringsåtagande. Främsta skälet till tveksamheten var att försäkringen framstod som en halvmesyr. Den kunde sägas vara att jämställa med en brandförsäkring som bara gällde vid mordbrand. Likaväl som man behövde försäkring mot brand, oavsett orsaken, behövde man enligt dessa bolags sätt att se en personförsäkring som gäller mot alla slag av olyckor.

Man tänkte sig ursprungligen att skyddet skulle omfatta såväl personsom sakskador och inte bara skador på grund av brott utan även sådana som hade uppkommit genom skadevållarens oaktsamhet. Man inskränkte sig dock till att täcka in endast personskador och – hos de flesta bolagen – då endast sådana som hade uppkommit genom uppsåtlig handling. Ett skäl till detta var svårigheterna att beräkna premien för en mer omfattande försäkring. Skydd för sakskada vid överfall ingår dock i hemförsäkringarnas egendomsskydd. Försäkringsbolagen hyste förhoppningen att överfallsskyddet särskilt skulle hjälpa t. ex. pensionärer som drabbades av överfall och liknande. Försäkringen skulle också, tänkte man sig, skydda gemene man som oförskyllt utsattes för våldsbrott. Försäkringsbolagen har upplyst att deras erfarenheter visat att de som erhåller ersättning i påfallande stor utsträckning är män i 20–30-årsåldern som har blivit skadade på kvällen eller förnatten i samband med alkoholförtäring och restaurang- eller nattklubbsbesök. Man har från försäkringshåll ställt sig frågan om inte villkorsändringar borde göras för att skyddet skall få en mera lämplig inriktning. Å andra sidan anser man att ersättningen redan nu kommer till verklig nytta i många fall. Att de skadelidande enligt försäkringsbolagens uppfattning ofta är yngre män med "sena vanor" behöver ju inte heller innebära att dessa har utsatt sig för onödiga risker eller på annat sätt har medverkat till skadan.

Överfallsskyddet i praktiken

Genom en enkät hos försäkringsbolagen har utredningen inhämtat uppgifter om det skydd vid brottsskador som finns i privatpersoners försäkringar (hemförsäkring m. m.). För att få representativa statistiska uppgifter som inte har påverkats av enstaka stora skador begärde utredningen uppgifter för de tre åren 1972–1974. Enkäten delades in i ett avsnitt som avsåg överfallsskydd vid personskada och ett som avsåg skydd för skador på personlig lösegendom vid brott. Den senare delen redovisas i samband med redogörelsen för försäkringsskyddet vid sakskada.

Enkäten har besvarats av Allmänna Brand, Ansvar, Folksam, Länsförsäkringsbolagens AB, Skandia, Skånska Brand, Trafik-Bore och Trygg-Hansa.

Utredningen har också vid sammanträde med företrädare för vissa av dessa bolag fått kompletterande upplysningar om deras erfarenheter från skaderegleringen.

Uppgift om antalet anmälda skador och antalet skador som har föranlett ersättning under åren 1972–1974 framgår av tabell 2.6. I grovt räknat en femtedel av fallen har försäkringsbolaget helt och hållet avböjt försäkringstagarens ersättningsanspråk. Det har då i de flesta fall varit fråga om tillämpning av de försäkringsvillkor som utesluter skador i samband med den skadelidandes yrkesutövning eller fall där skadevållaren inte har saknat betalningsförmåga.

Tabell 2.6 Överfallsskyddet. Antal skador som har föranlett ersättning under åren 1972–1974
(Siffrorna inom parentes anger antalet anmälda skador.)

Bolag	1972	1973	1974	Summa
Allmänna Brand	21 (27)	23 (29)	13 (22)	57 (78)
Ansvar	7 (12)	10 (14)	4 (7)	21 (33)
Folksam	106 (110)	135 (158)	263 (278)[b]	504 (546)
Länsförsäkringsbolagen	49 (68)	76 (90)	59 (73)	184 (231)
Skandia	153[a] (191)	127[a] (159)	110[a] (138)	390[a] (488)
Skånska Brand	13 (13)	11 (11)	9 (9)	33 (33)
Trafik-Bore	..	10 (12)	26 (28)	36 (40)
Trygg-Hansa	110 (175)	89 (138)	88 (102)	287 (415)
Vegete	14 (17)	15 (16)	4 (5)	33 (38)
Summa	473 (613)	496 (627)	576 (662)	1 545 (1 902)

[a] Uppgift om antal skador som har föranlett ersättning finns inte tillgänglig. Siffrorna är beräknade på grundval av ett genomsnitt för samtliga skadegrenar om 20 % av s. k. "noll-skador", dvs. anmälningar som inte har föranlett ersättning.
[b] Folksam införde den 1 januri 1974 ett nytt registreringssystem. Många skador från 1973 är registrerade i det nya systemet först år 1974. Antalet avslutade skador utan ersättning kan öka. När undersökningen gjordes var 143 skador av de 263 ännu inte slutreglerade.

Den ekonomiska omfattningen av överfallsskyddet följer, med de begränsningar som försäkringsvillkoren innebär, skadeståndsrättens regler om personskada. Vid rån och överfall täcker överfallsskyddet personskadorna, medan sakskador kan ersättas genom andra bestämmelser inom hemförsäkringen. Såsom personskada ersätts dock även skada på kläder och liknande.

Vid skadefall utgår i praktiken oftast full ersättning för den lidna skadan, minskad med självrisken. Om den skadelidande har medverkat till skadans uppkomst genom att t. ex. inlåta sig i slagsmål utgår inte någon ersättning enligt den särskilda bestämmelsen i försäkringsvillkoren om verkan av att den skadelidande utan skälig anledning har utsatt sig för risken att skadas. Utrymmet för tillämpning av regeln i 6 kap. 1 § skadeståndslagen om jämkning på grund av medvållande på den skadelidandes sida är därför obetydligt.

Jämkad ersättning från försäkringen synes endast förekomma om domstol har prövat skadeståndsfrågan och därvid jämkat skadeståndet. Ersättningsanspråk avslås också regelmässigt om den försäkrade har varit alkoholpåverkad och denna påverkan får antas ha medverkat till skadans uppkomst.

I fråga om s. k. samordning mellan försäkringsersättningen och andra förmåner med anledning av skadan tillämpas skadeståndsrättens regler. Som utredningen närmare har redovisat i avsnitt 2.2.3 innebär dessa i huvudsak att man vid bestämmande av ersättning för inkomstförlust eller för förlust av underhåll räknar av förmåner från socialförsäkring, sjuklön m. m. på grund av anställningsavtal och vissa periodiska utbetalningar från kollektiva försäkringar. Till skillnad från det statliga brottsskadeanslaget beaktas däremot inte ersättning från annan summaförsäkring när ersättningen från överfallsskyddet bestäms (annat än när det gäller ersättning för förlust av underhåll enligt 5 kap. 2 § skadeståndslagen).

Tabell 2.7 Överfallsskyddet. Sammanlagda skadeersättningarna per år (inkl. avsättning till ersättningsreserv), kr.

Bolag	1972	1973	1974	Summa
Allmänna Brand	44 339	204 658	65 499	314 496
Ansvar	15 760	29 636	8 604	54 000
Folksam	718 724[a]	311 677	373 169	1 403 570
Länsförsäkringsbolagen	168 597	318 706	371 461	858 764
Skandia	569 000	464 000	430 000	1 463 000
Skånska Brand	235 000	30 000	11 000	276 000
Trafik-Bore	..	8 798	116 667	125 465
Trygg-Hansa	442 186	495 631	306 090	1 243 907
Vegete	27 700	39 000	18 000	84 700
Summa	2 221 306	1 902 106	1 700 490	5 823 902

[a] Därav en avslutad skada på 148 000 kr. och en öppen skada där överfallsskyddets maximala ersättningsbelopp 200 000 kr. troligen kommer att utbetalas.

I tabell 2.7 har sammanställts försäkringsbolagens uppgifter om de sammanlagda ersättningar som har betalats ut eller reserverats för utbetalning avseende skador som har handlagts under åren 1972–1974.

En jämförelse mellan tabellerna 2.6 och 2.7 visar helt naturligt att den genomsnittliga kostnaden per skada varierar kraftigt mellan bolagen och från år till år, eftersom antalet skadefall är begränsat och ersättningsbeloppen emellanåt är stora. Genomsnittsbeloppet torde ligga något högre än motsvarande tal för brottskadeanslaget. Detta berättigar emellertid inte utan vidare till slutsatsen att försäkringsbolagens prövning av ersättningsanspråk skulle vara mera frikostig. Mellan de grupper som saknar försäkring och de som har försäkring med överfallsskydd kan det nämligen föreligga skillnader i vad avser risken att drabbas av skada, förlustens storlek (den som har högre inkomst får också större inkomstförlust vid skada) och benägenheten att utnyttja försäkringsskyddet respektive ansöka om ersättning från brottsskadeanslaget. Det har inte varit möjligt att räkna fram medianvärdet av ersättningarnas belopp när det gäller överfallsskyddet.

Hos samtliga försäkringsbolag gäller numera att det högsta ersättningsbeloppet är 200 000 kr. Det har upplysts att några enstaka skador har varit så omfattande att maximibeloppet har reserverats och i vissa fall också utnyttjats.

Vid skaderegleringen ställs försäkringsbolagen ofta inför svåra problem. Den skadelidande kan ibland inte ange vem som begått brottet. Om gärningsmannen är känd lämnar denne och den skadelidande ofta motstridiga uppgifter om händelseförloppet. Det kan vara svårt att avgöra vem som egentligen har överfallit vem. Också bedömningen av eventuell provokation eller berusning på den försäkrades sida kan vara vansklig. Enligt försäkringsbolagens uppfattning uppfyller ändå överfallsskyddet sitt syfte att ge försäkringstagarna skälig ersättning vid misshandelsbrott. Det är viktigt att ersättningsfrågan avgörs snabbt. Försäkringstagaren måste ju annars vänta på domstolsförfarandet och sedan dom har fällts försöka driva in ersättningen från skadevållaren. En sådan tidsutdräkt kan, åtminstone i något allvarligare skadefall, inverka menligt på den skadades rehabilitering och i vissa fall leda till s. k. ersättningsneuros. Försäkringen ger däremot ersättning omedelbart om gärningsmannen inte omgående betalar.

I samband med regleringen av överfallsskador kräver försäkringsbolagen att skadeanmälan kompletteras med läkarintyg och intyg att polisanmälan har skett. Vissa bolag avstår dock från polisanmälan om den skadelidande har särskilda skäl att inte göra sådan anmälan. För att ersättning skall kunna utgå krävs då att försäkringstagarens uppgifter framstår som trovärdiga. Det krävs inte att försäkringstagaren skall visa att den för skadan ansvarige saknar betalningsförmåga. Denna prövning gör försäkringsbolaget självt. Skaderegleringen brukar gå snabbt. Väntetider över en månad är sällsynta utom då det gäller svåra personskador. I sådana fall där skaderegleringen drar ut på tiden förekommer vid behov utbetalningar a conto.

En domstols prövning av skadeståndsfrågan i mål mellan den försäkrade och gärningsmannen har inte avgörande betydelse för ersättningsprövningen. Skadeståndsanspråk som enbart grundar sig på medgivande av motparten berättigar enligt försäkringsvillkoren inte till ersättning. Villkoren har vidare som förut nämnts speciella inskränkningar med hänvisning till den skadades uppträdande. Å andra sidan kan försäkringsbolaget inte reducera ersättningen, om domstolen har jämkat skadeståndet med hänsyn till förhållanden på gärningsmannens sida, t. ex. psykisk sjukdom. Man kräver alltså sällan att den försäkrade skall väcka talan vid domstol mot gärningsmannen. Denna fråga hänger också ihop med hur försäkringsbolagen utnyttjar sin rätt till regress mot skadevållaren. I de fall gärningsmannen blir dömd för brott ger regressanspråk sällan något utbyte. Bolagen torde dock i allmänhet av preventionsskäl söka utnyttja sin regressrätt genom att framställa krav mot kända skadevållare (jfr SOU 1975:103 Skadestånd VI s. 59–61 och 203–209). Ytterligare åtgärder vidtas endast om man kan räkna med ekonomiskt utbyte av regressen.

Försäkringsskydd vid sakskada

Mot sakskada genom brott kan en enskild person i viss utsträckning få skydd genom hemförsäkring, villahemförsäkring eller reseförsäkring.

Ersättning kan fås för i stort sett tre skadetyper: stöld eller skadegörelse vid inbrott i låst bostad eller annan låst lokal, stöld av egendom som medförs på färd eller resa samt rån och överfall.

Hem- och villahemförsäkringarna ger i stora drag följande skydd. Försäkringen omfattar dels personlig lösegendom som tillhör den försäkrade, dels föremål som han har hyrt eller lånat och som skulle ha varit personlig lösegendom om de hade varit hans egna. Försäkringen gäller intill det i försäkringsavtalet bestämda försäkringsbeloppet för lösegendom som finns i den försäkrades bostad. I utrymmen såsom källare, vind, garage och uthus, som hör till den ordinarie bostadslägenheten, gäller försäkringen intill sammanlagt högst 10 000 kr. Inom dessa utrymmen gäller försäkringen dock inte för förlust av pengar eller värdehandlingar och inte heller för förlust av s. k. stöldbegärlig egendom (bl. a. smycken, kameror, kikare, musikinstrument, band- och skivspelare, radio- och TV-apparater, pälsar, vapen och sprit). I bostad ersätts pengar och värdehandlingar med högst 3 000 kr., varav för pengar högst 1 000 kr.

Stöld såväl medelst som utan samband med inbrott kan ersättas när egendom medförs av försäkrad på färd eller resa förutsatt att han har omhänderhaft egendomen med tillbörlig aktsamhet. Försäkringen gäller i dessa fall intill 10 000 kr. vid varje tillfälle. Ersättning ges då i regel inte för stöldbegärlig egendom, pengar och värdehandlingar eller vid stöld ur olåst bil.

Vid rån och överfall – vartill även räknas väskryckning – utgår ersättning, som för brott på annan plats än i den försäkrades bostad är begränsad till 10 000 kr. Pengar och värdehandlingar ersätts därvid intill sammanlagt högst 3 000 kr., varav för pengar högst 1 000 kr.

Liknande begränsningar gäller för reseförsäkring (resgods som utgör personlig lösegendom).

I tabellerna 2.8 och 2.9 redovisas uppgifter som har inhämtats från försäkringsbolagen vid den förut nämnda enkäten. Utredningen begärde därvid upplysningar om antal skadefall och utbetalda försäkringsersättningar såvitt avsåg hemförsäkring, villahemförsäkring eller reseförsäkring för stöld eller skadegörelse vid inbrott i låst bostad eller annan låst lokal, för stöld av egendom som medförs på färd eller resa samt för rån eller överfall. De av försäkringsbolagen lämnade svaren är inte helt jämförbara, främst beroende på olika uppbyggnad av momenten i de kombinerade försäkringarna och på variationer i statistik- och redovisningsrutiner. Skillnaderna synes dock främst ligga på förhållandevis små försäkringsgrenar som reseförsäkring och cykelförsäkring.

Tabell 2.8 Hem-, villahem- och reseförsäkring. Antal anmälda skador på personlig lösegendom

Bolag	1972	1973	1974
Allmänna Brand	1 672	977	890
Ansvar	3 387	2 208	1 786
Folksam	37 959	16 369	10 732
Länsförsäkringsbolagen	5 689	8 290	9 494
Skandia	20 821	14 063	13 405
Skånska Brand	1 933	1 017	864
Trafik-Bore	..	1 484[a]	1 036[a]
Trygg-Hansa	21 960	12 626	9 648
Vegete	2 162	1 395	1 189
Summa	95 583	58 429	49 044

[a] Uppgifterna avser antalet skador som har föranlett ersättning.

Tabell 2.9 Hem-, villahem- och reseförsäkring. Sammanlagda skadeersättningar (tusental kr.) för skada på personlig lösegendom per år (inkl. avsättning till ersättningsreserv)

Bolag	1972	1973	1974
Allmänna Brand	3 120	2 516	2 137
Ansvar	2 062	1 813	1 882
Folksam	20 829	12 378	13 000
Länsförsäkringsbolagen	7 084	7 547	10 568
Skandia	23 435	15 569	14 740
Skånska Brand	2 118	1 619	1 638
Trafik-Bore	..	1 216	1 438
Trygg-Hansa	16 385	10 491	9 771
Vegete	2 705	2 393	2 520
Summa	77 738	55 542	57 694

Antalet skador som har föranlett att ersättning verkligen betalats ut är ett mera intressant mått på försäkringens betydelse för försäkringstagarna än antalet skadeanmälningar. De flesta bolagen har inte kunnat lämna den förstnämnda uppgiften, men ett bolag har som framgår av tabell 2.8 tvärtom inte haft uppgift om antalet skadeanmälningar tillgänglig. Överslagsvis kan man räkna med att 80–90 procent av skadeanmälningarna föranleder ersättning. Med hänsyn härtill kan antalet ersatta skador år 1974 uppskattas till knappt 45 000.

I fråga om skadebeloppen anger ett bolag att dessa även kan omfatta viss ersättning för skada på försäkrad byggnad i samband med inbrott. Flertalet bolag har lämnat uppgift om skadeersättningar inräknat reserv, medan något bolag har angivit vad som har utbetalats.

Tabellerna visar en kraftig nedgång av såväl antalet skadefall som utgivna ersättningar. Detta sammanhänger med de inskränkningar och säkerhetsföreskrifter som infördes i försäkringsvillkoren 1973. Dessa ändringar innebar bl. a. att självrisken höjdes från 100 kr. till 200 kr. och att ersättningsrätten

slopades för stöld av s. k. stöldbegärlig egendom i källare och på vindar och för cykelstöld. Det torde emellertid inte enbart vara fråga om att ett antal skadefall av formella skäl har fallit utanför försäkringarna. Villkorsskärpningar torde i förening med omfattande upplysningskampanjer ha gjort försäkringstagarna mera aktsamma om sin egendom än förut. Fr. o. m. år 1975 har dock antalet anmälda skador ånyo börjat stiga kraftigt.

Vid sidan av hemförsäkringen har enskilda personer vidare möjligheter att teckna försäkring för särskilt värdefull egendom, såsom smycken, pälsverk och konstsamlingar.

I fråga om skador som uppkommer i samband med motorfordonstrafik gäller att ersättning (trafikskadeersättning) i de flesta fall utgår från trafikförsäkringen för det eller de fordon som har varit inblandade i händelsen. Om ett fordon har varit oförsäkrat utgår trafikskadeersättning från trafikförsäkringsföreningen eller i vissa fall från staten. Skador på själva motorfordonen eller på egendom som befordras med dessa ersätts dock från trafikförsäkringen endast om skadan har orsakats genom vållande i samband med förande av annat fordon eller genom bristfällighet på detta. Det sagda torde innebära att skador som uppkommer genom brott vid förande av motorfordon oftast täcks av trafikförsäkringen. Gentemot den skadelidande gäller trafikförsäkringen utan självrisk.

För skador som kan uppkomma på motorfordon i andra sammanhang kan man teckna s. k. kaskoförsäkring. Kaskoförsäkringen kan bestå av vagnskadeförsäkring samt brand-, glas- och stöldförsäkring. Försäkringen kallas helkasko om vagnskadeförsäkring har tecknats. De övriga kallas tillsammans för delkasko. Vagnskadeförsäkring lämnar ersättning om fordonet skadas genom vissa uppräknade händelser, t. ex. vid kollision eller dikeskörning eller – av särskilt intresse i detta sammanhang – vid uppsåtlig skadegörelse av annan person. När det gäller de flesta nya bilar som säljs i Sverige utfärdar fabrikanten eller generalagenten s. k. vagnskadegaranti. Garantin gäller vanligen i 5 eller 3 år och ger i stort sett samma skydd som vagnskadeförsäkringen. Brandförsäkring skyddar förutom för brand även för bl. a. explosion. Stöldförsäkring ersätter inte bara fullbordad stöld av bilen med sedvanliga tillbehör utan också skador på fordonet i samband med försök till tillgrepp av detta. Om en bil inte har godkänt stöldskydd i funktion höjs grundsjälvrisken med en extra självrisk av 800 kr. För motorcyklar och mopeder gäller att två godkända låsanordningar måste vara i funktion för att försäkringen skall gälla över huvud taget. Detta gäller även vid förvaring inomhus, t. ex. i villagarage. Inom kaskoförsäkringen gäller självrisker, olika för olika slag av fordon. Vanliga självrisker vid vagnskadeförsäkring är 600 kr. (privat personbil) och vid brand- och stöldförsäkring i de flesta fall 200 kr.

Slutligen bör nämnas att näringsidkare kan erhålla försäkringsskydd för sin verksamhet genom affärs-, verkstads- eller företagsförsäkring. Denna innehåller liksom hemförsäkringarna olika moment, vilka dock kan kombineras mera fritt. Försäkringen kan ge skydd mot skada genom bl. a. brand, inbrott och rån. Premie och självrisker bestäms av bl. a. förekomsten av skyddsanordningar i lokalerna.

2.4 Ersättning vid rymlingsskador

Alltsedan budgetåret 1948/49 utgår i vissa fall ersättning av statsmedel till dem som har åsamkats person- eller egendomsskada av rymlingar m. fl. Föreskrifter för ersättningsregleringen har lämnats i form av villkor för utnyttjandet av det anslag som för varje budgetår förs upp i statsbudgeten för uppkommande ersättningsbehov, det s. k. rymlingsanslaget. När möjligheten till skälighetsersättning från ett särskilt anslag infördes, ansåg man att en grundlig utredning borde föregå en mera definitiv reglering av ersättningsrätten men att den provisoriska regleringen borde tillämpas någon tid innan en sådan utredning sattes igång. Den provisoriska regleringen består emellertid alltjämt och har efter hand utvidgats till andra kategorier skadevållare än dem som från början avsågs. Provisoriet kan dock sägas vila på en i många avseenden väl utvecklad praxis från de tusentals ärenden som har prövats under årens lopp.

Också på det kommunala området har efter hand vuxit fram vissa regler som ger möjlighet till ersättning för skador vållade av dem som har underkastats vård i kommunal regi.

2.4.1 *Rymlingsanslaget*

Den nuvarande ersättningsregleringens framväxt

Under åren närmast före 1948, då rymlingsanslaget tillkom, beviljade Kungl. Maj:t i ett antal fall ersättning för skador förorsakade av elever som hade rymt från skolor tillhörande barna- och ungdomsvården. Ersättningsbeloppen, som var tämligen låga, utgick från femte huvudtitelns anslag till extra utgifter. Från och med budgetåret 1937/38 hade vidare styrelsen för uppfostringsanstalten Bona rätt att betala ut ersättning med högst 100 kr. till varje målsägande för skada som hade vållats genom brott av elev vid anstalten, under villkor att åtal för brottet eftergavs. Sådan ersättning utgick från anstaltens omkostnadsanslag.

I fråga om skador genom åtgärd av någon som hade intagits på fångvårdsanstalt eller sinnessjukhus gällde under åren före 1948 att anspråk på ersättning, i de enstaka fall då framställning därom gjordes, lämnades utan bifall av Kungl. Maj:t.

Med anledning av fyra särskilda motioner vid 1947 års riksdag anhöll riksdagen om utredning i frågan om ersättning av allmänna medel för skador vållade av personer som var intagna på sinnessjukhus m. fl. anstalter eller som hade rymt eller försöksvis utskrivits därifrån.

Med anledning av riksdagens hemställan företogs inom justitiedepartementet viss utredning. I prop. 1948:87 begärdes därefter anslag till ersättning för skador vållade av personer som avvikit från vissa anstalter.

I propositionen uttalades bl. a. följande. De anstalter som borde komma i fråga var fångvårdsanstalter, barna- och ungdomsvårdsskolor samt sinnessjukhus, möjligen även alkoholistanstalter. Angående sambandet mellan anstaltsvistelsen och skadans uppkomst framhölls att de fall som hade väckt störst uppmärksamhet var tillgrepp och skador förövade av rymlingar. Faran för skador av detta slag var uppenbarligen särskilt stor i grannskapet av

anstalten. Det kunde anses obilligt att befolkningen i den trakt där en anstalt var belägen skulle löpa större risker än andra. Det skulle vara olyckligt om förläggandet av en anstalt till en viss ort av denna anledning väckte oro och ovilja i kringliggande bygd. Ett annat skäl för ersättning i dessa fall låg i att man inom både fångvården och andra former för omhändertagande strävade efter mera öppna vårdformer. Dessa innebar mindre tvång och mindre bevakning samtidigt som man var medveten om att rymningar skulle komma att äga rum i någon omfattning. De olägenheter som därigenom kunde uppkomma bedömdes emellertid som små i jämförelse med det öppna systemets fördelar. Även vid ett öppet system kunde rymningsfrekvensen reduceras till ett minimum om en effektiv bevakning anordnades. Kostnaderna härför skulle emellertid bli avsevärda för det allmänna. I ett resonemang om fördelar och nackdelar hos det öppna systemet ansågs ligga att man hade vägt kostnaderna för skadorna mot vad som kunde vinnas genom systemet. I konsekvens härmed kunde det sägas att det allmänna borde bära dessa skador som ett slags omkostnad för anstaltsväsendet. Beträffande skador orsakade av försöksutskrivna framhölls vanskligheten att inom denna grupp dra gränsen för möjligheten till ersättning. Sålunda måste övervägas om inte systemet då måste omfatta även dem som hade villkorligt frigivits från frihetsstraff, dem som vistades i frihet på grund av att de inte hade kunnat få plats på anstalt eller dem som måhända alltför optimistiskt hade blivit slutligt utskrivna. Med hänsyn till svårigheterna att överblicka konsekvenserna av en utsträckning av ersättningsmöjligheten till sådana fall borde ersättningsordningen begränsas till rymlingsfallen.

Bland de övriga problem som berördes i propositionen kan nämnas frågan om vilket orsakssammanhang som skulle fordras mellan rymningen och skadan, något som aktualiserades om skadan inträffade lång tid efter rymningen, samt frågan om vilka skador som borde ersättas. I sistnämnda hänseende kunde man tänka sig att göra ersättningen beroende av att skadan hade förorsakats genom brott eller att göra en begränsning till egendomsskador med uteslutande av personskador. Den skadelidandes personliga förhållanden, särskilt hans ekonomiska ställning, erbjöd svårbehandlade spörsmål. Frågan om hur det skulle inverka på ersättning om egendomen hade varit eller kunnat vara försäkrad innefattade en rad olika problem. I fråga om den skadelidandes ekonomi bedömdes principiellt riktigast att bevilja full ersättning oberoende av sökandens behov. Endast denna lösning rimmade med den förut anförda motiveringen för ersättningen, nämligen att den kunde betraktas som en omkostnad för anstalternas drift. Departementschefen ansåg emellertid att man i avvaktan på närmare erfarenheter borde gå försiktigare till väga och inte binda sig för att utge ersättning. Någon sträng begränsning till ömmande fall syntes dock inte böra komma i fråga.

Sammanfattningsvis anfördes i propositionen att staten i större utsträckning borde ersätta skador som hade vållats av personer som var intagna på vissa anstalter. Den nödfallsutväg som anlitande av anslag till extra utgifter innebar borde inte komma till användning. Statsmakterna borde i stället godkänna principen att staten lämnade ersättning för dylika skador, och särskilda medel borde anvisas till bestridande av ersättningarna. En detaljerad reglering av ersättningsmöjligheterna förutsatte ställningstagande till en rad delvis svårbedömda spörsmål, för vilkas lösande dittills tillämpad

praxis lämnade endast ringa ledning. I avbidan på ytterligare erfarenhet borde man därför nöja sig med en provisorisk reglering. Någon rätt till ersättning borde därvid inte fastslås i författning. I stället borde en prövning inom relativt vida gränser äga rum i varje särskilt fall. Under sådana förhållanden borde prövningen ankomma på Kungl. Maj:t.

Riksdagen biföll propositionen, dock med redovisande av uppfattningen att hänsynen till den skadelidandes ekonomiska ställning i regel inte borde föranleda bortfall eller nedsättning av ersättningen.

Den provisoriska ersättningsreglering som sålunda infördes har sedan successivt utvidgats fram till den ordning som gäller i dag. De viktigaste stadierna i denna utveckling skall anges i det följande.

Ungdomsvårdsskoleutredningen föreslog år 1951 att också skador orsakade av permittenter skulle kunna ersättas. Utredningen fann att samma skäl kunde åberopas härför som för möjligheten till ersättning för skador av rymlingar. Konsekvensen fordrade enligt utredningen att staten svarade också för skador av permittenter. Vidare tillkom att olovligt avvikande inte sällan skedde i direkt anslutning till permission. Om den föreslagna utvidgningen beträffande permittenter kom till stånd borde ersättning utgå även för skador av s. k. frigångare och personer som genom anstalternas försorg hade utackorderats utan att utskrivning hade ägt rum. Däremot ansåg utredningen att ersättningsmöjligheterna inte borde utsträckas till skador av personer, som hade villkorligt utskrivits, försökspermitterats osv.

Utredningsförslaget togs upp till behandling i prop. 1952:1 (bil. 7 s. 188) varvid departementschefen ifrågasatte om statens ansvar vid denna tidpunkt borde utsträckas så långt som utredningen föreslagit. Endast skador under kortvarig permission eller under rymning i anslutning till dylik permission borde enligt departementschefen inordnas under den provisoriska regleringen; härvid borde med permission likställas frigång. Riksdagen godtog den utvidgning som hade föreslagits i propositionen. Uttrycket "kortvarig permission" i de nya bestämmelserna för rymlingsanslaget kom i praktiken att tillämpas på sådan permission som varade högst 20 dagar.

I en år 1957 framlagd departementspromemoria anfördes bl. a. att den försiktiga utsträckningen av ersättningsmöjligheterna som genomfördes år 1952 inte hade i någon anmärkningsvärd grad ökat belastningen på anslaget. Man borde nu gå ytterligare ett steg i samma riktning och utsträcka ersättningsmöjligheterna bl. a. till skador av alla slags permittenter samt av utackorderade ungdomsvårdsskoleelever. Enligt promemorian borde man också inbegripa personer som villkorligt eller på försök hade utskrivits från anstalt.

I statsverkspropositionen till 1958 års riksdag (prop. 1958:1 bil. 7 s. 274) föreslogs den utvidgningen av ersättningsrätten att skada vållad av permittent skulle kunna ersättas oavsett permissionens längd, dock med den inskränkningen att försökspermission från allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare inte inräknades. Förslaget godtogs av riksdagen.

I prop. 1963:1 (bil. 7 s. 125) föreslogs ytterligare utvidgningar i möjligheterna att få ersättning från rymlingsanslaget. Ersättning skulle kunna utgå vid skada orsakad av person tillhörande någon av vissa ytterligare kategorier, nämligen ungdomsvårdsskoleelever som vårdades utom skolan, personer som hade intagits på mentalsjukhus och utplacerats i kontrollerad famil-

jevård samt personer som hade inskrivits på allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare men bodde på inackorderingshem eller åtnjöt familjevård. Riksdagen beslöt i enlighet med propositionsförslaget.

Ansvaret för de psykiatriska sjukhusen övergick den 1 januari 1967 (med vissa undantag) från staten till samma huvudman som svarar för kroppssjukvården, dvs. i allmänhet landstingskommunerna. Reformen hade till följd att skador vållade av patienter på dessa sjukhus inte längre ansågs böra ersättas enligt den särskilda regleringen.

Rätten att besluta om ersättning från rymlingsanslaget tillkom ursprungligen Kungl. Maj:t ensam. Vissa anvisningar lämnades underlydande myndigheter avseende den förberedande utredning som hade ålegat den centrala förvaltningsmyndigheten – fångvårdsstyrelsen, socialstyrelsen eller medicinalstyrelsen – för den anstalt där skadegöraren var intagen. Beslutanderätten har emellertid därefter successivt delegerats till socialstyrelsen. Den viktigaste organisatoriska förändringen ägde rum budgetåret 1963/64, då skaderegleringen i alla ärenden där ersättning begärdes med högst 2 000 kr. överflyttades till socialstyrelsen som var den centralmyndighet som dittills hade utrett huvudparten av ärendena. Värdegränsen har sedermera höjts.

Vid sidan av rymlingsanslaget hade styrelse för ungdomsvårdsskola tidigare vissa möjligheter att ge ersättning för mindre skador vållade av elev vid skolan. Dessa ersättningar belastade i regel skolornas omkostnadsanslag så långt dessa räckte till. Från den 1 juli 1967 gäller att utbetalningar som skolstyrelserna beslutar om sker från rymlingsanslaget.

Nuvarande regler

De ersättningsmöjligheter som föreligger har, såsom framgår av den tidigare redogörelsen, inte fastslagits i någon författning utan grundas på de departementschefsuttalanden som år från år har gjorts i anslutning till anslagsframställningar och på riksdagens beslut i anledning därav. Därigenom har dock endast lämnats riktlinjer i stort för prövningen av ersättningsanspråken. Principerna för prövningen har alltså i huvudsak fått utvecklas i den praktiska tillämpningen av det särskilda anslaget.

I det följande lämnas en översikt över huvudprinciperna i den nuvarande ersättningsregleringen.

Av riksdagens anslagsbeslut framgår att ersättning kan utgå endast om den som har framkallat skadan tillhör vissa angivna kategorier, nämligen

1. person som har avvikit eller permitterats från ungdomsvårdsskola eller som har omhändertagits på sådan skola och placerats för vård utom skolan,
2. person som har avvikit, permitterats eller beviljats frigång från kriminalvårdsanstalt,
3. person, som har avvikit eller beviljats tillfällig permission från allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare eller som har omhändertagits på sådan anstalt men bor på inackorderingshem eller åtnjuter familjevård.

Ur anslaget utgår således inte ersättning för skador som har vållats av person som har dömts till fängelse och fått villkorlig frigivning eller av den som har dömts till ungdomsfängelse eller internering men överförts till vård

utom anstalt. Inte heller skador vållade av person som har beviljats försökspermission från allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare omfattas av statens ersättningsåtagande. Fall när skadevållaren varit häktad eller anhållen är också undantagna. Skador som uppkommit i samband med vård i kommunal regi (landsting eller primärkommuner) ersätts inte av staten. Om flera gärningsmän har vållat skadan kan ersättning komma i fråga, om någon av dem vid tillfället tillhörde en av de förut uppräknade kategorierna. Ersättning har i vissa fall utgått för skador som har inträffat inom anstaltens område även om skadan inte har samband med rymning eller rymningsförsök.

Det förutsätts i praktiken inte att skadan har åstadkommits genom brott. Det har ansetts svårt att upprätthålla ett sådant krav med hänsyn till bl. a. den goodwill-skapande funktion som ersättningarna har, inte minst när det gäller skador som drabbar dem som är bosatta i närheten av ungdomsvårdsskolorna.

Ersättning kan också utgå för skador som en rymling från svensk anstalt vållar i annat nordiskt land.

Ersättning utgår till både enskilda och juridiska personer. Statliga myndigheter eller av staten ägda aktiebolag får dock inte ersättning. Ersättning utgår inte heller till försäkringsbolag för att täcka regressanspråk.

De flesta slag av skador kan ersättas. Vid personskada i form av misshandel kan ersättning för sveda och värk utgå efter skälighetsprövning i varje särskilt fall. Om personskada har lett till döden har efterlevande möjlighet att få ersättning från anslaget. Ersättning utgår i praktiken inte för skada som har vållats genom bedrägeri. Vid förmögenhetsförlust som utgör följdskada i förhållande till en sakskada ersätts direkta kostnader liksom stilleståndsförlust. Utebliven affärsvinst ersätts däremot inte.

Som regel utges utan behovsprövning full ersättning för sådan skada som inte täcks av försäkringsersättning. Ett mycket stort antal ersättningsärenden avser endast självriskbeloppen vid sakförsäkring. I de fall försäkringen gäller med högre självrisk än normalt utgår ersättning bara med belopp motsvarande den normala självrisken för försäkringstypen i fråga.

Vissa regler om följderna av den skadlidandes medverkan har utbildats. Ersättningen kan jämkas om den skadelidande genom oaktsamhet har underlättat skadans uppkomst. Framställningen kan avslås helt, om den skadelidande har visat stor vårdslöshet. Jämkning kan ske t. ex. om den skadelidande har förvarat värdefull egendom på mindre betryggande sätt. I detta hänseende har reglerna tagit intryck av försäkringsbolagens villkor och praxis. Man har ansett att staten inte skall träda in med ersättning i fall där försäkringsbolagen i brottsförebyggande syfte har infört begränsningar. På grund härav ersätts pengar som har förvarats i låst bostadslägenhet med högst 2 000 kr., och s. k. stöldbegärlig egendom (kameror, radioapparater, smycken och kontanter m. m.) som har förvarats på annan plats än i låst bostad (t. ex. i bil eller tält) ersätts inte alls. I fråga om tillgrepp av bil som inte var låst med stöldskydd tillämpar försäkringsbolagen en förhöjd självrisk. Ersättning från rymlingsanslaget utgår då inte för den del av skadan som motsvarar förhöjningen. I sådana fall utges inte heller stilleståndsersättning. Vid kiosk- och affärsinbrott med större skador utgår inte ersättning om säkerhetsanordningarna enligt försäkringsvillkoren har

varit otillräckliga.

Vid inbrott eller skadegörelse på varuautomater och liknande utgår ersättning med högst 500 kr. (motsvarande självrisk på försäkring) även om försäkring inte finns. I övrigt torde underlåtenhet att försäkra egendom till fulla värdet påverka ersättningen endast i fråga om brandskada på byggnad.

Vid skadevärderingen följs i huvudsak allmänna skadeståndsrättsliga regler samt den praxis som tillämpas av försäkringsbolag och domstolar.

Till sökande som har haft kostnad för att upprätta ansökningen, t. ex. för rådgivningsavgift enligt rättshjälpslagen, kan i vissa fall utgå ersättning från rymlingsanslaget. Ersättning för sådana kostnader kommer i första hand i fråga vid personskador. I några fall har också ersättning utgått för sökandens kostnader i ärenden som efter besvär prövats av regeringen.

Det kan slutligen nämnas att det i vissa situationer finns andra möjligheter att få ersättning. Sålunda kan skyddskonsulent i begränsad utsträckning ersätta t. ex. hyresvärd eller övervakare för skada vållad av person som åtnjuter kriminalvård i frihet. Medel tas då från anslag för behandlings- och stödåtgärder bland frivårdsklientelet. På liknande sätt kan ungdomsvårdsskolorna från anslaget för placeringar i enskilda hem m. m. ersätta skador som elever åstadkommer medan de är placerade för vård utom skolan. Dessa ersättningsmöjligheter torde utnyttjas främst när det gäller alldagliga mindre skador där det inte är fråga om brottsligt förfarande från vårdtagarens sida, men det kan i vissa fall också röra sig om brott mot t. ex. övervakare, fosterfamilj eller arbetsgivare.

Vissa statistiska uppgifter

Storleken av rymlingsanslaget och de utgifter som har belastat detta varierade under 1950-talet och första hälften av 1960-talet mellan 30 000 kr. och 90 000

Tabell 2.10 Rymlingsanslagets storlek och belastning, kr.

Budgetår	Anslag	Utgift
1963/64	60 000	88 242
1964/65	60 000	70 253
1965/66	100 000	65 678
1966/67	100 000	194 489
1967/68	100 000	293 295
1968/69	180 000	395 560
1969/70	350 000	372 052
1970/71	450 000	383 482
1971/72	500 000	457 970
1972/73	550 000	518 388
1973/74	600 000	598 021
1974/75	650 000	853 294
1975/76	700 000	1 057 439
1976/77	800 000	
1977/78	1 200 000	

Tabell 2.11 Rymlingsanslaget. Antal skadeärenden hos socialstyrelsen

Kalenderår	Inkomna ärenden
1963	150
1964	225
1965	200
1966	300
1967	560
1968	950
1969	1 030
1970	1 300
1971	1 400
1972	1 430
1973	2 070
1974	2 270
1975	2 640
1976	2 570

kr. Sedan budgetåret 1966/67 har emellertid, som framgår av tabell 2.10, skett en kraftig ökning, och utgiften för budgetåret 1975/76 uppgick till drygt 1 milj. kr. I tabell 2.11 anges (med någon avrundning) antalet skadeärenden som varje år har kommit in till socialstyrelsen. I dessa uppgifter ingår emellertid vissa ärenden av annat slag, bl. a. reglering av skador till följd av trafik med ungdomsvårdsskolornas fordon. Dessa ärenden utgör dock endast några procent av hela antalet ärenden. Styrelserna för ungdomsvårdsskolorna handlägger därutöver 400–500 ärenden om året angående ersättning för rymlingsskador.

En jämförelse mellan de två tabellerna visar att det genomsnittliga ersättningsbeloppet per ärende de senaste åren har varit i storleken 300–400 kr. Beloppet har inte stigit påtagligt trots den fortgående penningvärdeförändringen. Den stora ökningen av antalet ärenden torde till viss del bero på att försäkringsbolagen under senare delen av 1960-talet började tillämpa obligatorisk självrisk vid varje skada (efter att tidigare ha utgett full ersättning så snart skadan översteg visst gränsbelopp, s. k. franchise). Det kan därför bli fråga om krav på ersättning av statsmedel så snart polisen funnit att skada har vållats av person tillhörande någon av de kategorier som regleringen omfattar. Det genomsnittliga ersättningsbeloppet har alltså hållits lågt genom att ökningen av antalet ärenden varit starkast när det gäller ärenden med ersättningar om högst 200 kr. Till ökningen torde också bidra att polisen i de fall ersättning ur anslaget kan komma i fråga upplyser målsäganden om detta och tillhandahåller ansökningsblanketter m. m.

De flesta ansökningarna avser skador som har vållats av elever inskrivna vid ungdomsvårdsskola. Fördelningen mellan vårdområdena framgår av tabell 2.12. I åtskilliga fall har flera gärningsmän tagit del i brottet. Det är då vanligen fråga om medrymlingar, men medgärningsmän utan anknytning till anstalt förekommer inte sällan.

Tabell 2.12 Rymlingsanslaget. Hos socialstyrelsen avgjorda ärenden år 1975 fördelade på vårdområden

Vårdområde	Antal	Andel, procent
Ungdomsvård	1 889[a]	77
Kriminalvård	537	22
Allmänna vårdanstalter för alkoholmissbrukare	13	1

[a] Ungdomsvårdsskolorna Lövsta, Vemyra och Östra Spång svarade för 429, 255 respektive 255 ärenden, dvs. tillhopa 38 procent av hela antalet ärenden.

Tabell 2.13 ger en uppfattning om hur ärendena fördelar sig efter olika typer av skadehandlingar. Av tabellen framgår att våldsbrotten är tämligen sällsynta. Sett över längre tid motsvarar dessa mindre än 2 procent av hela antalet ärenden.

Tabell 2.13 Rymlingsanslaget. Ärenden i vilka ersättning beviljats av socialstyrelsen eller regeringen under budgetåret 1974/75

Skadehandling	Antal	Beviljad ersättning, kr
Våldsbrott	44	24 859
Biltillgrepp och inbrott i bil	923	247 354
Övriga skador	994	517 933

Resultatet av en närmare undersökning om användningen av rymlingsanslaget har nyligen publicerats (Marie-Louise Berg, Ersättning av statsmedel för skador vid brott, Socialstyrelsen redovisar 1977:2). Undersökningen avser de ärenden där utbetalning av ersättning har skett under budgetåret 1970/71. Det är i detta sammanhang endast möjligt att i korthet redogöra för undersökningsresultatet.

Undersökningen visar bl. a. att de flesta skadorna (73 procent) hade vållats under rymning, inräknat rymning under permission. De skadelidande var till övervägande delen enskilda personer (80 procent) eller enskilda företagare (9 procent).

Av undersökningen framgår vidare att rymlingsanslaget i flertalet fall endast fyller en kompletterande funktion i förhållande till andra ersättningsanordningar. Av den sammanlagda skadeersättning som de skadelidande i de undersökta fallen hade fått härrörde 26 procent från rymlingsanslaget och 74 procent från försäkringar.

De ersättningsbelopp som beviljas ur anslaget är i flertalet fall låga. Brottsskadeutredningen har genom en av utredningen själv företagen begränsad genomgång av ärenden inkomna under år 1974 funnit att det beviljade beloppet i 52 procent av fallen uppgick till högst 200 kr. I endast 6 procent av ärendena översteg ersättningen 1 000 kr.

Närmare uppgifter om det lokala sambandet mellan anstalt och brottsplats föreligger inte. Av de skadelidandes adresser framgår ofta att brottet har begåtts i relativ närhet till anstalten. Den förut berörda undersökningen visar också att 3 procent av de skadelidande hade utsatts för mer än en skada under samma år.

I den tidigare nämnda undersökningen har också gjorts ett försök att beräkna hur stor del av de upptäckta brotten som föranleder ansökan om ersättning. En uppskattning ger vid handen att antalet skador som ersätts ur anslaget utgör högst omkring 30 procent av antalet brott som begås under rymning etc. och där gärningsmannen blir känd.

2.4.2 *Skador vid vård i kommunal regi*

Som har berörts i föregående avsnitt övergick huvudmannaskapet för de psykiatriska sjukhusen med början den 1 januari 1967 från staten till de huvudmän som svarade för kroppssjukvården, dvs. i allmänhet landstingen. Med anledning därav ansågs att staten inte längre skulle ge ersättning för skador vållade av patienter på dessa sjukhus.

I samband med övergången uttalade sig landstingsförbundet för att landstingen skulle överta det ansvar för skador vållade av patienter intagna för psykiatrisk vård som staten tidigare hade tagit på sig. Enligt landstingsförbundets senaste cirkulär i ämnet (AC 31/72) bör ersättning utgå för skada orsakad av patient som har rymt, permitterats eller beviljats frigång från psykiatrisk klinik, placerats i kontrollerad familjevård eller är "straffriförklarad" och försöksutskriven från psykiatrisk klinik. I fråga om skador som har orsakats under rymning, permission och försöksutskrivning bör landstingskommunernas ansvar enligt rekommendationen begränsas till fyra veckor från den dag patienten lämnar sjukhuset.

Landstingskommunerna driver också anstalter och vårdhem av andra slag. Sålunda ansvarar landstingskommunerna för vården av vissa psykiskt utvecklingsstörda (omsorgsvård) och i viss utsträckning för nykterhetsvård och barnavård. Vid sidan av institutioner av olika typer (vårdanstalter, barnhem, inackorderingshem, behandlingshem) förekommer placering i familjevård. Också när det gäller vård av detta slag riktas ofta ersättningsanspråk mot landstingen med anledning av att vårdtagare har förorsakat skada som har drabbat personal, medintagna, besökande, fosterföräldrar eller kringboende.

Mot bakgrund härav har landstingsförbundet träffat överenskommelse med försäkringsbolagen om ett försäkringsskydd för de skador som här kan vara aktuella. Målsättningen har varit att försäkringen skall omfatta patienter som är intagna vid vårdinrättning på grund av psykiska rubbningar eller i övrigt asociala beteendemönster och som enligt vårdprogrammet skall stå i daglig kontakt med vårdinrättningen eller med person till vilken vårdinrättningen har delegerat visst vårdansvar. Detta innebär att försäkringen kan omfatta utöver patienter inom psykiatrisk vård även patienter inom omsorgsvård och barnavård. Försäkringen skall kunna tecknas antingen för enbart patienter inom psykiatrisk vård (och då motsvara det ansvar som har rekommenderats i det förut nämnda cirkuläret) eller för de tre vårdgrenarna psykiatrisk vård, omsorgsvård och barnhemsvård. De förhandlingar som fördes med försäkringsbolagen avsåg endast utformningen av villkor för den aktuella försäkringen. Det ankommer på varje enskilt landsting att hos försäkringsbolag begära offert avseende premiesättning, självrisker m. m.

Försäkringen är utformad som en ansvarsförsäkring och ger ersättning för person- och sakskada som har vållats av någon som har omhändertagits för vård i vissa närmare angivna former. Vid permission eller försöksutskrivning gäller försäkringen under fyra veckor från det vårdtagaren lämnade anstalten eller motsvarande plats där vården ägde rum. Skada ersätts även vid uppsåtlig handling och utan tillämpning av jämkningsreglerna i 2 kap. 2 och 3 §§ skadeståndslagen (skada vållad av barn eller psykiskt sjuk). Det förutsätts inte att handlingen är brottslig. Försäkringsbeloppet synes hos de flesta bolag vara satt till 1 milj. kr. vid personskada och 100 000 kr. vid annan skada. Vissa inskränkningar gäller, bl. a. undantas i regel skada som har drabbat anställda vid vårdinrättningen eller vårdtagarens familj.

Också primärkommunerna är huvudmän för olika slag av institutioner. Gotlands, Malmö och Göteborgs kommuner ingår inte i landstingskommun och har således själva ansvar för den psykiatriska sjukvården och omsorgs-

vården inom kommunen. Andra primärkommuner, företrädesvis de större, har inrättat institutioner för barnavård och nykterhetsvård. Familjevård av barn som har omhändertagits för samhällsvård enligt barnavårdslagen förekommer i alla kommuner.

Svenska kommunförbundet har inte lämnat någon rekommendation i fråga om kommunernas ansvar för skador som har vållats av personer som vårdas i kommunal regi. Kommunförbundet har däremot medverkat till utformandet av en klausul för ansvarsförsäkring gällande barn och ungdom i familjevård. Klausulen är avsedd att fogas till den kommunala ansvarsförsäkringen. Kommun som önskar teckna försäkring på detta område kan hos sitt försäkringsbolag begära offert på sådan försäkring.

Försäkringen avser barn och ungdom som av barnavårdsnämnd har placerats i enskilda hem. Försäkringen täcker person- och sakskada som vårdtagaren har vållat genom vårdslöshet eller uppsåt. Vid uppsåtliga handlingar som drabbar annan än medlem i fosterfamiljen är ansvaret begränsat till 10 000 kr. I övrigt överensstämmer villkoren med den ansvarsförsäkring för landstingskommun som nyss har beskrivits.

Utredningen har genom en rundfråga försökt att få en uppfattning om de möjligheter som i praktiken finns att få ersättning från landstingskommun eller primärkommun vid skador vållade av vårdtagare. Svar har inkommit från 21 av de 23 landstingen och från 13 av 15 tillfrågade primärkommuner. Bland de senare ingår Gotlands, Malmö och Göteborgs kommuner, vilka inte ingår i landstingskommun, samt Stockholms kommun. De kommuner som har svarat motsvarar befolkningsmässigt omkring en fjärdedel av landet. Svaren har lämnats sommaren 1975.

Vad gäller den psykiatriska vården har de flesta (17) av de kommuner som meddelar sådan vård meddelat att försäkring har tecknats i enlighet med den av landstingsförbundet föreslagna klausulen. Vanliga självrisker vid försäkringen var 1 000 kr. och 5 000 kr. Fem av de svarande utger i princip ersättning enligt de grunder som anges i landstingsförbundets rekommendation utan att försäkring finns som täcker skadan. De två återstående landstingskommunerna synes inte utge ersättning för skador som patienter har vållat i större utsträckning än som följer av skadeståndslagen, dvs. när oaktsamhet föreligger hos personal eller anstaltsledning.

Det nu sagda gäller i stort sett också sådan omsorgsvård och barnavård som bedrivs av landstingskommunerna och de därmed jämställda primärkommunerna. Två landsting uppger dock att deras ansvarsförsäkring avser endast den psykiatriska sjukvården.

Vad gäller övriga kommuner ger svaren vid handen att de få som har inrättat anstalter för barna- eller nykterhetsvård synes vara villiga att efter en skälighetsprövning från fall till fall ge ersättning för skador även om kommunen inte är ansvarig enligt lag. När det gäller skador som vållas av barn och ungdomar som av barnavårdsnämnden placerats i enskilda hem uppger de flesta kommunerna att de svarar för sådana skador. Ungefär hälften av dessa har tecknat ansvarsförsäkring i överensstämmelse med den av kommunförbundet och försäkringsbolagen utarbetade klausulen med en självrisk av vanligen 1 000 kr.

Utredningen har också frågat om det årliga antalet skadefall och det sammanlagda beloppet av utgivna ersättningar. De lämnade svaren, som främst

avser kalenderåret 1974, är i vissa fall grundade på uppskattningar. Uppgifterna inkluderar i de flesta svaren skador som har drabbat personal och fosterhem. Det bör understrykas att det inte enbart är fråga om skador genom brott. Personskador synes vara sällsynta.

En sammanställning av landstingskommunernas svar ger ett årligt antal skadefall av drygt 300 och ett sammanlagt ersättningsbelopp av omkring 160 000 kr. Motsvarande tal för de primärkommuner som har lämnat uppgift är ungefär 175 skadefall och 80 000 kr. i ersättning. Med reservation för osäkerheten i några uppskattningar kan alltså skadorna i samband med vård i landstingskommunal och kommunal regi beräknas till 800–1 000 fall årligen med ett ersättningsbelopp av minst 400 000 kr.

I åtskilliga svar lämnas synpunkter på samhällets skyldighet att svara för skador vållade av personer som har underkastats vård i kommunal regi. Bl. a. framhålls att antalet skador är förhållandevis litet och att ersättningarna inte utgör någon stor post, särskilt sett i relation till de totala vårdkostnaderna. De som drabbas av skador bör få ersättning för dessa. Det är mindre viktigt vilket organ för samhället som tar på sig detta ansvar. Mot bakgrund av den olika praxis som synes ha utvecklat sig i olika delar av landet är flera av de svarande inte främmande för en lagreglering, så att ett preciserat ansvar läggs på staten eller på den vårdansvarige. En annan möjlighet kan vara att införa en central prövning av ersättningsanspråk, antingen direkt eller i form av en möjlighet till överprövning av ersättningsbeslut. Det bör också uppmärksammas att konflikter kan uppstå mellan ett statligt ersättningssystem för brottsskador och ett kommunalt ersättningsåtagande.

2.5 Ersättning vid brott mot omyndiga m. fl.

2.5.1 *Vissa bestämmelser i föräldrabalken m. m.*

De senaste åren har flera ändringar skett i förmynderskapslagstiftningen. Författningsändringarna har avsett bl. a. en begränsning av möjligheterna att förklara någon omyndig, ökade möjligheter att förordna god man, ändrade regler om kontrollen av den omyndiges egendom samt nya bestämmelser om vårdnad om barn.

Omyndighet m. m.

Sedan den 1 juli 1974 är myndighetsåldern 18 år. Den som är under 18 år betecknas som underårig och är omyndig. Han har i princip inte rätt att själv råda över sin egendom eller att ingå rättshandlingar. I regel framgår det av bestämmelser i föräldrabalken vem som är förmyndare för den underårige (s. k. legal förmyndare). För barn som står under vårdnad av bägge föräldrarna är sålunda dessa gemensamt förmyndare. I vissa närmare angivna fall är den ena av föräldrarna ensam barnets förmyndare. Det är bl. a fallet om vårdnaden om barnet vid t. ex. skilsmässa har tillagts endera av föräldrarna. Kan enligt de angivna reglerna inte någon av föräldrarna vara förmyndare, skall vederbörande domstol förordna särskild förmyndare för barnet (särskilt förordnad förmyndare).

Den som har fyllt 18 år kan förklaras omyndig av domstol, om han på

grund av psykisk sjukdom, hämmad förståndsutveckling eller psykisk abnormitet av annat slag är ur stånd att vårda sig eller sin egendom. Om det i fråga om underårig person föreligger sådant förhållande kan domstolen förklara att han skall förbli omyndig efter uppnådd myndighetsålder. Omyndigförklaring skall dock inte tillgripas om det är tillräckligt att god man förordnas eller att den enskilde får bistånd i vården av sina angelägenheter på annat mindre ingripande sätt. För den som är omyndigförklarad skall särskild förmyndare alltid förordnas.

Regler om förordnande av god man finns i 18 kap. föräldrabalken. God man kan också förordnas att utföra uppdrag enligt vissa andra lagar – ärvdabalken, konkurslagen, ackordslagen, rättegångsbalken, fastighetsbildningslagen m. fl. – men en sådan god man förordnas inte med tillämpning av föräldrabalkens bestämmelser och står inte under överförmyndarens tillsyn. Gode män av detta senare slag omfattas inte av utredningsuppdraget och lämnas därför åsido.

God man skall enligt föräldrabalken förordnas att vårda omyndigs angelägenheter när förmyndaren är ur stånd att utöva förmynderskapet, t. ex. på grund av jäv, sjukdom eller resa eller då fråga har uppkommit att entlediga förmyndaren från uppdraget och rätten i avvaktan på slutligt beslut härom skilt honom från utövningen av förmynderskapet.

God man kan också förordnas för personer som behöver bistånd med att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person på grund av sjukdom, hämmad förståndsutveckling, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande. Enligt denna bestämmelse kan god man förordnas i åtskilliga fall där man enligt äldre bestämmelser hade måst tillgripa omyndigförklaring.

God man kan också i vissa fall förordnas för den som vistas på okänd eller fjärran ort eller i fall då det är ovisst vem som är berättigad till arv m. m.

Till förmyndare eller god man skall domstolen förordna en rättrådig, erfaren och i övrigt lämplig man eller kvinna. I ärende om förordnande av förmyndare eller god man skall överförmyndaren få tillfälle att lämna förslag på lämplig person. Också den omyndige eller den för vilken god man skall förordnas skall – om han har fyllt 16 år och hinder inte föreligger däremot – få tillfälle att yttra sig. Förmynderskap och godmanskap skall inskrivas hos tingsrätt och står under tillsyn av överförmyndaren och domstolen.

Särskilt förordnad förmyndare och god man har rätt till arvode för förvaltningen av den omyndiges egendom och arbetet med den personliga omvårdnaden om myndlingen. Ersättning utgår också för utgifter som de har haft. Arvodet och utgiftsersättningen betalas av kommunala medel, när den omyndiges inkomst är låg och han inte heller har tillgångar av betydenhet, och i andra fall av den omyndiges egendom. Legal förmyndare kan om särskilda omständigheter föreligger få arvode ur den omyndiges medel.

Tillsynsorganisationen

I varje kommun finns en överförmyndare eller efter beslut av kommunen en överförmyndarnämnd med minst tre ledamöter. Överförmyndare eller

ledamöter av överförmyndarnämnd och ersättare för dessa väljs för en tid av tre år av kommunfullmäktige. De får arvode för sitt arbete av kommunen. Kommunen skall också ombesörja att överförmyndaren får erforderligt biträde med kansligöromål och möjlighet att anlita ekonomisk och juridisk expertis.

Överförmyndaren (resp. överförmyndarnämnden) utövar den närmaste tillsynen över förmyndarnas verksamhet. Om överförmyndarnämnd har tillsatts kan den under vissa förutsättningar uppdra åt ledamot eller tjänsteman hos kommunen att avgöra vissa grupper av ärenden.

Vederbörande tingsrätt är skyldig att i egenskap av förmynderskapsdomstol vaka över att överförmyndarna fullgör sina åligganden. Den förutvarande skyldigheten för överförmyndaren att ge in årsredogörelse till rätten har upphävts. Domstolarnas kontroll skall i stället utövas huvudsakligen genom en årlig inspektion hos överförmyndarna. Vid en sådan inspektion kan såväl formell som materiell tillsyn förekomma. Som ett led i kontrollen skall domstolen också stickprovsvis granska de akter rörande förmynderskap och godmanskap som finns hos överförmyndaren.

Förvaltning av omyndigs egendom och kontrollen över denna förvaltning

En förmyndares uppgift är inte enbart att vara ekonomisk förvaltare av myndlingens förmögenhet. Det är minst lika viktigt att förmyndaren sörjer för den omyndiges person. I förevarande sammanhang riktas emellertid intresset i första hand mot förmyndarens rättigheter och skyldigheter med avseende på förvaltningen av anförtrodd egendom och redovisningsskyldighet. I detta hänseende gäller för förmyndare och gode män i huvudsak samma regler. Vad som i fortsättningen sägs om förmyndare gäller därför om inte annat anges även god man.

Regler om förmyndares förvaltning av omyndigs egendom är intagna i föräldrabalken. De utgår från att förmyndaren ensam har hand om förvaltningen. Förmyndarens förvaltningsrätt är emellertid begränsad såväl vad gäller rätten att placera omyndigs tillgångar som rätten att företa vissa rättshandlingar. För att möjliggöra en fortlöpande kontroll från överförmyndarens och rättens sida har bestämmelser getts om förvaring av vissa av den omyndiges tillgångar. För att bl. a. en effektiv kontroll över förmyndarens förvaltning skall kunna utövas fordras att förmynderskapet blir registrerat. I detta syfte finns regler om inskrivning av förmynderskap. Föräldrabalken ålägger vidare förmyndaren redovisningsskyldighet inför överförmyndaren. Också den rätt som tillkommer omyndig delägare i oskiftat dödsbo skyddas genom lagbestämmelser.

Placering av omyndigs tillgångar

Förmyndaren är skyldig att se till att den omyndiges tillgångar är anbringade så att erforderlig trygghet finns för deras bestånd och skälig avkastning erhålls. Lösören, som inte bör behållas till nytta för den omyndige eller har särskilt värde för honom och hans familj, skall säljas. Aktier och andra värdepapper bör enligt föräldrabalken försäljas om de inte kan behållas med trygghet och till den omyndiges fördel. Utestående fordringar skall i regel

drivas in så snart det kan ske. Bör den omyndiges penningmedel hållas tillgängliga för att betala utgifter för hans underhåll eller för vården av hans egendom skall medlen, i den mån det lämpligen kan ske, i den omyndiges namn insättas i bank (s. k. fritt konto).

Den omyndiges penningmedel skall i princip göras räntebärande. För sådant ändamål får förmyndaren köpa obligationer m. m. eller låna ut medlen mot säkerhet av panträtt i fast egendom eller också i myndlingens namn insätta dem hos bank (s. k. spärrat konto). Vill förmyndaren göra den omyndiges penningmedel räntebärande på annat sätt eller vill han använda dem till köp av aktier e. d. krävs överförmyndarens tillstånd.

Inskränkningar i förmyndarens rätt att företa vissa rättshandlingar

Trots att ansvaret för förvaltningen av den omyndiges egendom i princip helt vilar på förmyndaren är denne dock skyldig att i vissa frågor som ligger utanför den löpande förvaltningen inhämta samtycke av överförmyndaren.

Förmyndaren får inte utan samtycke av överförmyndaren ta upp lån, ingå växelförbindelse eller låta återköpa livförsäkring för den omyndiges räkning. Detta gäller dock inte om åtgärden faller inom området för rörelse som förmyndaren med överförmyndarens samtycke driver för den omyndiges räkning. Överförmyndarens samtycke fordras inte heller i fråga om statliga studie- eller bosättningslån. Förmyndaren får vidare inte utan överförmyndarens samtycke ingå borgen på den omyndiges vägnar eller ställa hans gods som säkerhet för annans förbindelse. För samtycke krävs att särskilda skäl föreligger.

Förmyndaren får inte ge bort den omyndiges egendom, om det inte är fråga om sedvanliga gåvor som inte står i missförhållande till myndlingens villkor. Med överförmyndarens samtycke får dock förmyndaren av den omyndiges inkomster ge understöd åt dennes anhöriga eller närstående.

Vissa bestämmelser inskränker förmyndarens handlingsfrihet i vad avser fast egendom. Förmyndaren får sålunda inte överlåta eller låta inteckna den omyndiges fasta egendom eller tomträtt utan överförmyndarens samtycke. Detsamma gäller med vissa undantag upplåtelse av nyttjanderätt eller servitut m. m. Före sådant beslut skall överförmyndaren, om det kan ske utan märklig omgång eller tidsutdräkt, bereda den omyndige, om han fyllt 16 år, samt hans make och närmaste släktingar tillfälle att yttra sig. Tillstånd till överlåtelse eller inteckning gäller under sex månader från det tillståndet meddelades.

Förvaring av omyndigs värdehandlingar och penningmedel

De nyss berörda begränsningarna i förmyndarens handlingsfrihet kompletteras av bestämmelser om förvaring av omyndigs penningmedel och värdehandlingar. Regler härom finns intagna dels i föräldrabalken, dels i lagen (1924:322) om vård av omyndigs värdehandlingar, den s. k. vårdlagen.

Föräldrabalken fastslår uttryckligen förmyndarens skyldighet att förvalta myndlingens egendom såsom anförtrott gods. Sålunda föreskrivs att pengar eller värdepapper som förmyndaren innehar för den omyndiges räkning skall

förvaras så att de inte sammanblandas med andra tillgångar. Hur han skall förfara framgår bl. a. av lagen (1944:181) om redovisningsmedel. Har den omyndige aktier eller andra därmed jämförliga värdepapper över vilka det enligt lag förs bok eller förteckning skall förmyndaren se till att den omyndige så snart som möjligt tas upp som ägare där.

I fråga om omyndigs värdehandlingar gäller skyldighet för förmyndaren att sätta ner aktier, obligationer, skuldebrev och andra värdehandlingar i öppet förvar hos bank om sammanlagda värdet överstiger ett belopp motsvarande två gånger gällande basbelopp enligt lagen om allmän försäkring. Har flera omyndiga gemensam förmyndare, skall vid beräkning av detta värde de omyndigas värdehandlingar räknas samman. Undantag från nedsättningsskyldighet gäller beträffande bl. a. bankböcker.

Premieobligationer skall, om obligationerna inte är placerade hos bank eller överförmyndaren medger undantag, skrivas in i statsskuldboken med förbehåll att på obligationen belöpande kapitalbelopp inte får lyftas utan överförmyndarens tillstånd. Anledningen till att nedsättning eller inskrivning alltid måste ske i fråga om premieobligationer är främst att även ett litet innehav kan medföra betydande utdelning i form av vinst. Om obligationen i ett sådant fall inte är nedsatt i öppet förvar eller inskriven i statsskuldboken, kan det vara omöjligt för överförmyndaren att kontrollera om vinst har utfallit eller inte. Det kan i sådant fall finnas risk att förmyndaren utan överförmyndarens vetskap lyfter och förskingrar vinsten.

Nedsättning medför den verkan att förmyndaren måste ha överförmyndarens tillstånd att ta ut nedsatt värdehandling. För förvaring av nedsatt värdehandling ansvarar banken, som också ombesörjer den löpande förvaltningen. Närmare bestämmelser om bankens åligganden med avseende på skötseln av nedsatta värdehandlingar är intagna i vårdlagen.

Försummar förmyndaren att sätta ner värdehandling eller skriva in obligation, skall överförmyndaren anmäla försummelsen hos rätten. Innan anmälan görs bör överförmyndaren påminna förmyndaren om hans skyldighet. I anledning av sådan anmälan kan rätten genom vite tillhålla förmyndaren att fullgöra sitt åliggande.

Nedsättning medför inte hinder mot att värdehandlingen lämnas ut till någon som gentemot den omyndige och hans förmyndare har rätt att få ut handlingen. Därför har det föreskrivits att förmyndaren inte utan överförmyndarens tillstånd får överlåta eller pantsätta omyndigs värdehandling medan den är nedsatt. Betalning av kapitalbelopp på värdehandlingen får ske endast till banken.

Beträffande omyndigs penningmedel gäller som förut nämnts, att dessa endast undantagsvis får förvaras i form av kontanter. Medlen skall i stället om de inte placeras på annat sätt sättas in på bankräkning. För omyndigs bankmedel gäller att dessa inte får tas ut utan överförmyndarens tillstånd. Detta gäller dock inte ränta som har stått inne kortare tid än ett år och inte heller medel på fritt konto.

I syfte att hindra att egendom av mera betydande värde som tillfaller omyndig skall passera genom förmyndarens händer finns möjlighet för tredje man att överlämna omyndig tillkommande värdehandlingar eller penningmedel direkt hos bank. I vissa särskilda fall är tredje man skyldig att iaktta detta förfarande, om inte värdet är ringa eller överförmyndaren medger

undantag. Sådan obligatorisk nedsättning skall äga rum beträffande

1. värdehandling eller pengar som på grund av giftorätt, arv eller testamente m. m. tillfaller omyndig i dödsbo,
2. försäkringsbelopp som inte utgår som periodisk förmån,
3. pension, livränta eller liknande förmån i den mån årsbeloppet överstiger två basbelopp,
4. värdehandling eller pengar om överförmyndaren meddelar särskilt beslut därom.

Inskrivning av förmynderskap

Förmynderskap för underårig skall skrivas in när särskild förmyndare förordnas för barnet, när barnet på annat sätt än genom lån förvärvar egendom som är värd mer än två basbelopp och skall stå under förmyndarens förvaltning eller när rätten av annan särskild anledning finner att inskrivning bör ske. Inskrivning skall i första hand ske vid domstolen i den ort där förmyndaren bor. Förmynderskap för omyndigförklarad skall skrivas in vid den domstol som beslutar om omyndigförklaring. Förmynderskap kan överflyttas till annan domstol. Om en domsaga består av flera överförmyndardistrikt skall domstolen ange vilken överförmyndare som skall utöva tillsyn över förmynderskapet.

Gällande rätt utgår från att inte alla förmynderskap behöver stå under det allmännas kontroll. Detta sammanhänger med att varje barn från sin födelse har förmyndare i föräldrarna eller den ena av dem. Den legala förmyndaren kommer i regel inte att utöva några förmyndarfunktioner så länge den underårige inte har egendom. Det fordras därför inte kontroll från det allmännas sida över förmynderskapets handhavande förrän en egentlig förmyndarförvaltning tar sin början. Ibland erfordras dock inskrivning och därmed registrering för att beslut angående förmynderskapet inte skall glömmas bort, t. ex. om särskild förmyndare förordnas.

Förmyndarens redovisningsskyldighet

För sin förvaltning är förmyndaren redovisningsskyldig inför överförmyndaren. När egendom som skall stå under förmyndarens förvaltning första gången tillfaller underårig skall förmyndaren inom en månad ge in förteckning över egendomen till överförmyndaren. Vid omyndigförklaring av någon som har uppnått myndig ålder skall förmyndaren inom tre månader från det förmynderskapet skrevs in likaså ge in förteckning över den omyndiges egendom till överförmyndaren.

Vissa föreskrifter gör det möjligt för överförmyndaren att kontrollera att förmyndaren fullgör sin anmälningsskyldighet. När värdehandlingar sätts ner i bank för omyndigs räkning skall banken underrätta överförmyndaren. Domstol som inregistrerar boupptecknin skall när omyndig är dödsbodelägare underrätta överförmyndaren genom att sända över en avskrift av bouppteckningen.

Vidare skall förmyndaren före den 15 februari varje år avge årsräkning med redogörelse för förvaltningen under föregående år. När förmyndarens

befattning med förmynderskapet upphör, skall sluträkning avges. Förmyndaren är fri från skyldighet att avge räkning, om den omyndige saknar tillgångar eller endast har lösören som inte lämnar någon avkastning. Överförmyndaren kan även i andra fall befria förmyndaren från skyldighet att avge räkning. En förutsättning för befrielsen är att det med hänsyn till tillgångarnas beskaffenhet eller ringa värde kan ske utan fara för den omyndige. Under motsvarande förutsättning kan överförmyndaren medge att räkning upprättas i förenklad form.

Förmyndaren är skyldig att föra räkenskaper över sin förvaltning av den omyndiges egendom på sådant sätt att han för varje år kan noggrant redovisa för den omyndiges tillgångar och skulder och för förvaltningens gång.

Det åligger överförmyndaren att granska den förteckning samt de års- och sluträkningar som förmyndaren ger in. Han skall därvid bl. a. kontrollera att den omyndiges tillgångar är placerade så att erforderlig trygghet finns för deras bestånd. Överförmyndaren har vidare rätt att ta del av förmyndarens räkenskaper och handlingar rörande förmynderskapet.

Förmynderskap med internationell anknytning

Reglerna i föräldrabalken om omyndighet och kontrollen över omyndigs egendom avser i första hand endast svenska medborgare med hemvist i Sverige. I 4 och 5 kap. lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap finns bestämmelser om förmynderskap med internationell anknytning.

Dessa innebär i huvudsak beträffande svensk medborgare som har hemvist utom Norden att förmynderskap i förekommande fall skall anordnas enligt svensk lag. Därvid kan regeringen meddela särskilda bestämmelser om vården av underårigs värdehandlingar samt förordna tjänsteman i utrikesförvaltningen att vara överförmyndare. Om förmynderskap anordnas enligt lagen i det land där den omyndige har sitt hemvist kan svensk domstol besluta att förmynderskap inte skall vara anordnat enligt svensk rätt.

Beträffande icke-nordiska medborgare med hemvist i Sverige gäller följande. Innan någon förklaras omyndig eller förmyndare förordnas för underårig skall domstolen genom utrikesdepartementet undersöka om förmynderskap kommer att anordnas enligt den främmande staten lag. Om nekande svar erhålls eller svar uteblir från den andra staten skall förmynderskap anordnas enligt svensk lag. Domstolen kan i avbidan på att svar inkommer interimistiskt meddela beslut om omyndighetsförklaring och förordna förmyndare.

I förhållandet mellan de nordiska länderna gäller enligt förordningen (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap, att förmynderskap skall anordnas i hemviststaten, om inte förmynderskap redan utövas i något annat av de nordiska länderna. Om den omyndige byter hemvistland kan förmynderskapet överflyttas till det nya landet.

2.5.2 *Särskilda skadeståndsregler*

Såväl förmyndare som god man är pliktig att ersätta skada som han uppsåtligen eller av vårdslöshet har tillskyndat den omyndige. Skadeståndsskyldigheten avser alltså inte bara brottsliga handlingar utan även skada som har uppkommit genom oaktsamhet eller försummelse. De medel som står till buds för den omyndige för att förmå en skadeståndsskyldig förmyndare att fullgöra sin betalningsskyldighet är desamma som gäller för skadeståndsfordringar i allmänhet.

Enligt 13 kap. 10 § föräldrabalken gäller en särskild preskriptionstid för den omyndiges fordringar mot förmyndaren. Sedan förmyndaren har avgett sluträkning till överförmyndaren och denna har blivit granskad, skall överförmyndaren till myndlingen (eller till hans nye förmyndare) översända den hos överförmyndaren förvarade förteckningen över den omyndiges tillgångar och skulder samt alla räkningar som förmyndaren har avgett under den tid omyndighetstillståndet varat. Vill den omyndige, sedan han blivit myndig, eller ny förmyndare göra anspråk på ersättning av den tidigare förmyndaren skall han inom ett år därefter väcka talan om anspråket. Detta gäller dock inte om den avgående förmyndaren har gjort sig skyldig till brottsligt förfarande. I sådant fall gäller den allmänna tioårspreskriptionen.

Enligt 13 kap. 7 § föräldrabalken kan förmyndaren efter beslut av domstol åläggas att lämna pant eller annan säkerhet för den omyndiges egendom till visst av domstolen bestämt belopp. Säkerheten skall förvaras och förvaltas av överförmyndaren eller i annan lämplig ordning. Denna bestämmelse torde komma till användning ytterst sällan.

Enligt den till utgången av år 1971 gällande bestämmelsen i 17 kap. 10 § första stycket handelsbalken hade omyndig förmånsrätt för fordran på ersättning mot en gäldenär i anledning av förmynderskap som gäldenären innehaft för honom. Förmånsrätten preskriberades i regel om det när konkursansökan ingavs hade förflutit mer än två år sedan förmyndarens uppdrag upphörde. Denna förmånsrätt upphävdes emellertid genom införandet av förmånsrättslagen (1970:979). I förarbetena till förmånsrättslagen uttalades bl. a. följande. Det kunde sättas i fråga om systemet med kontroll över förmyndar- och godmansförvaltningen behövde kompletteras med förmånsrätt för fordran på ersättning med anledning av förmynderskapet eller godmansskapet. Ett sådant privilegium var olämpligt redan därför att det inte var möjligt att förutse för övriga borgenärer. Inte heller kunde det anses särskilt starkt motiverat, att just ersättningsanspråk av här ifrågavarande natur skulle vara utrustade med förmånsrätt. Andra anspråk på skadestånd kunde vara lika ömmande. Förmånsrätten gav för övrigt inte något betryggande skydd. Det kunde, när konkurs inträffade, lätt visa sig att fordringar med bättre förmånsrätt tog befintliga tillgångar i anspråk.

Om skada har uppstått för den omyndige till följd av förmyndarens handlande och detta har möjliggjorts genom direkt åtgärd eller bristande tillsyn från överförmyndarens sida, kan denne eller, vilket i praktiken är viktigare, kommunen i egenskap av huvudman för överförmyndarverksamheten drabbas av skadeståndsskyldighet.

I fråga om överförmyndares skadeståndsskyldighet gäller följande. Sådan skada som kan uppkomma genom felaktigt beslut eller genom underlåtenhet

av överförmyndaren att meddela beslut eller vidta annan åtgärd utgör ren förmögenhetsskada. Rätt till skadestånd från skadevållaren personligen uppkommer i sådant fall om skadan har vållats genom brott (2 kap. 4 § skadeståndslagen). De nya regler om ansvaret för funktionärer i offentlig verksamhet som trädde i kraft den 1 januari 1976 innebär bl. a. att det straffrättsliga ansvaret för tjänstefel har fallit bort. Såsom straffbara förfaranden kvarstår fall då någon i myndighetsutövning uppsåtligen åsidosätter vad som till följd av lag eller annan författning gäller för myndighetsutövningen (myndighetsmissbruk) eller begår motsvarande handling av grov oaktsamhet (vårdslös myndighetsutövning). Vidare gäller för tjänstemäns skadeståndsskyldighet begränsningsregeln i 4 kap. 1 § skadeståndslagen. Enligt denna uppkommer skadeståndsansvar endast i den mån synnerliga skäl föreligger med hänsyn till bl. a. handlingens beskaffenhet och den skadelidandes intresse att utfå skadeståndet. Det är alltså enbart genom särskilt allvarliga fel i sin verksamhet som en överförmyndare kan drabbas av personligt skadeståndsansvar.

Kommunens skadeståndsansvar för överförmyndares handlingar härleds från 3 kap. 2 § skadeståndslagen. Enligt denna bestämmelse skall kommun ersätta skada som vållas genom fel eller försummelse vid myndighetsutövning i verksamhet för vars fullgörande kommunen svarar. Ersättningsskyldighet föreligger dock endast om "skälig standard" i verksamheten har åsidosatts. Härmed avses att vissa typer av obetydliga fel inte skall föranleda skadeståndsansvar. I förarbetena till skadeståndslagen (prop. 1972:5 s. 326) anges som exempel på sådana fel mindre dröjsmål på grund av otillräckliga resurser och smärre förbiseenden och misstag på grund av brådskande förhållanden eller stor arbetsbörda.

Frågan om överförmyndare är att anse som ett kommunalt organ togs upp vid samma tillfälle (prop. 1972:5 s. 509). Departementschefen uttalade, att kommunerna borde svara för skador som överförmyndare vållade, och fäste därvid särskild vikt vid att överförmyndare utsågs av kommunen och att kostnaderna för verksamheten (enligt då gällande bestämmelser) i vissa fall bestreds av kommunen. Dessa omständigheter ansågs väga tyngre än den omständigheten att det var fråga om rättsvård och att kontrollen över verksamheten utövades av de statliga domstolarna. Kommunen får alltså anses svara för överförmyndarverksamheten.

Vad som sagts om personligt skadeståndsansvar för överförmyndare är tillämpligt också på tjänsteman vid tingsrätt, som genom bristande omsorg vid tillsynen över överförmyndares verksamhet föranleder skada för någon omyndig. I sådant fall kan staten som huvudman för domstolsväsendet under förutsättningar som nyss beskrivits vara skyldig att enligt 3 kap. 2 § skadeståndslagen ersätta skadan.

2.5.3 *Försäkringsskydd m. m.*

Särskilda lagbestämmelser om skyldighet att genom försäkring bereda skydd för anförtrodda medel saknas. Det finns emellertid möjlighet att genom vissa försäkringsformer åstadkomma visst skydd mot skador vållade av förmyndare. Dessa är garantiförsäkring, ansvarsförsäkring mot förmögenhetsförlust samt borgensförsäkring.

Garantiförsäkring innebär ett skydd mot främst förskingring men även mot andra förmögenhetsbrott såsom trolöshet mot huvudman, bedrägeri och stöld. Försäkringen skyddar däremot inte mot sådana fel som inte är brottsliga. I sin vanliga nu tillämpade form tecknas garantiförsäkring av banker, advokater m. fl. för förlust som kan åsamkas försäkringstagaren genom att anställd person i tjänsten begår brott mot honom.

Den gängse typen av ansvarsförsäkring gäller endast för personskada eller sakskada men inte för ren förmögenhetsskada. Den i hemförsäkring vanligen ingående ansvarsförsäkringen (privatansvar) utesluter vidare bl. a. skada på egendom som den försäkrade har åtagit sig att förvara eller tillse eller tagit om hand på annat sätt. Ansvarsförsäkring mot förmögenhetsförlust är en specialform som kan tecknas av personer i vissa kategorier för skador (såväl sak- och personskada som ren förmögenhetsskada) som uppkommer till följd av deras yrkes- eller tjänsteutövning. Försäkringen täcker dock inte skador som den försäkrade har vållat uppsåtligen, således i regel inte skador på grund av brott.

Borgensförsäkring motsvarar i princip bankernas system med bankgaranti. Borgensförsäkring innebär i praktiken att försäkringsbolaget tecknar borgen för försäkringstagarens rätta fullgörande av ett visst åtagande.

I detta sammanhang kan erinras om att Sveriges advokatsamfund sedan 1954 har en ersättningsfond, vars syfte är att bereda samfundet möjlighet att bidra till ersättande av skada till följd av brottsligt förfarande av advokat eller av anställd hos advokat. Efter hemställan av utredningen har advokatsamfundet gjort en genomgång av de ärenden om ersättning som har inkommit under åren 1965–1975. Därvid anträffades dock inte något fall grundat på brott mot omyndig eller mot någon för vilken god man hade förordnats.

I två beslut den 5 juni 1970 utgav Kungl. Maj:t från anslaget Oförutsedda utgifter ersättning för skada till följd av förskingring från dödsbon, där i ena fallet ingick en omyndig delägare. Omständigheterna var emellertid såtillvida säregna att till boutredningsman hade förordnats i ena fallet en polisman och i andra fallet en domstolstjänsteman, varför särskilda skäl talade för att staten tog på sig ett slags arbetsgivaransvar. Även vissa andra omständigheter – bl. a. att dödsbodelägarna var bosatta utomlands och inte kände till de svenska reglerna för dödsboförvaltning – kan ha spelat in.

2.5.4 *Frågans tidigare behandling*

Frågan om ytterligare skydd för omyndigs medel och den närliggande frågan om förstärkt kontroll över boutredningsmans förvaltning har behandlats av förmynderskapsutredningen i betänkandet (1970:67) Förmynderskap. Vad gäller reformförslag m. m. före år 1970 hänvisas till detta betänkande (s. 208).

För att få ett underlag för bedömningen av frågan om behovet av ytterligare skydd för omyndigs medel gjorde förmynderskapsutredningen våren 1969 en förfrågan hos ett antal överförmyndare, om det efter den 1 januari 1966 hade förekommit att någon förmyndare eller god man blivit åtalad och dömd för förskingring av anförtrodda medel. De tillfrågade överförmyndarna representerade distrikt med omkring en fjärdedel av landets befolkning.

Av svaren framgick att den kända brottsligheten varit mycket låg. Endast ett fall, som jämväl avsåg förskingring av dödsbomedel, var av särskilt allvarlig art och hade tilldragit sig särskilt stor uppmärksamhet (tydligen avses det nyss nämnda fallet med domstolstjänstemannen). Ett annat fall gällde en legal förmyndare som hade gjort orättmätiga uttag på en dotters spärrade bankkonto om tillhopa 7 000 kr. Banken ersatte sedermera förlusten, eftersom den hade lämnat ut medel utan överförmyndarens tillstånd. Vissa smärre förskingringar var vidare kända men dessa hade av olika skäl ej lett till åtal.

Förmynderskapsutredningen uttalade i sitt betänkande (s. 211) bl. a. följande. Genom andra av utredningen föreslagna ändringar i förmynderskapslagstiftningen hade utredningen försökt att skapa ett så effektivt skydd som möjligt mot förskingringar av förmyndarmedel och liknande brott. Det fanns emellertid anledning att undersöka om, jämte sådana kontrollåtgärder, någon form av försäkringsskydd kunde och borde genomföras. Det skydd som kunde komma i fråga torde vara att den skadelidande i någon form skulle erhålla ersättning genom det allmännas försorg. Ett sådant skydd kunde tänkas ordnat på i huvudsak tre olika sätt. För det första kunde man tänka sig att statsverket direkt tog på sig ifrågavarande garanti. Om frågans vidare behandling skulle leda till att ett särskilt skydd skulle införas, ville utredningen förorda denna lösning. Den andra möjligheten var att staten fungerade som försäkringsgivare på det sättet att staten svarade för en skada på samma sätt som enligt det första alternativet men tog ut en avgift härför. En tredje möjlighet var att statsverket avtalade med ett enskilt försäkringsbolag e. d. om övertagande av skaderisken mot erläggande av premier. Frekvensen av förluster på grund av förskingringar inom ifrågavarande område var emellertid, såvitt kunde utrönas, mycket ringa. Att under dessa förhållanden införa en omfattande garanti tedde sig inte motiverat. Utredningen ansåg därför att det vid den tidpunkten inte förelåg tillräckliga skäl för särbestämmelser på detta område.

Vid remissbehandling av betänkandet och av en inom justitiedepartementet sedermera upprättad promemoria (Ds Ju 1974:7) Förmynderskap ansåg endast en remissinstans att ett skydd genom det allmännas försorg borde genomföras. Två remissinstanser med sakkunskap om försäkringsförhållanden menade att den som ett alternativ föreslagna lösningen med kollektiv garantiförsäkring vore värd att närmare utreda, om särskilt skydd ansågs böra införas.

I prop. 1974:142 med förslag till ändringar i föräldrabalken m. m. uttalades, under hänvisning till de skäl förmynderskapsutredningen åberopat, att det inte fanns tillräcklig anledning att införa bestämmelser om skydd för de enskildas medel genom försäkring eller på annat liknande sätt.

I samband med riksdagsbehandlingen av propositionen framställdes i en motion (mot. 1974:1947) krav på införande av statligt ansvar för ekonomiska förluster som omyndig åsamkas genom förmyndares förskingring eller oaktsamhet. Med anledning därav anförde lagutskottet (LU 1974:38 s. 70) bl. a. följande. Hur effektiv kontrollen än är går det självfallet inte att helt utesluta risken för att förmyndare och gode män kan förskingra anförtrodda medel. Även om risken för förskingringar i och för sig är liten kan förlusten för den som drabbas av förskingring likväl bli betydande. Den drabbade är

ofta en inte rättskapabel person, som regelmässigt är handikappad i någon form och som är i behov av samhällets hjälp och stöd. Den omyndige har inte heller någon möjlighet att välja förmyndare. I den mån förmyndaren inte är legal förmyndare, dvs. förälder till underårig, utses förmyndaren av förmynderskapsdomstolen. God man kan i vissa fall förordnas utan samtycke från den för vilken god man skall utses. Det kan inte anses godtagbart från rättvisesynpunkt att den som i förevarande fall drabbas av förskingring själv skall stå ansvaret härför. Den enda rimliga lösningen på problemet synes vara att staten på något sätt ersätter den som drabbas av skada till följd av förmyndares eller god mans förskingring. Utskottet tillstyrkte därför att riksdagen hos regeringen skulle hemställa om förslag till införande av statligt ansvar för ekonomiska förluster som vållas genom förmyndares och god mans förskingring. Utskottets hemställan bifölls av riksdagen (rskr 1974:404).

2.6 Statens skadereglerande verksamhet

Den ordning för ersättning för brottsskador som utredningen har att föreslå skall enligt direktiven grundas på allmänna skadeståndsrättsliga principer. Även om staten inte tar på sig ett civilrättsligt skadeståndsansvar på förevarande område, kommer ändå ersättningsbestämmelserna att i många avseenden överensstämma med reglerna i skadeståndsrätten. Vid övervägande av frågan om vilket eller vilka organ som bör ha hand om ersättningsprövningen bör därför undersökas hur reglering f. n. sker av de anspråk på skadeståndsrättslig grund som kan uppkomma med anledning av statlig verksamhet. Det finns också en rad andra områden inom den statliga förvaltningen där ersättning av allmänna medel ges med tillämpning av grunder som i fråga om t. ex. uppskattning av inträffad skada företer likheter med vad som gäller inom skadeståndsrätten. Härvid gäller dock i regel att sökanden inte har någon civilrättsligt grundad rätt till ersättning av staten. Han kan som följd därav inte föra ersättningsfrågan till allmän domstol utan är hänvisad till att få sitt krav prövad i administrativ ordning.

2.6.1 *Skadestånd*

Enligt cirkuläret (1954:325) med föreskrifter rörande försäkring av staten tillhörig egendom, m. m., får statlig myndighet med vissa undantag inte teckna försäkring för att skydda staten mot skadeståndsansvar. Ansvarsförsäkring kan visserligen förekomma i form av trafikförsäkring eller däremot svarande försäkring för vissa av statens motorfordon och som patientförsäkring vad gäller den statliga sjukvården. Regleringen av skador som uppkommer i statlig verksamhet sker emellertid i de allra flesta fall direkt av statsmyndigheterna och med anlitande av statsmedel.

Skadeståndsanspråk mot det allmänna prövas i sista hand av allmän domstol som tvistemål. Detta utgör inte något hinder mot att de administrativa organen får reglera uppkommande ersättningsanspråk utan rättegång genom att träffa uppgörelse med den skadelidande. De bestämmelser som anger vilken myndighet som får förhandla med den som kräver skadestånd, besluta

om skadestånd och föra talan inför domstol är svåröverskådliga.

Instruktionerna för bl. a. de affärsdrivande verken och de större centrala förvaltningsmyndigheterna innehåller en bestämmelse att myndigheten inom sitt verksamhetsområde företräder staten såväl vid som utom domstol. Detta innebär alltså att dessa myndigheter i och för sig har behörighet att företräda staten vid frivillig uppgörelse med den skadelidande och att företräda staten i rättegång. Härav följer dock inte att myndigheten alltid har lov att själv reglera skadan. Sådan befogenhet förutsätter antingen att särskild föreskrift härom finns eller att särskilt anslag har ställts till myndighetens förfogande. Om befogenhet att reglera skadan inte på detta sätt har tillagts någon särskild myndighet tillkommer rätten att besluta om skadestånd i princip regeringen och riksdagen. Riksdagen har under en följd av år bemyndigat regeringen att, under förutsättning av att andra medel inte står till förfogande, från anslaget för oförutsedda utgifter bestrida kostnaderna för skadestånd i samband med statlig verksamhet.

Reglerna om befogenhet för statsmyndigheterna att besluta i skadeståndsfrågor är olika om anspråket grundas på skadeståndslagen (1972:207) eller på andra skadeståndsrättsliga regler.

Staten kan enligt skadeståndslagen bli skadeståndskyldig enligt den allmänna regeln om ansvar för oaktsamhet, enligt reglerna om ansvar för arbetstagares vållande eller enligt reglerna om ansvar för skada vållad vid myndighetsutövning. I fråga om sådana anspråk gäller enligt kungörelsen (1972:416) om statsmyndigheternas skadereglering i vissa fall (skaderegleringskungörelsen) olika regler beroende på om skadan har uppkommit genom faktisk handling (faktisk skada) eller genom felaktigt beslut av domstol eller administrativ myndighet (beslutsskada).

Enligt skaderegleringskungörelsen regleras beslutsskada i samtliga fall av justitiekanslern (JK). Faktisk skada regleras av den centrala förvaltningsmyndighet inom vars verksamhetsområde skadan har inträffat. Inom försvarsmaktens verksamhetsområde sköts skaderegleringen i huvudsak centralt av försvarets civilförvaltning. Om det för viss verksamhet (t. ex. länsstyrelserna) inte finns någon central förvaltningsmyndighet handläggs ärendet av JK.

Befogenheten att företräda staten innebär att den förhandlande myndigheten får inom vissa ramar på statens vägnar besluta om skadestånd, dvs. ingå avtal som binder staten vid viss betalningsskyldighet. Beslut om skadestånd ankommer på JK i fråga om skadestånd överstigande 10 000 kr. och på regeringen om skadeståndet överstiger 100 000 kr. Anmälningsskyldighet till JK föreligger i vissa fall innan central förvaltningsmyndighet vidtar åtgärder enligt kungörelsen.

Myndighetens beslut i ärende av förevarande slag (eller underlåtenhet att meddela beslut) kan inte överklagas. JK har dock rätt att efter framställning av den skadelidande överta handläggningen av ärendet från en central förvaltningsmyndighet. Om den skadelidande inte når uppgörelse vid förhandlingar med den som företräder staten får han i stället väcka talan vid domstol.

Skadeståndsanspråk mot staten kan också vara grundade på andra lagar än skadeståndslagen eller på regler om s. k. strikt ansvar. Exempel på sådana bestämmelser är reglerna om ansvarighet i samband med järnvägstrafik,

luftfart, elektriska anläggningar och atomanläggningar, grannelagsrättsliga situationer och när det gäller vissa slag av s. k. farlig verksamhet. Beträffande sättet att reglera skador av detta slag har genom ikraftträdandet av skadeståndslagen och skaderegleringskungörelsen inte skett någon ändring i vad som gällde tidigare.

De affärsdrivande verken (postverket, televerket, statens järnvägar, förenade fabriksverken, statens vattenfallsverk, domänverket och luftfartsverket) har enligt sina instruktioner bemyndigande att utge skadestånd för person- eller sakskada som uppkommit genom verksamheten. Inom den civila statsförvaltningen i övrigt har liknande bemyndiganden lämnats bl. a. rikspolisstyrelsen, statens vägverk och byggnadsstyrelsen. Som har nämnts tidigare ombesörjer försvarets civilförvaltning skaderegleringen inom försvarets område (med undantag för vissa markskador). Civilförvaltningen skall dock inhämta yttrande från försvarets skaderegleringsnämnd om den skadelidande begär livränta eller det är fråga om ersättning utöver vissa angivna belopp. I vissa fall skall ersättningsfrågan underställas regeringen.

Till skadeståndsärendena kan också räknas anspråk enligt lagen (1974:515) om ersättning vid frihetsinskränkning. Den som oriktigt har varit häktad eller anhållen eller undergått frihetsberövande påföljd eller på annat sätt blivit berövad friheten på grund av domstols eller annan myndighets beslut har rätt till ersättning för den skada han har lidit. Anspråk på ersättning framställs hos JK och ärendena handläggs enligt skaderegleringskungörelsen. Om den skadelidande inte nöjer sig med JK:s (eller i förekommande fall regeringens) bedömning får han väcka talan vid domstol.

Frågan om den lämpligaste organisationen av den statliga skaderegleringen utreds f. n. av JK-utredningen (Ju 1974:20). Enligt direktiven (1975 års kommittéberättelse Ju 73) har denna utredning att överväga bl. a. om JK bör befrias från uppgiften att i skadeståndsfrågor företräda staten och om dessa funktioner i stället bör anförtros åt en redan befintlig myndighet t. ex. kammarkollegiet.

2.6.2 *Vissa andra ersättningsformer*

Vid sidan av de skadeståndsrättsliga reglerna finns åtskilliga möjligheter att vid inträffad skada få ersättning av allmänna medel. En del av dessa är generellt verkande på det viset att alla medborgare kan få ersättning, medan andra är förbehållna vissa statstjänstemän. I detta avsnitt har utredningen tagit upp några regler av båda dessa slag som har synts vara av intresse för utredningens överväganden.

Den som har lidit skada till person eller egendom i samband med att han har biträtt t. ex. polisman vid ingripande mot person, som har stört allmän ordning, begått brott eller varit farlig för allmän säkerhet, kan få ersättning enligt skadeståndsrättsliga grunder av allmänna medel enligt kungörelsen (1948:195) om ersättning och belöning av statsmedel vid biträde åt ordningsmakten. Ansökan om ersättning ges in till polismyndigheten som med eget yttrande överlämnar ansökningen till länsstyrelsen för beslut. Beslutet kan överklagas hos regeringen. I fråga om handläggningen kan anmärkas följande bestämmelse (4 § första stycket andra punkten kungörelsen): "Finnes nödigt att för vinnande av fullständig utredning i ärendet

någon höres såsom vittne eller upplysningsvis, äger länsstyrelsen förordna om sådant förhör vid allmän underrätt."

Enligt kungörelsen (1965:59) om ersättning till polisman för skada på egendom kan polismän m. fl. få ersättning för skada på lös egendom om skadan har tillfogats dem i tjänsten, vare sig skadan har vållats av annan person eller uppkommit genom våda. Motsvarande gäller för tulltjänstemän. Fråga om ersättning prövas av rikspolisstyrelsen resp. generaltullstyrelsen. (Om ersättning begärs med högst 300 kr. kan ansökningen prövas av polisstyrelse resp. tullkammare.) Mot beslut i ersättningsärende förs talan hos kammarrätten. En likartad bestämmelse gäller för kriminalvården.

I instruktionen för postverket (8 § andra stycket) finns följande bestämmelse: "Ha kläder eller andra personliga tillhörigheter skadats för eller förlorats av anställd under hans tjänsteutövning eller vid förvaring på plats, som anvisats av förman, får postverket ersätta honom." Motsvarande bestämmelser finns i instruktionerna för de övriga affärsdrivande verken utom luftfartsverket. Talan mot myndighets beslut i fråga om ersättning synes kunna föras genom besvär i administrativ ordning.

För skada som har uppkommit i samband med att någon i god tro har förvärvat äganderätt eller annan sakrättsligt skyddad rätt till fast egendom har den skadelidande enligt 18 kap. 4 § jordabalken rätt till ersättning av staten. Även den som lider förlust till följd av fel eller försummelse i fråga om handläggning i inskrivningsärende har rätt till sådan ersättning (19 kap. 19 § jordabalken). Staten företräds i ersättningsärendet av kammarkollegiet, som alltså har behörighet att för statens räkning träffa överenskommelse med den skadelidande. Om uppgörelse inte träffas under hand skall ersättningen fastställas av domstol.

För kostnader och förluster till följd av myndighets ingripande med stöd av vissa bestämmelser i smittskyddslagen eller livsmedelslagen får ersättning av statsmedel utgå enligt kungörelsen (1956:296) om ersättning av statsmedel i vissa fall vid ingripanden i hälsovårdens intresse. Ansökan ges in till länsstyrelsen, som har att med eget yttrande överlämna handlingarna till kammarkollegiet för beslut. Mot kollegiets beslut förs talan genom besvär hos regeringen.

Djurägare har rätt till ersättning för vissa förluster i samband med bekämpande av smittsamma djursjukdomar enligt epizootilagen (1935:105). Ersättningen för nedslaktade djur m. m. fastställs vid värdering av särskilda av länsstyrelsen utsedda värderingsmän. Värderingen är bindande och kan inte överklagas. Anspråk på ersättning framställs hos lantbruksstyrelsen som beslutar i fråga om ersättning för skada i andra hänseenden än nyss nämnts. I vissa fall skall ärendet underställas regeringen, som också är fullföljdsinstans i fråga om lantbruksstyrelsens beslut.

2.6.3 *Försäkring och liknande ersättningsformer*

Det allmänna administrerar också vissa försäkringsanordningar. Av särskilt stor praktisk betydelse är den allmänna försäkringen (sjukförsäkring, folkpensionering och försäkring för tilläggspension).

Riksförsäkringsverket är central förvaltningsmyndighet för ärenden om den allmänna försäkringen. Under verket lyder de allmänna försäkrings-

kassorna.

Ärenden enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring avgörs av (tjänsteman vid) försäkringskassan. Frågor om förtidspension, invaliditetstillägg och invaliditetsersättning avgörs i försäkringskassan av en pensionsdelegation. Vissa frågor om tillägg till folkpension prövas i försäkringskassan av en försäkringsnämnd. Talan mot beslut av allmän försäkringskassa förs genom besvär hos riksförsäkringsverket, och mot riksförsäkringsverkets beslut hos försäkringsdomstolen.

Samma instansordning gäller från den 1 juli 1977 vid besvär mot beslut av allmän försäkringskassa enligt lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring eller lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd.

Frågan om besvärsprövningen i socialförsäkringsfrågor har nyligen setts över av en utredning, som i september 1976 avgav betänkandet (SOU 1976:53) Försäkringsrätt och försäkringsöverdomstol. Utredningen föreslår bl. a. att de uppgifter som riksförsäkringsverkets besvärsavdelning nu har skall föras över till regionala försäkringsrätter. Tre försäkringsrätter föreslås inrättade. Försäkringsdomstolen skall enligt förslaget byta namn till försäkringsöverdomstolen och få mera markerad ställning som prejudikatsinstans. Förslaget övervägs f. n. i socialdepartementet.

Visst samband med den allmänna försäkringen har lagen (1956:293) om ersättning åt smittbärare. I detta sammanhang är det tillfyllest att nämna att ersättning till s. k. kronisk smittbärare fastställs av länsstyrelse.

Trygghetsförsäkringen för de statsanställda (statens personskadeförsäkring) bygger på överenskommelse mellan staten och personalorganisationerna. Försäkringen har konstruerats som en ansvarsförsäkring där staten såsom försäkringsgivare ger ersättning för bl. a. personskador till följd av olycksfall i arbetet och på grund av misshandel som den anställde har utsatts för under tjänsten m. m. Frågor om tillämpningen av försäkringen handhas av en särskild nämnd, trygghetsnämnden. Tvist i frågor som ligger inom trygghetsnämndens kompetensområde kan inte föras inför domstol utan skall avgöras av en särskild skiljenämnd.

Ärenden rörande statens grupplivförsäkring (SFS 1962:698) handläggs av statens personalpensionsverk. I vissa avseenden tillkommer emellertid beslutanderätten statens grupplivnämnd, vars beslut inte kan överklagas.

2.6.4 *Administrationen av brottsskadeanslaget*

I motioner och på andra sätt framfördes under 1950- och 1960-talen yrkanden om ett statligt system för brottsskador. Härvid angavs oftast inte hur förslagsställaren hade tänkt sig den närmare organisationen för handläggning av ersättningsärendena. Ibland innebar dock förslaget att ärendena skulle handhas av riksförsäkringsverket, de allmänna försäkringskassorna, de allmänna domstolarna, en särskild nämnd eller socialstyrelsen. I motioner föreslogs också att ansökningen skulle göras hos åklagarmyndigheten, som med eget yttrande (och eventuellt yttrande från domaren i orten) skulle vidarebefordra den till beslutsmyndigheten.

I 1970 års departementspromemoria uttalades att beslutanderätten i ersättningsärenden borde tills vidare förbehållas Kungl. Maj:t. Vid remissbehandling av promemorian ifrågasatte justitiekanslern (JK) om inte hand-

läggningen i dess helhet lämpligen borde anförtros en nämnd eller annat fristående organ. Svea hovrätt föreslog att administrationen i likhet med det engelska systemet skulle anförtros åt en särskild nämnd med beslutanderätt; en möjlig form var att ersättningsärendena handlades och avgjordes av JK biträdd av en nämnd. Riksförsäkringsverket ansåg att praktiska skäl talade för att utredningarna handhades av organ med speciell kunskap inom skadeståndsrätten. Varken riksförsäkringsverket eller försäkringskassorna hade sådan sakkunskap. Skönsmässiga bedömningar av det slag som skulle komma i fråga var enligt verket främmande för socialförsäkringens organ. Flera av remissinstanserna framhöll att det syntes lämpligt att samma myndighet hade hand om ärenden rörande såväl brottsskador som rymlingsskador.

När brottsskadeanslaget inrättades år 1971 följdes förslaget i promemorian, och ersättningsprövningen ankommer alltså f. n. på regeringen.

Ansökan om ersättning skall enligt 1971 års kungörelse (4 § första och andra styckena) göras på särskild blankett, vartill skall fogas de handlingar som behövs för prövningen. Sökandens uppgifter skall enligt 4 § tredje stycket avges på heder och samvete.

Ansökningsblanketten tillhandahålls av justitiedepartementet. På blanketten skall i skilda avdelningar lämnas uppgifter om brottet, eventuell polisutredning och rättegång, skadan, sökandens ekonomiska förhållanden, annan ersättning som har utgått på grund av brottet och den ersättning som begärs. Genom underskrift på blanketten förklarar sig sökanden vidare villig att underkasta sig läkarundersökning som kan behövas för prövning av ansökan och medger att läkarutlåtande och uppgift från lokal skattemyndighet inhämtas. Slutligen skall sökanden enligt blanketten – intill beloppet av den ersättning som han får i anledning av ansökningen – till staten överlåta sin rätt till skadestånd av den som har vållat skadan. Ansökningen skall undertecknas av sökanden personligen. En särskild blankett med något annorlunda innehåll finns för ansökan om ersättning till underhållsberättigad efterlevande till den som har avlidit på grund av brott.

Brottet skall i regel polisanmälas. Polisens utredningsmaterial är av stort värde som grundval för ersättningsprövningen. Polisanmälan kan ske när som helst. Det förekommer i praktiken att anmälan görs först sedan ansökan om ersättning har givits in till justitiedepartementet. En sen polisanmälan medför emellertid att omedelbarheten i utredningsmaterialet går förlorad. Ansökningar där polisanmälan har skett först sedan avsevärd tid har förflutit efter händelsen resulterar ofta i avslagsbeslut med hänvisning till att det inte är styrkt att sökanden har utsatts för brott.

Ärenden om ersättning från brottsskadeanslaget handläggs i justitiedepartementet på enheten för förvaltningsärenden angående kriminalvård m. m. En handläggare (f. n. hovrättsfiskal) har dessa ärenden som huvudsaklig sysselsättning. Under handläggningen infordras regelmässigt polisens förundersökningshandlingar eller, om åtal väckts, domstolsakten. Om läkarintyg inte finns tillgängligt begär departementet att få tillgång till sjukjournalen. Handläggningen betungas av att ansökningshandlingarna i stor utsträckning kräver komplettering, särskilt vad gäller uppgifter om andra ekonomiska förmåner som utgår med anledning av skadan. Detta belyses av att nära en fjärdedel av antalet ansökningar avvisas under hänvisning

till att sökanden har rätt till ersättning från en för honom gällande hem- eller villahemförsäkring med överfallsskydd.

Beslut om interimistisk utbetalning av ersättningsbelopp i avvaktan på slutlig prövning förekommer inte. Ersättningssystemet har inte ansetts skola täcka det akuta behovet av ekonomiskt stöd under sjukdomstiden, utan detta får täckas t. ex. genom socialhjälp. Ansökningar om ersättning avvisas stundom under hänvisning till att det sjukdomstillstånd som skadan medfört fortfarande består. Det har dock i undantagsfall förekommit att ersättning har utgivits för en del av skadan, t. ex. för inkomstförlust under viss tid, medan sökanden har hänvisats att för återstående del av skadan göra ny ansökan.

Sedan 1973 kan efter beslut av rättshjälpsnämnd utgå allmän rättshjälp i ersättningsärendet. Det är vanligt att sökanden biträds av advokat eller jurist på advokatbyrå. Den som har haft ombudskostnader av någon storlek kan om rättshjälp inte har beviljats få ersättning för sina kostnader i ärendet av allmänna medel. Sådan ersättning kan utgå även om ansökningen i huvudsaken avslås. En förutsättning torde i praktiken vara att sökandens ekonomiska förhållanden är sådana att han skulle ha kunnat få rättshjälp med intet eller obetydligt kostnadsbidrag.

Någon möjlighet att överklaga regeringens beslut i ersättningsärende finns inte. Regeringen är dock oförhindrad att om nya omständigheter skulle komma i dagen ompröva sitt beslut och tillerkänna sökanden ytterligare ersättning.

2.6.5 *Administrationen av rymlingsanslaget*

Utredningen har i avsnitt 2.4.1 redogjort för hur reglerna för utnyttjande av rymlingsanslaget har vuxit fram. När anslaget tillskapades 1948 ansåg man att regleringen borde betraktas som provisorisk. Någon rätt till ersättning borde inte slås fast utan en prövning inom relativt vida gränser borde ske i varje särskilt fall. Mot bakgrund av detta synsätt anförtroddes ärendeprövningen åt Kungl. Maj:t. Sedan erfarenheter hade vunnits av tillämpningen av ersättningsreglerna delegerades successivt beslutanderätten i de flesta ärenden till socialstyrelsen.

För närvarande gäller följande enligt brevet (1973:493) till socialstyrelsen angående anslag för budgetåret 1973/74 till Ersättningar för skador vållade av vissa rymlingar m. fl. Ansökan om ersättning med högst 300 kr. i anledning av skada som har vållats av någon som är intagen i ungdomsvårdsskola ges in till styrelsen för skolan. Skolstyrelsen beslutar i ärendet enligt föreskrifter som socialstyrelsen meddelar, om inte socialstyrelsen tar över ärendet. Ansökan om ersättning i annat fall ges in till socialstyrelsen. Finner socialstyrelsen att ersättning bör utgå med högre belopp än 10 000 kr. eller är ärendet av principiell betydelse skall styrelsen överlämna ärendet till regeringen för avgörande. I annat fall beslutar socialstyrelsen i ärendet.

I fråga om skador vållade av elev vid ungdomsvårdsskola gäller enligt socialstyrelsens anvisningar att skolstyrelsen har rätt att besluta rörande krav som uppgår till högst 100 kr. eller enbart avser självrisk på hem-, fritidshus- eller affärsförsäkring med högst 300 kr.

I ersättningsärendena kan socialstyrelsen vid behov inhämta yttrande från

vederbörande anstalt eller t. ex. (vid värdering av fordonsskador) från statens vägverk. Vid besvär eller i frågor av principiell betydelse förekommer det att regeringen hör kriminalvårdsstyrelsen. I ärende som skall avgöras av regeringen föreligger alltid yttrande från socialstyrelsen.

Talan mot skolstyrelses beslut kan föras genom besvär hos socialstyrelsen. Regeringen är besvärsinstans i fråga om socialstyrelsens beslut.

Rymlingsanslaget disponeras av socialstyrelsen, som alltså betalar ut även sådana ersättningar som har beslutats av styrelse för ungdomsvårdsskola eller av regeringen.

När skada har inträffat bör den skadelidande polisanmäla händelsen. Något absolut krav på polisanmälan har inte ställts upp, men polisens utredning behövs oftast för att det skall kunna utredas om gärningsmannen tillhörde någon av de kategorier som avses med rymlingsanslaget.

Ansökan om ersättning görs på blankett, fastställd av socialstyrelsen. Blanketten finns att tillgå bl. a. hos polismyndigheterna. I blanketten finns särskilt utrymme för uppgifter av polismyndigheten rörande bl. a. gärningsmannens identitet och anknytning till anstalt. Det underlättar handläggningen om dessa uppgifter har fyllts i av polisen när ansökan ges in.

Ansökningen och handlingar som styrker kravet på ersättning ges in till socialstyrelsen eller till den ungdomsvårdsskola som enligt vad som nyss har nämnts har rätt att besluta om ersättning.

Ärendena handläggs inom socialstyrelsen vid första lagbyrån. Byråchefen deltar vid ärendens avgöranden endast när det gäller större eller principiellt viktiga ärenden. Befogenhet att fatta beslut i rutinärenden har delegerats. För närvarande (uppgiften är från februari 1977) handlägger en förste byråsekreterare skaderegleringsärenden på heltid. Därutöver tjänstgör som handläggare och föredragande en amanuens samt tre tjänstemän som avlönas med medel från arbetsmarknadsverket. Kanslipersonalen utgörs av två tjänstemän.

3 Utländsk rätt

Frågan om skyddet för den som oförskyllt har lidit skada på grund av brott har uppmärksammats också utomlands. Sålunda har i åtskilliga andra stater väckts tanken att det allmänna på ett eller annat sätt borde träda in med särskilda hjälpåtgärder åt dem som har drabbats av brott. Liksom i vårt land har denna debatt föranletts av att de hittillsvarande möjligheterna för de skadelidande att få ersättning i allt högre grad har framstått som otillräckliga mot bakgrund av ökande brottslighetssiffror och medborgarnas stigande krav på social trygghet.

Man har föreslagit förbättringar bl. a. genom reformer i fråga om skadeståndsreglerna, domstolsförfarandet, påföljdssystemet, utsökningsrätten och socialförsäkringssystemet. Sålunda har frågan om målsägandens möjlighet att få sitt anspråk prövat i brottmålet, s. k. adhesionsförfarande, väckt särskilt intresse i länder som har separata civil- och brottmålsdomstolar. Röster har också höjts för att genom kriminalpolitiska åtgärder förbättra den skadelidandes ställning. Detta har föreslagits ske genom att erläggande av skadestånd görs till förutsättning för åtalsunderlåtelse, villkorlig påföljd eller villkorlig frigivning eller genom att brottslingens vilja att utge ersättning beaktas vid straffbestämningen.

I många stater har också föreslagits eller redan införts ersättningsanordningar som direkt syftar till att ge ekonomiskt skydd för den som har lidit skada på grund av brott. I regel har därvid varje stat på egen hand ställt upp de regler som med hänsyn till förutsättningarna i det särskilda fallet har synts lämpligast. De olika staternas lösningar av uppkommande problem har till följd härav blivit mångskiftande. Även om några nackdelar härav endast i sällsynta fall torde visa sig har det vuxit fram en viss internationell opinion för att inrätta mer enhetliga ersättningssystem i de olika staterna. Syftet med dessa strävanden är självfallet både att få sådana system införda i stater som ännu ej har något och att åstadkomma förbättringar i redan etablerade ersättningsanordningar.

Frågan om brottsoffrets ställning har tagits upp vid flera internationella sammankomster, bl. a. vid den elfte internationella straffrättskonferensen i Budapest i september 1974. Därvid antogs, dock inte enhälligt, vissa allmänt hållna rekommendationer i fråga om statliga system för ersättning till brottsoffer.

Frågan har också behandlats vid konferenser mellan officiella företrädare för staterna. Sålunda enades man vid det europeiska justitieministermötet i maj 1974 om att hos Europarådets ministerkommitté begära åtgärder för

åsiktsutbyte och information angående nyligen genomförda eller förestående reformer på ifrågavarande område. Ett möte med detta syfte hölls i januari 1975 efter inbjudan av Europarådets kommitté för brottslighetsfrågor (ECCP). I mötet som hölls i Strasbourg deltog företrädare för femton av de europeiska staterna. Några rekommendationer om innehållet i kommande lagstiftning i de olika länderna antogs inte, utan man enades om att frågan om riktlinjer för framtida system skulle behandlas ytterligare inom ramen för ECCP. De områden där det syntes möjligt att åstadkomma enhetliga regler var främst ersättningsordningens omfattning i fråga om olika slag av brott och skadetyper samt behandlingen av skador med internationell anknytning. Arbetet har utförts av en särskild underkommitté till ECCP, som lade fram förslag till vissa rekommendationer under våren 1977. Dessa antogs av ECCP vid ett möte i maj 1977 och har därefter underställts Europarådets ministerkommitté.

I ett medlemsförslag inför Nordiska rådets session år 1968 hemställdes om genomförande av en gemensam nordisk lagstiftning om skyldighet för staten att ersätta personskador, som hade vållats av försöksutskrivna från anstalter eller villkorligt frigivna tvångsintagna. På förslag av rådets juridiska utskott antog rådet den 21 februari 1968 en rekommendation (nr 19) till regeringarna att dels framskaffa närmare upplysningar om i vilken omfattning och på vilken grund statliga myndigheter i de nordiska länderna redan utbetalade skälighetsersättning för skador som vållats av personer, vilka samhället genom placering på anstalt eller inrättning eller på annat sätt hade tagit hand om för kriminalvård eller annan vård, dels undersöka möjligheterna att fastställa enhetliga nordiska principer, enligt vilka skälighetsersättning på administrativ väg kunde utbetalas av allmänna medel för skador vållade av sådana personer.

Sedan utredning skett i enlighet med vad som hade uttalats i första ledet av Nordiska rådets rekommendation, har sammanträden hållits mellan företrädare för de nordiska länderna (utom Island) den 3 februari och den 19 maj 1970, den 16 december 1971 samt den 9 april 1975.

I detta sammanhang bör också nämnas de regelbundet återkommande konferenserna för utbyte av erfarenheter mellan de stater på den nordamerikanska kontinenten som har infört möjlighet till ersättning av allmänna medel till brottsoffer.

I följande kortfattade redogörelse för rättsläget i några länder har intresset främst inriktats på hur vissa problem lösts. I andra hänseenden kan redogörelsen vara ofullständig. Som exempel kan nämnas att alla ersättningsanordningar har regler om ersättning åt efterlevande till den som har dödats genom brott och om verkan av den skadelidandes medvållande.

Vid jämförelse mellan de olika ländernas system för ersättning för brottsskador måste man beakta att förhållandena kan vara i hög grad olika med avseende på bl. a. brottslighetens art och omfattning, skadeståndsreglernas konstruktion, förekomsten av socialförsäkring och frivillig försäkring samt uppbyggnaden av domstols- och förvaltningssystemet. Det är vidare givet att statsfinansiella synpunkter spelar stor roll för omfattningen av det ekonomiska skyddet. Det har inte varit möjligt att ens i korta drag redovisa dessa omständigheter. Det bör särskilt framhållas att omfattningen av socialförsäkringen har stor betydelse såväl för bedömning av behovet av en

ersättningsordning som för beräkning av de kostnader som en reform i detta hänseende medför för staten.

Danmark

I Danmark fanns före oktober 1976 inte någon möjlighet till ersättning av allmänna medel när någon hade drabbats av skada på grund av brott i allmänhet. I fråga om skador vållade av personer som hade vårdats inom den psykiska sjukvården kunde dock ersättning med mindre belopp i vissa fall lämnas av billighet, särskilt till anställda vid vårdinrättningar. På begäran av folketinget tillsattes i januari 1974 en utredning rörande ersättning av allmänna medel till brottsoffer. På grundval av utredningens betänkande (nr 751/1975) har antagits "Lov om erstatning fra staten til ofre for forbrydelser". Lagen, som trädde i kraft den 1 oktober 1976, innebär följande (jämför lagtexten i bilagan till betänkandet).

Ersättning för personskada som har uppkommit genom brott mot strafflagen kan utgå efter billighetsprövning. I samband därmed kan ersättning utgå också för skada på kläder och andra personliga bruksföremål som den skadelidande bar på sig. För skador som har uppkommit utom landet ges ersättning endast om särskilda skäl föreligger och den skadelidande har anknytning till Danmark genom hemvist, medborgarskap eller anställning vid danska utrikesförvaltningen. På samma sätt som personskada genom brott behandlas personskada som under vissa förhållanden har uppkommit vid hjälp åt polisen i samband med gripande av annan person eller vid försök att förhindra brott.

Ersättning kan också ges för sakskador vållade av personer intagna på institution som tillhör kriminalvården, barna- och ungdomsvården, vården av psykiskt efterblivna eller sinnessjukvården. Också anhållna och häktade innefattas i denna personkrets. Ersättning kan ges för skador vållade inom anstaltens område, under permission eller under rymning, dock endast inom landet. Personal vid anstalten och medintagna omfattas av möjligheterna till ersättning.

Ersättningen skall bestämmas efter en skälighetsbedömning, där allmänna skadeståndsrättsliga regler utgör utgångspunkt för beräkningen av den lidna skadan. Härifrån skall avdrag göras i den mån skadan ersätts av skadevållaren eller täcks av ersättning från t. ex. arbetsgivare, socialförsäkring eller privat försäkring. Ersättningen skall – förutom i fall av den skadelidandes medverkan enligt allmänna regler – kunna jämkas eller bortfalla om skadan har uppstått under sådana omständigheter att det inte kan anses rimligt att ge ersättning. Detsamma skall gälla om den skadelidande har underlåtit att vidta sedvanliga säkerhetsanordningar, inräknat att teckna t. ex. brandförsäkring. Ansökan om ersättning skall i princip göras inom två år från det brottet begicks. Ersättningsprövningen handhas av en nämnd med tre ledamöter. Nämnden har det slutliga avgörandet i ärenden om ersättning. Skadevållaren skall beredas tillfälle att yttra sig i ärendet.

Finland

I Finland har en lag om ersättning för brottsskador av statsmedel (se bilaga) trätt i kraft den 1 mars 1974. Lagen tillämpas inte på skador genom brott som har begåtts före nämnda dag.

Lagen ger den som har lidit skada på grund av brott rätt till ersättning både för personskada och för sakskada som har förorsakats av intern, "frigångare" eller rymling. Ersättning ges till finska medborgare eller i Finland stadigvarande bosatta utlänningar men endast för brott som har begåtts i Finland. Ersättning utgår också till dansk, norsk eller svensk medborgare som har lidit skada genom brott under tillfällig vistelse i Finland. Att sådan rätt ännu inte har kunnat beviljas medborgare i andra länder beror på att man tillämpar en ömsesidighetsprincip. Vid ersättningens bestämmande beaktas andra ersättningar som den skadelidande har rätt till enligt lag, dvs. främst skadestånd och socialförsäkringsförmåner. Skadestånd från gärningsmannen beaktas endast till den del sådant erlagts. Förmåner från personförsäkring avräknas däremot inte från ersättningen. Vid ersättande av sakskador avdras ersättning som sökanden har rätt till på grund av försäkring. Ersättning utges inte om ersättningsbeloppet understiger 200 mark.

Vid personskada ersätts – förutom sjukvårdskostnader m. m. och ersättning för lyte och men – förlust av inkomst eller underhåll med viss begränsning. Denna begränsning innebär i praktiken att man vid ersättningsprövningen f. n. inte beaktar inkomst som överstiger omkring 1 700 mark i månaden. Ersättning för sveda och värk utgår inte. Ersättning för personskada kan sammanlagt högst uppgå till 100 000 mark.

Enligt lagen ersätts vidare sakskada, som har förorsakats av den som på grund av brott, lösdriveri, missbruk av berusningsmedel, sinnessjukdom, psykisk efterblivenhet, fylleri eller annan sådan orsak har intagits på anstalt eller av den som annars har mist sin frihet. Ersättning utgår vid brott som har inträffat inom anstalten samt vid brott som har begåtts medan skadevållaren är placerad utanför anstalten eller är på permission eller sedan han har rymt från anstalten eller från myndighets förvar. Detsamma gäller om sakskada har förorsakats av barn eller ung person, som har omhändertagits med stöd av lagen om barnskydd. Av anstaltsinterner vållade skador ersätts även när det rör sig om personskador, men då gäller reglerna om ersättning för skada på grund av våldsbrott i allmänhet. Om skadevållaren och den skadelidande bodde i samma hushåll när brottet förövades kan ersättning för sakskada utgå endast om särskilda skäl föreligger. På grund av ett och samma skadefall kan ersättning ej utgå med högre belopp än 50 000 mark.

Ansökan om ersättning skall göras inom ett år efter det sökanden erhöll kännedom om brottet. Ansökningen prövas av olycksfallsverket, som vid handläggningen av principiella frågor biträds av en nämnd. Olycksfallsverkets beslut kan överklagas hos försäkringsdomstolen.

Island

Island har inte och överväger f. n. inte heller att införa något system för ersättning för brottsskador.

Norge

I Norge finns sedan lång tid en särskild ordning med billighetsersättning där alla slag av skador och förluster kan ersättas oberoende av skadeorsaken om det finns särskilda skäl. Ärendena berör vitt skilda områden. Ersättning för skador på grund av brott har utgått förhållandevis sällan. Prövningen åligger stortinget som beviljande myndighet. Ärendena förbereds i ett särskilt utskott, billighetserstatningsutvalget, som också kan besluta i fråga om ersättningar om högst 25 000 norska kronor.

Efter ett initiativ år 1970 av den norska advokatföreningen upptogs inom justitiedepartementet frågan om en allmän ersättningsordning för offer för våldsbrott. Efter utredning framlades under hösten 1975 proposition med förslag till regler om ersättning för personskada. Genom beslut i mars 1976 anslog stortinget 1 milj. norska kronor för ersättning till våldsoffer för skador under 1975 och 1976 och angav vissa riktlinjer för ersättningprövningen. De närmare bestämmelserna för ersättningsordningen har lämnats i kgl. res. den 12 mars 1976 och innebär följande (jämför författningstexten i betänkandets bilaga).

Ersättning kan utgå för personskada vållad genom uppsåtligt brott eller uppkommen genom annan brottslig handling som innefattar våld eller tvång. Ersättning kan utgå också för skador som har uppkommit i samband med försök att hjälpa polisen. På samma sätt som personskada ersätts skada på kläder, proteser och andra vanliga bruksföremål som den skadade bar på sig då skadan uppkom. Ersättning ges i första hand för skador som har uppkommit i Norge eller ombord på norskt fartyg m. m. Under vissa förhållanden kan ersättning ges också för skador som har uppkommit utomlands. Gärningsmannens närmaste anhöriga är i princip uteslutna från möjlighet till ersättning. Undantag görs också för skador som uppkommer till följd av motorfordonstrafik. Ersättningen bestäms efter en bedömning av vad som är rimligt i det enskilda fallet. Därvid kan den skadelidandes inkomst- och förmögenhetsförhållanden i viss utsträckning beaktas. Det har dock förutsatts att den ekonomiska förlust som följer av en personskada normalt skall ersättas fullt ut. I övrigt tillämpas skadeståndsrättsliga regler om bestämmande av ersättning för personskada med följande undantag. Ersättning utgår ej om skadan understiger 500 norska kronor. Ersättning av allmänna medel utgår med högst 100 000 norska kronor. Avräkning sker för skadestånd som erhålls från skadevållaren, för ersättning från socialförsäkringen och för annan ersättning, t. ex. betalning på grund av försäkring. Ersättning för ideell skada kan utgå endast i särskilda fall. Ansökan om ersättning görs hos en nämnd med tre ledamöter. Någon särskild tidsfrist för ansökan har inte stadgats. Nämnden har sitt kansli hos justitiedepartementet. Nämnden kan bemyndiga ordföranden att fatta beslut som innebär helt bifall till ansökningen. Skadevållaren intar partsställning inför nämnden. Nämnden kan hålla muntligt förhör i ärendet. Nämndens beslut kan överklagas hos stortingets billighetserstatningsutvalg. Ersättningsreglerna gäller skador genom brott som har begåtts år 1975 eller senare.

Reformen innefattar inte några särskilda regler om ersättning för rymlingsskador. Personskada av rymlingar täcks självfallet av det förut beskrivna systemet. Justitiedepartementet övervägde att föreslå möjligheter att ersätta

också sakskador vållade av rymlingar. Man fann dock att man kunde nöja sig med att behålla nuvarande möjligheter till billighetsersättning genom stortinget.

Storbritannien

I Storbritannien infördes år 1964 ett system som avser att av billighet ge ersättning till offer för våldsbrott och till personer, även polismän, som erhåller skador i samband med försök att gripa brottslingar eller förebygga brott. Ersättning ges för skador som har uppkommit i Storbritannien eller på ett brittiskt fartyg, luftfartyg eller svävare. Offrets nationalitet och hemvist saknar betydelse. Ersättning utgår inte om gärningsmannen och offret är medlemmar i samma familj.

Ersättning beräknas enligt de skadeståndsregler som gäller enligt rätten i de olika landsdelarna (England, Skottland och Wales) och omfattar även ersättning för sveda och värk. Om brottsoffret har avlidit kan de som har varit beroende av den avlidne för sitt underhåll erhålla ersättning för begravningskostnader och förlorat underhåll. Vid beräkning av ersättning för inkomstförlust beaktas inkomster uppgående till högst två gånger den genomsnittliga industriarbetarlönen. I övrigt tas inte hänsyn till offrets ekonomiska förhållanden. Samordning med andra förmåner sker på följande sätt. Ersättningar från det allmänna avräknas helt (till skillnad från skadeståndsrättslig praxis i övrigt där avräkning sker med endast halva beloppet). Vid bestämmande av underhåll till efterlevande avräknas fyra femtedelar av utgående pensioner. Vid andra skador avräknas pensioner efter vad som är skäligt. Privata försäkringar beaktas inte. Ersättning kan jämkas med hänsyn till brottsoffrets uppträdande i samband med skadan, men också om hans karaktär och livssätt gör det oskäligt att han tillerkänns ersättning. Ersättning utgår endast om skadan överstiger 50 pund.

Ersättningsfrågorna handläggs av en fristående nämnd. Polisanmälan om brottet och ansökan till nämnden skall göras så fort det kan ske, men någon bestämd tid har inte stadgats. Ansökningar prövas i första hand av en av ledamöterna. Om sökanden inte godtar dennes avgörande kan han påkalla förhandling inför tre andra ledamöter av nämnden. Nämndens avgörande kan normalt inte överklagas, men kan upphävas av domstol om nämndens rättstillämpning har varit oriktig.

Antalet ansökningar till nämnden uppgick budgetåret 1975/76 till mer än 16 000 och den sammanlagda ersättningen var 6,5 milj. pund. Det högsta ersättningsbelopp som har utgivits är 55 500 pund.

Nordirland

Nordirland har sedan 1968 ett system för ersättning för brottsskador som i huvudsak överensstämmer med det brittiska. Ansökan görs dock hos allmän underrätt i den ort där skadan har uppkommit, och inrikesministeriet betraktas som motpart till sökanden.

Till följd av de speciella förhållanden som de senaste åren har rått i Nordirland och som har omöjliggjort för invånarna att på rimliga villkor kunna ta försäkring för sin egendom infördes 1971 en möjlighet till ersättning

för sakskador. Lagen ger bl. a. ersättning för skada på eller förlust av egendom förorsakad av tre eller flera personer som olagligen samlats i upploppsliknande former och för skada till följd av uppsåtlig handling av en person tillhörande "en olaglig sammanslutning". Ersättning ges ej för pengar, värdehandlingar eller prydnadsföremål.

Irland

Irland införde i maj 1974 ett ersättningssystem av väsentligen samma konstruktion som det brittiska. Särskilt kan nämnas att ansökan om ersättning skall göras senast inom tre månader från skadetillfället. Därutöver finns sedan länge en förordning om uppsåtlig skadegörelse, där ersättning kan lämnas av de kommunala myndigheterna.

Västtyskland

Sedan maj 1976 gäller i Västtyskland en federal lag om ersättning till dem som har lidit personskada till följd av uppsåtliga våldsbrott. Med sådana brott jämställs brott som har begåtts med allmänfarliga medel även om gärningsmannen har handlat endast av oaktsamhet. Endast brott som har begåtts i landet eller ombord på ett tyskt fartyg eller luftfartyg omfattas av systemet. Under förutsättning av ömsesidighet kan också utlänningar få ersättning. Ersättning utgår inte om sökanden har varit medvållande till skadan eller om det i övrigt, med hänsyn bl. a. till den skadades eget uppträdande, skulle vara oskäligt att tillerkänna honom ersättning.

Systemet är anknutet till den s. k. Bundesversorgungsgesetz som reglerar ersättningen till krigsskadade. Ersättningsprövningen handhas av de organ som har inrättats enligt nämnda lag. Den delstat där brottet har begåtts svarar i första hand för ersättningen, men visst bidrag utgår från förbundsrepubliken. Ersättning utgår för medicinsk vård och rehabilitering samt för förlust av inkomst och arbetsförmåga. Vid invaliditet utgår livränta. Till den som har förlorat minst 25 procent av arbetsförmågan utgår vid sidan av annan ersättning en icke behovsprövad grundpension som innefattar bl. a. viss ersättning för sveda och värk. I övrigt kan ersättning för ideell skada inte utgå.

Nederländerna

Det holländska parlamentet antog i juni 1975 en lag om inrättande av en fond för brottsskador. Lagen innebär följande.

Ersättning kan utgå såväl till nederländska medborgare som till utlänningar vilka har ådragit sig allvarlig kroppsskada till följd av ett våldsbrott begånget i Nederländerna. För brott som har begåtts på nederländskt fartyg eller luftfartyg kan ersättning utges endast till nederländska medborgare. Endast uppsåtliga brott kommer i fråga.

Ersättningen bestäms efter en skälighetsbedömning. Såväl ekonomisk som ideell skada kan ersättas. Ersättning för förlorad arbetsförtjänst är begränsad till vissa belopp. Ersättning utgår inte om offrets ekonomiska omständigheter är sådana att han själv kan bära skadan utan svårighet. Ersättningen är

vidare maximerad till 25 000 floriner (omkring 45 000 kr.) för ekonomisk skada och 10 000 floriner (drygt 18 000 kr.) för ideell skada. Ersättning ges endast om skadan uppgår till minst 250 floriner (omkring 450 kr.). Bestämmelser om medvållande finns. Vid ersättningens bestämmande tas hänsyn till andra ersättningar som tillkommer den skadelidande.

Ansökan om ersättning skall göras inom sex månader från dagen för brottet. Ansökningar om ersättning från brottsskadefonden behandlas av en självständig nämnd med fem ledamöter. Nämndens beslut kan överklagas i appellationsdomstolen i Haag, om ansökningen har avslagits eller om den tillerkända ersättningen är så liten att nämnden uppenbarligen inte har fattat ett skäligt beslut.

Österrike

Sedan september 1972 gäller en österrikisk lag om ersättning för brottsskador. Lagen är tillämplig på skador som har inträffat sedan 1955. Ersättning utgår endast till medborgare i Österrike, och bara sådana uppsåtliga brott på vilka kan följa mer än sex månaders fängelse berättigar till ersättning. Ersättning utgår endast för sjukvårdskostnader och för förlorad arbetsförtjänst. I sistnämnda hänseende beaktas enbart arbetsoförmåga som varat minst sex månader, och hänsyn tas inte till inkomst över ett visst belopp. Ideell skada ersätts inte.

Ansökan inges till den lokala sjukförsäkringsmyndigheten. Efter utredning överlämnas ärendet till socialministeriet för avgörande.

Frankrike

I Frankrike antogs den 3 januari 1977 en lag som möjliggör viss ersättning till brottsoffer. Endast sådana våldsbrott som har förorsakat dödsfall, bestående invaliditet eller minst en månads förlust av arbetsförmågan kommer i fråga för ersättning. Vid ersättningens bestämmande tas hänsyn till den skadelidandes verkliga behov. Ersättningsprövningen har anförtrotts åt nämnder som har inrättats vid varje appellationsdomstol.

Nya Zeeland

Nya Zeeland var det första land som införde ett fungerande system för ersättning för brottsskador. En lag i detta ämne trädde i kraft 1964, strax före det brittiska systemet med vilket det företedde stora likheter. I samband med nyligen genomförda reformer i fråga om skadeståndsrätten har emellertid lagen upphävts. De civilrättsliga reglerna om skadestånd för personskada har nämligen med verkan från april 1974 ersatts med ett socialförsäkringssystem. Detta ger ersättning vid personskada, vare sig skadan har förorsakats genom brott eller utgör följd av ett olycksfall.

Efter en karenstid av en vecka utgår ersättning med 90 procent av inkomstförlusten. Inkomst över 240 dollar (drygt 1 000 kr.) i veckan beaktas inte. Därutöver kan ersättning utgå vid invaliditet med ett engångsbelopp på högst 7 500 dollar (omkring 35 000 kr.) eller, om skadan har medfört sveda och värk eller lyte, högst 10 000 dollar (drygt 45 000 kr.). Vidare ersätts

kostnader för medicinsk vård och i händelse av dödsfall skäliga begravningskostnader. Till efterlevande utgår ersättning för förlorat underhåll i relation till den avlidnes inkomstförhållanden.

Under hänvisning till denna ersättningsmöjlighet har den tidigare lagen om ersättning för brottsskador upphävts med verkan från den 1 april 1975.

USA och Canada

Av delstaterna i USA har (enligt uppgift våren 1975) tolv infört anordningar för ersättning till offer för våldsbrott. Ett förslag till federal lagstiftning har framlagts, enligt vilket upp till 75 procent av delstaternas utgifter för ersättningar till brottsoffer skall kunna täckas av federala bidrag.

En av de första stater som införde ett ersättningssystem var New York. Reglerna för detta synes vara representativa för de flesta delstaterna. Ersättning kan utgå för personskada på grund av brott. Polisanmälan skall göras inom två dygn och ansökan om ersättning senast ett år efter det skadan uppkom. Ersättning utgår för utgifter till följd av skadan och för inkomstförlust med högst 100 dollar i veckan. Ideell skada ersätts alltså endast om sökanden har råkat i allvarliga ekonomiska svårigheter till följd av den förlust han har gjort genom skadan. Denna prövning synes dock ske med viss frikostighet, så att huvuddelen av medelinkomsttagarna bereds möjlighet till ersättning. Högsta möjliga ersättning är 15 000 dollar. Vid behov kan förskottsbetalningar göras. Ärendena handläggs av en nämnd enligt brittisk modell. Nämndens beslut kan överklagas hos högsta domstolen av företrädare för delstaten.

Ersättningsordningar uppbyggda efter i huvudsak samma principer har också införts i åtta av Canadas tio provinser.

4 Utredningens överväganden

4.1 Allmänna utgångspunkter

Nuvarande förhållanden

Den som tillfogas skada till person eller egendom kan ofta få ersättning från flera olika håll. Detta gäller framför allt vid personskador. I dessa fall bereds alla medborgare ett grundläggande ekonomiskt skydd genom socialförsäkringen, dvs. den allmänna försäkringen och arbetsskadeförsäkringen (som den 1 juli 1977 har ersatt yrkesskadeförsäkringen). I åtskilliga fall utgår även ersättning ur någon privat liv-, olycksfalls- eller sjukförsäkring. Vissa arbetstagare erhåller dessutom av arbetsgivaren direkt bekostade sjukförmåner. Vid sakskador och andra förmögenhetsskador kan den skadelidande vara berättigad till ersättning i den mån han har tecknat försäkring mot ifrågavarande slag av skador. Sådana försäkringar har sedan länge vidsträckt utbredning, framför allt i form av obligatoriska moment i kombinerade försäkringar av typ hemförsäkring.

De nu nämnda ersättningsanordningarna verkar i princip generellt i den meningen att de träder i funktion oberoende av orsaken till skadan. De ger dock mera sällan full ersättning för skadan.

En skadelidande kan också vara berättigad till skadestånd enligt gällande skadeståndsregler. En förutsättning är dock i regel att skadan vållats av annan uppsåtligen eller genom oaktsamhet. Skadestånd utgår alltså endast i vissa fall, beroende på skadeorsaken. Å andra sidan vilar skadeståndsrätten på principen om full ersättning för den lidna skadan. En skadelidande skall med andra ord genom skadeståndet ekonomiskt försättas i samma situation som om skadan inte hade inträffat.

Rätt till skadestånd föreligger bland annat när den skadelidande har tillfogats skadan genom brott. Skadeståndsreglernas effektivitet är emellertid beroende av den skadeståndsskyldiges betalningsförmåga. Den som begår ett brott försöker i regel undgå upptäckt. Och även om gärningsmannen anträffas saknar han i de flesta fall förmåga att ens till någon del fullgöra sin skadeståndsskyldighet. Detta gäller särskilt om han döms till långvarigt frihetsstraff. Även böter som åläggs honom kan kraftigt sätta ner hans betalningsförmåga. Också hans vilja att försöka göra rätt för sig kan påverkas av lagföringen och straffverkställigheten. Hans skadeståndsansvar för uppsåtliga handlingar är – bl. a. av försäkringsmässiga skäl – så gott som aldrig täckt av ansvarsförsäkring. Det skydd som skadeståndsreglerna och de därtill knutna reglerna om rättegång och domsverkställighet på papperet ger de

skadelidande brottsoffren är alltså ineffektivt.

Mot denna bakgrund har från tid till annan rests krav på åtgärder från det allmännas sida för att förbättra brottsoffrens ställning. Sedan slutet av 1940-talet har förslag och yrkanden om reformer i olika hänseenden framförts i riksdagen, och frågan om ekonomisk hjälp till offer för brott har vid åtskilliga tillfällen varit föremål för debatt i dagspressen. Vissa möjligheter till ersättning av allmänna medel för den som har lidit skada till följd av brott har också införts.

Från det år 1948 på socialdepartementets huvudtitel inrättade s. k. rymlingsanslaget kan ersättning utbetalas för skador som har vållats av personer intagna på ungdomsvårdsskolor, kriminalvårdsanstalter och allmänna vårdanstalter för alkoholmissbrukare. Ersättning utgår för skada som har orsakats av intagen som har avvikit från skolan eller anstalten eller lämnat denna för frigång, vård utom skolan eller permission m. m. Ersättning ges för person- och sakskada och i viss utsträckning för ren förmögenhetsskada. För att ersättning skall utgå krävs inte att skadan har orsakats genom brott. Ersättningen bestäms efter en skälighetsprövning. I de flesta fall utges dock utan behovsprövning full ersättning för skada som inte täcks av föreliggande försäkringar.

Sedan år 1971 betalas ersättning av statsmedel för vissa personskador som har uppstått i samband med brott. Bestämmelser härom finns i kungörelsen (1971:505) om ersättning av allmänna medel för personskada på grund av brott. Ersättning utgår efter prövning av sökandens behov. Ersättning utgår inte i vidare mån än som följer av allmänna regler om personskada. Den skadelidande får vidare bära en självrisk av 200 kr.

Allmänna grunder för ett statligt ersättningsåtagande

Till stöd för krav på ett system med ersättning av allmänna medel för brottsskador har ibland åberopats ett närmast skadeståndsrättsligt resonemang av följande innebörd. Det är en uppgift för staten att övervaka ordningen och förebygga brott. I den mån staten inte förmår fullgöra denna uppgift utan brott begås med skadeverkningar för enskilda medborgare som följd, bör staten bära ansvaret härför genom att ta över skadevållarens skadeståndsansvar. Enskilda personer bör inte bli lidande av att samhället inte förmår trygga medborgarnas säkerhet till liv och lem eller skydda deras egendom. En del av den skatt som den enskilde erlägger borde med detta synsätt kunna betraktas som en försäkringspremie för skattebetalarens trygghet.

Utredningen vill för sin del avvisa varje resonemang som innebär att staten anses rättsligt eller moraliskt skyldig att svara för skador på grund av alla brott som förövas här i landet. Staten är enligt skadeståndslagen ersättningsskyldig för skador som vållas genom fel eller försummelse vid myndighetsutövning i verksamhet för vars fullgörande staten svarar. Enligt denna lag föreligger ersättningsskyldighet endast om sådana krav har blivit åsidosatta som med hänsyn till verksamhetens art och ändamål skäligen kan ställas på dess utövning. Vid verksamhet som inte innefattar myndighetsutövning kan staten vara skyldig att svara för arbetstagares fel eller försummelse enligt samma regler som gäller för arbetsgivare i allmänhet.

Det är blott undantagsvis som ett begånget brott och dess följdverkningar kan orsaksmässigt återföras till fel eller försummelse från det allmännas sida. Det nyss återgivna resonemanget går emellertid betydligt längre och förutsätter att staten har tagit på sig något slags garanti för att all offentlig verksamhet skall fungera klanderfritt i den meningen att verksamhetens ändamål skall fullständigt uppnås. Det är uppenbart att ett godtagande av denna principiella ståndpunkt skulle föra utomordentligt långt och att det i själva verket är praktiskt och ekonomiskt omöjligt att fullfölja den till dess yttersta konsekvenser.

Utredningen delar i stället det synsätt som ligger till grund för den år 1971 införda möjligheten till ersättning för personskada. Som framhölls vid detta tillfälle bör problemet rörande ekonomisk ersättning från det allmänna till dem som blir offer för brott ses främst från rent sociala synpunkter. Frågan bör alltså ställas om det med utgångspunkt i en modern uppfattning om samhällsmedborgarnas inbördes solidaritet finns skäl att just inom detta område låta det allmänna träda in med särskilda åtgärder. Svaret på denna fråga måste ges bl. a. i belysning av vilka övriga ersättningsanordningar som står de skadelidande till buds. Tanken att brottsoffren bereds särskild gottgörelse kan med andra ord anses ha fog för sig endast om denna kategori skadelidande i ersättningshänseende intar en så oförmånlig ställning i jämförelse med andra grupper att en särbehandling av det skälet är motiverad.

I detta hänseende bör erinras om att en "vanlig" skadevållare inte har samma anledning att söka förbli okänd som den vars handling utgör ett brott. Flertalet skadelidande i allmänhet torde också få ut skadeståndet eller i vart fall en stor del av det ur en föreliggande ansvarsförsäkring. Och när skadevållaren inte har ansvarsförsäkring kan det ibland finnas utsikter att den skadelidande får åtminstone en del av skadeståndet genom att den skadeståndsskyldige själv fullgör sina förpliktelser. När det är fråga om skador på grund av brott är, som utredningen förut har framhållit, det skydd som skadeståndsreglerna ger ineffektivt. En del av skadan täcks visserligen många gånger av försäkring på den skadelidandes sida. Även om det på detta område sker en utveckling som medför att enskilda i allt större utsträckning är skyddade mot skadefall, måste man räkna med att sådant skydd också i framtiden kommer att saknas eller vara bristfälligt i ett stort antal fall.

Med hänsyn till brottsoffrens särskilt ogynnsamma belägenhet i fråga om möjligheterna att få ut skadestånd och till att det ännu finns stora luckor i de övriga ersättningsanordningar som står till buds måste det i många fall anses föreligga ett särskilt behov av ekonomisk hjälp från det allmännas sida.

Det bör framhållas att ett förbättrat skydd mot skador som vållas genom brott också kan ha andra positiva effekter. Det är inte omöjligt att vidgade möjligheter för brottsoffer att få ut ersättning för liden skada kan bidra till att man hos allmänheten vinner gehör för moderna strävanden inom kriminalpolitiken. Ett vidgat statligt ansvar för brottsskador kan sålunda öka förståelsen för den mera öppna och humana kriminalvård som statsmakterna under stor enighet har fattat beslut om. En viktig synpunkt är också att ett vidgat samhällsansvar för brottsskador kan tänkas underlätta återanpassningen i samhället av dem som har begått brott. Det måste nämligen

vara till förmån för den dömdes vilja att ta arbete och i övrigt föra ett ordnat liv att han inte förföljs av skadeståndsanspråk. Visserligen innebär inte ett statligt ersättningsansvar för brottsskador med nödvändighet att den dömde går fri från ersättningsskyldighet. Det beror nämligen på i vilken utsträckning som staten kommer att rikta återkrav mot den dömde för den ersättning som har utgetts av allmänna medel. Om staten utnyttjar sin återkravsrätt med stor restriktivitet kan ett statligt ersättningsansvar emellertid också användas i återanpassningssyfte. Till frågan om möjlighet till återkrav i dessa fall återkommer utredningen i avsnitt 4.5. Slutligen kan den negativa inställning som kan finnas hos målsäganden och allmänheten gentemot den som har begått ett brott mildras om den som har skadats genom brottet får ersättning för sin skada.

Utredningen är medveten om att det också finns andra grupper vilkas behov av ekonomisk hjälp från det allmänna ofta kan te sig lika starkt som brottsoffrens. Det är då i första hand fråga om personer som drabbas av ekonomisk skada antingen genom ren olyckshändelse eller genom annans handlande men där det inte kan styrkas att den andre har varit vårdslös eller försumlig. Om regler om s. k. strikt skadeståndsansvar inte finns erbjuder skadeståndsrätten inte dessa skadelidande någon möjlighet till ersättning. Problemet om ersättning till dessa faller dock utanför utredningens uppdrag.

Det är med hänsyn till statens resurser uppenbart att en statlig ersättningsanordning inte kan ersätta alla skador som kan uppkomma, även om man begränsar sig till enbart skador på grund av brott. En avvägning mellan olika ersättningsbehov i samhället måste ske. Den bedömning som därvid sker kan förändras med tiden. Förhållandena i samhället växlar med avseende på t. ex. socialförsäkringsreglerna, brottslighetens omfattning, samhällsmedborgarnas krav på social trygghet och det i statsbudgeten tillgängliga utrymmet för reformer av olika slag.

Utredningen har funnit det lämpligt att i fortsättningen använda termen brottsskadeersättning för sådant ekonomiskt stöd från staten som skall utgå till den som har lidit skada på grund av brott.

Personskada

Av de skador som kan drabba samhällsmedborgare framstår personskadorna från sociala och humanitära synpunkter som särskilt angelägna att täcka. En personskada medför ofta en genomgripande förändring av den skadelidandes förmåga att försörja sig för längre eller kortare tid och av hans levnadsförhållanden i övrigt. Då man år 1971 införde en möjlighet till ersättning av allmänna medel för personskador till följd av brott i allmänhet betonades att en relativt stor restriktivitet var påkallad innan erfarenheter hade vunnits av det nya systemet. Ersättningen skulle utgå efter en behovsprövning och regleringen tog sikte på att tillgodose de socialt mest ömmande behoven. Enligt utredningens direktiv skall det övervägas om man nu bör ta ytterligare ett steg på den inslagna vägen och avskaffa behovsprövningen i den betydelsen att ersättningen inte längre bestäms under hänsynstagande till den skadelidandes behov av gottgörelse. Frågan i vad mån en behovsprövning däremot skall bestå i den meningen, att brottsskadeersättningen även i fortsättningen bestäms med beaktande av

vilka andra förmåner som tillkommer den skadelidande med anledning av skadan eller att storleken av brottsskadeersättningen i vissa avseenden begränsas, behandlar utredningen i avsnitten 4.4.3 och 4.4.8.

Erfarenheterna av tillämpningen av 1971 års kungörelse visar att de ersättningar som har utgått enligt kungörelsen ofta har fyllt ett angeläget behov. Sökandens ekonomiska förhållanden har i praxis endast undantagsvis föranlett att ersättning har utgått med jämkat belopp eller vägrats helt. I viss mån sammanhänger detta naturligtvis med att ersättning inte utgår om skadan kan täckas genom hemförsäkring med överfallsskydd och att personer med förhållandevis god ekonomi i stor utsträckning har sådan försäkring. De skadelidande synes nästan undantagslöst vara personer med inte alltför höga inkomster. Bedömningen av i vad mån sökandena har behov av ersättning torde också ha varit mera frikostig än vad som förutsattes vid införandet av ersättningsbestämmelserna. Ändå har endast en del av de anslagna beloppen förbrukats. Det finns därför anledning anta att ett avskaffande av behovsprövningen inte medför någon större ökning av statens kostnader för brottsskadeersättning vid personskada.

De fall av inte helt obetydlig personskada på grund av brott som f. n. inte täcks av överfallsskydd eller ersättning enligt 1971 års kungörelse torde vara förhållandevis få. Även om det i dessa fall är fråga om skadelidande, vars ekonomiska förhållanden är sådana att de har möjlighet att själva stå skadan utan att råka i ekonomiskt trångmål, kan det endast undantagsvis hävdas att de helt saknar behov av ersättning. För att ge brottsskadeersättning också till denna grupp av skadelidande talar vidare vikten av att hos allmänheten vinna förståelse såväl för modern kriminalpolitik som för den enskilde skadevållarens ofta svåra sociala situation.

Mot bakgrund av det anförda föreslår utredningen att brottsskadeersättning för personskador i fortsättningen bestäms utan någon behovsprövning. Ersättning för personskada bör alltså i stället i huvudsak bestämmas enligt skadeståndsrättsliga principer, bl. a. principen om full ersättning för den lidna skadan. Avsteg kan dock i vissa fall visa sig nödvändiga. Utredningen återkommer senare till dessa frågor.

Sakskada och ren förmögenhetsskada

Även brottsskador av annat slag än personskada kan leda till kännbara följder för de skadelidande. Det kan vara fråga om skador på egendom men också ren förmögenhetsskada, dvs. ekonomisk skada utan samband med att någon lider person- eller sakskada. Det är dock mera sällan som skadeföljderna i dessa sammanhang är av sådan art och omfattning att de utgör ett socialt problem. I stor utsträckning rör det sig om skador som de skadelidande kan och bör försäkra sig mot.

Det sist sagda gäller särskilt beträffande sakskador. Vanlig hemförsäkring och liknande försäkringsformer för privatpersoner och rörelseidkare täcker en del vanliga skadetyper, såsom stöld och skadegörelse vid inbrott, rån och överfall. Genom motorfordonsförsäkringen täcks skador vid tillgrepp av och skadegörelse på motorfordon. Av olika anledningar finns begränsningar i försäkringsvillkoren, av vilka de viktigaste i detta sammanhang är bestämmelser om självrisk samt säkerhetsföreskrifter. Dessa föreskrifter

kan t. ex. innebära att försäkringsersättningen är beroende av hur egendomen handhafts. Vissa beloppsmässiga begränsningar finns när det gäller penningmedel och s. k. stöldbegärlig egendom.

När det gäller ren förmögenhetsskada är försäkringsmöjligheterna mera begränsade. I vissa fall kan försäkring (garantiförsäkring) tecknas av banker, revisorer, advokater m. fl. mot skada genom förskingring och vissa andra förmögenhetsbrott. Också i dessa försäkringar finns begränsningar av olika slag.

Försäkring på den skadeståndsskyldiges sida innebär mera sällan någon trygghet för en skadelidande. Ansvarsförsäkringen täcker nämligen inte uppsåtliga skador, utom i fall när skadevållaren inte har fyllt 10 år. Undantagsvis kan en brottsskada täckas därför att även vårdslöst beteende ibland är kriminaliserat. Överfallsskyddet gäller inte annan sakskada än skada på kläder och liknande tillhörigheter i samband med personskada.

Sammanfattningsvis kan sägas att möjligheterna att försäkringsvägen få täckning för sakskada och ren förmögenhetsskada i vissa situationer är begränsade och att det därför kan finnas ett visst behov av åtgärder från statens sida för att ge ersättning också för sådana brottsskador.

Som en särskild grupp av detta slags skador bör inledningsvis behandlas skador som uppkommer genom brott av personer som har varit omhändertagna av samhället i kriminalvårdsanstalt eller liknande institutioner. Dessa skador kallas av tradition *rymlingsskador* fastän även andra kategorier av skadevållare än rymlingar från anstalt numera kommer i fråga. I den mån möjlighet finns till brottsskadeersättning i allmänhet för personskada på grund av brott saknar emellertid de rymlingsskador som medför sådan skada självständig betydelse.

Som grund för ett statligt åtagande att svara för rymlingsskador har den förut beskrivna åsikten om statens skyldighet att ersätta skador som har uppkommit genom brott e. d. ansetts ha visst fog för sig. Vid införandet av rymlingsanslaget fördes följande resonemang. Inom kriminalvården och andra former för omhändertagande strävade man efter mera öppna vårdformer. Dessa innebar mindre tvång och mindre bevakning och man fick räkna med att rymningar skulle komma att äga rum i något större omfattning. Rymningsfrekvensen kunde reduceras även vid ett mera öppet system, men kostnaderna för effektiv bevakning skulle bli avsevärda för det allmänna. Flera vårdformer innefattade placering utom anstalt i familjevård eller under andra former som inte medgav att den vårdade hölls under betryggande uppsikt. I ett resonemang om för- och nackdelar hos det öppna systemet hade värdet av skadorna vägts mot vad som vanns genom systemet. I konsekvens härmed kunde sägas att det allmänna borde bära dessa skador som ett slags omkostnad för vården.

Det finns också vissa vårdpolitiska skäl för att ge ersättning för rymlingsskador enligt mera förmånliga regler. När det gäller vissa former av vård utom anstalt – t. ex. placering i fosterhem och praktik på privata arbetsplatser – är det i allmänhet en förutsättning för att man skall få lämpliga fosterföräldrar osv. att dessa tillförsäkras rätt till ersättning för skador som möjligen kan uppstå till följd av vårdtagarens handlande. Sådana överväganden ligger också bakom den ansvarsförsäkring som landsting och kommuner kan teckna för skador som vållas av vårdtagare.

Även för det dagliga samarbetet mellan anstalt och kringboende synes den goodwill som möjligheten för anstalten att ge ersättning för skador innebär vara värdefull. I samband med införande av det s. k. rymlingsanslaget framhölls också att det vore olyckligt om förläggandet av en anstalt till en viss ort skulle väcka oro och ovilja i kringliggande bygd med anledning av en ökad risk för brott i trakten.

I fråga om rymlingsskadorna avser utredningens uppdrag en översyn av de regler som gäller för utnyttjandet av rymlingsanslaget. Vid överläggningar med företrädare för de organ som handhar anslaget – socialdepartementet och socialstyrelsen – har utredningen fått uppfattningen att huvuddragen i nuvarande ordning innebär en ändamålsenlig reglering och uppfyller de syften som man har haft vid införandet. Vissa jämkningar synes dock påkallade, och utredningen kommer därför att i det följande på några punkter föreslå ändringar i de regler som gäller för ersättning åt dem som drabbas av rymlingsskador.

I riksdagsmotioner och i andra sammanhang framförda krav på att ersättningsmöjligheterna vidgas också till *andra skador* på grund av brott än personskador och rymlingsskador har grundats främst på de skäl som kan åberopas för statlig ersättning för brottsskador över huvud. Man har emellertid gett exempel på vissa situationer där behovet av statlig ersättning för egendomsskador har synts framstå särskilt klart. Sålunda har pekats på fall där ensamboende eller pensionärer på landsbygden har berövats hela sitt sparkapital genom brott eller där småhantverkare genom brott har förlorat såväl sina för yrket nödvändiga verktyg som det lager av färdiga varor de har framställt för försäljning. Vidare har getts exempel på fall av omfattande uppsåtlig skadegörelse i samband med s. k. raggarupplopp. Man har också åberopat att vandalisering av en persons bostad i vissa fall har medfört mycket kännbar förlust. Skadorna kan i vissa fall leda till socialt ödesdigra konsekvenser. En arbetstagare eller en enskild näringsidkare kan få redskap eller inventarier stulna eller förstörda. Föremål eller penningmedel som är nödvändiga för någons uppehälle kan avhändas honom genom brott. Gemensamt för de fall som nu har berörts är att brotten riktar sig mot enskilda personers möjligheter att försörja sig för framtiden.

Även i andra fall då någon drabbas av skada framstår det naturligtvis för den enskilde som i hög grad önskvärt att han får ersättning för den förlust som han har lidit. Redan en försiktig beräkning av de kostnader som annan brottslighet än brott mot person årligen föranleder för enskilda personer och företag ger emellertid vid handen att statsfinansiella skäl f. n. inte medger att staten tar på sig någon större del av skadorna. Endast sådana skador som från allmän synpunkt är särskilt angelägna att reparera kan komma i fråga.

Utredningen vill i detta sammanhang också nämna att en generell möjlighet till brottsskadeersättning för sakskador kan ha vissa negativa verkningar. Man har ibland framhållit att ett allmänt ersättningssystem för sakskador kan inverka menligt på den allmänna respekten för andras egendom. Skadeståndsreglernas preventiva effekt skulle enligt denna åsikt kunna falla bort, om det är samhället som helhet som står det ekonomiska ansvaret för skadegörande handlingar. Samma invändning kan emellertid riktas mot all sakförsäkring. Enligt utredningens mening bör vidare allmänpreventiva

hänsyn kunna i viss utsträckning tillgodoses genom en möjlighet för det allmänna att i särskilda fall regressvis av skadevållaren återkräva belopp som svarar mot den utgivna ersättningen.

I den framtida utvecklingen torde ligga att medborgarna i största möjliga utsträckning kommer att bereda sig skydd genom sakförsäkring, medan skadeståndsrätten i motsvarande grad förlorar i betydelse. Det bör alltså beaktas, att ett system som garanterar statlig ersättning vid brottsskador inte får medföra att allmänheten blir mindre benägen att skaffa sig försäkringsskydd mot egendomsskador och i stället förlitar sig på att statlig ersättning skall utgå. I förlängningen av en sådan utveckling ligger att försäkringsbolagen upphör att erbjuda försäkringar mot t. ex. stöld och skadegörelse. Effekten skulle alltså kunna sägas bli att staten får överta ansvaret för den sektor av försäkringsbranschen som avser skyddet mot skador på grund av brott. Enligt utredningen är det uppenbart att ett sådant resultat inte är önskvärt. En ersättningsrätt från samhället kan vidare medföra att allmänheten blir mindre aktsam om sin egendom. Också en sådan utveckling är olycklig. Tvärtom kan det i viss mån anses åligga egendomens ägare att inte utsätta andra för frestelsetryck. Man bör t. ex. inte lämna sin bil olåst. Försäkringsbolagens undantag för s. k. stöldbegärlig egendom i källare eller i vindskontor har ett liknande preventivt motiv.

Slutligen bör nämnas att en möjlighet till brottsskadeersättning för sakskador kan medföra svårbemästrade praktiska problem. Bevis- och utredningssvårigheter kan göra det omöjligt att till rimliga kostnader administrera ett statligt ersättningssystem på sådant sätt att befogade krav på rättvisa tillgodoses. Också obefogade ansökningar om ersättning föranleder handläggningsbestyr, ofta i avsevärt högre grad än vad som föranleds av ärenden där ansökningen vinner bifall. Man kan inte heller bortse från risken för bedrägliga förfaranden gentemot ersättningssystemet, bl. a. därför att det är lättare att simulera förlust av ett föremål än en personskada.

Utredningen vill dock med tanke främst på sådana fall av brott mot enskilda personers försörjningsmöjligheter som nyss har berörts föreslå ytterligare möjligheter att ge ersättning av allmänna medel. Sådan ersättning framstår som särskilt angelägen ur social synvinkel med hänsyn till att de ekonomiskt sämst ställda grupperna i samhället ofta saknar tillräckligt försäkringsskydd mot skador som drabbar dem. Utredningen har övervägt vilka olika lösningar som kan tänkas för att nå en ändamålsenlig avgränsning av de fall som bör ersättas. Det har därvid inte synts möjligt att genom en uppräkning i författningstext avskilja de fall, där det kan anses skäligt att ge ersättning, från övriga fall. Utredningen föreslår i stället att ersättning skall ges efter en skälighetsprövning där den närmare utformningen av reglerna får ske i den praxis som utvecklas av det organ som kommer att handha prövningen. Vissa allmänna riktlinjer måste dock ställas upp för ersättningsprövningen. De sociala skäl som ligger bakom införandet av ersättningsanordningen medför att de skador som kan uppkomma i näringsverksamhet av större omfattning måste uteslutas. Som särskilt ersättningsvärda framstår däremot fall då brottet riktar sig mot egendom av vital betydelse för en persons försörjningsmöjligheter. Den närmare utformningen av de begränsningsregler som är nödvändiga kommer att behandlas i avsnitt 4.3.2.

Vissa skäl kan tala för att ge ersättning särskilt för sakskador som inträffar i samband med personskador. För den som har blivit utsatt för t. ex. rån kan det synas egendomligt att endast en del av skadan, nämligen personskadan, ersätts av staten. De invändningar som kan resas mot att utan åtskillnad ge ersättning för alla sakskador gör sig emellertid gällande också här. Utredningen anser därför att någon sådan regel inte bör införas. Det innebär emellertid inte att någon ändring bör göras i rådande praxis att ge ersättning för i samband med personskada uppkommen skada på kläder och andra personliga bruksföremål som den skadelidande har burit på sig. En möjlighet till ersättning för sådana skador bör alltså alltjämt finnas.

När det därefter gäller ren förmögenhetsskada på grund av brott talar sociala skäl inte på samma sätt för ett statligt ersättningsåtagande. Utredningen har inte heller vid sina överväganden funnit skäl att ifrågasätta anvisningen i de ursprungliga direktiven att dessa skador i princip bör lämnas utanför den nya ersättningsordningen. I vissa fall synes dock gränsdragningen mellan sakskada och ren förmögenhetsskada kunna ge en godtycklig skillnad mellan lika ersättningsvärda fall. I sådana fall bör viss möjlighet finnas till brottsskadeersättning. Utredningen återkommer till denna fråga i avsnitt 4.3.2.

Ett särskilt slag av förmögenhetsskada utgörs av de skador som uppkommer till följd av *brott mot omyndiga m. fl.* av förmyndare eller god man. Utredningen tar här upp den i tilläggsdirektiven behandlade frågan om ersättning av allmänna medel för sådana skador.

Det är ett viktigt allmänt intresse att omyndigas egendom bereds effektivt skydd. Kontrollen över förvaltningen av sådan egendom har också anförtrotts åt organ för det allmänna: överförmyndarna och domstolarna. Den viktigaste uppgiften för förmyndarkontrollen torde vara att förebygga att de omyndiga tillfogas ekonomisk förlust genom försummelse eller brott från förmyndarens sida. I sådant syfte har i förmynderskapslagstiftningen införts detaljerade föreskrifter rörande placeringen av omyndigs egendom, redovisningsskyldighet för förmyndaren och kontroll genom överförmyndare och domstolar. Dessa åtgärder är väl ägnade att förebygga eller begränsa brott mot den omyndige.

Man kan emellertid inte genom kontrollåtgärder helt förebygga förskingringar och liknande brott. Under hänvisning till inträffade fall av brott mot omyndiga har i riksdagen vid olika tillfällen framställts förslag om förbättring av skyddet för egendom som tillhör omyndig. Man har därvid särskilt framhållit att en omyndig inte har någon möjlighet att själv välja förmyndare. Ett förordnande av förmyndare eller god man innebär att samhället genom domstolen förordnar en viss person att omhänderha en annan persons tillgångar. Ett sådant förordnande innebär en viss risk för att medlen förskingras. Från allmänna rättssäkerhetssynpunkter måste det enligt förslagsställarna anses rimligt att staten ikläder sig ett ansvar och ersätter den omyndige den skada som han därigenom har lidit.

Vid sitt ställningstagande beaktar utredningen att antalet förluster på grund av brott av förmyndare med avseende på den omyndiges egendom har varit mycket litet. De nyligen genomförda reformerna på förmynderskapsrättens område medför en bättre kontroll över förvaltningen av sådana förmynderskap där en sådan kontroll är särskilt påkallad med hänsyn till

den omyndiges förmögenhetsförhållanden. Risken för allvarlig skada till följd av förskingring och andra brott måste enligt utredningens uppfattning härigenom ytterligare minska. Om fel eller försummelse i samband med kontrollen från det allmännas sida har medverkat till att skada har uppkommit kan numera kommun eller staten bli skadeståndsskyldig enligt skadeståndslagen. En ordning, där ersättning ges för skador vållade av förmyndare även i andra fall, måste förses med långtgående undantag och skulle komma till obetydlig användning. Utredningen finner sig därför inte kunna förorda att det införs en sådan ersättningsmöjlighet. Skulle omständigheterna i något fall komma att framstå som utomordentligt ömmande torde riksdagen eller regeringen, vilket förut skett i några fall, från anslag för oförutsedda utgifter kunna bevilja ersättning av billighet.

Utredningen kommer att senare (avsnitt 4.3.4) närmare utveckla sina synpunkter på de problem som möter när det gäller att utforma ett statligt ersättningssystem, om man – mot utredningens uppfattning – inför en särskild möjlighet till ersättning av allmänna medel för förluster till följd av förmyndares och gode mäns förskingringar m. m.

Ersättningssystemets konstruktion

I detta inledande avsnitt vill utredningen också ta upp frågan om konstruktionen av ett nytt statligt ersättningssystem vid brottsskador. Utgångspunkt för diskussionen är då utredningens förslag att behovsprövningen vid bestämmande av ersättning för personskada skall avskaffas. Härigenom utplånas den mest framträdande skillnaden mellan reglerna för det nuvarande brottsskadeanslaget och ett system helt byggt på skadeståndsrättsliga grunder. När det gäller rymlingsanslaget har redan tidigare gällt, att full ersättning i normalfallet utgår för den del av skadan som inte täcks av försäkring. I fråga om båda de nu berörda kategorierna kommer dock liksom nu att gälla vissa regler som avviker från skadeståndsrätten, t. ex. om medvållande.

Utredningen har tidigare framhållit att staten inte kan anses på skadeståndsrättslig grund ansvarig för brottsskador i allmänhet. Detta hindrar i och för sig inte att ett åtagande av staten att i vissa fall svara för sådana skador rent tekniskt kan konstrueras som ett skadeståndsansvar. Det bör emellertid framhållas, att det ansvar som staten kan sägas ta på sig genom det föreslagna systemet är subsidiärt. Brottsskadeersättning skall utgå endast om ersättning inte utgår från annat håll. Det blir alltså t. ex. inte fråga om att den som ersatt en skadelidande hans förlust skall kunna rikta regressanspråk mot staten. Även om ersättningsordningen i många avseenden följer skadeståndsrätten kan man inte tillämpa dess principer fullt ut.

Med ett system byggt på skadeståndsrätten följer vidare i princip att, även om ansökan om brottsskadeersättning skall riktas till en viss statlig förvaltningsmyndighet som äger besluta i ärendet, ersättningsfrågan i sista hand kan prövas av allmän domstol. Även om ersättningsfrågan i många fall skulle kunna prövas i samband med åtal mot skadevållaren torde en sådan ordning för ersättningens bestämmande komma att medföra stora administrationskostnader jämfört med de ersättningsbelopp varom det genomsnittligt är fråga.

Sammanfattningsvis kan det inte anses föreligga tillräckligt starka skäl för att statens åtagande att ersätta brottsoffer tar formen av ett renodlat skadeståndsansvar. Utredningen vill därför avvisa tanken på en sådan ordning.

En statlig ersättningsordning kan också ges formen av en försäkring. Som grund för ett försäkringssystem kan sägas ligga tanken att den enskilde träffar avtal med staten om att den mot en viss premie skall ersätta honom för vissa skador. Såvitt möjligt bör då denna premie bestämmas med beaktande av de förmåner som försäkringen ger. I händelse av tvist mellan parterna om avtalets innehåll bör tvisten kunna bringas under rättsliga myndigheters prövning.

Det kan synas ligga nära till hands att bereda ett skydd för personskador inom ramen för den allmänna försäkringen. Härvid bör emellertid beaktas, att utredningens förslag grundas bl. a. på principen att skadan skall ersättas till fullo. Det strider mot de värderingar som ligger till grund för socialförsäkringssystemet att inom detta inrymma en specialförsäkring med högre skyddsnivå för skador som har uppkommit av vissa orsaker. Av främst ekonomiska skäl är det inte heller möjligt att över lag höja de ersättningar som utgår från den allmänna försäkringen till samma nivå som gäller enligt skadeståndsrättsliga regler. Detta gäller särskilt i fråga om ersättning för ideell skada (sveda och värk, lyte och men och olägenheter i övrigt) till följd av kroppsliga eller psykiska sjukdomar i allmänhet, men även beträffande ekonomiska förluster.

I riksdagsmotioner har man ibland föreslagit införandet av en obligatorisk brottsskadeförsäkring. I den mån förslagsställarna därmed har avsett införande av en särskild ordning där en försäkringsgivare debiterar en premie för de förmåner som försäkringen medför synes en sådan lösning mindre lämplig. Om försäkringen skulle avse enbart personskada skulle administrationskostnaderna för verksamheten bli orimligt höga. Vidare uppkommer svårlösta frågor om verkan av utebliven premiebetalning och om premiens storlek för höginkomsttagare och för dem som till följd av sitt yrke eller levnadssätt måste anses vara utsatta för särskilt stor risk för personskada på grund av brott. Tanken har också avvisats av riksdagen. Inte heller när det gäller sakskador synes några väsentliga fördelar stå att vinna genom att en statligt administrerad försäkring tar över en del av det skydd som för närvarande inryms i bl. a. hemförsäkringen. I de riktlinjer för skadeståndsrättens framtida utveckling som lämnats i prop. 1972:5 (s. 96) framhålls tvärtom värdet av en ytterligare utbredning av objektsförsäkring och av att sakförsäkringens administration blir smidig och billig.

Det synes av principiella skäl mindre lämpligt att ordna hela skyddet för personskador på grund av brott på det sättet att staten övertar överfallsskyddet – och än mindre det i hemförsäkringen ingående skyddet mot bl. a. inbrottsstöld och rån – från försäkringsbolagen genom att teckna försäkring för ett liknande skydd omfattande alla skadelidande hos exempelvis ett konsortium av försäkringsbolag. En annan sak är att staten för vissa fall skulle kunna anlita försäkringsbolagens administration (se avsnitt 4.4.7). Utredningen anser därför att ersättningssystemet inte bör utformas som ett försäkringssystem.

Den lösning som återstår som den enda rimliga ur olika synpunkter är

ett system av i huvudsak samma konstruktion som de nuvarande där ersättning utgår direkt av allmänna medel utan att det föreligger något skadeståndsrättsligt ansvar. Skillnaden i förhållande till ett renodlat skadeståndssystem behöver i praktiken inte vara så stor. Även en ersättningsform som ger den skadelidande ett skadeståndsrättsligt grundat krav innefattar ett skönsmässigt element, t. ex. vid bestämmande av ersättningens storlek i vissa fall och vid tillämpning av möjligheten att nedsätta ersättningen på grund av medvållande. En ordning där ersättning ges utan att det föreligger ett skadeståndsansvar för staten kan bygga på vissa generella regler och utformas så att särskild hänsyn inte tas till den skadelidandes ekonomiska behov, t. ex. genom att det föreskrivs att ersättningen skall bestämmas enligt skadeståndsrättsliga normer. I ett sådant system kommer det också efter hand att utveckla sig fasta regler för ersättningsprövningen. I den mån huvuddragen i ersättningsbestämmelserna fastläggs i författningstext och uppgiften att handha ersättningsprövningen läggs på ett organ med stor kompetens måste samma säkerhet i avgörandena kunna uppnås som inom ett skadeståndssystem. Genom att en förhållandevis stor mängd ärenden koncentreras till samma beslutsinstans kan också praxis utvecklas på ett ändamålsenligt sätt.

Utredningen utgår alltså från att nuvarande system där ersättning ges efter prövning av annat organ än domstol enligt särskilda normer i princip bör bibehållas.

Ett spörsmål av vikt för det fortsatta resonemanget, särskilt för frågorna om administrationen av och kostnaderna för ersättningssystemet, är om försäkringsbolagen även efter en reform i angiven omfattning kommer att erbjuda överfallsskydd som ett komplement till hemförsäkringen. Skillnaden mellan de nyss antydda framtida statliga ersättningsreglerna och de förmåner som för närvarande utgår enligt överfallsskyddet ligger främst i att ersättning enligt de statliga bestämmelserna enligt utredningens direktiv skall bestämmas med hänsyn till bl. a. utbetalning på grund av summaförsäkring. En annan skillnad kan komma att föreligga om det allmänna inte ger full ersättning för alla skador t. ex. genom en regel som maximerar ersättningen. Det kan emellertid inte uteslutas att överfallsskyddet kommer att försvinna ur hemförsäkringarna, om skillnaderna mellan ersättningsmöjligheterna blir obetydliga. Det kan tänkas att försäkringsbolagen i stället för överfallsskyddet erbjuder någon form av kompletterande skydd åt de försäkringstagare som till följd av t. ex. höga inkomster riskerar skador som inte ersätts av staten.

Det av försäkringsbolagen erbjudna överfallsskyddet har visat sig fylla ett behov: det ger beaktansvärda förmåner för försäkringstagarna och administrationen är snabb, smidig och billig. Utredningen anser det vara av värde om denna försäkringsform kan fortleva. Det finns också anledning att räkna med att så kommer att vara fallet. De förslag som lämnas i det följande måste dock utformas utan hänsynstagande till om överfallsskyddet kommer att bibehållas i hemförsäkringarna eller ej.

4.2 Det geografiska tillämpningsområdet för ett statligt ersättningssystem

En fråga som utredningen har att ta ställning till är hur ett statligt ersättningsåtagande vid brottsskador bör begränsas när det gäller skador med internationell anknytning. Utredningen syftar då dels på fall där brottet har begåtts utomlands men riktar sig mot svenskt intresse, dels på fall där brottet har begåtts här i landet men där gärningsmannen eller offret är utlänning. Olika principer kan här göra sig gällande och valet kan i viss mån bli beroende av vilken syn man har på grunden för statens ingripande med ersättning. Om man ser ersättningen främst som ett uttryck för samhällets solidaritet med dem som lider nöd bör ersättning ges endast till medlemmarna i samhället. Anser man att grunden för statens ansvar är dess skyldighet att bekämpa brottslighet eller ser man till statens möjligheter att faktiskt förhindra brott, faller det sig naturligt att ge ersättning endast för brott som begås på svenskt territorium men att då ge ersättning också till den utlänning som endast tillfälligt vistas här. I sistnämnda riktning talar också synpunkten att Sveriges anseende utomlands som en rättsstat kräver att vi gottgör skador som drabbar turister och andra utländska medborgare på tillfälligt besök.

I Sverige gäller i fråga om ersättning av allmänna medel för personskada för närvarande en dubbel regel: ersättning kan ges dels för skador som inträffar i Sverige, dels för skador till följd av brott begångna utomlands under förutsättning att den skadelidande har hemvist här. När det gäller rymlingsskador (såväl personskada som sakskada) kan enligt nu tillämpade regler ersättning utgå för skador inom hela Norden som har orsakats av rymlingar från svenska anstalter.

Bland utländska system återfinns exempel såväl på att endast egna medborgare skyddas som på att enbart skador till följd av brott inom landet ersätts. De flesta europeiska länder som infört ersättningsmöjligheter för personskada har dock valt att begränsa systemet till att avse skador som har uppkommit i det egna landet eller på ett landet tillhörigt fartyg, luftfartyg eller svävare.

I vissa länder har frågan om den geografiska begränsningen kommit att framstå som ett särskilt svårlöst problem. Man har då främst tänkt på brott som förövas under flygning över landets territorium utan att flygplanet landar och brott till följd av politiska uppgörelser mellan utlänningar utan hemvist i landet. Som exempel har också anförts risken för att terrorister dirigerar ett kapat flygplan till landet i fråga och spränger det med omfattande personskador som följd. Svårigheterna att nå ett ändamålsenligt resultat blir särskilt stora inom ett system där den skadelidande ges en ovillkorlig rätt till ersättning för sina skador. Frågan fordrar emellertid uppmärksamhet också vid ett system där ersättning ges efter en prövning från fall till fall.

Frågan om vilken stat som skall betala ersättning, när en person som har rymt från en anstalt i ett land orsakar skada i ett annat land, har diskuterats under det nordiska samarbetet. Tanken att skadorna bör ses som ett slags kostnad för anstaltsväsendet kan synas böra föranleda att de skall bäras av den stat där rymningen har skett. En undantagslös regel av detta innehåll skulle emellertid leda för långt. Exempelvis finns det knappast

någon anledning att svenska staten skulle ersätta skador som en medborgare i ett annat nordiskt land orsakar i sitt hemland under permission från en svensk kriminalvårdsanstalt. I varje fall om oaktsamhet från svenska kriminalvårdens sida inte kan göras gällande, ligger det då närmare till hands att ersättningsfrågan regleras av den stat där skadan har uppkommit. Men även i andra situationer är det av praktiska skäl lämpligast att ersättningen utges av den staten, eftersom utredningen om de närmare omständigheterna lättast kommer till stånd där. Likaså talar hänsynen till den skadelidande i regel för att ersättning ges i det land där skadan uppkom. Vid de nordiska överläggningarna har också uppnåtts enighet om att man bör sträva efter en sådan lösning. Tanken att för sådana fall överenskomma om rätt till återkrav för utgiven ersättning mot den stat varifrån rymlingen har kommit har därvid avvisats.

Utredningen anser att liknande synpunkter bör anläggas på frågan även såvitt gäller brottsskador i allmänhet. Det nya ersättningssystemet bör därför liksom nu i första hand omfatta skador som har inträffat här i landet. Med detta uttryck avses liksom i brottsbalken Sveriges land- och sjöterritorium ävensom luftrummet ovanför detta.

Enligt svenskt synsätt utgör fartyg och luftfartyg inte en del av den stat vars flagg de för. Inte heller av utländska beskickningar disponerade lokaler eller fastigheter brukar anses tillhöra den främmande statens område. Vissa folkrättsliga inskränkningar i en stats suveränitet gäller dels i fråga om främmande fartygs rätt till oskadlig genomfart i territorialhavet, dels till följd av regler om främmande staters immunitet. Det bör dock enligt utredningens mening inte ifrågakomma att från ersättningssystemet helt utesluta skador som inträffar i Sverige på utländska fartyg osv. eller på beskickningar. Lika litet påkallar omständigheterna en regel att skador, som inträffar på svenskt fartyg eller luftfartyg utom landet eller på svensk beskickning utomlands, under alla omständigheter skall kunna ersättas av svenska staten.

Den nu förordade avgränsningen innebär att vissa skador beträffande vilka skälen för ersättning är mindre starka kan formellt falla under ersättningsbestämmelserna. För de fall där skadehändelsen har så ringa anknytning till Sverige att det inte är rimligt att skadan ersätts av allmänna medel bör ett undantag från huvudregeln uppställas. Utredningen återkommer till denna fråga i specialmotiveringen.

När det gäller skador på grund av brott som har förövats utomlands skulle det förut redovisade synsättet medföra att man överlät helt till det andra landet att avgöra i vad mån det skulle utgå ersättning av statsmedel för skadorna. Det kan dock sägas att verkningarna av alla skador, i synnerhet personskador, i realiteten uppkommer där den skadelidande hör hemma. Samhället har skyldighet att tillse att de som har hemvist här i landet inte lider nöd. När det gäller personskada bör alltså staten gripa in med ersättning till de skadelidande även när de har skadats utomlands. Av vad nyss har sagts följer dock att sådan ersättning bör göras subsidiär till ersättningar som kan fås från det land där brottet har begåtts. Problemet om samordning mellan olika länders system för ersättning till brottsoffer synes på detta vis kunna få en ändamålsenlig lösning.

Beträffande andra skador genom brott som har inträffat utomlands synes det, med hänsyn till bl. a. de utredningssvårigheter som måste befaras, inte

möjligt med en sådan lösning. Vid sakskada och ren förmögenhetsskada bör alltså ersättning komma i fråga endast i de fall brottet har begåtts i Sverige.

Till frågan om den geografiska avgränsningen kan också sägas höra frågan om skador vållade av rymlingar från annat land. Som nyss nämnts har under överläggningar med Danmark, Finland och Norge uttalats att varje stat borde ge ersättning också för skador som har vållats inom landet av rymlingar från de nordiska grannländerna. Å andra sidan skulle ingen stat längre ta på sig ansvar för brott som rymlingar har förövat utomlands. Utredningen återkommer i avsnitt 4.3.3 till frågan om vilka kategorier av frihetsberövande i de övriga nordiska länderna som bör omfattas av ersättningsordningen. I detta sammanhang bör däremot tas upp frågan i vad mån ersättning skall utgå för skador som har vållats här i landet av rymlingar från utomnordiska länder. Eftersom personskada ersätts enligt samma regler vare sig skadevållaren är rymling eller inte har spörsmålet i praktiken betydelse enbart i fråga om andra skador än personskada. Härom kan till en början sägas att sådana fall sannolikt är sällsynta. Argumenten för att staten med viss frikostighet bör ersätta skador vållade av rymlingar är vidare knappast bärkraftiga när det gäller så långt bort belägna vårdanstalter som det här är fråga om. Slutligen uppstår vid skadefall svårigheter att utreda i vad mån skadevållaren har varit omhändertagen för vård i någon form och om denna vårdform är jämförbar med någon av de grupper av frihetsberövande som den svenska ordningen primärt omfattar. Utredningen har kommit till slutsatsen att en särskild regel om ersättning vid brott av rymlingar från länder utom Norden inte bör införas, utan att de övriga möjligheter till ersättning som föreslås får anses tillräckliga.

I fråga om brott av förmyndare eller god man måste man – om ett särskilt ersättningssystem anses böra införas även med avseende på dessa fall – anlägga ett i viss mån annat synsätt än beträffande andra brottsskador. Den svenska förmynderskapslagstiftningens regler är som framgår av redogörelsen i avsnitt 2.5.1 i princip tillämpliga endast på svenska medborgare. Enligt internationell överenskommelse har det beträffande utländska medborgare i första hand överlämnats till vederbörande hemland att utöva tillsyn över förvaltningen av omyndigas egendom. Dessa regler synes för den fråga utredningen har att behandla innebära, att ersättning bör komma i fråga endast beträffande svenska medborgare (eller statslösa) när förmynderskap har anordnats eller borde ha varit anordnat enligt svensk rätt samt beträffande utländska medborgare med hemvist här i riket i den mån förmynderskap har anordnats enligt svensk lag.

4.3 Ersättningsgilla skador

I avsnittet 4.1 har utredningen redovisat de allmänna utgångspunkter från vilka man bör utforma nya bestämmelser för statens åtagande att ge ut ersättning för skador i anledning av brott. Ersättningsmöjligheterna måste avgränsas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till bakomliggande syften. Det är inte självklart att alla skador på grund av brott skall föranleda att det allmänna träder in med ersättning, och det är möjligt att systemet i

något avseende bör utsträckas utöver det område som begränsas av straffrätten. Avgränsningen bör göras främst under hänsynstagande till de sociala synpunkter som har berörts i det föregående. Det måste undersökas om samhällssolidariteten i olika situationer motiverar att det allmänna träder in med särskilda åtgärder till förmån för dem som har drabbats av skada. Man bör vidare beakta den gynnsamma inverkan som ett införande av ersättningsmöjligheter kan ha på allmänhetens inställning till kriminalvården och annan vård. Utredningen vill erinra om vikten av att medborgarna har förståelse för inriktningen av samhällets åtgärder mot lagöverträdare och för dessas ofta svåra situation i samhället. Det är också betydelsefullt att de som bor i närheten av en anstalt och de personer som kan komma i fråga som fosterföräldrar eller arbetsgivare åt vårdtagare har en positiv attityd till vården.

4.3.1 *Personskada*

Av de olika skador som förorsakas genom brott uppmärksammas särskilt personskadorna. En personskada medför ofta ett kraftigt ingrepp i den skadades livsföring och försörjningsmöjligheter. Skadan innebär inte bara ekonomisk förlust utan också fysiskt och psykiskt lidande. Fastän antalet sakskador varje år är många gånger större, måste det allmännas insatser främst avse dem som drabbas av personskada genom brott.

Någon definition av begreppet personskada har inte getts i lag. I 5 kap. 1 och 2 §§ skadeståndslagen omtalas endast vad ersättning för sådan skada skall omfatta. Enligt rådande uppfattning räknas som personskada såväl kroppsliga som psykiska defekttillstånd vare sig de har framkallats med fysiska medel eller på annat sätt. I de flesta fall är det fråga om fysiska skador på människokroppen. Personskada anses föreligga även om ett yttre våld till synes endast medför smärta. Fall då en person drabbas av psykisk chock eller annan skada på den psykiska hälsan i samband med en obehaglig upplevelse eller till följd av ärekränkning hör enligt skadeståndsrättslig terminologi också hit. Med psykisk chock avses då en medicinskt påvisbar effekt och inte bara de känslor av rädsla eller obehag som tillfälligt kan erfaras av var och en som utsätts för brott. Det är också personskada när någon avlider till följd av en skadehandling. Det anses vidare att ett frihetsberövande i vissa fall kan jämställas med personskada, även om någon direkt kroppslig skada inte har uppkommit.

Som en gemensam beteckning på brott som kan medföra personskada används ibland termen våldsbrott. Uttrycket förekommer inte i författningstext. I dagligt tal torde man med detta uttryck syfta på uppsåtliga brott där våld eller hot om våld ingår i gärningsbeskrivningen. I en mera inskränkt bemärkelse används termen om brott där kroppslig skada faktiskt har uppkommit.

De uppsåtliga brott som medför personskada i egentlig mening för den som utsätts för brottet återfinns i första hand i 3 kap. brottsbalken. Dessa är mord, dråp, barnadråp (som väl dock sällan föranleder skadeståndsanspråk), misshandel och grov misshandel. Också försök till mord eller försök till dråp kan självfallet medföra personskada. Misshandel kan även ingå som ett element i andra brott såsom människorov, våldtäkt, rån och mord-

brand, även om gärningsmannen i dessa fall till följd av reglerna om s. k. skenbar lagkonkurrens döms endast för det svårare brottet. Till brott som direkt grundar rätt till skadestånd för personskada hör vidare de specialfall av misshandel mot vissa personer som innefattas i brotten våld mot tjänsteman och våld mot krigsman.

Yrkanden om statligt ersättningsansvar för brottsskador som har framförts i riksdagsmotioner har särskilt avsett skador till följd av våldsbrott. Motiven för att staten skall träda in med ersättning är särskilt starka när det gäller de nyss nämnda egentliga våldsbrotten. Motsvarigheter till uttrycket våldsbrott har också i vissa andra länder använts för att sammanfattande beskriva de brott som grundar rätt till ersättning av statliga medel. De nuvarande ersättningsmöjligheterna i vårt land är emellertid inte formellt begränsade på annat sätt än genom kravet att skadan skall ha vållats genom brott. Vid den billighetsprövning som främst tar hänsyn till den skadelidandes behov kan dock även brottets art beaktas. Det är i varje fall uppenbart att en begränsning till enbart våldsbrott alltför mycket inskränker vad som är ett lämpligt område för det statliga ersättningsåtagandet. Som framhållits i 1970 års departementspromemoria om ersättning av allmänna medel åt brottsoffer (s. 57) är det inte heller tilltalande att dra en strikt gräns mellan uppsåtliga och vårdslösa handlingar. Problem skulle då uppkomma t. ex. i fråga om brottet vållande till kroppsskada, vare sig detta utgör en isolerad gärning eller ett ouppsåtligt moment (s. k. objektivt överskott) i förövandet av ett annat brott såsom våldtäkt, rån eller mordbrand.

Det kan visserligen sägas, att det i fråga om brott där gärningsmannen har handlat i oaktsamhet inte föreligger samma starka skäl för det allmänna att träda in med ersättning. Skadan är i många fall täckt genom ansvarsförsäkring på skadevållarens sida eller andra ersättningsanordningar. Särskilt kan erinras om trafikförsäkringen och om ansvarsskyddet i hem- och villahemförsäkringar. I andra fall är utsikterna att gärningsmannen själv kan betala delar av skadeståndet större än när det gäller uppsåtliga brott. Å andra sidan gäller inte överfallsskyddet skador som har uppkommit genom oaktsamhet. I vissa fall kommer den som har drabbats av skadan att stå utan ersättning. Det förhållandet att skadevållarens oaktsamhet har varit så allvarlig att det skall följa inte bara skadeståndsskyldighet utan också straff kan utgöra ett skäl att också sådana skador inryms i ersättningsordningen.

När det gäller skador som har uppkommit genom oaktsamhet bör först uppmärksammas brotten vållande till annans död och vållande till kroppsskada eller sjukdom (3 kap. 7 och 8 §§ brottsbalken). För båda brotten förutsätts att gärningsmannen har orsakat den skadliga effekten (döden, kroppsskadan eller sjukdomen) genom oaktsamhet. Enligt den vanligen tillämpade definitionen avses med oaktsamhet en avvikelse från vad som är att anse som ett riktigt eller åtminstone godtagbart beteende. Bedömningen av om oaktsamhet i det särskilda fallet föreligger bygger på i samhället vid varje tidpunkt allmänt vedertagna handlingsmönster. Som oaktsamhet bedöms emellertid inte varje avvikelse från det helt aktsamma, utan avvikelsen måste vara tillräckligt stor för att i det sammanhang det är fråga om göra beteckningen oaktsam befogad. För att straffansvar skall inträda enligt nämnda lagrum torde krävas en klar överträdelse av vad som kan bedömas

vara allmän aktsamhet. Det är inte säkert att samma måttstock för bedömningen av oaktsamhet kan användas när det gäller frågorna om straffansvar och skadeståndspåföljd vid oaktsamhetsbrott. Den som har förorsakat en annan person kroppsskada kan möjligen – åtminstone teoretiskt – bli skadeståndsskyldig, även om åtal för brottet vållande till kroppsskada ogillas på grund av att oaktsamhetskravet inte har uppfyllts. I fråga om brottet vållande till kroppsskada eller sjukdom förutsätts vidare att kroppsskadan eller sjukdomen inte är ringa. Det kan alltså med hänsyn till brottsrekvisitens utformning tänkas fall där den skadelidande har rätt till skadestånd utan att den skadegörande handlingen är att beteckna som brott.

Brott som avses i specialstraffrättsliga författningar är regelmässigt straffbara inte bara vid uppsåt utan också när förseelsen har begåtts av oaktsamhet. Några exempel på sådana straffsanktionerade bestämmelser är föreskrifterna om förvaring av hälsofarliga eller explosiva varor, trafikföreskrifter till lands och sjöss och regler i lokal ordningsstadga om skyldighet för fastighetsägare att sanda gångbana utanför huset vid halka. Även om överträdelsen av författningsföreskriften i sig har varit uppsåtlig torde i regel uppsåt att åstadkomma skada saknas. Däremot föreligger en oaktsamhet som enligt allmänna regler kan föranleda att den som har vållat skadan skall ersätta denna.

I den praxis som har uppkommit vid tillämpningen av 1971 års kungörelse om ersättning av allmänna medel för personskada på grund av brott finns några fall där ersättning har utgått för skada som har vållats av oaktsamhet. Det har i ett par fall varit fråga om skador till följd av annans framfart på cykel eller med båt, dvs. brott mot specialstraffrättsliga regler som samtidigt innefattade vållande till kroppsskada. Som ytterligare exempel kan anföras en skada som hade uppkommit i samband med väskryckning och ett fall där en person drabbades av blindhet sedan några personer hade bjudit honom på metanol i tro att det var vanlig sprit.

I de andra nordiska länderna har man valt i viss mån olika lösningar. Den danska lagen omfattar personskada till följd av brott mot strafflagen, även sådana handlingar som är straffbara i oaktsamhet. Överträdelser av specialstraffrättsliga bestämmelser, även om de skett uppsåtligen, föranleder inte möjlighet till ersättning. I Norge kan ersättning utgå, förutom vid uppsåtligt brott mot liv och hälsa (forsettlig legemskrenking), också vid annan straffbar handling som kännetecknas av våld eller tvång. Detta uttryck innefattar också oaktsamma handlingar. Skada som har uppkommit vid förseelser mot specialstraffrättsliga regler kan också ersättas i vissa fall om billighetsskäl talar för detta. Förseelsens art kommer att spela en väsentlig roll vid prövningen om ersättning skall utgå. Det är att märka att det i Danmark och Norge torde krävas ett större mått av oaktsamhet än enligt svensk rätt för att straffansvar skall inträda för t. ex. vållande till annans död. Enligt den finska lagen om ersättning för brottskador ersätts personskada som har vållats genom straffbar handling.

Det anförda visar att det finns flera modeller för avgränsning av de ersättningsvärda fallen. Också andra möjligheter till lösning kan diskuteras. Rätten till ersättning skulle kunna göras beroende av att oaktsamheten har varit grov eller på annat sätt kvalificerad. Maximum av straffskalan för brottet kan också tänkas som kriterium på om skadan är ersättningsgill.

Exempelvis skulle begränsning kunna ske till brott på vilka kan följa fängelse eller fängelse mer än sex månader.

Mot en avgränsning efter de linjer som nu har diskuterats kan emellertid invändas att tillfälliga omständigheter avgör om skadan skall ersättas eller inte. Det synes för utredningen mest ändamålsenligt att rätten till ersättning liksom enligt nuvarande bestämmelser begränsas endast genom kravet att skadan skall ha vållats genom brott. Den skadevållande handlingen kan därmed vara vilken straffbar handling som helst som har medfört personskada. En så allmänt given ram kan visserligen tänkas leda väl långt i vissa fall. Detta bör dock inte kunna väcka några allvarliga betänkligheter, eftersom det ju är fråga om att ersätta en verklig skada. Det bör framhållas att för att ersättning skall kunna utgå den straffsanktionerade handlingsregeln måste direkt syfta till att förhindra skada. Överträdelser av ordningsföreskrifter medför därför inte rätt till ersättning. Bedömningen av om den skadevållande handlingen innefattar brott måste vidare anknytas till gällande rätt på straffrättens område. Att det inte i det enskilda fallet alltid kan krävas att gärningsmannen faktiskt har fällts till ansvar är en annan sak.

I 1 kap. 3 § skadeståndslagen ges en regel om skadestånd i vissa situationer som har nära samband med de egentliga personskadorna. Enligt detta stadgande kan ersättning utgå för psykiskt lidande som är en följd av vissa brott. Det är alltså fråga om ersättning för icke-ekonomisk (ideell) skada.

I lagrummet föreskrivs att bestämmelserna om skyldighet att ersätta personskada skall tillämpas också i fråga om lidande, som någon har tillfogat annan genom brott mot den personliga friheten, genom annat ofredande som innefattar brott, genom brytande av post- eller telehemlighet, intrång i förvar eller olovlig avlyssning eller genom ärekränkning eller dylik brottslig gärning. En exemplifiering av vilka brott som avses med lagrummet har gjorts i förarbetena till bestämmelsen (se bl. a. prop. 1972:5 s. 569). Till brott mot den personliga friheten hör i första hand vissa av de i 4 kap. brottsbalken upptagna brotten mot frihet och frid, bl. a. olaga frihetsberövande och olaga tvång. Vidare hör till denna kategori också sådana sedlighetsbrott som innebär angrepp på person, bl. a. våldtäkt. Med uttrycket ofredande som innefattar brott avses – förutom själva brottet ofredande – bl. a. brotten olaga hot, hemfridsbrott och otuktigt beteende, utpressning samt vissa fall av mordbrand och andra allmänfarliga brott. Jämställt med olaga hot är brott där sådant hot ingår, t. ex. vissa fall av rån. Bestämmelsen är även tillämplig på ärekränkningsbrotten i 5 kap. brottsbalken och på fall av falskt åtal och därmed besläktade brott. Endast uppsåtliga brott torde komma i fråga vid tillämpningen av denna skadeståndsregel.

Ersättning för lidande kan utgå även i samband med sådana angrepp på den fysiska integriteten som leder till kroppsskada. Sådana handlingar, t. ex. misshandel, kan utgöra sådant ofredande som avses i 1 kap. 3 § skadeståndslagen. Ersättning för det personliga lidandet beaktas emellertid i dessa fall regelmässigt vid fastställandet av ersättning för sveda och värk eller för lyte och men till följd av kroppsskadan. Bestämmelsen i 1 kap. 3 § skadeståndslagen har därför självständig betydelse endast i fall när det inte är fråga om personskada i egentlig bemärkelse. I regeringens hittillsvarande praxis har ersättning i åtskilliga fall getts för lidande i samband med våldtäkt och i några fall för lidande till följd av olaga frihetsberövande

eller olaga hot. Det synes dock i regel samtidigt ha förelegat psykisk chock eller obetydliga kroppsskador, vilka dock ej föranlett ersättningsanspråk.

Det bör enligt utredningens mening inte komma i fråga att inskränka de nuvarande möjligheterna till ersättning för lidande. Det är å andra sidan svårt att finna bärande skäl för att ersättning från det allmänna skall utgå till den som har utsatts för sådana brott som ofredande eller ärekränkning utan att ekonomisk förlust i något hänseende har uppkommit. Enligt utredningens mening är problemet dock huvudsakligen skenbart. I de fall där humanitära skäl och kriminalpolitiska hänsyn motiverar ersättning torde gärningen som regel innefatta våld eller tvång av sådant slag att personskada i egentlig mening föreligger. I den mån den som utsätts för t. ex. våldtäkt inte åsamkas smärta genom fysiskt våld eller råkar i psykiskt chocktillstånd, kan det angrepp på den personliga integriteten som brottet innebär ofta anses vara av den art att det utgör personskada. Det föreligger därför inte någon anledning att låta ett statligt ersättningsåtagande avse – förutom egentliga personskador – också skador som avses i 1 kap. 3 § skadeståndslagen.

4.3.2 *Sakskada och ren förmögenhetsskada i allmänhet*

När det gäller andra skador till följd av brott än personskador och rymlingsskador står det, som har anförts tidigare (avsnitt 4.1), klart att samhället kan gripa in med ersättning endast när detta framstår som särskilt angeläget. Mot ett system där det allmänna i stor utsträckning ger ersättning för sådana skador kan nämligen resas flera invändningar, främst av statsfinansiell och rättspolitisk natur. Skydd för medborgarnas egendom bör i största möjliga utsträckning ordnas genom försäkring. Man kan dock inte räkna med att alla skador på egendom som uppkommer genom brott kommer att täckas av frivillig försäkring, och det är inte realistiskt att tänka sig något skadeförsäkringssystem som obligatoriskt omfattar hela befolkningen. En viss grupp kommer därför att sakna försäkringsskydd, sannolikt främst de ekonomiskt sämst ställda. I de fall det inträffar en skada som hotar en enskilds framtida försörjning talar samhällsekonomiska och sociala skäl för att samhället ingriper. Utredningen har därför som tidigare redovisats funnit att ersättning bör kunna ges efter en skälighetsprövning som binds endast av vissa allmänna riktlinjer. Som ersättningsvärda framstår skador genom brott som avser egendom av särskild betydelse för enskilda personers försörjning. De situationer som utredningen främst har i åtanke är brott varigenom en arbetstagare eller en enskild näringsidkare får redskap eller inventarier stulna eller förstörda eller fall då föremål eller penningmedel som är nödvändiga för någons försörjning avhänds honom genom brott. Regeln bör också kunna tillämpas när ett egnahem eller större delen av bohaget förstörs för en privatperson som i övrigt inte har någon nämnvärd förmögenhet. Endast fysiska personer bör komma i fråga för ersättning. Verksamhet som bedrivs av juridiska personer innefattar regelmässigt ett sådant ekonomiskt engagemang att det får anses föreligga skyldighet att genom försäkring eller "självförsäkring" täcka de skaderisker som kan hota. Motsvarande gäller beträffande enskilda näringsidkare som bedriver mera omfattande rörelse. De näringsidkare som kommer i fråga för ersättning skulle alltså bli de som till sin ställning kan jämföras med arbetstagare.

Enligt den gängse definitionen (prop. 1972:5 s. 579) avses med *sakskada* genom fysiska medel direkt tillfogad skada på fysiska föremål, såväl lösa saker som fast egendom med tillbehör. Till lös sak räknas i detta sammanhang också pengar och vissa värdepapper. Som skada på fysiskt föremål räknas vidare förlust av föremålet, även om förlusten har varit tillfällig. Med "fysiska medel" kan i viss utsträckning jämställas underlåtenhet att vidta en viss åtgärd. Vid sakskada utgår enligt 5 kap. 7 § skadeståndslagen ersättning inte bara för det förmögenhetsvärde som går förlorat till följd av att ett föremål skadas och för direkta utgifter eller kostnader med anledning av skadefallet (ekonomisk skada på sak) utan också för sådan skada på någons förmögenhetsställning i allmänhet (allmän förmögenhetsskada) som utgör följdskada i förhållande till den primära sakskadan. Exempel på sådan följdskada är förlust av inkomst av rörelse vid skada på maskiner.

Med *ren förmögenhetsskada* avses enligt 1 kap. 2 § skadeståndslagen sådan ekonomisk skada som uppkommer utan samband med att någon lider person- eller sakskada. Härmed avses dels skada på en persons ekonomiska ställning eller förvärvsverksamhet i allmänhet, dels skada på andra ekonomiska rättigheter än dem som avser en bestämd sak. Ren förmögenhetsskada är ersättningsgill endast i vissa fall, främst när skadan har uppkommit till följd av brott (2 kap. 4 § skadeståndslagen).

Typexemplen på brott som medför sakskada (sakskadebrott) är stöld och skadegörelse. Som exempel på brott som medför endast ren förmögenhetsskada brukar man anföra bedrägeri och förskingring.

Från skadeståndsrättslig synpunkt saknar det principiellt betydelse om en skada genom brott klassificeras som sakskada eller som ren förmögenhetsskada. Utredningen har tidigare funnit att sakskada bör kunna ersättas i de fall där det är motiverat av särskilda skäl. Som angivits i avsnitt 4.1 kan det däremot inte komma i fråga att alla slag av ren förmögenhetsskada till följd av brott skall kunna föranleda ersättningsanspråk. Det synes emellertid vara svårt att motivera att en sträng skiljelinje mellan ersättningsvärda fall och andra skador skall dras just här. Gränsen mellan de olika slagen av skador är nämligen i vissa fall flytande.

Om – för att ta ett exempel – en rånare medelst hot förmår en person att lämna ifrån sig sina tillhörigheter, skulle det enligt den förut angivna definitionen inte vara fråga om sakskada eftersom den brottsliga handlingen består i en psykisk påverkan av offret. En sådan skada kan emellertid till sina verkningar vara fullt jämförlig med t. ex. en stöld av samma egendom. Ett liknande gränsfall kan föreligga om en chaufför genom tillgrepp förskingrar varor som han har om hand för transport.

Det bör därför enligt utredningens mening öppnas en möjlighet att när det föreligger synnerliga skäl ge ersättning också för ren förmögenhetsskada. För att framhålla att ersättningsbestämmelsen förutom sakskada endast avser sådana närliggande fall av ren förmögenhetsskada bör ersättningsbestämmelsen inte knytas direkt till skadeståndsrättslig terminologi. I stället bör väljas uttrycket "förlust av eller skada på egendom". Ersättning skall alltså inte kunna ges för skador på grund av brott som riktar sig mot offrets förmögenhetsställning i allmänhet.

En grupp av brott som ofta berörs i diskussionen om ersättning för brottsskador är åldringsbrotten. I detta sammanhang liksom i kriminalstatistiken

kan termen "åldring" få beteckna den som till följd av hög ålder eller psykiskt eller fysiskt handikapp har nedsatt motståndskraft. Den biologiska åldern är alltså inte avgörande. Förmögenhetsbrotten mot åldringar utgör statistiskt inte någon påfallande stor grupp. Omständigheterna vid brotten och de uppkomna skadorna väcker dock ofta särskild uppmärksamhet. Ur de synvinklar som utredningen har att undersöka åldringsbrotten bereder brott såsom stöld och skadegörelse inte någon särskild svårighet, utan skadorna bör liksom andra sakskador kunna ersättas efter skälighetsprövning. Det kan emellertid på goda grunder hävdas att skillnaden mellan å ena sidan stöld och å andra sidan brott som bedrägeri – där den brottsliga handlingen består i en psykisk påverkan på offret och skadan alltså är att beteckna som ren förmögenhetsskada – inte kan anses särskilt stor när brottet riktas mot en person med starkt nedsatt motståndskraft. Liksom vid olika fall av rån kan det med andra ord sägas vara betydelselöst om gärningsmannen tillgriper egendom med användande av fysiska medel eller uppnår sitt syfte genom att med hot eller svek påverka offret att självt lämna ut egendomen. Utredningen anser att den föreslagna undantagsregeln för ren förmögenhetsskada till följd av brott bör kunna tillämpas också i dessa fall.

Frågan om i vilka fall brottets art motiverar att ren förmögenhetsskada skall kunna ersättas behandlas närmare i specialmotiveringen.

Det hittills förda resonemanget har främst tagit sikte på uppsåtliga brott enligt brottsbalken. Frågan är nu om ersättning skall kunna utgå också vid brott där gärningsmannen har handlat utan uppsåt att åstadkomma skada eller vid brott mot andra straffbestämmelser än dem som ges i brottsbalken.

Vårdslöst åsamkande av kroppsskada eller sjukdom som inte är ringa är straffbart enligt 3 kap. 8 § brottsbalken. Detta innebär att så gott som alla praktiskt viktiga fall av skadeståndsskyldighet för personskada kan anses grundade på brott. Att av oaktsamhet vålla skada på egendom eller allmän förmögenhetsskada är däremot inte i och för sig straffbart. Endast om handlingen samtidigt innefattar överträdelse av någon straffsanktionerad bestämmelse kan skadan anses ha uppkommit på grund av brott.

Flertalet av de brott som har tagits upp i brottsbalken förutsätter att gärningsmannen har handlat med uppsåt. Vid vissa brott räcker det att det har förelegat oaktsamhet, i några fall skall dock denna ha varit grov. I förevarande sammanhang torde endast brotten allmänfarlig vårdslöshet och djurplågeri vara aktuella. Straffrättsliga bestämmelser utanför brottsbalken förutsätter oftast inte uppsåt för straffbarhet, utan straff kan följa också när gärningen har begåtts genom oaktsamhet. Några exempel på sådana regler är föreskrifterna om handhavande av brandfarliga eller explosiva varor och vägtrafikföreskrifterna. Om sådana brott begås uppsåtligen torde dock i regel uppsåtet inte omfatta att skada uppkommer.

De kriminalpolitiska hänsyn som kan åberopas till stöd för ersättning för brottsskador gör sig inte gällande med samma styrka när det är fråga om oaktsamhetsbrott. Det kan inte i samma utsträckning som i övriga fall hävdas att de som utsätts för skada på egendom genom oaktsamhetsbrott befinner sig i särskilt oförmånlig situation i ersättningshänseende jämfört med andra grupper skadelidande. Frågan torde dock med hänsyn till de andra begränsningar som utredningen tidigare har förordat för möjligheterna till ersättning inte ha stor praktisk betydelse. Utredningen föreslår därför

att ersättning liksom när det gäller personskada skall kunna utgå när skadan har uppkommit genom brott, oavsett om gärningsmannen har handlat uppsåtligen eller oaktsamt.

4.3.3 *Sakskada och ren förmögenhetsskada i samband med rymning*

Frågan om i vad mån det allmänna borde svara för skador som kan uppkomma i samband med rymningar från vissa anstalter väcktes tidigt. Redan under 1930-talet fanns möjlighet att i vissa fall få ersättning för skador som hade vållats av ungdomar omhändertagna för skyddsuppfostran. År 1948 infördes ett mera omfattande system, som avsåg rymlingar från kriminalvården, barna- och ungdomsvården, nykterhetsvården och den psykiatriska sjukvården. Regleringen var provisorisk och ersättningen skulle bestämmas efter skälighetsprövning i varje särskilt fall. Reglerna har från tid till annan undergått vissa förändringar. Den viktigaste skedde 1967 när ansvaret för den psykiatriska sjukvården övertogs av landstingskommunerna. Under tiden har också normerna för ersättningsprövningen utvecklats och uppnått sådan stadga att man i praktiken kan tala om en rätt till ersättning i de flesta fall. Det anslag som står till förfogande för ersättning av skador av detta slag kallas i dagligt tal rymlingsanslaget och skadorna för rymlingsskador. Numera kan det dock också vara fråga om andra skadevållare än rymlingar från anstalt.

Om utredningens förslag till nya regler för ersättning för personskada genomförs, kommer frågan om särskilda regler om ersättning för skador vållade av rymlingar m. fl. att avse endast handlingar som har medfört sakskada eller ren förmögenhetsskada. Utredningen använder i fortsättningen termen rymlingsskada i denna senare, mera begränsade betydelse.

De skäl som talar för att samhället skall ge ersättning för skador som vållas av dem som har tagits om hand för vård har redovisats i avsnitt 4.1. I mycket sammanfaller argumenten med de synpunkter som kan åberopas för att det allmänna ingriper med ersättning vid brottsskador över huvud. De intagnas personliga och ekonomiska förhållanden är i stor utsträckning sådana att en skadelidande måste anses sakna realistisk möjlighet att få ut någon ersättning. Möjligheter för brottsoffer att få ut ersättning kan också skapa större förståelse för statsmakternas åtgärder mot lagöverträdare och på olika sätt underlätta återanpassningen i samhället av den som har begått brott.

Ytterligare argument kan emellertid åberopas till stöd för särskilt gynnsamma regler när det gäller ersättning till dem som har drabbats av brott av personer som är intagna på vissa anstalter. Utredningen avser då främst hänsynen till dem som till följd av sitt hemvist eller på grund av uppdrag med anknytning till vårdsituationen kommer i särskild kontakt med de intagna under t. ex. frigång, permission eller rymning. De som bor i närheten av vissa anstalter är erfarenhetsmässigt utsatta för en avsevärd risk att drabbas av brott i samband med rymningar. Det måste anses skäligt att dessa inte själva skall behöva svara för skador som har uppkommit, utan samhället bör gripa in med ersättning. På liknande sätt gäller att det är en förutsättning för att få lämpliga fosterhem eller finna arbete åt de intagna vid vård utom anstalten att fosterföräldrarna eller arbetsgivaren på ett eller annat sätt kan

få ersättning för skador som vårdtagaren vållar dem.

De nuvarande bestämmelserna för rymlingsanslaget innebär att ersättning kan utgå endast om gärningsmannen tillhör någon av vissa angivna kategorier av vårdtagare inom kriminalvården, barnavården eller nykterhetsvården.

I fråga om *kriminalvården* gäller att all vård, också den utom anstalt, sker i statlig regi. De vårdformer som innefattar frihetsberövande är fängelse, anstaltsbehandling i samband med dom på skyddstillsyn, ungdomsfängelse och internering. Enligt lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt kan den intagne under vissa förutsättningar tillåtas lämna anstalten utan att verkställigheten avbryts, nämligen vid korttidspermission, frigivningspermission eller s. k. frigång. Av annan innebörd än dessa tillfälliga avbrott i verkställigheten är den form av kriminalvård som innebär vård i frihet (villkorlig frigivning vid fängelse, skyddstillsyn samt vård utom anstalt vid ungdomsfängelse och internering). Vid sådan vård är den dömde inte knuten till viss anstalt. Han står i regel under övervakning.

I de nuvarande bestämmelserna för rymlingsanslaget begränsas kretsen av skadevållare till dem som har avvikit eller permitterats eller beviljats frigång från kriminalvårdsanstalt. Skador som den intagne vållar inom anstalten ersätts enligt praxis också i viss utsträckning. Skador som har uppkommit när skadevållaren har åtnjutit kriminalvård i frihet kan däremot f. n. inte i något fall komma i fråga för ersättning.

Någon inskränkning i fråga om de kategorier vårdtagare vilkas handlingar skall föranleda möjlighet till ersättning är inte aktuell. I riksdagsmotioner och andra förslag har det tvärtom framförts yrkanden att även sådana personer som står under frivård skall omfattas av ersättningssystemet. Man har då särskilt pekat på två enligt allmän uppfattning brottsbenägna grupper, nämligen dem som har dömts till ungdomsfängelse eller internering och överförts till vård utom anstalt.

Utredningen vill i fråga om utvidgningen av kretsen tänkbara skadevållare hänvisa till att det grundläggande skälet till rymlingsanslagets införande var just hänsynen till de kringboende. I fråga om skador genom brott av personer, som efter att ha dömts till frihetsberövande påföljd har överförts till vård i frihet (villkorlig frigivning eller vård utom anstalt), är skälen för ett statligt ersättningsengagemang svagare. En stor del av de brott som begås här i landet förövas sannolikt just av dessa personer. Denna brottslighet är jämnt fördelad över landet i den betydelsen att de som bor i närheten av en anstalt inte är mer utsatta för brott än andra. Statlig ersättning för brott av dessa gärningsmän skulle komma mycket nära ett system där ersättning ges för alla slag av brottsskador. Som utredningen har framhållit tidigare skulle detta dock leda för långt. Det saknas därför enligt utredningens mening anledning att föreslå någon utvidgning av skadevållarkretsen till ifrågavarande grupper.

Barnavården är i princip ett åliggande för kommunerna. Om någon har omhändertagits av barnavårdsnämnd för samhällsvård på grund av brottslig gärning, sedeslöst levnadssätt, underlåtenhet att försörja sig eller missbruk av rusgivande medel kan han tas in på ungdomsvårdsskola. Ungdomsvårdsskolorna är f. n. 18 till antalet och drivs av staten. Vid skolorna – skolhem och yrkesskolor – ges vård, fostran och utbildning åt barn och ungdomar

som på grund av sociala störningar bedöms vara i behov av den behandling som kan ges vid dessa skolor. De som är intagna vid skolorna har antingen skrivits in som elever eller tagits in för utredning eller observation. Försöksverksamhet med frivillig vård pågår vid vissa ungdomsvårdsskolor. Sedan en elev har skrivits in vårdas han under viss tid inom skolan. Under vården kan dock eleven beredas arbete eller utbildning på annan plats än i skolan. Eleven skall så snart som det är möjligt och lämpligt överföras till vård utom skolan. Härvid står eleven under övervakning genom skolans försorg.

När det gäller barnavården är reglerna för rymlingsanslaget tillämpliga på den som har avvikit eller permitterats från ungdomsvårdsskola eller överförts till vård utom skolan. I praxis har ersättning utgått också för skador som har uppkommit inom anstalten. Utredningen finner inte anledning att föreslå någon ändring i detta avseende.

Viss osäkerhet har tidigare rått om ersättning har kunnat utgå när skadan har vållats av någon som har varit intagen på skolan för utredning. Eftersom det inte finns skäl att behandla dessa fall på annat sätt än skador av dem som har skrivits in som elever föreslår utredningen ett förtydligande på denna punkt.

Frågan om det allmännas ansvar för dem som vistas på anstalten frivilligt bör besvaras på liknande sätt. Det måste särskilt för de kringboende framstå som svårbegripligt varför somliga intagna inte skulle omfattas av samhällets ansvar. Om en frivilligt intagen avviker från anstalten och varaktigt undandrar sig vården kan han dock inte längre anses som rymling. Skador som han vållar måste därför falla utanför systemet. Däremot bör ersättning kunna utgå för skador som han vållar vid helt tillfälliga avvikanden. Frågan om en frivilligt ingången fortfarande kan anses tillhöra anstalten får i praktiken bli beroende av om skolstyrelsen med eller utan formellt beslut har funnit vården avslutad för skolans räkning.

Den som är hemfallen åt alkoholmissbruk kan under vissa i *nykterhetsvårdslagen* angivna förutsättningar tas in tvångsvis på allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare. Beslut om intagning meddelas av länsrätt. Länsrätten eller i vissa fall nykterhetsnämnd kan bevilja villkorligt anstånd med intagningen. Allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare inrättas av staten eller av landstingskommun, kommun m. fl. (s. k. erkänd vårdanstalt). Socialstyrelsen utövar tillsyn över verksamheten vid vårdanstalterna.

Alkoholmissbrukare kan också tas in på allmän vårdanstalt efter frivillig ansökan. Ansökningen skall innehålla förbindelse av den enskilde att kvarstanna på anstalten viss tid, högst sex månader.

Under vårdtiden kan tillfällig permission beviljas för högst sju dagar. Försökspermission innebär att den intagne under återstoden av vårdtiden eller under viss del av denna tillåts lämna anstalten. Han skall därvid regelmässigt ställas under övervakning. Vid misskötsamhet kan den intagne hämtas åter till anstalten efter beslut av styrelsen eller föreståndaren för anstalten.

Enligt nuvarande bestämmelser begränsas det statliga ersättningsåtagandet till skador som har uppkommit sedan den intagne olovligen har avvikit från anstalten eller fått tillfällig permission. Vidare kan från anslaget ersättas skador som har vållats av den som har försökspermitterats och bor på in-

ackorderingshem eller åtnjuter familjevård. Att försökspermission i andra fall än de nyss nämnda har uteslutits från rymlingsanslagets tillämpning hänger samman med att sådan frivård i regel äger rum i den utskrivnes hemort under former som inte kan kontrolleras av anstalten. Övervakningen syftar också till annat än att direkt avhålla honom från brottslig verksamhet.

Det föreligger enligt utredningens uppfattning inte något behov att f. n. göra någon ändring i dessa regler.

I nära samband med de frihetsberövande påföljderna bör behandlas de *straffprocessuella tvångsmedlen* mot person. Här avses fall när någon har gripits, anhållits eller häktats på grund av misstanke om brott. Vem som helst får under vissa förutsättningar gripa den som har begått brott och överlämna honom till polisman. Beslut om anhållande eller häktning meddelas av myndighet (åklagare resp. domstol). Sådant beslut verkställs genom att den misstänkte grips. Den som har anhållits eller häktats skall hållas i förvar. I särskilda fall kan han få kortvarig permission under bevakning.

I Danmark och Finland kan ersättning utgå också för skador som har förorsakats av anhållna och häktade, enligt de finländska bestämmelserna också för gripna som har avvikit från myndighets förvar.

Utredningen anser att de skäl som ligger till grund för rymlingsanslaget talar för att ersättning ges även när skadevållaren är anhållen eller häktad på grund av misstanke om brott. Som ytterligare förutsättning bör gälla att han har tagits i förvar av myndighet.

Processuella frihetsberövanden förekommer också inom vårdområdet. Den som har frigivits villkorligt från fängelse, dömts till skyddstillsyn eller vårdas utom anstalt efter dom på ungdomsfängelse eller internering kan i vissa fall under kortare tid omhändertas av övervakningsnämnd, ungdomsfängelsenämnden eller interneringsnämnden. Enligt barnavårdslagen och nykterhetsvårdslagen kan barn, ungdomar och alkoholmissbrukare tillfälligt omhändertas. I samtliga dessa fall kan den omhändertagne placeras i polisarrest eller häkte. De nu uppräknade ingripandena kan sägas i allmänhet utgöra en förberedelse för vård av sådant slag som inryms under rymlingsanslaget. Utredningen anser att skäl talar för att staten tar på sig ett ansvar för eventuella rymlingsskador i dessa sammanhang.

Det finns även frihetsberövande tvångsmedel av andra slag som inte har samma anknytning till de tidigare berörda vårdområdena. Detta är bl. a. fallet med de tvångsåtgärder som förekommer i utlänningslagstiftningen och i lagen (1973:558) om tillfälligt omhändertagande. Som ytterligare exempel kan tas reglerna om omhändertagande av den som uppträder berusad på allmän plats och vissa kortvariga frihetsberövanden enligt rättegångsbalken (bl. a. hämtning till förhör eller till förhandling inför domstol). Under vissa förutsättningar kan den omhändertagne placeras i polisarrest eller häkte. Vissa skäl talar för att dessa situationer lämnas utanför den särskilda regleringen av rymlingsskador. Å andra sidan bör som nyss har framhållits alla intagna i en anstalt behandlas lika i detta avseende. Det är därför enligt utredningens åsikt lämpligt att ersättningsordningen får omfatta alla som har tagits in i polisarrest eller häkte.

Utredningen vill också beröra frågan om betydelsen av vem som är *huvudman för anstalten*. Som framgår av det föregående är reglerna om ersättning för rymlingsskador tillämpliga förutom på statliga anstalter även

på de s. k. erkända vårdanstalterna för alkoholmissbrukare. Andra anstalter som drivs av t. ex. landstingskommun eller kommun omfattas inte av detta ersättningsåtagande.

Före 1967 utgick ersättning från rymlingsanslaget också för skador som hade vållats av intagna vid de psykiatriska sjukhusen. I samband med att huvudmannaskapet för sjukhusen med början den 1 januari 1967 övergick till samma huvudman som svarar för kroppssjukvården, dvs. i allmänhet landstingskommunerna, ansågs att skador vållade av patienter på dessa sjukhus inte längre borde ersättas enligt den särskilda regleringen.

I socialutredningens betänkande (SOU 1974:39) Socialvården Mål och medel föreslås, att ansvaret för institutionerna inom socialvården skall föras över från staten till kommunerna eller landstingskommunerna. Detta skulle alltså innebära att det s. k. vårdansvaret skulle komma att frångå staten. Efter en sådan reform skulle av de kategorier som f. n. omfattas av rymlingsanslaget staten ansvara endast för rymlingar, frigångare och permittenter från kriminalvårdsanstalterna.

Vid första anblicken kan det synas naturligt att skador som har vållats av personer som samhället har tagit hand om för vård skall ersättas enligt samma regler vare sig vården sker i statlig eller i kommunal regi. En sådan samordning skulle kunna ske på olika sätt. En lösning kan vara att staten tar på sig ansvar för skador som har vållats av personer som är underkastade psykiatrisk vård, barnavård, omsorgsvård eller nykterhetsvård i anstalt, vare sig anstalten drivs av staten eller annat rättssubjekt. En annan lösning är att staten ålägger huvudmannen för anstalter inom de vårdområden som nyss nämnts att enligt vissa angivna regler svara för skador som har vållats av de intagna.

Frågan har behandlats av riksdagen i samband med vissa ändringar i skadeståndslagen m. m. (mot. 1975:726, LU 1975:16, rskr 1975:133). Lagutskottet uttalade (s. 45–47) därvid att det var otillfredsställande att det inom den kommunala vårdsektorn fanns ett sämre skydd i detta avseende än vid motsvarande statliga vårdinrättningar. Det var enligt utskottet angeläget att landsting och primärkommuner utnyttjade den befintliga möjligheten att teckna kompletterande ansvarsförsäkring för alla grenar av vårdverksamheten. Utskottet ansåg att man av olika skäl borde hålla fast vid principen att ersättningsfrågan borde lösas genom ett frivilligt försäkringsskydd som bekostades av de kommunala huvudmännen själva. I enlighet med utskottets hemställan avslog riksdagen motionen.

Vården bör naturligtvis anordnas på sådant sätt att skador undviks i största möjliga omfattning. En utökad bevakning medför dock stora kostnader och kan också ha nackdelar från vårdsynpunkt. Det måste därför godtas att skador uppkommer i viss utsträckning. Om de förslag till utvidgning av möjligheterna till ersättning för brottsskador som utredningen har framfört i det föregående genomförs, har den som drabbas av skada till följd av brott ett fullständigt skydd när det gäller personskada och ett visst skydd i övrigt. Det ankommer enligt utredningens mening därefter närmast på den som anordnar vården att bedöma om och i vad mån det med hänsyn till de närboende är nödvändigt eller lämpligt att uppkommande skador ersätts enligt gynnsammare regler. Det synes inte påkallat att staten ingriper med anvisningar om hur detta skall ske. Det får stå i kommunens eller

landstingskommunens fria val om regler skall antas för ersättningsprövningen, om ett ersättningsåtagande skall täckas genom försäkring eller om ansökningar om ersättning skall prövas från fall till fall. Helt naturligt kommer liksom hittills de statliga reglerna för rymlingsskador att få ett visst inflytande på omfattningen av kommunernas och landstingskommunernas ersättningsåtagande.

Utredningen vill, för den händelse det skulle anses påkallat med författningsreglering av ersättning i de fall skador vållas av personer som vårdas i kommunal regi och nu inte omfattas av rymlingsanslaget, erinra om några omständigheter som bör beaktas därvid.

De vårdområden som kan komma i fråga är barna- och ungdomsvård, psykiatrisk vård, omsorgsvård och nykterhetsvård i anstalt. I moderna riktlinjer för vård av detta slag ligger att vården såvitt möjligt skall vara frivillig och att vårdbehov i första hand skall tillgodoses i öppna former. Institutionellt anknuten vård kan ske i olika former, där anknytningen är mer eller mindre stark. Det synes erforderligt att i varje särskilt fall göra en bedömning av i vad mån skador som uppkommer kan anses stå i relation till institutionen. Man bör med andra ord hålla fast vid principen att det allmänna kan ta ansvar endast för sådana skador som har samband med vård i anstalt, annan institution eller fosterhem. Skador med anknytning till den vårdades stadigvarande hemvist bör alltså falla utanför ett speciellt "rymlingsansvar".

Om huvudmannaskapet för ungdomsvårdsskolorna i en framtid skulle komma att frångå staten, får de synpunkter som har berörts i det föregående beaktas också vid de förhandlingar som måste föregå ett övertagande av de nu statliga anstalterna.

I avsnitt 4.2 har utredningen funnit att svenska staten bör lämna ersättning för skador som inträffar här i landet även i det fall *skadevållaren är rymling från något av de andra nordiska länderna.* Som framgår av redogörelsen för reglerna i dessa länder har Danmark och Finland infört ett system för ersättning för rymlingsskador, medan Norge behåller den sedan länge befintliga möjligheten till "billighetserstatning". De svenska ersättningsmöjligheterna kan inte göras beroende av de andra ländernas ersättningssystem utan bör anknytas till den form av vård som skadevållaren har varit underkastad. Reglerna för de vårdområden det nu är fråga om är jämförliga i sina huvuddrag. Helt naturligt föreligger det vissa skillnader. Det är inte möjligt att ens med en ingående detaljreglering få fullständig överensstämmelse i fråga om vilka vårdformer i de olika länderna som bör omfattas av ersättningssystemet. I första hand bör detta täcka de särskilt brottsbenägna grupperna, nämligen de intagna i ungdomsvårdens och i kriminalvårdens anstalter. Utredningen anser det tillräckligt att för ersättning i dessa fall kräva att skadevållaren har varit omhändertagen av det andra nordiska landet på ett sätt som motsvarar vad som gäller för intagna på svensk anstalt. Ett sådant krav innebär att de föreslagna svenska bestämmelserna blir tillämpliga även på dem som i annat nordiskt land har omhändertagits i anstalt för alkoholmissbrukare eller anhållits eller häktats.

Det kan övervägas att inrymma ytterligare grupper av tänkbara skadevållare i ersättningssystemet när det gäller nordiska rymlingar. Ett vårdområde som kan vara aktuellt är den slutna psykiatriska vården. Det kan na-

turligtvis inte förväntas att de svenska landstingskommunerna skall ersätta skador som vållas av den som har avvikit från ett psykiatriskt sjukhus i annat nordiskt land. Om ersättning skall utgå måste det alltså vara från statliga medel. Det skulle å andra sidan kunna synas oegentligt att svenska staten gav ersättning för skador av intagna inom den psykiatriska sjukvården om dessa härrörde från annat land men inte om vården hade skett i Sverige. Man kan utgå från att fall av detta slag är sällsynta, och utredningen anser det därför inte erforderligt att skapa ett detaljerat regelsystem för dessa fall. Som utredningen har påpekat kommer personskador att under alla förhållanden kunna ersättas enligt huvudregeln.

Utredningen vill också ta upp frågan i vad mån ett system som avser att ge ersättning till dem som drabbas av brott bör innefatta möjlighet till ersättning för skador som en intagen vållar genom *handlingar som inte är straffbelagda*. I nuvarande praxis har ersättning ibland getts också för skador som har uppkommit till följd av oaktsamhet eller försummelse från den intagne under t. ex. permission eller placering i fosterhem.

I de fall skada har åsamkats en fosterfamilj, hyresvärd eller arbetsgivare motiveras ersättning främst av de nyss berörda vårdpolitiska hänsynen. Enligt vad som har upplysts har ersättning för skador av detta slag också i viss utsträckning betalats av de anslag för placering av elever i enskilda hem m. m. som står till ungdomsvårdens förfogande. Detta är särskilt fallet med alldagliga skadehändelser, såsom att den som bor i fosterhem råkar slå sönder husgeråd. Det är utredningens mening, att sådana skador inte skall täckas av brottsskadeersättning utan även i fortsättningen betalas av anslag för vård utom skolan och liknande anslag i den mån det framstår som skäligt att ersättning utgår. Statens ersättningsåtagande kan här ses som en del av fosterhemsavtalet. Detsamma bör gälla skador av samma art som drabbar arbetsgivare, hyresvärd eller övervakare. I andra fall kan det vara fråga om skador där man har mer eller mindre starka skäl att misstänka uppsåtligt brott, t. ex. när en ungdomsvårdsskoleelev sysselsatt på en enskild arbetsplats "tappar" pengar som hans arbetsgivare anförtrott honom. Utredningen anser att man bör kunna ge brottsskadeersättning i dessa fall, men det behöver inte ske genom att man bibehåller principen att ersättning kan utges också för icke-kriminella skador. Kraven på utredning om omständigheterna vid skadans uppkomst kan nämligen i dessa fall i allmänhet inte sättas särskilt högt.

Förutsättningarna är något annorlunda vid skador som drabbar personer som inte kan sägas stå i ett särskilt förhållande till skadevållaren genom fosterhems-, hyres- eller arbetsavtal. I dessa fall har man hittills i viss utsträckning ersatt också skador där det inte klart kunnat utredas att den skadegörande handlingen har varit uppsåtlig och alltså brottslig. Man har härvid åberopat dels vikten av ett gott förhållande mellan anstalt och kringboende, dels de svårigheter som ibland föreligger att utreda i vad mån t. ex. skadegörelse har skett genom uppsåtlig handling.

Utredningen anser att det inte finns några särskilda skäl att staten ersätter skador vars uppkomst inte har samband med vårdsituationen utan hade kunnat vållas av "vem som helst". När det däremot gäller skador som uppkommer vid en rymning kan man anlägga liknande synsätt som vid skador som inträffar i avtalsförhållanden. Kraven på utredningen om gär-

ningsmannens uppsåt bör alltså inte ställas alltför högt, särskilt som s. k. eventuellt uppsåt att åstadkomma mindre egendomsskador ofta kan antas föreligga i en rymningssituation.

4.3.4 *Sakskada och ren förmögenhetsskada vid brott mot omyndiga*

Såsom har framgått av den tidigare redogörelsen för utredningens ståndpunkter i stort kan utredningen inte tillstyrka att det införs en generell ersättningsordning för skador vållade av förmyndare mot omyndig eller av god man mot den han företräder. För den händelse en sådan ersättningsanordning ändå anses böra införas framförs i det följande vissa synpunkter på några av de problem som kan möta när det gäller att utforma regler för ett sådant ersättningssystem.

De regler som utredningen föreslår i följande avsnitt om bestämmande av brottsskadeersättning m. m. synes i allt väsentligt kunna tillämpas också i fråga om eventuell statlig ersättning för skador på grund av brott mot omyndiga. På vissa punkter skulle det dock bli nödvändigt med andra lösningar. Utredningen återkommer till detta i följande avsnitt. Om ett statligt ersättningssystem skall omfatta också de skador som det nu är fråga om, torde de särregler som kan visa sig behövliga utan svårighet kunna infogas i samma författning som reglerar ersättning för övriga brottsskador.

Personlig omvårdnad

Förmyndaren tilläggs av förmynderskapslagstiftningen flera uppgifter. Lagstiftningen har av tradition utmärkts av en önskan att bereda skydd åt i första hand den omyndiges egendom. Genom de ändringar i föräldrabalken som har trätt i kraft den 1 januari 1976 har man velat betona att förmyndaren inte bara skall syssla med ekonomisk förvaltning utan också ägna sig åt den personliga omvårdnaden om den omyndige. När det gäller den personliga omsorgen om underåriga gäller i första hand bestämmelserna i föräldrabalken om vårdnad. Den som är omyndigförklarad har liksom en underårig i allmänhet ett stort behov av personligt stöd och intressebevakning, och det åligger därför enligt föräldrabalken förmyndaren "att sörja för myndlingens person". Det sagda gäller också den som på grund av sjukdom, hämmad förståndsutveckling, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande har erhållit god man. Förmyndarens skyldigheter i fråga om den personliga omvårdnaden innebär naturligen ofta att se till att myndlingen erhåller lämplig vård. I andra fall kan det åligga förmyndaren att genom personligt ingripande ordna bostad eller arbete åt myndlingen eller i annat avseende tillse att hans personliga förhållanden är tillfredsställande. Förmyndaren har också i regel att föra den omyndiges talan inför domstolar och andra myndigheter när det gäller personliga frågor t. ex. familjerättsliga tvister.

Förmyndaren är skyldig att ersätta skada som han åsamkar den omyndige, vare sig detta sker med uppsåt eller av oaktsamhet. Det krävs inte att förmyndaren genom sitt handlande har åsidosatt någon särskild föreskrift i lag eller annan författning. Det är tänkbart att ekonomisk skada kan uppkomma till följd av förmyndarens försummelse i ett sammanhang som inte kan räknas som ekonomisk angelägenhet. Som framgår av den följande

redogörelsen är hans handlande då inte straffbart såsom trolöshet mot huvudman eller annat förmögenhetsbrott. Däremot kan en allvarlig pliktförsummelse i detta avseende någon gång tänkas utgöra ett brott mot person (t. ex. misshandel eller olaga frihetsberövande), och skadan kan då ersättas enligt det av utredningen föreslagna ersättningssystemet för personskador i allmänhet.

Om ett barn har begått en skadegörande handling, t. ex. ett brott, och till följd därav blivit skadeståndsskyldigt, kan barnet i vissa fall rikta regressanspråk mot någon av sina föräldrar. Detta kan bl. a. vara fallet när föräldern också är skadeståndsskyldig genom att han eller hon har åsidosatt sin tillsynsplikt eller låtit barnet ha farliga leksaker etc. Detsamma torde gälla en omyndigförklarad om förmyndaren har låtit honom bedriva farlig verksamhet eller på annat sätt brustit i den tillsyn som har varit nödvändig. Om den omyndiges handling innefattar brott kan förmyndaren dömas enligt 23 kap. 6 § brottsbalken för underlåtenhet att hindra brottet. Utredningen anser att ersättning av allmänna medel inte bör kunna utgå för den förlust som den omyndige kan göra genom att han till följd av sådan brottslig underlåtenhet av förmyndaren själv drar på sig skadeståndsskyldighet.

Förskingring

När det gäller förmyndarens handhavande av den omyndiges ekonomiska förhållanden bör först uppmärksammas, att förmyndaren har skyldighet att avge redovisning för de tillgångar som han har innehaft. Kan förmyndaren inte fullgöra denna redovisningsskyldighet, har den omyndige rätt till ersättning oberoende av om förmyndaren har förfarit brottsligt eller inte. I bl. a. preskriptionshänseende blir dock den omyndige något gynnsammare ställd om brott föreligger.

Skador som uppkommer genom att förmyndaren på den omyndiges vägnar ingår förlustbringande avtal eller underlåter att bevaka hans rätt i någon ekonomisk fråga kan den omyndige få ersatta om förmyndaren har handlat uppsåtligt eller vårdslöst. Inte heller här har det någon avgörande betydelse om förmyndarens handlande har varit straffbart.

I föräldrabalken föreskrivs uttryckligen, att förmyndaren skall hålla den omyndiges pengar och värdepapper avskilda från sina egna. Om han underlåter detta och inte samtidigt är både likvid och solvent för redovisningsbeloppet är hans handlande straffbart som förskingring. Förskingringen är fullbordad så snart gärningsmannen har företagit någon åtgärd som försämrar den berättigades utsikter att utfå vad som tillkommer honom på ett sätt som kan anses som en skada på hans förmögenhetsställning. Det krävs alltså inte att slutlig skada uppkommer. Sannolikt förekommer det i viss utsträckning förskingringar, som inte blir kända för polisen eller ens upptäckta av målsäganden därför att den redovisningsskyldige slutligen avger full redovisning och målsäganden alltså inte lider någon skada. Det är emellertid de förskingringar där målsäganden gör en slutlig förlust som väcker särskild uppmärksamhet och som utredningsuppdraget också avser. Det synes inte nödvändigt att här göra någon närmare genomgång av de förutsättningar som krävs för förskingringsansvar. Det bör dock framhållas

att förskingring föreligger endast om mot skadan svarar en vinning för gärningsmannen (eller under viss förutsättning för annan person, se 23 kap. 7 § brottsbalken). Förskingring är straffbar endast om gärningsmannen har handlat med uppsåt. Vad förut sagts om tidpunkten för förskingringsbrottets fullbordan innebär dock att gärningsmannens tro att han skulle kunna fullgöra sin redovisningsskyldighet på utsatt tid saknar betydelse för frågan om uppsåt föreligger.

Några frågor som kräver särskild reglering synes inte föreligga när det gäller att låta skador på grund av förskingring omfattas av ett eventuellt ersättningssystem på detta område.

Andra brott än förskingring

Tillgreppsbrotten enligt 8 kap. brottsbalken kommer vanligen inte i fråga som brott av förmyndaren mot den omyndige. Dessa brott kännetecknas ju av att gärningsmannen olovligen rubbar annans besittning till egendom. Eftersom förmyndaren enligt föräldrabalken har att förvalta myndlingens förmögenhet, har han också rätt att omhänderta denna. Om förmyndaren utan vederbörligt tillstånd omhändertar och därefter tillägnar sig egendom som myndlingen själv har rätt att råda över eller egendom som enligt särskild föreskrift är undandragen förmyndarens förvaltning, kan brottet inte sägas ha begåtts av förmyndaren i denna hans egenskap. Ur denna synvinkel synes det saknas skäl att behandla brottet annorlunda än brott mot egendom i allmänhet. Det sagda gäller också det fall att en förmyndare stjäl från ett dödsbo, vari såväl han som myndlingen är delägare (bodräkt, 8 kap. 3 § brottsbalken). Det är vidare svårt att tänka sig fall, där någon i sin egenskap av förmyndare skulle kunna begå något av de i 9 kap. brottsbalken upptagna oredlighetsbrotten (bedrägeri, utpressning, ocker, häleri, oredligt förfarande m. fl.) mot sin myndling.

Det nyss sagda kan dock inte gälla utan reservation. I ett fall, där förmyndaren medelst vilseledande förmår myndlingen att till förmyndaren överlämna egendom som myndlingen själv äger råda över, föreligger i regel ett utnyttjande av den särskilda förtroendesituation som förmynderskapet innebär. Likaså kan en förmyndare lättare än andra bereda sig tillgång till sådan egendom som tillhör den omyndige men är undandragen förmyndarens förvaltning. Utredningen anser av dessa skäl att även sådana fall bör omfattas av ett statligt ersättningssystem, om förmyndarförskingringar m. m. över huvud taget bör ingå i detta system.

Utöver förskingringsbrotten (förskingring, undandräkt och grov förskingring) finns i 10 kap. brottsbalken ansvarsbestämmelser rörande bland annat olovligt förfogande, trolöshet mot huvudman, behörighetsmissbruk och olovligt brukande.

Om en förmyndare olovligen tillägnar sig anförtrodd egendom t. ex. genom att med sin egen kassa sammanblanda den omyndiges pengar föreligger inte förskingring om sammanblandningen inte innebär skada för den omyndige. Sådan skada är inte för handen om förmyndaren är så likvid och solvent för det anförtrodda beloppet att den omyndiges rätt inte genom

sammanblandningen har blivit mindre värd. Förfarandet är däremot straffbart som olovligt förfogande. Det är inte heller förskingring utan olovligt förfogande om förmyndaren olovligen men för gott pris försäljer den omyndiges egendom. Det anses nämligen att det inte är den omyndiges äganderätt som sådan som skyddas utan äganderättens värde. Eftersom detta värde är oförminskat har den omyndige inte lidit skada. Med det sagda har antytts att brottet olovligt förfogande mera sällan leder till slutlig förlust för den omyndige.

Om förmyndaren missbrukar sin behörighet att företräda den omyndige i ekonomisk angelägenhet eller på annat sätt missbrukar sin förtroendeställning och därigenom skadar huvudmannen skall gärningen, om den inte är förskingring, bedömas som trolöshet mot huvudman (10 kap. 5 § brottsbalken). Av brottsbeskrivningen framgår att förtroendeförhållandet skall röra en ekonomisk angelägenhet. Utanför straffbudet har alltså lämnats fall när en förmyndare underlåter att sörja för att myndlingen får tillbörlig utbildning eller på annat sätt missköter den personliga omvårdnaden av den omyndige. Den brottsliga handlingen kan bestå i ett illojalt utnyttjande av förmyndarens särskilda möjligheter att förfoga över den omyndiges förmögenhet genom rättshandlingar eller genom förfoganden av faktisk karaktär. Straffbart missbruk kan i båda dessa hänseenden förekomma även i form av underlåtenhet att vara verksam.

Om förmyndare begår gärningar som enligt ordalagen i 10 kap. 6 och 7 §§ brottsbalken skulle vara att bedöma som behörighetsmissbruk eller olovligt brukande synes han också ha gjort sig skyldig till förskingring eller trolöshet mot huvudman. Dessa brott bör därför kunna lämnas åt sidan i detta sammanhang.

Förmyndaren är skyldig att hålla penningar och värdepapper som tillhör den omyndige avskilda. För det fall rekvisiten för något av gäldenärsbrotten enligt 11 kap. brottsbalken skulle vara uppfyllda beträffande en förmyndare och skada härigenom ha uppkommit för den omyndige föreligger samtidigt förskingring. Dessa brott kan därför också lämnas åsido. Detsamma får med hänsyn till förmyndarens vårdplikt anses gälla skadegörelsebrotten enligt 12 kap. brottsbalken och de allmänfarliga brott enligt 13 kap. brottsbalken som för straffbarhet kräver uppsåt, t. ex. mordbrand.

Den föregående redogörelsen avser endast uppsåtliga brott. Det kan i vissa fall tänkas att förmyndare genom straffbelagd handling av oaktsamhet vållar skada för den omyndige. Det är emellertid då fråga om brott som till sin art ligger långt från de egentliga förmyndarbrotten. Det är de förmyndare som uppsåtligen begår brott som främst kan antas vara insolventa för den omyndiges skadeståndsanspråk. Om man ger ersättning vid oaktsamhetsbrott synes det vara svårt att motivera varför staten inte skulle ge ersättning även i andra fall där förmyndaren av oaktsamhet vållar skada för den omyndige. Samhället har emellertid tagit på sig tillsynen över förvaltningen av de omyndigas egendom enbart av hänsyn till dessa, och det vore bl. a. av statsfinansiella skäl orimligt med en statlig garanti för att all förmyndarverksamhet fungerar klanderfritt.

Sammanfattningsvis bör enligt utredningens mening ett ersättningssystem för skador vållade av förmyndare – om ett sådant specialinriktat system över huvud införs – omfatta inte bara förskingring utan även trolöshet mot

huvudman. Vidare saknas skäl att lämna de fall av olovligt förfogande som medför slutlig förlust för den omyndige utanför systemet. Att i detta inrymma även brott som är straffbara redan i oaktsamhet synes däremot under alla förhållanden föra för långt.

Olika slag av förmynderskap och godmanskap

I utredningens direktiv hänvisas till ett uttalande av lagutskottet, att ett skäl för statlig ersättning kunde vara att den omyndige inte har någon möjlighet att välja förmyndare; i den mån förmyndaren inte är legal förmyndare utses förmyndaren av domstol. Detta påpekande föranleder frågan om man i ersättningshänseende bör göra skillnad mellan skador vållade av legal förmyndare och av särskilt förordnad förmyndare eller god man samt om den omyndiges samtycke till valet av förmyndare skall tillmätas betydelse.

Från det allmännas sida utövas inte kontroll över ett förmynderskap som avser underårig förrän en egentlig förmyndarförvaltning tar sin början. Inskrivning skall sålunda enligt huvudregeln ske först när den underårige har förvärvat egendom som till sitt värde överstiger två basbelopp. För att säkerställa att inskrivning sker i sådana fall har det stadgats skyldighet för förmyndaren att till överförmyndaren anmäla när egendom tillfaller underårig. Om egendom tillfaller en omyndig genom arv eller testamente får förmynderskapsdomstolen uppgift om detta av den domstol som registrerar bouppteckningen. Förmynderskapet blir då i regel inskrivet. I andra fall kan det emellertid inträffa att förmyndaren underlåter sin anmälningsskyldighet, och förmynderskapet kommer alltså att stå utanför överförmyndarens kontroll. Utredningen anser det tveksamt om man i sådana fall – där det uteslutande är fråga om legala förmyndare – skall ålägga staten ersättningsansvar.

Legal förmyndare är barnets fader eller moder (eller båda). Dessa lever i regel i samma hushåll som myndlingen. I vissa utländska ordningar för ersättning för brottsskador förekommer en bestämmelse, enligt vilken ersättning ej utgår om brottslingen och den skadelidande sammanbodde då brottet förövades (Storbritannien och – såvitt angår rymlingsskador – Finland). Motiveringen är att risken för bedrägliga förfaranden mot ersättningssystemet har ansetts större än normalt om det råder ett nära förhållande mellan den skyldige och brottsoffret. Det är också ofta svårare att utreda omständigheterna kring brottet. Ett annat skäl att utesluta brott som begås "inom familjen" är att även gärningsmannen indirekt får del av ersättningen till brottsoffret. Denna nackdel kan dock undvikas genom att ersättningsbeloppet ställs under särskild förvaltning.

Enligt utredningens mening måste det i detta sammanhang särskilt beaktas under vilka omständigheter barnet har fått de tillgångar som sedermera har förskingrats. Om båda föräldrarna är i livet torde barn med tillgångar i allmänhet ha fått dessa genom gåva eller liknande transaktioner (t. ex. arvsavstående i samband med far- eller morföräldrars bortgång) med främsta syfte att vinna skattemässiga fördelar eller att säkra egendom gentemot föräldrarnas borgenärer. Något väsentligt samhällsintresse att förlust av sådan egendom ersätts finns inte. I andra fall kan den förlorade egendomen

utgöra t. ex. arv efter en bortgången förälder eller försäkringsersättning avseende en personskada som har medfört bestående men. Förlusten kan då utgöra ett hot mot den omyndiges möjligheter till utbildning och framtida försörjning. För att kunna skilja ut de ersättningsvärda fallen är man enligt utredningens uppfattning hänvisad till en skälighetsprövning av samma art som har föreslagits i fråga om skada på egendom som inte är rymlingsskada. Ersättning skulle alltså kunna utgå om förlusten avser tillgångar som fordras för den skadelidandes försörjning.

Om ersättning för förmyndarförskingring skulle ges enbart med beaktande av statens möjligheter att genom förmyndarkontrollen förhindra brott borde endast sådana skador täckas som avser inskrivna förmynderskap. Statlig ersättning för förskingring i de fall där värdet av den omyndiges egendom understiger två basbelopp eller där förmyndaren har underlåtit att anmäla den omyndiges förvärv av egendom kan emellertid i och för sig vara lika angelägen. Anledningen till att de mindre förmynderskapen inte är underkastade samma kontroll som andra är främst hänsynen till kostnaderna för det allmännas tillsyn. Det synes därför inte lämpligt att i ett ersättningssystem göra något undantag i detta avseende.

Enligt föräldrabalken kan god man i vissa fall förordnas att fullgöra en mera begränsad uppgift än den som normalt utförs av en förmyndare. Ett sådant uppdrag innefattar inte löpande förvaltning av "myndlingens" samtliga ekonomiska angelägenheter utan kan avse att företräda honom vid företagande av en enstaka rättshandling. Det blir då knappast fråga om risk för förskingring, men det är tänkbart att den gode mannen kan göra sig skyldig till trolöshet mot huvudman. Även i sådana fall bör skador som kan uppkomma inrymmas under en ersättningsordning.

I ärende om förordnande av förmyndare skall rätten i regel bereda den omyndige tillfälle att yttra sig. Det åligger visserligen rätten att självmant pröva lämpligheten av den som kommer i fråga att utses till förmyndare. Det förslag som sökanden har framfört godtas emellertid ofta av domstolen utan någon mera ingående prövning. Den omständigheten att den omyndige har instämt i ett sådant förslag bör inte betaga honom rätt till ersättning, om den utsedde förmyndaren senare visar sig vara olämplig.

När det gäller förmynderskap med internationell anknytning bör, som utredningen har nämnt i avsnitt 4.2, ersättning komma i fråga endast beträffande svenska medborgare (eller statslösa), när förmynderskap har anordnats eller borde ha varit anordnat enligt svensk rätt, samt beträffande utländska medborgare med hemvist här i riket i den mån förmynderskap verkligen har anordnats enligt svensk lag.

4.4 Ersättningens bestämmande

4.4.1 *I princip skadeståndsrättsliga regler*

En av skadeståndsrättens funktioner brukar sägas vara att i det enskilda fallet bereda den skadelidande gottgörelse för den lidna skadan. Utgångspunkten har därvid traditionellt varit att den reparativa effekten skall vara hundraprocentig. Den skadelidande skall med andra ord försättas i samma ekonomiska situation som om skadan inte hade inträffat. Denna regel saknar

dock inte undantag. Om den skadelidande har medverkat till skadans uppkomst kan sålunda ersättningen jämkas enligt särskilda regler. Å andra sidan kan den skadelidande i vissa fall ha rätt till skadestånd som inte svarar mot någon ekonomisk förlust, nämligen ersättning för ideell skada. Vidare gäller att andra förmåner som tillkommer den skadelidande på grund av den skadegörande handlingen inte alltid avräknas när skadeståndet bestäms. Den skadelidande kan därför i vissa fall få större ersättning än som svarar mot den lidna skadan.

De möjligheter som finns f. n. att få ersättning av allmänna medel för skador till följd av brott ger inte alltid full ersättning i den mening uttrycket används i skadeståndsrätten. När det gäller brottsskadeanslaget har det tvärtom föreskrivits att ersättningen skall bestämmas efter en prövning av den skadelidandes behov. I ärenden om ersättning från rymlingsanslaget sker en skälighetsprövning, där hänsyn tas till samtliga omständigheter i samband med skadefallet. De nu i all korthet antydda reglerna torde dock i praktiken leda till att den skadelidande i flertalet fall får ersättning för hela den del av förlusten som inte täcks av försäkring (minskad med "självrisk" i ärenden om ersättning från brottsskadeanslaget).

Som framgår av den tidigare redogörelsen för utredningens utgångspunkter bör vid bestämmande av ersättning för personskada den nuvarande behovsprövningen avskaffas så att den skadelidande i princip kan få full ersättning för sin skada. Skadeståndsrättens regler om vilka slag av förluster som ersätts vid personskada och om hur ersättningen skall beräknas bör alltså äga motsvarande tillämpning. De omständigheter som föranleder att det allmänna träder in med ersättning gör det dock inte möjligt att fullt ut följa dessa regler. Ett väsentligt avsteg är frågan om ersättningsnivån, ett annat frågan om avräkning av andra förmåner. Utredningen kommer att i avsnitten 4.4.3–4.4.7 beröra dessa och andra frågor.

När det gäller ersättning för ideell skada i samband med personskada vill utredningen erinra om att man vid brottsskadeanslagets införande år 1971 var mycket restriktiv. Sveda och värk samt lyte och annat stadigvarande men skulle ersättas endast om särskilda skäl förelåg. I praxis kom man emellertid att vara mera frikostig gentemot de skadelidande, och ersättning för ideell skada utgick regelmässigt om förutsättningar för bifall till ansökningen förelåg i övrigt. De särskilda inskränkningarna i möjligheten till ersättning upphävdes också år 1974. Avskaffandet av behovsprövningen innebär en inte obetydlig utvidgning av möjligheterna till ersättning för ideell skada. Ersättningen svarar i denna del inte mot någon egentlig förlust och de sociala skälen för att ge ersättning är svagare. Utredningen har dock funnit att särskilt vikten av att vinna allmänhetens förståelse för kriminalpolitiken talar för att något undantag från skadeståndsrättens regler i detta avseende inte görs.

När det gäller andra skador än personskador kan staten som tidigare har berörts gripa in endast i vissa särskilda fall. Omständigheterna vid skadetillfället är mera mångskiftande. Medborgarna får i viss utsträckning anses skyldiga att skydda sig mot brott genom försiktighetsåtgärder och försäkring. Skadeståndsrättens regler kan därför inte tillämpas i samma utsträckning som vid personskador.

Utredningen har funnit att de regler om ersättning för rymlingsskador

som har vuxit fram i praxis bör bibehållas i huvudsak oförändrade. Detta innebär att skadeståndsrättens princip om full ersättning utgör grundvalen för ersättningens bestämmande men att inskränkningar sker med hänsyn till omständigheterna, särskilt till hur den skadelidande har varit verksam för att förhindra att han utsätts för brott. Ersättning utgår vidare bara i den mån skadan inte täcks av försäkring, och ett högsta tak för ersättningen bör sättas.

Utredningen har i det föregående föreslagit möjligheter att i socialt ömmande fall ge ersättning för skador på egendom också i andra fall än då gärningsmannen är "rymling". Det synes för dessa fall inte möjligt att ens principiellt ställa upp regeln att skadan alltid skall ersättas fullt ut. Enligt utredningens uppfattning bör det allmänna ingripa med ersättning endast i den mån det krävs för den skadelidandes försörjning. Självfallet kan dock även på detta område skadeståndsrättens regler i viss utsträckning vinna analog tillämpning.

4.4.2 *Ersättning utöver skadeståndsrättens ramar*

Utredningen har funnit, att man i några situationer bör kunna gå utöver skadeståndsrättens ramar när det gäller bestämmande av brottsskadeersättning. Detta kan nämligen vara påkallat i de fall där nedsättning av skadestånd kan ske med hänvisning till de särskilda förhållandena på skadevållarens sida.

Enligt 2 kap. 2 och 3 §§ skadeståndslagen kan skadeståndsskyldigheten sålunda jämkas om skadevållaren var under 18 år eller handlade under inflytande av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av självverksamheten. Jämkningen skall ske med hänsyn till skadevållarens utveckling, handlingens beskaffenhet, föreliggande ansvarsförsäkring och andra ekonomiska förhållanden samt övriga omständigheter.

En annan regel som möjliggör nedsättning av skadestånd finns i 6 kap. 2 § skadeståndslagen som anger att skadestånd kan jämkas om det annars skulle vara oskäligt betungande med hänsyn till den skadeståndsskyldiges ekonomiska förhållanden.

Om man tillämpar dessa regler vid bestämmande av ersättning från det allmänna skulle följden kunna bli att full ersättning utgick om gärningsmannen var okänd medan ersättningen jämkades om det blev känt att brottet hade begåtts av ett barn eller en psykiskt sjuk. Utredningen anser detta vara olämpligt. I förarbetena till jämkningsregeln i 6 kap. 2 § skadeståndslagen uttalades (prop. 1975:12 s. 140) att möjligheterna till ersättning av allmänna medel givetvis inte påverkas av att det kan finnas skäl att jämka den ansvariges skadestånd med hänsyn till hans ekonomiska förhållanden och intresset av social återanpassning. Utredningen delar denna uppfattning. Ersättningen bör därför bestämmas utan inverkan av de nu berörda jämkningsreglerna och andra regler av samma art.

4.4.3 *Avräkning av skadestånd och andra förmåner*

Att det allmänna griper in med ersättning för brottsskador motiveras bl. a. av att skadevållaren ofta saknar förmåga att fullt ut ersätta skadan och

att den skadelidande inte kan täcka sin förlust på annat sätt, t. ex. genom försäkring. Ersättningsordningen skall med andra ord utgöra ett supplerande skydd för de skadelidande, och ersättning kan därför utgå endast i den mån andra möjligheter att täcka skadan saknas. Skadestånd som kan fås ut av gärningsmannen måste därför beaktas vid ersättningens bestämmande.

Den som har förövat ett brott och blivit upptäckt kan ha både vilja och förmåga att göra rätt för sig. Om skadestånd inte betalas godvilligt fastän gärningsmannen har betalningsförmåga har den som utsatts för brott möjligheter att få det allmännas bistånd vid sina försök att få betalning av den skadeståndsskyldige. Inte bara skadestånd som har betalats bör avräknas utan också belopp som den skadelidande med fog kan räkna med att utfå. I viss utsträckning kan sökanden vara skyldig att ta emot avbetalningar, och vad som kan beräknas komma in på sådant sätt under den närmaste tiden måste därför också räknas av vid ersättningens bestämmande.

En annan fråga är vilka krav som kan ställas på den skadelidande när det gäller att vara verksam för att utkräva skadestånd som han kan vara berättigad till. Denna fråga behandlas dock först i avsnitt 4.5.

Anspråk på skadestånd för skada som har uppkommit genom brott kan någon gång riktas inte bara mot gärningsmannen utan också mot annan, t. ex. arbetsgivare som är ansvarig enligt 3 kap. skadeståndslagen eller förälder som har åsidosatt sin tillsynsplikt. Det är naturligt att också skadestånd som utgår på sådan grund skall räknas av.

Att skadestånd avräknas innebär också att sådan ersättning bör beaktas som kan fås ut från ansvarsförsäkring som till äventyrs gäller för gärningsmannen eller på annat sätt täcker skadan. Bland annat kan erinras om trygghetsförsäkringen som närmast anses ha karaktär av ansvarsförsäkring. Också överfallsskyddet kan betecknas som en ansvarsförsäkring, och brottsskadeersättning utgår alltså inte om den skadelidande kan få ersättning från en försäkring med överfallsskydd.

En skada kan också medföra att den skadelidande har rätt till andra förmåner än skadestånd. När det gäller personskada bör nämnas förmåner från socialförsäkringen, förmåner på grund av anställningsavtal (vare sig dessa utges direkt av arbetsgivaren eller utgår från en av denne tecknad försäkring) samt förmåner från enskild personförsäkring. Vid sakskada kan den skadelidande ha rätt till ersättning från sakförsäkring, t. ex. stöldförsäkring.

Vad först angår personskada beaktas i viss utsträckning sådana förmåner vid bestämmande av skadestånd redan utan särskild reglering i skadeståndslagen. Ett exempel på detta är ersättning för sjukvårdskostnad.

Vid bestämmande av ersättning för inkomstförlust vid personskada (här talas nu om skada som inte har lett till dödsfall) skall enligt 5 kap. 3 § skadeståndslagen avräknas ersättning från obligatorisk försäkring enligt lagen om allmän försäkring eller lagen om arbetsskadeförsäkring eller annan likartad förmån, sjuklön eller pension från arbetsgivare, pension på grund av kollektiv tjänstepensionsförsäkring samt periodisk ersättning från olycksfalls- eller sjukförsäkring som har meddelats på grund av kollektivavtal. Denna regel om avräkning (s. k. samordning) infördes år 1975 i skadeståndslagen (Skadeståndskommitténs betänkande SOU 1973:51 Skadestånd V, prop. 1975:12, LU 1975:16, rskr 1975:133, SFS 1975:404) men utgjorde

till stor del en kodifiering av vad som hade gällt tidigare.

Denna regel om avräkning innebär å andra sidan att den som har drabbats av en personskada i vissa fall kan få uppbära såväl skadestånd som förmåner på grund av försäkring, nämligen sådana förmåner som inte skall avräknas. Därvid kan ibland de sammanlagda förmånerna vara så stora att man kan tala om överkompensation. Bland sådana förmåner som kan utgå vid sidan av skadestånd märks främst ersättning från livförsäkring (annan än kollektiv tjänstepensionsförsäkring), engångsersättning från olycksfalls- eller sjukförsäkring som har meddelats på grund av kollektivavtal samt ersättning från individuellt tecknad olycksfalls- eller sjukförsäkring. Som skäl för att livförsäkringsförmåner inte samordnas med skadestånd har åberopats bl. a. att livförsäkring ofta inrymmer ett sparande och att sparmomentet inte bör påverka skadeståndet, eftersom man då hamnar mycket nära ett system med skälighetsprövning av skadeståndet med hänsyn till den skadelidandes förmögenhetsförhållanden. Vad gäller ersättningar från olycksfalls- eller sjukförsäkring har framhållits att dessa ofta är avsedda att täcka andra skadeföljder än inkomstförlust, framför allt omställningskostnader och ideell skada.

Det bör anmärkas att skadeståndskommittén hade föreslagit att full avräkning alltid skulle ske beträffande periodisk ersättning från enskild olycksfalls- eller sjukförsäkring. Detta förslag mötte emellertid kritik under remissbehandlingen. I prop. 1975:12 valdes i stället den lösningen att avräkning skulle ske i den utsträckning det var skäligt med hänsyn till ersättningens art och storlek. Härigenom kunde man premiera den skadelidandes förtänksamhet att skydda sig genom försäkring genom att helt eller delvis underlåta avräkning. Föredragande statsrådet ansåg att en viss avräkning i många fall var befogad så att man undvek en alltför stor överkompensation. Riksdagen ansåg emellertid som förut antytts att någon avräkning över huvud taget inte skulle ske när det gällde försäkringar av detta slag.

I fråga om ersättning för ideell skada finns inte någon regel om avräkning vare sig i lagtext eller enligt skadeståndsrättslig praxis. I prop. 1975:12 uttalades (s. 126) att starka skäl talade för avräkning även när det gällde ersättning för ideell skada. Det saknades emellertid underlag för ett ställningstagande till hur en mera långtgående samordning skulle utföras. Frågan togs ånyo upp av skadeståndskommittén i betänkandet (SOU 1975:103) Skadestånd VI (s. 150) men kommittén avstod från att föreslå någon regel om samordning i detta hänseende.

När det gäller frågan om samordning mellan brottsskadeersättning och andra förmåner är det inte självfallet att samma metoder för avräkning bör användas som inom skadeståndsrätten. De skäl av främst social natur som bär upp det statliga ersättningsåtagandet gör det särskilt angeläget att överkompensation undviks.

Utredningen anser att det saknas skäl att såvitt gäller brottsskadeersättning underlåta avräkning av förmåner som täcker även andra skadeföljder än inkomstförlust. Om den som har lidit personskada genom brott har fått utbetalning från t. ex. olycksfallsförsäkring som av någon anledning betydligt överstiger den faktiska inkomstförlusten synes det knappast befogat att allmänna medel skall tas i anspråk för att täcka en mindre ersättning för sveda och värk som gärningsmannen inte förmår att betala. Brottsskade-

ersättning bör alltså bestämmas efter en jämförelse mellan skadans totala belopp och summan av olika förmåner som tillkommer den skadelidande.

Ett argument som skulle kunna anföras mot avräkning från brottsskadeersättning av förmåner utöver dem som skall avräknas enligt skadeståndslagen är att den försäkring som förmånen utgår ur är ett skydd som den skadelidande har skaffat på egen bekostnad. Utredningen har funnit att detta argument inte kan tillmätas betydelse när det gäller brottsskadeersättning, som är avsedd att utgå i de fall där ingen annan ersättningsmöjlighet finns.

En annan bedömning måste göras när det gäller försäkringsformer som inrymmer sparande. En avräkning i dessa fall skulle föra mycket nära ett system med skälighetsprövning av brottsskadeersättningen med hänsyn till den skadelidandes förmögenhetsförhållanden. I fråga om försäkringsformer med blandade spar- och riskmoment anförde skadeståndskommittén, att det inte gärna kunde komma i fråga att dela upp förmåner efter sparmoment eller riskpremie och bara räkna av den sistnämnda delen, eftersom systemet då skulle bli för komplicerat. Utredningen delar uppfattningen att man bör undvika avräkning av förmåner från livförsäkring som innefattar sparande. Även om det många gånger kan vara svårt att göra en exakt uppdelning av vad som är sparmoment och vad som är riskpremie, bör detta dock inte hindra att avräkning sker efter en skälighetsbedömning där man bl. a. får uppskatta hur stor del av förmånen som hänför sig till den sistnämnda delen.

Sammanfattningsvis bör alltså när det gäller personskador principiellt samtliga förmåner som den skadelidande har rätt till på grund av skadan avräknas vid brottsskadeersättningens bestämmande. I fråga om försäkring som innefattar sparande får vid tillämpningen av en sådan regel avräkning ske endast i den mån det är skäligt.

Som förut framhållits har den hittills förda diskussionen tagit sikte på fall av personskada som inte har lett till dödsfall. När det gäller skadestånd till efterlevande efter den som har avlidit till följd av brott följer av 5 kap. 2 § andra stycket skadeståndslagen att man vid bestämmande av ersättning för förlust av underhåll skall göra en skälighetsbedömning. Därvid kan hänsyn tas bl. a. till att den efterlevande erhåller utbetalning på grund av andra försäkringar än dem som avräknas enligt samordningsregeln i 5 kap. 3 § skadeståndslagen. I detta hänseende kan alltså – förenklat uttryckt – avräkning sägas ske av samtliga förmåner som tillkommer den efterlevande.

Skadestånd i anledning av sakskada omfattar enligt 5 kap. 7 § skadeståndslagen ersättning för sakens värde eller reparationskostnad och värdeminskning, annan kostnad till följd av skadan samt inkomstförlust eller intrång i näringsverksamhet. Några särskilda regler om hur ersättning för ren förmögenhetsskada skall beräknas finns inte i skadeståndslagen utan man är här hänvisad till regler som har vuxit fram i doktrin och praxis. Regler om avräkning från skadeståndet av förmåner som kan utgå från försäkring finns inte i lagtext. Det framgår dock av reglerna om regressrätt för försäkringsgivare att man från skadeståndet måste avräkna vad den skadelidande har fått utbetalt på grund av försäkring. Det föreligger däremot inte någon skyldighet för den skadelidande att utnyttja sin försäkring, utan han kan i stället kräva ersättning för hela skadan av skadevållaren.

När det är fråga om samordning mellan brottsskadeersättning och andra förmåner som tillkommer den som har drabbats av sakskada eller ren förmögenhetsskada kan enligt utredningens mening denna valfrihet inte medges. Den som har tillfogats en skada genom t. ex. stöld måste anses vara skyldig att först utnyttja en för honom gällande försäkring som kan täcka skadan. Först om skadan inte täcks helt genom försäkringsersättningen kan det komma i fråga med ersättning från allmänna medel. Vid bestämmande av brottsskadeersättning bör alltså inte avräknas enbart försäkringsersättning som har utbetalts till den skadelidande utan också sådan försäkringsersättning som denne har möjlighet att få, oavsett om han verkligen utnyttjar denna möjlighet eller inte.

Enligt regler som utredningen har berört i avsnitt 2.3.2 kan ersättning utgå av allmänna medel dels till den som har biträtt ordningsmakten för skada till person eller egendom, dels till vissa statstjänstemän för egendomsskador. Ersättning kan utgå vare sig skadan har uppkommit genom brott eller inte. Utredningen har funnit att dessa speciella ersättningsregler kan bibehållas oförändrade. Om ersättning för skada i ett visst fall utgår enligt någon av de nämnda reglerna är brottsskadeersättning utesluten.

4.4.4 *Jämkning med hänsyn till den skadelidandes eget beteende*

Den skadelidande kan ibland själv ha medverkat i en eller annan form till den skada som har åsamkats honom. Härvid är till en början att märka att den skadegörande handlingen i vissa fall inte anses rättsstridig om den skadade har samtyckt till handlingen eller medvetet har utsatt sig för risk att skadas. Handlingen medför då inte skadestånds- eller straffansvar. I andra fall kan hans medverkan vara av den arten att förutsättningarna för den handlandes skadeståndsskyldighet (t. ex. logisk kausalitet, adekvat kausalitet, oaktsamhet) inte kan anses vara för handen. För det slag av ersättning för skador som utredningen har att behandla innebär det sagda att skadan i dessa fall inte kan anses ha uppkommit genom brott, och det blir alltså redan av denna orsak inte fråga om ersättning av allmänna medel.

För andra fall regleras verkan av den skadelidandes medvållande av 6 kap. 1 § skadeståndslagen, där åtskillnad görs mellan personskador och andra slag av skador. Skadestånd med anledning av personskada kan efter lagändring år 1975 jämkas i huvudsak blott om den skadelidande själv uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet har medverkat till skadan. Om skadan har lett till döden jämkas skadestånd till efterlevande endast om den avlidne uppsåtligen har medverkat till dödsfallet. Skadestånd med anledning av sakskada eller ren förmögenhetsskada kan jämkas om vållande på den skadelidandes sida har medverkat till skadan. Jämkning sker efter vad som är skäligt med hänsyn till graden av vållande på ömse sidor och omständigheterna i övrigt.

I utredningens direktiv framhålls bl. a. följande. Utgångspunkten bör vara att allmänna regler om verkan av medvållande tillämpas även på förevarande område. Omständigheterna är dock ofta särpräglade i de fall då skada uppkommer genom brott. Särskilt gäller detta när det är fråga om personskada. Det bör finnas utrymme för en diskretionär prövning av ersättningsfrågan. Hänsyn bör kunna tas till den skadelidandes allmänna uppträdande i sam-

band med skadehändelsen och särskilt till frågan om han själv har provocerat händelsen eller om han har utsatt sig för särskilda risker genom det sätt på vilket han har gett sig i lag med gärningsmannen.

De nuvarande bestämmelserna för brottsskadeanslaget innehåller inte någon särskild regel om jämkning vid medvållande. Regeringens beslut i brottsskadeärenden motiveras i regel inte i de fall ansökningen bifalles, även om beslutet innebär lägre ersättning än sökanden har begärt. Det är därför svårt att utläsa regeringens praxis i fråga om jämkning vid medvållande i utsträckt bemärkelse. I de fall ansökan avslås på grund av medvållande kan detta i motiveringen anges med en hänvisning till "omständigheterna i ärendet". I vissa situationer, t. ex. brott i samband med spritlangning eller narkotikahantering och vid grova provokationer, torde regelmässigt ersättningen jämkas eller ansökningen avslås. Viss försiktighet iakttas när det gäller ersättning till den som var alkoholpåverkad när han utsattes för skadan. En liknande bedömning förekommer i de ärenden om ersättning från rymlingsanslaget som avser personskador.

Utredningen utgår i fråga om betydelsen av den skadelidandes medverkan till personskada från de nyligen genomförda ändringarna i skadeståndslagen. Till grund för dessa ligger bl. a. tanken att en skadelidande inte under hela livet skall bli lidande av en tillfällig oaktsamhet. Ett sådant resultat skulle svårligen kunna accepteras från sociala och humanitära synpunkter. En regel som innebär att jämkning kan ske i vidsträckt omfattning skulle tvinga den skadelidande att söka behövligt ekonomiskt bistånd från olika håll, i sista hand från socialhjälpen.

Som utredningen flera gånger har framhållit syftar det ersättningssystem som utredningen föreslår inte enbart till att fylla en social funktion. Den har också ett kriminalpolitiskt syfte. Fastän hänvisningar till allmänhetens rättsmedvetande måste bli svävande och lätt kan utsättas för kritik, finns det dock situationer där det kan förefalla stötande att allmänna medel tas i anspråk för att ersätta en person som har lidit skada. Detta kan vara fallet när skadan har samband med att den skadelidande har deltagit i brottslig eller på annat sätt klandervärd verksamhet. Den skadelidande kan också medvetet ha provocerat fram skadehändelsen. Skäl till jämkning kan vidare föreligga med hänsyn till de omständigheter under vilka han har gett sig i lag med exempelvis okända personer. Sammanfattningsvis är det fråga om fall där den skadelidande har varit eller bort vara medveten om att han har försatt sig i en situation som typiskt sett innebär risk för att skadas på grund av brott.

Det föregående resonemanget kan dock i viss mån sägas ha mindre betydelse ju allvarligare den lidna skadan är. Har skadorna av en misshandel bestått i några dagars förlorad arbetsförtjänst och övergående sveda och värk kan det ofta te sig rimligt att den som har provocerat gärningsmannen själv får stå sin förlust. Om skadorna i ett liknande fall i stället har blivit så allvarliga att den skadelidande har fått vårdas på sjukhus en längre tid och fått framtida men, synes hans provokation inte böra föranleda att ersättningen sätts ned i samma grad som i det förra fallet. Jämkningsgraden skulle alltså kunna sättas högre vid lindrigare skador. I vissa fall kan det också föreligga skäl att jämka ersättningen för ideell skada medan full ersättning utgår för den ekonomiska skadan.

Omständigheterna vid brott såsom misshandel är dock mångskiftande. Utredningen avstår därför från att föreslå mera detaljerade regler om avdrag från ersättningen på grund av medverkan till skadans uppkomst. I stället bör principerna för jämkning på grund av den skadelidandes beteende utvecklas i praxis på grundval av vad som gäller nu beträffande brottsskade- och rymlingsanslagen och vad som har anförts nyss.

Enligt det ersättningssystem som gäller i Storbritannien kan ersättningen jämkas, förutom med hänsyn till sökandens uppträdande före, under och efter den händelse som föranlett skadan, också under hänvisning till sökandens karaktär och levnadssätt i allmänhet. Utredningen finner att någon liknande regel inte är påkallad för svensk del. Detta utesluter inte att man i praktiken någon gång kan ha anledning att beakta vad som kan vara känt om sökandens tidigare vandel. Om en skadelidande själv flera gånger tidigare har gjort sig skyldig till misshandel kan det finnas anledning att närmare utreda om han själv på ett eller annat sätt har föranlett sin skada. Är den som har misshandlats känd för narkotikaaffärer kan det vara tänkbart att brottet utgör hämnd för t. ex. utebliven likvid för narkotika eller liknande. Om utredningen i övrigt styrker sådana misstankar kan som tidigare anförts ersättningen sättas ned. Sökandens "karaktär och levnadssätt" får härigenom viss betydelse för prövningen av frågan om den skadelidande själv föranlett den brottsliga gärningen.

I fråga om brott som föranleder sakskada eller ren förmögenhetsskada kan i viss utsträckning anläggas liknande betraktelsesätt. I allmänhet talar dock inte sociala synpunkter med samma styrka för en begränsning av jämkningsmöjligheten.

Enligt skadeståndsrätten kan, som nyss nämnts, skadeståndet jämkas om den som har lidit skada har medverkat till denna genom egen oaktsamhet. När det är fråga om de vanligast förekommande brotten torde dock jämkning sällan bli aktuell. Det är visserligen enligt allmänt språkbruk oaktsamt att en bilägare lämnar sin bil obevakad med nyckeln i tändningslåset (förfarandet är ju också straffbart enligt 75 § andra stycket och 164 § vägtrafikkungörelsen) men om bilen blir stulen torde han likväl ha rätt till ojämkad ersättning av tjuven. Likaså lär den som har lidit skada genom bedrägeri ha rätt till fullt skadestånd även om han varit aldrig så oförståndig när han ingick det förlustbringande avtalet. Som utredningen har framhållit i de inledande synpunkterna måste emellertid ersättningsordningen konstrueras så att medborgarna inte blir mindre aktsamma om sin egendom. Bestämmelserna måste därför medge att vid bestämmande av brottsskadeersättning hänsyn tas till hur den skadelidande har sett till sina tillgångar och i övrigt uppträtt i samband med skadan.

Ledning för prövningen i detta avseende får sökas i vad som vid varje tid allmänt anses som ett lämpligt beteende för att skydda sig mot brott. Liksom vad nu gäller vid ersättningsprövningen enligt rymlingsanslaget är det naturligt att försäkringsbolagens villkor kommer att spela stor roll. Ett åsidosättande av sådana regler om låsning av dörrar och fönster eller om förvaring av stöldbegärlig egendom bör alltså i allmänhet föranleda att brottsskadeersättningen sätts ned i samma mån som försäkringsersättningen skulle ha minskats om försäkring hade funnits.

På samma sätt som vid personskador gäller att regeln om jämkning på

grund av den skadelidandes oförsiktighet inte bör leda till socialt oacceptabla resultat. I sådana fall där förlusten avser egendom av väsentlig betydelse för den skadelidandes försörjning bör alltså jämkning ske med försiktighet.

4.4.5 *Hänsynstagande till föreliggande försäkringsmöjligheter*

I avsnitt 4.4.3 har utredningen diskuterat i vad mån det skall påverka möjligheterna till ersättning av allmänna medel att den skadelidande på grund av skadan får utbetalning från försäkring. Utredningen har därvid funnit att alla förmåner som tillkommer den skadelidande på grund av skadan bör avräknas från brottsskadeersättningen. Det är dock inte alla skadelidande som har tecknat försäkring fastän det har funnits möjlighet att på detta sätt gardera sig mot ekonomiska förluster till följd av skadan. Det kan också vara så att försäkring finns men att försäkringsbeloppet inte räcker till att täcka den skada som har uppkommit.

Utredningen har tidigare anfört, att medborgarna måste iaktta viss aktsamhet så att brott inte begås mot dem. På samma sätt kan det i vissa fall sägas att den enskilde genom försäkring bör trygga sig mot de ekonomiska följderna av brott. Ersättning genom direkt försäkring på de skadelidandes sida framstår från flera synpunkter som överlägsen det system som erbjuds av skadeståndsrätten och ett system med ersättning av allmänna medel för brottsskador. Det kan särskilt påpekas hur försäkringssystemet bättre än skadeståndsrättsliga regler fördelar de ekonomiska förlusterna av skadefall på ett sätt som tillgodoser allmänt erkända krav på social rättvisa och som samtidigt leder till ett rationellt utnyttjande av tillgängliga resurser.

För de ekonomiska konsekvenserna av personskada har de som är bosatta här i landet ett grundläggande skydd genom den allmänna försäkringen. Härutöver har den enskilde möjlighet att som komplettering teckna liv-, olycksfalls- eller sjukförsäkring, antingen individuellt eller i form av kollektiv försäkring. Slutligen kan erinras om det särskilda skydd mot personskador genom brott som ges genom det överfallsskydd som ingår i de flesta hem- och villahemförsäkringar.

Mot bakgrund av att dessa skyddsmöjligheter har vunnit stor utbredning skulle det kunna hävdas att det bör anses som oaktsamt av den enskilde att inte ha ombesörjt det försäkringsskydd mot personskador som hans ekonomiska omständigheter hade bort föranleda. Om full ersättning ges till den som har utsatts för personskada till följd av brott utan hänsyn till om han har underlåtit att hålla sådan försäkring som han för ett rimligt pris hade kunnat skaffa sig, kan det sägas att denne får en förmån som andra själva har fått betala för. Rättvisan skulle alltså enligt detta synsätt kräva att ersättningen till honom jämkades med hänsyn till att han har sluppit att betala försäkringspremier. Någon regel av denna innebörd har emellertid inte ställts upp i den praktiska tillämpningen av vare sig brottsskade- eller rymlingsanslaget. Utredningen vill med hänsyn till de skäl som ligger bakom det statliga ersättningsåtagandet inte heller föreslå någon regel av sådant innehåll när det gäller brottsskadeersättning för personskada.

När det gäller sakskada och ren förmögenhetsskada är det inte möjligt att försäkra sig mot alla tänkbara risker att lida skada genom brott. Försäkring ger skydd endast mot vissa specificerade risker, medan åtskilliga skador

genom brott inte är försäkringsbara.

Redan enligt de skadeståndsrättsliga regler som gäller f. n. kan den skadelidandes underlåtenhet att teckna försäkring i vissa fall tillmätas betydelse. Detta är bl. a. fallet när det är fråga om jämkning av skadestånd enligt 3 kap. 6 § skadeståndslagen (skadeståndsansvar för arbetsgivare och det allmänna) och enligt 6 kap. 2 § samma lag (skadestånd som är oskäligt betungande för den skadeståndsskyldige). Den första bestämmelsen gäller endast vid sakskada medan den sistnämnda formellt kan tillämpas på alla slags skador. Enligt dessa regler kan det i vissa fall gå ut över den skadelidande att han inte har skyddat sig genom sådan försäkring som är sedvanlig i hans förhållanden. Som exempel har anförts (prop. 1972:5 s. 538 och prop. 1975:12 s. 177) att brandförsäkring får anses ha så stor frekvens att det bör kunna åberopas till den skadelidandes nackdel att han har underlåtit att hålla sådan försäkring. Liknande synpunkter har lagts på fall då en privat person underlåter att försäkra en konstsamling eller en dyrbar motorbåt. Här kan också hänvisas till skadeståndskommitténs betänkande (SOU 1975:103) Skadestånd VI, särskilt s. 175–177.

Vid prövning enligt reglerna för rymlingsanslaget påverkas f. n. ersättningen till den skadelidande av underlåtenhet att försäkra egendom till fulla värdet endast i fråga om brandskada på byggnad.

Utredningens uppfattning i denna fråga kan formuleras på följande sätt. När det gäller rymlingsskador måste de särskilda skäl som ligger till grund för att ge ersättning till de skadelidande väga tungt. Detta innebär att intresset av att ersättningsbestämmelserna utformas så att medborgarna uppmuntras att teckna stöldförsäkring etc. bör tillmätas mindre vikt. Någon olägenhet av att ge ersättning fastän den skadelidande hade bort ha försäkring riskeras knappast: ingen lär väl underlåta stöldförsäkring med hänsyn till möjligheterna att få statlig ersättning om han blir bestulen av just en rymling. Jämkning av ersättningen bör därför komma i fråga endast när den skadelidande har försummat att hålla försäkring som det enligt allmänt vedertagna normer får anses ankomma på en person med motsvarande ekonomiska förhållanden. De exempel som har givits i det föregående (försäkring av byggnad och av särskilt värdefull egendom) synes ge god ledning för den praktiska tillämpningen. Ersättning skall alltså i dessa fall inte utgå i större utsträckning än om sedvanlig försäkring hade förelegat. När det gäller sakskada eller ren förmögenhetsskada på grund av brott i övriga fall har utredningen föreslagit att ersättning skall ges endast när det är särskilt motiverat av sociala skäl. Därför synes det sällan vara aktuellt att vägra ersättning på den grund att den skadelidande hade bort ha försäkring.

Som förut har nämnts är det inte möjligt att försäkra sig mot alla slag av skador genom brott. När det gäller enskilda personer har försäkringsbolagen i hemförsäkringsvillkoren i brottsförebyggande syfte gjort undantag för vissa skadetyper. Som exempel kan nämnas skador genom stöld i olåst bostad (om det inte är rån eller överfall) eller genom tillgrepp av s. k. stöldbegärlig egendom under resa. I fråga om försäkringar för företag (t. ex. affärer) är det ofta en förutsättning för försäkring att säkerhetsanordningar i form av kraftiga dörrar, lås av viss konstruktion, larmanordningar etc. finns. Vid brister i dessa skyddsåtgärder kan visserligen försäkring fås, men då förenad med hög självrisk eller för så hög premie att rörelsen inte kan bära denna.

Att avsaknaden av försäkring under sådana förhållanden inte kan anses som oaktsamhet synes klart. Det kan emellertid ändå komma i fråga att jämka ersättningen, men då under hänvisning till att den skadelidande har underlåtit att vidta de säkerhetsanordningar som har varit påkallade för att förebygga brott. I detta avseende vill utredningen hänvisa till framställningen i avsnitt 4.4.4.

Det bör påpekas att det kan finnas olika orsaker till att en inträffad skada inte täcks av försäkring. Sådana rättssubjekt som staten, några av de största kommunerna och större företag underlåter i princip att skydda sig genom sakförsäkring med hänsyn till den riskfördelning som ändå förekommer i deras verksamhet. Detta brukar kallas "självförsäkring". Andra kommuner och stora företag kan i vissa avseenden, men inte alla, lita till egna resurser när det gäller möjliga skador på sin egendom. Detta kan t. ex. ta formen av att en försäkring gäller med särskilt hög självrisk. Även enskilda personer kan i vissa försäkringsformer, bl. a. vagnskadeförsäkring för motorfordon, välja högre självrisk och därigenom vinna sänkt premiekostnad.

Utredningen anser att frågan om rätt till brottsskadeersättning för självförsäkrare måste bedömas på samma sätt som om egendomen hade varit försäkrad. Detta innebär att brottsskadeersättning inte utgår om skadan hade kunnat vara täckt av försäkring.

Vid sidan av dessa typiska situationer kan det tänkas en lång rad fall hos såväl företag som enskilda personer där försäkring saknas helt eller är otillräcklig för att täcka skadan utan att det står klart vad som har varit anledningen till detta. Man kan ha utgått från att risken för skada inte var så stor att det var någon mening med försäkring. Ibland kan underlåtenheten vara oavsiktlig och bero på glömska eller liknande. Inträffar ändå en skada kan detta medföra en betydande påkänning på den skadelidandes ekonomiska ställning. Detta visar att det här inte är fråga om självförsäkring i egentlig mening.

4.4.6 *Självrisk*

Den som har tagit försäkring får ofta själv stå för en viss del av skadan enligt särskilda försäkringsvillkor om självrisk. Sådan självrisk kan ha två syften, nämligen att dels förmå försäkringstagaren att genom försiktighet verka för att skador inte uppkommer, dels bespara försäkringsgivaren besvär och kostnader för reglering av småskador. Självrisk innebär också lägre premie för försäkringstagaren. Inom vissa försäkringsformer kan försäkringstagaren välja hur stor självrisk han vill ha. Självrisken är vanligen konstruerad så att ett visst belopp dras av från ersättningen vid alla skador. S. k. franchise innebär däremot att full ersättning utgår så snart skadan överstiger ett visst belopp. Självrisk förekommer också inom vissa andra ersättningsformer. Syftet är då vanligen att undvika administrativa kostnader som är oskäligt stora i förhållande till ersättningen.

Inom hemförsäkringen tillämpas vanligen en självrisk på 200 kr. Inom andra försäkringsformer, bl. a. motorfordonsförsäkring och affärsförsäkring, gäller andra belopp, oftast mellan 200 och 1 200 kr. Vid stöldförsäkring för motorfordon höjs grundsjälvrisken (200 kr.) med en extra självrisk av 800 kr. om fordonet inte hade godkänt stöldskydd i funktion.

För brottsskadeanslaget gällde ursprungligen att ersättning inte utgick, om sökandens behov av gottgörelse understeg 300 kr. Denna regel ändrades år 1974 på så sätt att staten nu tillämpar ett självriskavdrag på 200 kr., dvs. samma självriskbelopp som gäller för överfallsskyddet inom hemförsäkringen. Vid rymlingsanslaget har hittills inte tillämpats någon självrisk.

Enligt direktiven har utredningen att utgå från att ett självriskbelopp i storleksordningen 200 kr. bör gälla vid brottsskadeersättning för personskador i allmänhet, medan självrisken vid brottsskadeersättning för sakskador kan tänkas bli satt högre. Rörande rymlingsskador sägs att administrativa förändringar beträffande rymlingsanslaget inte får leda till större återhållsamhet än f. n. när det gäller ersättning för dessa skador.

Vad gäller brottsskadeersättning för personskador kan man knappast anta att en självrisk skulle förmå medborgarna att iaktta större försiktighet än annars. Redan risken för att bli skadad torde nämligen vara en mer avhållande faktor än risken för att inte få full ersättning om en skada inträffar. De kostnader som handläggningen av ersättningsärenden för med sig motiverar emellertid att helt obetydliga skador lämnas utanför ersättningssystemet. För en självrisk vid det statliga ersättningssystemet talar också att de som saknar försäkring med överfallsskydd därigenom inte kommer i bättre läge än de som har varit förtänksamma att skaffa sig sådant. Utredningen anser därför att en sådan självrisk bör behållas vid personskador på grund av brott. Utredningen har diskuterat att, på samma sätt som gäller vid trafikförsäkring enligt 21 § trafikskadelagen, sätta självrisken i relation till basbeloppet, exempelvis till 2 procent av detta, dvs. f. n. drygt 220 kr. Utredningen har emellertid stannat för att föreslå ett oförändrat självriskavdrag, 200 kr. Om mera avsevärda förändringar i penningvärdet eller försäkringsvillkoren för överfallsskyddet skulle påkalla ett annat belopp för självrisken får en ändring av självriskbeloppet övervägas.

Ersättning för rymlingsskador motiverades ursprungligen av hänsynen till dem som på grund av närheten till anstalt var särskilt utsatta för brott som begicks under rymning. I enlighet härmed ansåg man att ersättning borde utgå utan avdrag för självrisk. Under tiden efter år 1948 har ersättningsmöjligheterna utvidgats till att avse också skador som har orsakats av andra kategorier vårdtagare med lösare anknytning till anstalten. Formerna för vården har vidare förändrats i betydande utsträckning. En avsevärd del av skadorna torde därför numera inträffa under omständigheter där anknytningen till anstalten eller vårdsituationen är mycket uttunnad.

Antalet ärenden om ersättning från rymlingsanslaget har ökat kraftigt de senaste tio åren, nämligen från omkring 300 år 1966 till mer än 2 500 år 1976. Ersättningsprövningen utgör en betydande belastning på det prövande organet, f. n. socialstyrelsen. Ersättningsbeloppet torde i mer än hälften av antalet ärenden uppgå till högst 200 kr. Det synes utredningen att de administrativa kostnader som handläggningen av dessa småärenden medför inte står i rimlig proportion till de ersättningsbelopp som betalas ut. Utredningen vill därför ta upp frågan om ett införande av självriskregel även när det gäller rymlingsskador.

Det är utredningens uppfattning, att medborgarna i allmänhet – bl. a. mot bakgrund av försäkringsbolagens villkorsbestämmelser – godtar, att de själva får stå en mindre självrisk när brottsskadeersättning kan utgå.

En sådan självrisk bör därför i princip gälla även vid rymlingsskador. En reservation bör dock göras för fall när skada drabbar dem som är bosatta eller driver näringsverksamhet i närheten av anstalt och därför löper större risk än andra att utsättas för brott från de intagnas sida. Det var ju med tanke på dessa som rymlingsanslaget tillskapades. De som är bosatta eller verkar inom området närmast anstalten eller annan plats där skadevållaren har erhållit vård bör därför undantas från självrisk. Den närmare innebörden av en sådan undantagsregel kommer att behandlas i specialmotiveringen.

Vad angår storleken av självrisken vid rymlingsskador som inträffar utanför det område som nyss har nämnts bör en utgångspunkt vara att självrisken inte sätts lägre än självrisken vid vanlig hemförsäkring, dvs. 200 kr. Något skäl att bestämma högre generell självrisk än 200 kr. föreligger inte enligt utredningens uppfattning. Det bör dock beaktas att man såvitt möjligt bör undvika att ersättningsfrågan prövas i flera omgångar. Har ett försäkringsbolag undersökt omständigheterna kring ett skadefall och därefter betalat ut full ersättning för skadan minskad med ett högre självriskbelopp än 200 kr., kan det knappast anses rationellt att staten på nytt prövar frågan. En sådan prövning skulle medföra att staten gav ersättning för skillnaden mellan försäkringens självrisk och den statliga självrisken, dvs. i allmänhet med små belopp. Den som har valt en försäkring med högre självrisk än 200 kr. får med andra ord anses ha förmåga att själv stå hela självrisken även om skadan skulle ha förövats av någon som räknas som rymling. Om skadan täcks av försäkring bör därför den statliga självrisken alltid vara lika stor som den som gäller enligt försäkringsvillkoren, dock minst 200 kr.

Om en möjlighet till ersättning för andra skador än personskador och rymlingsskador införs i den utsträckning som utredningen har föreslagit i det föregående, bör däremot sådan ersättning inte minskas med självrisk. Det synes nämligen knappast vara en lämplig ordning att man först prövar vilket ersättningsbelopp som den skadelidande oundgängligen behöver för sin framtida försörjning och sedan minskar detta belopp med en viss självrisk.

Om emellertid den statliga ersättningsordningen vidgas i förhållande till utredningens förslag, så att brottsskadeersättning för skada eller förlust av egendom kan utgå även i fall där det inte är oundgängligen nödvändigt med hänsyn till den skadelidandes förhållanden, torde det även i detta fall vara befogat med en regel om självrisk, lämpligen av samma innehåll som utredningen nyss har förordat i fråga om rymlingsskador utanför anstaltens närområde.

4.4.7 *Ersättningens form*

Skadestånd utgår ofta i form av engångsbelopp. Detta gäller alltid vid sakskada eller ren förmögenhetsskada. Också vid personskada utgår ersättning för kostnader av mindre omfattning, för inkomstförlust som avser förfluten tid och för ideell skada som engångsbelopp. När det gäller ersättningsgilla förluster av annat slag utgår skadeståndet emellertid ibland helt eller delvis i form av periodiskt förfallande belopp (livränta).

Enligt 5 kap. 4 § skadeståndslagen kan ersättning för framtida inkomstförlust eller förlust av underhåll fastställas att utgå i form av livränta eller

engångsbelopp eller som en kombination av dessa betalningssätt. I bestämmelsen föreskrivs att ersättningen skall utgå som livränta, om den är av väsentlig betydelse för den skadelidandes försörjning och särskilda skäl inte talar för annat. Valet mellan olika ersättningsformer skall enligt förarbetena avgöras efter omständigheterna i varje särskilt fall. Härvid kan bl. a. följande synpunkter göra sig gällande. Genom livränta kan man få en bättre anpassning mellan skadeståndet och den verkliga inkomstförlusten. En livränta innebär vidare en större garanti för den skadelidandes kontinuerliga försörjning. Å andra sidan kan ett engångsbelopp medföra att den skadelidande får möjlighet att öka sin förvärvsförmåga genom att investera beloppet i kompletterande utbildning eller i en rörelse. Ett engångsbelopp innebär vidare att skadeståndsfrågan löses i ett sammanhang, och den som skall betala skadeståndet slipper kostnaderna för den administration som följer med periodiska utbetalningar under en längre tid.

Skadeståndslagens regler är dispositiva, dvs. de gäller endast i den mån parterna inte kommer överens om något annat. Den nyss nämnda regeln att ersättning, som är av väsentlig betydelse för den skadelidandes försörjning, i allmänhet skall utgå i form av livränta är därför inte bindande. Genom bestämmelsen framhävs emellertid att starka sociala hänsyn talar för att ersättningen skall utgå som livränta när den behövs för den skadelidandes löpande försörjning.

I situationer där den skadelidandes försörjningsbehov är mindre starkt framträdande bör enligt förarbetena valet mellan livränta och engångsbelopp i stor utsträckning kunna göras beroende av den skadelidandes egen inställning. Vad gäller skadestånd som inte kan sägas ha någon betydelse alls för den skadelidandes löpande försörjning föreligger enligt förarbetena knappast något beaktansvärt intresse av att skadeståndet skall utgå i form av livränta.

En omständighet som kan ha betydelse vid valet mellan livränta och engångsbelopp är vilken effekt den ena eller andra lösningen kan få från skattesynpunkt. Genom nyligen gjorda ändringar i skattereglerna (prop. 1976/77:50, SkU 1976/77:19, rskr 1976/77:110, SFS 1977:41) har skattefrågan i detta hänseende gjorts neutral i den meningen att skatten på engångsbelopp i stort sett motsvarar den skatt som skulle ha utgått om ersättningen i stället hade utgått i form av livränta.

Livränta som utgår till fullgörande av skadeståndsskyldighet är värdesäkrad genom lagen (1973:213) om ändring av skadeståndslivräntor. Inom vissa gränser anpassas livräntans belopp varje år till penningvärdets förändringar genom höjning eller sänkning i anslutning till basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring.

Om de omständigheter som har legat till grund för beräkningen av livräntans storlek har ändrats väsentligt på annat sätt än genom förändring av penningvärdet kan livräntan omprövas. Fastställd livränta kan om skäl föreligger helt eller delvis bytas ut mot engångsbelopp.

I den hittillsvarande tillämpningen av brottsskade- och rymlingsanslagen har ersättning veterligen inte någon gång utgått i form av livränta, trots att den skadelidande ibland har begärt detta. Att livränta inte har utgått ens i fall när sådan ersättningsform kan ha tett sig befogad från försörjningssynpunkt torde sammanhänga med att statsmyndigheterna – i detta

fall regeringen och socialstyrelsen – inte utan riksdagens tillstånd har rätt att binda staten vid utgiftsåtaganden för framtiden. Om sådant tillstånd inte har lämnats genom författningsföreskrift eller genom att anslag har ställts till förfogande, krävs det riksdagsbeslut i varje enskilt fall för att staten skall binda sig vid ett åtagande att utge livränta.

Enligt utredningens mening synes det dock vara möjligt att vid sidan av detta förfarande tillförsäkra den skadelidande en livränta genom att staten köper en sådan ränta hos riksförsäkringsverket eller hos behörigt försäkringsbolag.

Ett likartat förfarande har i några fall redan kommit till användning vid beslut om ersättning från brottsskadeanslaget. I vissa fall när en person genom brott har åsamkats blindhet på ett öga har nämligen ersättning utgått för premie för ögonskadegaranti. Sådan försäkring kan tecknas hos vissa försäkringsbolag till förmån för den som har rätt till skadestånd för förlust eller väsentlig nedsättning av synförmågan. Premien betalas i form av ett engångsbelopp när försäkringen tecknas. Försäkringen avser att täcka den s. k. katastrofrisken, dvs. risken att den försäkrade förlorar synen också på det andra ögat och alltså blir helt invalidiserad. Vid sådan händelse utgår livränta, beräknad på det inkomstunderlag av förvärvsarbete som den försäkrade hade vid tiden för den första ögonskadan. Livräntan värdesäkras i enlighet med bestämmelserna i lagen om ändring av skadeståndslivräntor. Genom att teckna sådan försäkring har staten alltså tillförsäkrat den som har utsatts för brottet en av viss händelse villkorad livränta som skall utges av ett enskilt försäkringsbolag.

Utredningen har tidigare uttalat att brottsskadeersättning bör bestämmas enligt allmänna skadeståndsrättsliga regler. Också när det gäller ersättningens form bör såvitt möjligt dessa principer följas, och ersättningen bör därför kunna ges form av livränta när sakliga skäl talar för detta. Genom att staten kan köpa livräntan hos riksförsäkringsverket eller försäkringsbolag behöver inte några administrativa svårigheter eller extra kostnader uppkomma.

Det framstår som naturligt att livränta som ersättningsform regelmässigt används i fall när den skadelidande har ett varaktigt försörjningsbehov medan engångsbelopp främst kommer i fråga vid de minsta skadorna.

För det mellanskikt, där ersättningen inte är obetydlig men inte heller kan sägas ha väsentlig betydelse för den skadades försörjning, gäller enligt skadeståndsrätten att man i stor utsträckning bör ta hänsyn till den skadelidandes önskemål. Utredningen vill ifrågasätta om inte brottsskadornas särart motiverar att engångsbelopp liksom i hittillsvarande praxis används i större utsträckning än annars. Utöver de fördelar som vid vanliga skadefall ofta talar för engångsbelopp är det nämligen enligt utredningens mening av stor betydelse att ersättningsfrågan när det gäller skador genom brott klaras av snabbt och i ett sammanhang.

Frågan om ersättningens form har vidare ett visst samband med reglerna om begränsning av ersättningsnivån. Det kan nämligen – som utredningen kommer att beröra i nästföljande avsnitt (4.4.8) – vara lämpligt att tillåta högre total ersättning när livränta utgår än när skadan ersätts genom ett engångsbelopp. En sådan regel skulle emellertid kunna medföra att de sökande begär livränta också i fall när det inte är sakligt motiverat.

Utredningen föreslår därför att brottsskadeersättning skall utgå som liv-

ränta endast när ersättningen är av väsentlig betydelse för den skadelidandes försörjning. Brottsskadeersättningen skall i andra fall utgå som engångsbelopp.

Principen att brottsskadeersättning bör utgå i ett belopp för allt bör dock inte tillämpas stelt. Ersättningsfrågan kan i något fall vara svårbedömd, t. ex. i fråga om möjligheterna att den skadade blir helt återställd. Det bör då vara möjligt att besluta om ersättning för viss tid och därefter ta upp frågan för slutligt avgörande. Det bör också vara möjligt att i ersättningsärenden snabbt betala ut belopp a conto.

4.4.8 *Ersättningsnivån*

Skadeståndsrätten bygger på grundsatsen att den skadelidande med hjälp av skadeståndet skall få full kompensation för sin skada. Andra ersättningsanordningar ger emellertid exempel på att den skadelidande endast får sin skada ersatt till en del. Tekniskt kan detta vara anordnat så att den som har lidit skadan får stå självrisk, att endast en kvotdel av skadan ersätts eller att ersättningen maximeras.

Även när det gäller skadestånd har det vid några tillfällen (senast i skadeståndskommitténs betänkande SOU 1973:51 Skadestånd V och i prop. 1975:12) diskuterats att införa en begränsning av ersättningen för personskada, särskilt till den del denna avser inkomstförlust och förlust av underhåll. Som skäl för en sådan regel har åberopats att personer med mycket höga inkomster själva har resurser att skydda sig mot bortfall av den översta delen av sina inkomster. Andra personer bör därför inte belastas med kostnaderna för skyddet för inkomster över en viss nivå, vare sig genom att de får bekosta premier för ansvarsförsäkring eller genom att de såsom skadevållare själva måste utge ett skadestånd som äventyrar deras ekonomi. En begränsningsregel skulle härigenom kunna utgöra ett led i samhällets strävan att jämna ut skillnaderna i inkomst mellan olika grupper av medborgare. Behovet av en sådan begränsning har vidare antagits växa allteftersom den internationella samfärdseln ökar. Mycket stora ersättningsbelopp jämfört med vad som är vanligt i svensk skadereglering kan tänkas uppkomma i fall av personskada som rör utlänningar som har hög inkomst och inte får ersättning från socialförsäkring e. d. i sitt hemland.

Skadeståndskommittén prövade olika metoder att åstadkomma en begränsning av ersättningsnivån men stannade för att inte föreslå någon begränsningsregel. Också i prop. 1975:12 avvisades tanken på en sådan regel, främst med hänvisning till de betänkligheter som möter mot att vidta inkomstutjämnande åtgärder just när en inkomsttagare har drabbats av en allvarlig personskada.

Reglerna för de hittillsvarande statliga ersättningsanordningarna vid skador på grund av brott har varit utformade så, att frågan om begränsning av ersättningsnivån inte har behövt ställas på sin spets. Redan genom den skälighetsprövning som sker begränsas ersättningen på ett sätt som har gjort särskilda maximeringsregler onödiga.

Särskilda regler om begränsning av ersättning som utgår av allmänna medel på grund av brott är däremot vanliga i utlandet. I vissa länder har man tagit sikte på det sammanlagda ersättningsbelopp som utgår i varje

särskilt fall, medan andra ersättningsordningar begränsar ersättningen i visst avseende, t. ex. för inkomstförlust. I Norge ges t. ex. ersättning för personskada med högst 100 000 norska kr. I Finland tar man vid bestämmande av inkomstförlust inte hänsyn till inkomst över en viss, förhållandevis låg gräns, och ersättningen har dessutom begränsats till högst 100 000 mark för personskada och 50 000 mark för sakskada vållad av rymling.

Utredningen har i det föregående anslutit sig till ståndpunkten att brottsskadeersättning skall helt täcka den förlust som den skadelidande har åsamkats genom brottet, i den mån ersättning inte utgår från annat håll. Frågan måste emellertid ställas om denna princip kan följas fullt ut. De skäl som utredningen vill föra fram i detta sammanhang tar inte i första hand sikte på intresset av att få till stånd en utjämning mellan olika grupper av skadelidande. Med det system för avräkning av förmåner som den skadelidande får från andra håll behövs det inte heller någon ytterligare spärr mot s. k. överkompensation. I stället måste uppmärksamheten inriktas på frågan om statsfinansiella hänsyn medger ett obegränsat ersättningsåtagande. Som förut nämnts skulle detta kunna medföra mycket höga ersättningsbelopp till utlänningar (t. ex. "dollarturister") med höga inkomster som drabbas av allvarlig personskada här i landet. Men också i fall där unga personer har drabbats av invalidiserande skador kan skadestånd – med utgångspunkt i de inkomstförhållanden som gäller för högutbildade arbetstagare här i landet – till sitt kapitaliserade värde uppgå till miljonbelopp. Flera sådana fall på kort tid skulle innebära en svår belastning på anslaget. Om skadefallen slås ut på en längre tid torde de visserligen i och för sig få måttlig betydelse från statsfinansiell synpunkt. Det synes dock lämpligt att införa en garanti mot att staten nödgas utge exceptionellt höga ersättningsbelopp. Av detta skäl bör enligt utredningens mening ett högsta tak införas för ersättningen från det statliga ersättningssystemet för brottsskador. Utredningen anser dock att en sådan begränsningsregel skall träffa endast ytterlighetsfallen.

Det föregående resonemanget leder också till slutsatsen att begränsningsregeln bör gälla ersättningen som helhet och inte enskilda ersättningsposter. Utredningen tar därför inte upp de svårlösta lagtekniska problem som möter om man vill skapa en regel som begränsar enbart ersättningen för inkomstförlust. Utredningen vill här hänvisa till det nyss nämnda betänkandet Skadestånd V (s. 225 f.).

Två olika principer kan läggas till grund för en regel för begränsning av ersättningsnivån. En regel om *bruttonivå* anger hur stor samlad kompensation som den skadelidande kan uppbära på grund av skadan. Detta innebär att brottsskadeersättningen, tillsammans med de samordningsförmåner som enligt utredningens förslag i avsnitt 4.4.3 skall avräknas vid ersättningens bestämmande, inte skulle få överstiga den bestämda gränsen, lämpligen uttryckt i ett visst antal basbelopp. Utrymmet för brottsskadeersättning blir alltså mindre, ju större de nämnda förmånerna är. En regel om *nettonivå* anger däremot en högsta gräns för själva brottsskadeersättningen. Ersättningen utgår alltså enligt denna modell utöver de förmåner som enligt utredningens förslag skall räknas av från skadan. Ju större dessa förmåner är desto högre förlust kan täckas.

En nettoregel har vissa nackdelar. Den främsta olägenheten kan sägas vara att den gynnar den som har stora samordningsförmåner, medan den

som har låga samordningsförmåner – t. ex. en här i landet bosatt utlänning som inte har hunnit samla ATP-poäng – får känning av regeln vid en lägre förlust. Regeln kan å andra sidan sägas premiera den som har varit förutseende att skaffa sig ett försäkringsskydd. En given fördel med regeln är att den är lätt att tillämpa. Försäkringsbolagens överfallsskydd har f. n. ett högsta tak för ersättningen av 200 000 kr. Denna begränsning innebär alltså en regel om nettonivå. Det är utredningens mening att ett system för ersättning av allmänna medel inte bör ge avsevärt sämre förmåner än överfallsskyddet. En begränsning på ungefär denna nivå – eller uttryckt i inflationssäkert mått 20 basbelopp – synes uppfylla kravet att endast de extrema anspråken begränsas. Med ett så högt gränsbelopp synes den förut nämnda olägenheten med en nettometod vara försumbar. Utredningen förordar därför en begränsningsregel med denna innebörd.

Tekniken att ange ett bestämt gränsbelopp för den totala ersättningen från systemet vid varje skada är emellertid mindre lämplig när ersättningen skall utgå som livränta under ett visst antal år. Visserligen skulle begränsningen kunna avse det kapitaliserade värdet av livräntan, beräknat enligt försäkringstekniska grunder. En nettonivå av 20 basbelopp skulle emellertid, i vart fall när en ung person har skadats, inte förslå långt. När ersättningen är av väsentlig betydelse för den skadelidandes försörjning bör därför en möjlighet finnas att "slå hål" i taket för ersättningens storlek. Detta synes enklast kunna ske genom att man vid sidan av den förordade regeln ger utrymme för en årlig livränta av viss storlek. Vid bedömningen av vad som kan vara lämpligt gränsbelopp bör man enligt utredningens mening utgå från det nuvarande taket inom socialförsäkringen, nämligen en årsinkomst av 7,5 basbelopp. Förtidspension i form av folkpension och tilläggspension utgår i detta inkomstläge med högst 4,85 basbelopp. För att fylla vad som således inte utgår från socialförsäkringen synes det tillräckligt med ett tillskott av en årlig livränta på tre basbelopp. Utredningen föreslår därför att i de fall då ersättningen är av väsentlig betydelse för den skadelidandes försörjning livränta kan utgå med ett belopp som motsvarar upp till tre gånger basbeloppet. En maximeringsregel som konstrueras på detta sätt innebär att livränta kan utgå med nämnda belopp vid sidan av ett ev. engångsbelopp som avser andra skadeföljder.

Det hittills förda resonemanget har tagit sikte på fall av personskada. När det gäller sakskada och ren förmögenhetsskada kan skadebeloppen i vissa fall tänkas bli mycket stora. Riskerna för de största skadorna genom brott är visserligen av typen mordbrand vid industriföretag, bankrån eller sabotage mot flygplan, dvs. brott som riktar sig mot juridiska personer. Även enskilda personer kan dock tänkas bli drabbade av skador som uppgår till miljonbelopp. I den mån den skadelidande inte är att anse som "självförsäkrare" torde dock flertalet sådana stora skador täckas av försäkring.

Redan konstruktionen av de regler som utredningen föreslår i fråga om brottsskadeersättning för sakskada och ren förmögenhetsskada innebär en begränsning i ersättningsmöjligheterna. Ersättningen kan jämkas, om den skadelidande har försummat att hålla försäkring som det enligt vedertagna normer får anses ankomma på personer i motsvarande förhållanden att teckna. Mera betydande skador som drabbar företag och privatpersoner och som inte täcks av försäkring torde i stor utsträckning komma att falla under

denna regel. När det gäller andra skador än rymlingsskador har utredningen föreslagit att brottsskadeersättning skall kunna utgå till enskilda personer för skada på egendom som fordras för den skadelidandes försörjning. Häri ligger en avsevärd begränsning av ersättningsnivån till vad som i det särskilda fallet är påkallat från social synpunkt.

Enligt utredningens mening bjuder dock försiktigheten att man ställer upp en maximeringsregel också för sakskada och ren förmögenhetsskada. Någon ledning för var gränsen bör dras kan man inte få från t. ex. hemförsäkringen. Försäkringsbeloppet för lös egendom kan nämligen där bestämmas fritt av försäkringstagaren. Gränsdragningen får därför göras skönsmässigt. Det är utredningens uppfattning att de socialt ömmande fallen kommer att rymmas inom ersättningsordningen, om gränsen sätts vid tio basbelopp, dvs. i nuvarande penningvärde drygt 110 000 kr. Också här kan regeln lämpligen utformas som en nettoregel, dvs. som en regel om begränsning av själva brottsskadeersättningen.

Utredningen vill avslutningsvis framhålla att de regler om begränsning av ersättningen som nu har förordats inte bör påverka ersättningens storlek i de fall som ligger närmast under maximigränsen. Maximireglerna har enbart till funktion att skära bort de extremt stora ersättningsanspråken.

4.5 Regress mot skadevållaren

Statens åtagande att under vissa förutsättningar ge ersättning för brottsskador grundas främst på hänsyn till de skadelidande som till följd av gärningsmannens bristande betalningsförmåga inte har möjlighet att genom skadestånd få sin förlust ersatt till fullo. I den mån gärningsmannen kan betala något reduceras ersättningen från staten med motsvarande belopp. I ersättningsärendet måste det därför ske en bedömning av utsikterna för att gärningsmannen betalar hela eller någon del av det belopp som den skadelidande har att fordra i skadestånd av honom.

Någon gång kan emellertid denna bedömning visa sig oriktig. Det kan hända att utredningen i ersättningsärendet har varit bristfällig på det viset att gärningsmannen hade tillgångar eller inkomstmöjligheter som inte var kända. Det är också tänkbart att han sedan ersättningsärendet har avgjorts får nya tillgångar, t. ex. genom arv eller lotterivinst. Fråga uppstår då under vilka förutsättningar hans skadeståndsansvar skall utkrävas i form av regresstalan.

För närvarande gäller att den som ansöker om ersättning från brottsskade- eller rymlingsanslaget genom sin underskrift på den särskilda ansökningsblanketten till staten överlåter sin rätt till ersättning av den som har vållat skadan. Erfarenheten visar att regress mot den som är skadeståndsskyldig endast kan väntas ge resultat i sällsynta fall.

Utredningen anser det principiellt riktigt att rätten till skadestånd mot skadevållaren övergår till staten i samband med att den som har drabbats av skada genom brott får ersättning av allmänna medel. Visserligen torde en sådan regel inte behövas för att förhindra att den skadelidande genom att kräva också den skadevållande får dubbel ersättning. Men genom en regressregel får staten möjlighet att återkräva den utgivna ersättningen från

gärningsmannen om utredningen i ersättningsärendet i något undantagsfall skulle visa sig ha brister i det avseende som nyss har nämnts eller den skadevållande senare har kommit i en väsentligt förbättrad ekonomisk situation.

Vid bedömningen av om staten skall utöva sin regressrätt måste man utgå från att det i ersättningsärendet har kontrollerats om gärningsmannen har förmåga att betala något av skadeståndet. Brottsskadeersättning utgår endast om han saknar sådan förmåga. Utan att det krävs vidare undersökning är det därför klart att åtgärder för bevakning och indrivning av statens regressfordran inte bör vidtas. Försök till sådan indrivning skulle så gott som undantagslöst innebära onödigt arbete och förspillda kostnader. De formella förutsättningarna för avskrivning av statsverkets fordran föreligger därför alltid.

Det torde vara en allmän uppfattning att det är betydelsefullt att de som vållar skador i så stor utsträckning som är möjligt skall förmås att ersätta dessa. Detta gäller också när skada har vållats genom brott, även om skadeståndets preventiva effekt här är mindre betydelsefull än straffhotet. Det bör emellertid genom utredningen i ersättningsärendet vara sörjt för att ersättning inte utgår, om gärningsmannen har rimliga möjligheter att utge det skadestånd som han kan vara skyldig att betala eller någon del därav. Utsikterna är därför små att gärningsmannen kan betala tillbaka ens en mindre del av den ersättning som har utgått av statliga medel. Utredningen vill även understryka vikten av att den som efter frihetsstraff eller annan vård skall återföras till ett anpassat liv i samhället inte förföljs av skulder som han inte kan klara. Ofta utgör sanering av den enskildes ekonomi en förutsättning för ett lyckat vårdresultat. Att denne kan göra rätt för sig i viss utsträckning kan ha ett visst egenvärde. Det finns alltså skäl som talar för att staten genom att ge ersättning till dem som har skadestånd att fordra tar kontrollen över de betalningsanspråk som kan riktas mot vårdtagaren. Såväl vid den preliminära prövningen av skadevållarens betalningsförmåga som vid avgörandet om statens regressfordran skall drivas in eller avskrivas krävs det en vårdpolitisk bedömning. Dessa synpunkter måste därför beaktas vid handläggningen av brottsskadeärenden.

Vad som här har sagts om regress mot den som har vållat skada genom brott kan i huvudsak tillämpas också om det skulle visa sig att någon annan kan vara skadeståndsskyldig för samma skada. Detta kan vara fallet t. ex. när arbetsgivare svarar för skadan enligt reglerna i 3 kap. skadeståndslagen om ansvar för skador som arbetstagaren vållar i tjänsten. Därvid behöver staten naturligen i regel inte ta hänsyn till vikten av att den skadeståndsskyldiges samhällsanpassning inte försvåras.

4.6 Administrationen

Utredningen har också att ta ställning till frågan om vilket eller vilka organ som skall pröva ansökningar om ersättning av allmänna medel för brottsskador och till huvuddragen i reglerna för ersättningsprövningen. I detta hänseende bör uppmärksamheten inledningsvis riktas på den i direktiven ställda frågan om ett sammanförande av de två system som nu finns till

en gemensam administration.

Ärenden om ersättning av allmänna medel för personskador på grund av brott handläggs f. n. av justitiedepartementet och prövas av regeringen. Ansökningar om ersättning från rymlingsanslaget prövas i flertalet fall av socialstyrelsen. Ärenden som rör större belopp avgörs dock av regeringen, och vissa småärenden har delegerats till styrelserna för ungdomsvårdsskolorna. De två systemen konkurrerar endast i ett fåtal fall, nämligen vid personskador som har vållats av rymlingar. Anspråk på ersättning för sådana skador prövas i praxis enligt reglerna för rymlingsanslaget.

Båda anslagen avser att ge ersättning för skador genom brott. Även om i viss mån olika skäl kan åberopas till stöd för statens åtagande att ge ersättning för de olika slagen av skador, bygger ersättningssystemen på i stort sett samma principer. Reglerna i de två nuvarande ersättningssystemen stämmer visserligen överens endast i grova drag. Den praktiska tillämpningen torde dock i flertalet fall leda till jämförbara resultat i den meningen att den skadelidande med hjälp av ersättningen får full eller i det närmaste full kompensation för skadan. Avvikelser från skadeståndsrättens regler sker dock i åtskilliga avseenden.

De förslag som utredningen har lagt fram i de föregående avsnitten minskar ytterligare de skillnader som i ersättningshänseende råder mellan de olika slagen av skador. Utredningen har sålunda föreslagit, att den skälighetsprövning med hänsyn till den skadelidandes ekonomi som sker i ärenden enligt brottsskadeanslaget upphör. Vid båda slagen av skador skall ersättningen i stället som huvudregel bestämmas enligt allmänna skadeståndsrättsliga regler. Bland övriga förslag kan nämnas att gemensamma regler förordas om avräkning av andra förmåner som den skadelidande har rätt till, om verkan av medvållande och om självrisk.

Vissa skillnader i ersättningsbestämmelserna kommer visserligen att finnas kvar. Det är ändå utredningens uppfattning att inte någon väsentlig invändning kan riktas mot tanken att de två nuvarande ersättningsordningarna sammanförs till ett enhetligt prövningsförfarande. I den mån man inför möjligheter till ersättning för annan sakskada eller ren förmögenhetsskada än sådan som har vållats av rymling eller för skada på grund av brott mot omyndiga m. fl. synes det lämpligt att knyta reglerna härom till samma ersättningssystem.

Beslutande organ

En naturlig utgångspunkt kan synas vara att den nya ersättningsordningen knyts till någon av de myndigheter som handlägger ärenden om ersättning från de nuvarande anslagen, nämligen justitiedepartementet såvitt angår brottsskadeanslaget och socialstyrelsen när det gäller rymlingsanslaget. Det finns emellertid starka skäl som talar i annan riktning.

Prövningen av ärenden om ersättning från brottsskadeanslaget förbehölls ursprungligen Kungl. Maj:t. I prop. 1974:1 (bil. 4 s. 113) framhölls, att en viss praxis i ersättningsärendena dåmera hade skapats och att man kunde vänta sig att antalet ärenden skulle komma att stiga. Enligt propositionen borde man därför överväga att flytta handläggningen till annan myndighet. I samband med sin begäran om utredning angående vidgad ersättning till

brottsoffer instämde riksdagen (JuU 1974:1 s. 5) i slutsatsen att prövningen borde flyttas från Kungl. Maj:t till annan myndighet men ansåg att detta inte borde ske förrän utredningens ställningstagande förelåg.

Ärendena om ersättning från brottsskadeanslaget utgör en inte obetydlig arbetsbelastning på justitiedepartementet. Antalet inkomna ärenden budgetåret 1975/76 utgjorde 268, vilket motsvarar omkring sju procent av samtliga diarieförda ärenden under samma tid.

Också i fråga om rymlingsskador tillkom ursprungligen beslutanderätten Kungl. Maj:t ensam. I avsnitt 2.4.1 har utredningen redogjort för hur ärendeprövningen efter hand har överförts till främst socialstyrelsen, varvid dock de viktigaste ärendena har förbehållits regeringen.

Redan i sin anslagsframställning för budgetåret 1969/70 föreslog socialstyrelsen att de uppgifter som ankom på styrelsen i fråga om skadereglerингen skulle flyttas till annan myndighet, förslagsvis kammarkollegiet. Kungl. Maj:t fann dock inte skäl att följa förslaget (prop. 1969:1 bil. 7 s. 172).

Inom socialstyrelsen pågår f. n. en av regeringen beslutad översyn av styrelsens arbetsuppgifter och organisation. Denna översynsutredning (ÖSoS) har till brottsskadeutredningen överlämnat en promemoria där det uttalas bl. a. följande. Justitieombudsmannen (JO) har vid inspektion av socialstyrelsen i november 1974 framhållit att det från allmän synpunkt med all sannolikhet skulle vara mycket att vinna om socialstyrelsens uppgifter mer koncentrerades på planering, allmän upplysning och tillsyn. Från socialstyrelsen borde framför allt avskiljas sådana uppgifter som inte från saklig synpunkt nödvändigtvis behöver handhas av styrelsen. Som exempel på en sådan uppgift nämnde JO ersättningar för rymlingsskador. ÖSoS har för sin del anslutit sig till JO:s åsikt att skadereglerингsverksamheten bör flyttas från socialstyrelsen. ÖSoS har dock inte tagit ställning till frågan var ärendena lämpligen bör handläggas.

Antalet ärenden om ersättning för rymlingsskador har sedan senare delen av 1960-talet ökat kraftigt. Under år 1976 inkom 2 570 ärenden till socialstyrelsen mot 300 tio år tidigare.

Mot bakgrund av det sagda synes det inte lämpligt att anförtro ersättningsprövningen till något av de organ som nu har hand om motsvarande ärenden.

Svaret på frågan om vilket organ som i stället bör ha hand om ersättningsprövningen beror i viss utsträckning på hur ersättningssystemet bör konstrueras.

Utredningen har i avsnitt 4.1 funnit att det av olika skäl är mindre lämpligt att statens åtagande att i vissa fall svara för brottsskador ges formen av ett skadeståndsansvar eller en försäkring. Väljer man likväl någon av dessa konstruktioner ligger det nära till hands att det slutliga avgörandet i ersättningsfrågorna anförtros åt domstol. En förstahandsprövning av ersättningsanspråk kan emellertid även med en sådan lösning läggas på en särskild myndighet som företräder staten såsom skadeståndsskyldig respektive försäkringsgivare.

Den av utredningen föreslagna lösningen innebär emellertid att ersättning liksom f. n. ges efter prövning i varje enskilt fall enligt särskilda normer och med annan myndighet än domstol som prövande organ. En sådan lösning

har också förutsatts i utredningens direktiv. Det sägs där att bl. a. den ordningen bör övervägas att ärendena handläggs av en domstolsliknande nämnd eller någon redan befintlig myndighet.

Även om brottsskadeersättning inte utgör skadestånd i teknisk bemärkelse finns det åtskilliga skadeståndsrättsliga inslag i systemet. Det kan därför finnas skäl att först undersöka om det kan vara lämpligt att för regleringen av brottsskadeersättning utnyttja de nu befintliga myndigheter som handlägger ärenden rörande mot staten riktade anspråk på skadestånd och liknande ersättningar. Utredningen har i avsnitt 2.6 redogjort för huvuddragen i statens skadereglerande verksamhet. Reglerna är varken enhetliga eller överskådliga. Rätt att företräda staten och besluta om skadestånd har i stor utsträckning decentraliserats till de affärsdrivande verken och de större centrala ämbetsverken, vart och ett inom sitt verksamhetsområde. I vissa fall tillkommer beslutanderätten justitiekanslern (JK), regeringen eller riksdagen.

Frågan om den lämpliga organisationen av den statliga skaderegleringen utreds f. n. av JK-utredningen (Ju 1974:20). Direktiven för denna utredning (1975 års kommittéberättelse Ju 73) innefattar uppdrag att allmänt pröva vilka uppgifter som skall åvila JK och spörsmål som omedelbart hänger samman därmed. Därvid skall bl. a. övervägas frågan om vem som för framtiden – i skadeståndstvister och i andra sammanhang – skall bevaka statens enskilda rätt. Direktiven förutsätter att befogenheten att företräda staten liksom hittills i betydande utsträckning kommer att vara decentraliserad till skilda myndigheter. En central instans under regeringen har emellertid många fördelar. JK-utredningen bör därför – förutsatt att uppgifterna som kronans ombudsman i det väsentliga frångår JK – undersöka möjligheten att anförtro centrala bevakningsfunktioner åt en redan befintlig myndighet, t. ex. kammarkollegiet.

JK-utredningens arbete beräknas pågå under hela år 1977. Brottsskadeutredningen måste alltså vid sina överväganden utgå från det läge som föreligger f. n., dvs. utan avseende på vad JK-utredningen sedermera kan komma att föreslå.

De största problemen vid prövningen av ansökningar om brottsskadeersättning torde komma att hänföra sig till personskador. I fall av personskada är omständigheterna kring skadans uppkomst regelmässigt mångskiftande. Bedömningen av i vad mån den skadelidandes eget beteende har medverkat till skadan erbjuder ofta svårigheter. Det medicinska sambandet mellan en skadegörande handling och en skada som har visat sig senare kan ibland vara oklart. För prövningen av ersättningens form och storlek vid invaliditetsfall krävs erfarenhet av personskadereglering.

Skadeståndsrättens regler rörande personskada kommer i praktisk tillämpning främst hos försäkringsbolagen. Organisationen inom försäkringsbranschen är väl utbyggd. Av särskilt intresse är de nämnder som har inrättats för att verka för en enhetlig personskadereglering, främst Ansvarighetsförsäkringens personskadenämnd och Trafikförsäkringsanstalternas nämnd. Den praxis som utvecklas inom branschen blir i stor utsträckning vägledande också på andra områden där ersättning för personskada prövas.

En lösning där man söker utnyttja den erfarenhet av reglering av personskador som finns inom försäkringsbranschen genom att anförtro ersättningsprövningen åt ett enskilt organ inom branschen eller genom att bran-

schen på annat sätt tillhandagår med skaderegleringen kan i och för sig inte anses som orimlig. Särskilt för de skadelidande skulle en sådan ordning innebära fördelar i form av bl. a. snabb och enkel skadereglering. Vidare kan beaktas, att försäkringsbolagen handlägger frågor om ersättning för brottsskador inom ramen för bl. a. överfallsskyddet. De särskilda hänsyn av bl. a. kriminalpolitisk art som sammanhänger med ersättningssystemet torde dock inte medge att behörighet att besluta om ersättning tilläggs något annat organ än statlig myndighet.

Såsom framgått av den tidigare redogörelsen för statens skadereglering handlägger flera andra myndigheter ärenden som i vissa avseenden företer likheter med brottsskadeärendena: JK, kammarkollegiet, länsstyrelserna, försvarets civilförvaltning (med försvarets skaderegleringsnämnd) och rikspolisstyrelsen. Handläggningen av brottsskadeärenden har vidare åtskilligt gemensamt med rättsskipningen i brottmål.

Ärenden om brottsskadeersättning kommer dock att i åtskilliga hänseenden vara särpräglade. Händelseförloppet vid uppkomsten av en skada genom brott är ofta svårutrett, särskilt när det gäller personskada och fall där gärningsmannen är okänd, en situation som mera sällan förekommer vid t. ex. domstolarna. Ärendena måste vidare prövas mot bakgrund av de särskilda skäl av främst social och vårdpolitisk natur som bär upp ersättningsordningen.

Också i andra hänseenden kommer reglerna för brottsskadeersättning att avvika från allmänna skadeståndsrättsliga principer. Brottsskadeersättning kan i vissa fall utgå endast för sådana skador som avser egendom som fordras för den skadelidandes försörjning. Utgör skadan ren förmögenhetsskada gäller dessutom att synnerliga skäl skall föreligga. För samtliga skador gäller att vid ersättningens bestämmande skall utöver vad som gäller enligt skadeståndslagen tillämpas särskilda regler om avräkning av andra förmåner som den skadelidande har rätt till på grund av skadan. Utredningen vill särskilt framhålla att bl. a. skadestånd som gärningsmannen har förmåga att betala skall beaktas. Denna prövning kommer ofta att innebära ömtåliga avgöranden av stor betydelse för skadevållarens rehabilitering. Detsamma gäller frågan om staten skall återkräva utbetald ersättning av skadevållaren om det visar sig att dennes ekonomiska förhållanden har ändrats eller varit bättre än vad som upplysts i brottsskadeärendet. En väsentlig avvikelse från skadeståndsrätten innefattas i reglerna om jämkning av ersättningen på grund av den skadelidandes medverkan till skadans uppkomst. I detta avseende skall hänsyn kunna tas bl. a. till dennes underlåtenhet att vidta försiktighetsåtgärder och hans uppträdande i samband med brottet.

En omständighet som också måste beaktas är den beräknade tillströmningen av brottsskadeärenden och de personalresurser som fordras för att avgöra dessa. Utredningen skall i nästa avsnitt försöka beräkna dessa faktorer mera noggrant. Det kan här vara tillräckligt att nämna att det årliga antalet ärenden hos justitiedepartementet och socialstyrelsen f. n. uppgår till omkring 2 800. Den nuvarande personalinsatsen kan beräknas till sammanlagt åtta tjänster som handläggande personal och 2,5 tjänster för biträdespersonal.

Särskilt de nyss berörda specialreglerna talar enligt utredningens mening för att uppdraget att handha ersättningsprövningen anförtros åt en myndighet som har detta som enda uppgift. Bedömningar av detta slag förekommer

knappast hos någon nu befintlig myndighet. Också den väntade tillströmningen av ärenden synes motivera att uppgiften ges till ett nytt organ.

Utredningen föreslår därför att prövningen av ärenden om brottsskadeersättning anförtros åt en särskild, fristående nämnd, som lämpligen kan kallas brottsskadenämnden.

Ersättningsordningen syftar till att av billighet ge ersättning av statsmedel till dem som oförskyllt drabbas av brott. Praktiska och ekonomiska skäl talar för att ersättningsfrågorna inte skall kunna komma till prövning i flera instanser. Under förutsättning att nämnden ges en allsidig sammansättning och möjlighet att anlita experter anser utredningen att det inte bör införas någon möjlighet att överklaga nämndens beslut. Detta överensstämmer f. ö. med vad som gäller i flera andra länder, bl. a. Danmark och Storbritannien.

Ett förbud att föra talan mot brottsskadenämndens beslut behöver inte medföra att eventuella oriktigheter i dessa blir bestående. Om beslutet är oriktigt på grund av felräkning eller liknande förbiseende kan nämnden enligt allmänna förvaltningsrättsliga regler besluta om rättelse. Vid allvarliga fel kan reglerna om resning i förvaltningsärenden vara tillämpliga. Nämndens avgöranden vinner f. ö. inte laga kraft i den mån en ansökan har avslagits helt eller delvis. Nämnden är oförhindrad att ge ytterligare ersättning enligt de regler om omprövning som gäller enligt 5 kap. 5 § skadeståndslagen. Även i andra fall bör det vara möjligt att på nytt ansöka om ersättning under åberopande av nya omständigheter.

I nämnden måste finnas juridisk sakkunskap och erfarenhet av frågor som rör reglering av skador. Utredningen föreslår att nämnden skall bestå av fem ledamöter. Ordföranden och minst en av ledamöterna, vilken skall vara vice ordförande, bör vara lagfarna och ha erfarenhet av skadeståndsrättsliga frågor och av handläggning av brottmål. Vidare bör en ledamot vara väl förtrogen med frågor som rör skadereglering, särskilt i fråga om personskador. Ytterligare två ledamöter bör ha erfarenhet från olika sidor av samhällslivet. Utredning i t. ex. medicinska frågor synes däremot böra tillföras nämnden genom anlitande av experter i varje särskilt fall.

Av nämndens ställning bör följa att den själv prövar vissa administrativa frågor, t. ex. om anslagsframställning vad avser medelsbehovet för ersättningsverksamheten.

När det gäller resurser i övrigt för brottsskadenämnden bör beaktas att verksamheten inte torde bli av den omfattningen att det är meningsfullt att bygga upp ett eget kansli för nämnden. Behovet av t. ex. personal och lokaler kan komma att påverkas av tillfälliga variationer av antalet inkomna ansökningar. Det synes därför lämpligt att administrativt knyta nämnden till någon befintlig myndighet, som alltså ges uppgift att bl. a. tillhandahålla handläggar- och biträdespersonal. En sådan lösning medger större möjligheter att smidigt anpassa organisationen efter arbetsbelastningen.

Utredningen anser sig f. n. inte kunna ta slutlig ställning till frågan om vilken myndighet som bör utses att vara värdmyndighet för brottsskadenämnden. Det synes i och för sig naturligt att knyta nämnden till den centrala myndighet som svarar för den statliga skaderegleringen, dvs. närmast JK. JK har emellertid inte de personalresurser som enligt vad nyss har sagts fordras av en värdmyndighet. Den myndighet som främst synes komma i fråga är i stället kammarkollegiet, som lyder under budgetde-

partementet. Andra möjligheter finns också, t. ex. domstolsverket och rikspolisstyrelsen, vilka tillhör justitiedepartementets ansvarsområde. Det kan påpekas att direktiven förutsätter en administration under justitiedepartementet. Frågan till vilken myndighet brottsskadenämnden bör knytas kan dock komma att påverkas av JK-utredningens förslag rörande den framtida organisationen av statens skadereglering.

För handläggningen av ärenden om brottsskadeersättning torde allmänna förvaltningsrättsliga regler kunna tillämpas. I det följande tar utredningen upp några punkter där det torde krävas särskilda överväganden.

Delegation av beslutanderätten

Rymlingsanslaget förvaltas av socialstyrelsen, som också har beslutanderätten i flertalet ärenden. I fråga om mindre skador som har vållats av elev vid ungdomsvårdsskola har styrelsen för skolan fått rätt att besluta enligt föreskrifter som socialstyrelsen meddelar. Enligt socialstyrelsens anvisningar gäller f. n. att skolstyrelsen får besluta i ärenden där kravet uppgår till högst 100 kr. eller enbart avser självrisk på hem-, fritidshus- eller affärsförsäkring med högst 300 kr. Antalet ärenden som på detta sätt avgörs av skolstyrelserna uppgår till omkring 500 om året. Socialstyrelsen har rätt att överta ett ärende från skolstyrelsen.

Det är enligt utredningens mening värdefullt att en del av ersättningsprövningen sker lokalt och med lekmannamedverkan. Ersättningens syfte att skapa goodwill för skolan och för vården tillgodoses bäst om beslutet fattas av den skola varifrån eleven har kommit. Handläggningen underlättas av att de skadelidande i stor utsträckning torde vara bosatta i närheten av skolan eller har anknytning till denna såsom fosterföräldrar eller liknande.

Beloppsgränsen för de ärenden som socialstyrelsen kan delegera till skolstyrelse höjdes år 1973 från 100 kr. till 300 kr. Utredningen har i samråd med decentraliseringsutredningen (Kn 1975:01) undersökt vilka verkningar en ytterligare höjning av beloppsgränsen skulle få. Beräkningen, som är överslagsmässig, har utgått från ett totalt årligt antal rymlingsskador av 3 500, varav 2 800 avseende ungdomsvården. Med en beloppsgräns av 500 kr. kan 1 500 ärenden handläggas av skolstyrelserna och 1 300 ärenden av brottsskadenämnden. Sätts gränsen vid 1 000 kr. blir motsvarande tal 2 400 ärenden vid skolstyrelserna och 400 ärenden hos nämnden.

Det är enligt utredningens mening, bl. a. med hänsyn till penningvärdets förändring sedan 1973, lämpligt att höja beloppet till 500 kr. Det kan befaras att en större höjning medför en alltför stor belastning på skolorna. Denna beloppsgräns bör omprövas när erfarenheter har vunnits av den utökade delegationen av ärenden eller när det är påkallat av penningvärdets förändringar.

Alla ärenden är inte av den arten att det är lämpligt att delegera dem. Detta kan gälla när det krävs speciell utredning i ärendet eller särskild kännedom i rättsliga frågor eller om i ett ärende möter någon principfråga som inte förut har prövats på central nivå. Ansökningar om ersättning för personskada erbjuder ofta sådana svårigheter. Det bör därför liksom nu finnas möjlighet för skolstyrelsen att överlämna ärendet till den specialiserade myndigheten, dvs. enligt utredningens förslag brottsskadenämnden.

Någon delegation förekommer inte f. n. när det gäller kriminalvården eller nykterhetsvården. Detta sammanhänger bl. a. med att antalet skador är mindre på dessa vårdområden samtidigt som anstalterna är fler. Inom nykterhetsvården är skadefallen så få att några fördelar knappast kan uppnås genom att beslutanderätten i fråga om mindre skador delegeras till anstalternas styrelser.

Ledningen för en kriminalvårdsanstalt utövas f. n. av en styresman. Enligt vad brottsskadeutredningen har inhämtat väntas utredningen (Ju 1973:20) om personalens arbetsuppgifter vid kriminalvårdens anstalter föreslå, att anstalterna ställs under ledning av en styrelse i vilken vissa ledamöter utses av den kommun där anstalten är belägen.

Det synes värdefullt från olika synpunkter att en delegation av beslutanderätten sker till anstaltsstyrelserna i samband med en sådan reform. Enligt den förut berörda överslagsberäkningen kan en sådan delegation för kriminalvårdens del komma att avse 400–600 ärenden, beroende på vilken beloppsgräns som väljs. Hänsyn måste dock tas till att det inom kriminalvården f. n. finns omkring 70 anstalter (och 20 häkten) och till att huvuddelen av skadetillfällena faller på vissa anstalter (riksanstalter med företrädesvis ungt klientel). Antalet ärenden skulle alltså bli mycket litet på flertalet anstalter. Utredningen ser det därför som en lämplig lösning att ersättningsprövningen genom särskilt beslut anförtros åt anstaltsstyrelsen endast vid de anstalter där skadefrekvensen erfarenhetsmässigt kan beräknas bli högre än genomsnittet.

Kostnadsersättning

En skadelidande kan, utöver den förlust som skadan direkt för med sig, också drabbas av kostnader i samband med att han söker få ersättning för sin förlust. Vissa sådana kostnader kan man inte få ersatta. Den skadelidande får således i regel själv stå för förlust av inkomst och för mindre kostnader i samband med att han ansöker om förmåner från den allmänna försäkringen eller förhandlar med försäkringsbolag om utbetalning på grund av försäkring.

Om skadevållaren är känd kan det bli fråga om att den skadelidande söker få sin fordran fastställd vid domstol. I samband med åtal mot skadevållaren kan åklagaren ofta utan kostnad för målsäganden föra hans talan. Om det uppstår rättegångskostnader kan dessa i många fall täckas genom allmän rättshjälp eller genom försäkring som innefattar rättsskydd. Den skadelidande får dock i regel inte hela kostnaden ersatt. För återstoden (kostnadsbidrag vid allmän rättshjälp eller självrisk vid rättsskyddsförsäkring) har han – om han vinner målet – att vända sig mot en kanske insolvent skadevållare. Detsamma gäller naturligtvis den som inte har möjlighet att få rättshjälp och som saknar rättsskyddsförsäkring. Kostnader av detta slag utgör inte någon oundviklig följd av den lidna skadan. Det ankommer på den skadelidande själv att väga vad som kan vinnas i målet mot risken att hans motpart slutligen skall visa sig sakna förmåga att betala skadestånd och rättegångskostnader. Enligt nuvarande regler för utnyttjande av brottsskadeanslaget och rymlingsanslaget utgår inte ersättning av allmänna medel för sådana rättegångskostnader. Utredningen finner inte anledning att föreslå någon ändring i detta avseende. Det bör dock beaktas att reglerna om för-

farandet i ersättningsärenden utformas så att den skadelidande inte i praktiken tvingas att genom process mot skadevållaren styrka sin fordran och skadevållarens insolvens.

Om den skadelidande slutligen har möjlighet att vända sig till det allmänna för att erhålla ersättning kan förfarandet även i detta avseende medföra kostnader för t. ex. utredning och biträde. Liksom i andra rättsliga angelägenheter kan han få dessa kostnader betalade genom allmän rättshjälp om omständigheterna är sådana att han behöver bistånd i ärendet. Nuvarande regler om ersättning för brottsskador ger därutöver den sökande särskilda möjligheter att få ersättning för kostnader av detta slag. För brottsskadeanslaget gäller enligt 6 § kungörelsen om ersättning av allmänna medel för personskada på grund av brott att gottgörelse kan utgå till sökanden för arvode till biträde och för utredning i ersättningsärendet, om synnerliga skäl föreligger med hänsyn till hans ekonomiska villkor. Också från rymlingsanslaget kan ersättning för kostnader i ärendet utgå efter prövning i varje särskilt fall.

I den departementspromemoria som låg till grund för brottsskadeanslagets införande anfördes att frågan om rättshjälp från anslaget skulle förlora aktualitet när den förebådade rättshjälpsreformen genomfördes. Bestämmelsen berördes emellertid inte vid rättshjälpsreformen (prop. 1972:4 och 1972:132) och har inte heller senare ändrats. Inte heller möjligheterna att få ersättning från rymlingsanslaget torde i princip ha ändrats genom de utvidgade reglerna om rättshjälp.

I detta sammanhang kan nämnas att riksdagen nyligen har beslutat (prop. 1976/77:100 bil. 5 s. 60, SFS 1977:342) att ersättning av statsmedel skall kunna utgå för arvode till biträde och för utredningskostnader i ärende hos JK om ersättning enligt lagen (1974:515) om ersättning vid frihetsinskränkning.

Det kan sägas att möjligheten att ge ersättning för kostnader för utredning och biträde i ärendet tjänar som en säkerhetsventil. Ersättning kan sålunda utgå till den som uppenbarligen skulle ha fått allmän rättshjälp om han hade ansökt därom. Det kan också föreligga särskilda skäl att den som har rättshjälp kan få ersättning för hela eller en del av sitt kostnadsbidrag. Även i andra fall kan brottsskadeersättningens karaktär av social förmån tala för att de skadelidande i viss utsträckning får sina ansökningar prövade utan att de betungas av kostnader. Utredningen förordar därför att de nuvarande möjligheterna att efter en skälighetsprövning ge ersättning för kostnader i ärendet bibehålls.

Slutligen kan tilläggas att åtalsrättskommittén i betänkandet (SOU 1976:47) Färre brottmål har föreslagit vidgade möjligheter att underlåta åtal. I gengäld föreslår kommittén att målsägande, som för talan om enskilt anspråk när åtalsunderlåtelse har meddelats av åklagaren, befrias från kostnadsbidrag vid allmän rättshjälp. Dessa förslag övervägs f. n. i justitiedepartementet. Utredningen har inte funnit skäl att efter mönster av åtalsrättskommitténs förslag införa motsvarande befrielse från kostnadsbidrag för den som ansöker om brottsskadeersättning.

4.7 Kostnadsberäkningar

4.7.1 *Anslaget för brottsskadeersättning*

Som framgår av den tidigare redogörelsen finns det på statsbudgeten f. n. två anslag med huvudsakligt syfte att bereda ersättning för brottsskador. Båda anslagen är förslagsanslag, dvs. det anvisade beloppet kan överskridas utan att det behövs något särskilt tillstånd av riksdagen.

För ersättning för personskador finns på justitiedepartementets huvudtitel anslaget "G 2. Ersättning för personskador på grund av brott". Anslaget har sedan det inrättades budgetåret 1971/72 varit oförändrat 1 milj. kr. Utgiftsutvecklingen har redovisats i avsnitt 2.3.1. Utgiften för budgetåret 1975/76 var 709 664 kr.

Rymlingsanslaget återfinns på socialdepartementets huvudtitel under beteckningen "I 4. Ersättningar för skador vållade av vissa rymlingar m. fl." I avsnitt 2.4.1 har utredningen redogjort för anslagets utveckling. Under budgetåret 1975/76 uppgick utgiften från anslaget till 1 057 439 kr.

Om de två nuvarande ersättningsordningarna sammanförs till en gemensam administration finns det enligt utredningens mening inte någon anledning att i anslagshänseende skilja på de olika slagen av skador. De två anslagen bör alltså ersättas med ett nytt förslagsanslag "Ersättning för brottsskador", som förs upp på huvudtiteln för det departement som brottsskadenämnden lyder under.

Som utgångspunkt för beräkning av medelsbehovet tar utredningen den sammanlagda utgiften för det senast fullbordade budgetåret, 1,8 milj. kr.

Utredningens förslag till ändrade regler om ersättning för brottsskador kan påverka kostnaderna för statens insatser på detta område på flera sätt. En direkt inverkan på kostnaderna följer av de nya reglernas innehåll i fråga om t. ex. de skador som omfattas av ersättningsordningen och ersättningens storlek. Denna kostnadshöjning kommer dock att märkas först efter några månader och få full verkan efter ett par års tid. Enligt utredningens förslag skall nämligen endast skador som har inträffat efter brottsskadelagens ikraftträdande ersättas enligt de nya reglerna (se specialmotiveringen till övergångsbestämmelserna). Ersättning för äldre skador kommer alltså även i fortsättningen att bestämmas enligt de principer som gäller f. n.

Reformen kan också tänkas medföra indirekta verkningar, bl. a. såvitt gäller förekomsten och omfattningen av andra ersättningsmöjligheter, främst försäkringar.

Från de här berörda orsakerna – som är en följd av de ändrade reglerna för anslaget – bör man skilja de förhållanden som föranleder att anslagsbehovet växlar från år till år. Sådana faktorer är brottslighetsutvecklingen, förändringar i andra ersättningssystem samt de skadelidandes ökande kännedom om möjligheterna att få brottsskadeersättning och benägenhet att verkligen ansöka om ersättning.

När det gäller personskador är den viktigaste nyheten i utredningens förslag att den nuvarande behovsprövningen ersätts av regler som innebär att brottsskadeersättning skall bestämmas enligt skadeståndsrättsliga grunder. Hänsyn skall med andra ord inte längre tas till den skadelidandes ekonomiska förhållanden (annat än när det gäller avräkning av andra förmåner

som han har rätt till på grund av skadan). I praktiken torde behovsprövningen i de flesta fall inte ha lett till lägre ersättning än som kommer att följa enligt de nya reglerna. I vissa fall, särskilt när det gäller ersättningar med stora belopp, har dock ersättningen enligt nuvarande regler bestämts skönsmässigt. De nya reglerna kommer då att medföra möjligheter till högre ersättning. De maximibelopp för ersättningen för personskada som utredningen föreslår (20 basbelopp som engångsbelopp och tre basbelopp årligen när det gäller livränta) kommer att uppnås endast i sällsynta fall. Utredningen bedömer att den ökning av anslagsbehovet som direkt föranleds av de ändrade reglerna i detta avseende kommer att bli måttlig, i vart fall inte mer än 0,5 milj. kr. om året.

Utredningen har tidigare (avsnitt 4.1) berört frågan om försäkringsbolagen även i fortsättningen kommer att erbjuda överfallsskydd som ett moment i kombinerade försäkringar av typ hemförsäkring. Utredningen har uttalat att det av olika skäl är av värde om försäkringsformen får leva kvar. Vad som har förekommit vid överläggningarna med företrädare för försäkringsbranschen ger också utredningen anledning att räkna med att det förslag som utredningen lägger fram inte kommer att innebära att överfallsskyddet tas bort.

I motsatt fall kommer emellertid kostnaderna för personskador att bli avsevärt större. De ersättningar som försäkringsbolagen gav ut för överfallsskyddet under åren 1972–1974 uppgick till omkring 1,9 milj. kr. om året. Den minskning av ersättningarna som kan ha följt av vissa förbättringar i fråga om socialförsäkringen och förekomsten av enskild försäkring har motverkats av bl. a. penningvärdets förändring och en ökad skadefrekvens. Om det statliga systemet i framtiden kommer att ta över också de skador som f. n. täcks av överfallsskyddet torde man få räkna med ett ökat medelsbehov i dagens penningvärde av ytterligare omkring 3 milj. kr.

Vad härefter angår andra skador än personskador som har vållats av rymlingar m. fl. innebär utredningens förslag vissa mindre ändringar. Kretsen av de personer som räknas som "rymlingar" vidgas något. Å andra sidan införs självrisk för skador som inte har uppkommit på eller i närheten av anstalt eller annan plats där skadevållaren har vårdats. Totalt sett torde reformen i denna del innebära någon minskning av medelsbehovet, överslagsvis 0,2 milj. kr.

Anslagsbehovet för brottsskadeersättning för skada på egendom i annat fall kan inte beräknas med någon större säkerhet. Ersättning skall kunna utgå när skadan har avsett egendom som fordras för den skadelidandes försörjning. Antalet fall där ersättning kommer att anses motiverad kan knappast uppskattas på förhand. Erfarenheterna från de tidigare ersättningsordningarna visar att det kommer att ta viss tid innan ersättningsmöjligheten blir mera allmänt känd och utnyttjad. Vid varje skada kan enligt utredningens förslag ersättning utgå med högst tio basbelopp, dvs. f. n. drygt 110 000 kr. Endast skador som har inträffat efter ikraftträdandet omfattas av förslaget. Utredningen finner det rimligt att för det första budgetåret beräkna utgiften till 0,5 milj. kr. Man bör utgå från att behovet så småningom kommer att öka.

Utredningen anser att det inte finns anledning att räkna med några indirekta effekter av förslaget i denna del. Någon förändring av det skydd

mot t. ex. stöld som finns i hemförsäkringarna torde alltså inte följa av utredningsförslaget. Den nya möjligheten att få ersättning bör inte heller märkbart minska allmänhetens benägenhet att skydda sig genom försäkring.

Med reservation för att beräkningarna i vissa avseenden vilar på osäker grund kan alltså det sammanlagda anslagsbehovet beräknas till omkring 3,0 milj. kr. för det första budgetåret efter den reform som utredningen föreslår.

Härvid har dock utredningen inte räknat med den inverkan som följer av t. ex. förändringar i penningvärdet och den allmänna lönenivån i förhållande till dagsläget. Man kan också vänta sig att brottsskadelagens införande kommer att medföra en ökad kännedom om möjligheterna att få ersättning för brottsskador. Utredningen förutsätter också att brottsskadenämnden på olika sätt kommer att fortlöpande sprida kunskap om ersättningsordningen. Mot bakgrund av det antal brott som årligen anmäls till polisen har antalet ersättningsärenden hittills hållit sig på en förvånansvärt låg nivå. En fullgod information till allmänheten är viktig för att systemet skall fullgöra sin sociala funktion. Att ökade insatser på detta område leder till ett ökat antal ansökningar är därför värdefullt.

4.7.2 *Administrationskostnader*

Ärenden om ersättning från brottsskadeanslaget och rymlingsanslaget handläggs f. n. främst inom justitiedepartementet respektive vid socialstyrelsen. När det gäller rymlingsskador avgörs en del mindre ärenden av styrelserna för ungdomsvårdsskolorna, och de ärenden som skall prövas av regeringen handläggs i socialdepartementet.

I avsnitt 4.6 har utredningen föreslagit att ärenden om brottsskadeersättning skall prövas av en särskild nämnd, brottsskadenämnden. Utredningen har vidare uttalat att nämnden administrativt bör knytas till någon annan myndighet men har ansett sig inte kunna ta slutlig ställning till vilken myndighet som bör vara värdmyndighet.

För beräkningen av vilka administrationskostnader som följer av de nya reglerna för ersättning för brottsskador torde dock själva organisationsformen vara av mindre betydelse.

De kostnader som bör beaktas är arvoden till ledamöterna i nämnden, lönekostnader m. m. för handläggande och övrig personal, lokalkostnader, expenser samt engångsutgifter i samband med brottsskadenämndens inrättande.

Arvoden till ordförande, övriga ledamöter och ersättare kan (i 1976 års kostnadsläge inräknat lönekostnadspålägg) beräknas till omkring 45 000 kr.

Som utgångspunkt för bedömningen av organisationens storlek i övrigt kan man lämpligen ta den nuvarande personalstyrkan.

I justitiedepartementet är 1 handläggare (hovrättsfiskal) huvudsakligen sysselsatt med beredning av brottsskadeärenden. Man kan vidare räkna med att 0,5 tjänst för kontorspersonal tas i anspråk för detta slag av ärenden.

Den handläggande personalen i socialstyrelsen uppgår f. n. (uppgiften avser februari 1977) till 1 förste byråsekreterare, 2 byråsekreterare och 1 amanuens, vartill kommer 3 tjänstemän som avlönas med medel från arbetsmarknadsverket, dvs. sammanlagt 7 tjänstemän. Kanslipersonalen utgörs

av 2 tjänstemän.

Den totala insatsen för brottsskadeanslaget och rymlingsanslaget kan alltså beräknas till 8 tjänster för handläggande personal och 2,5 tjänster för övrig personal. Vid denna överslagsberäkning har dock hänsyn inte tagits till att statsråd, departementstjänstemän och chefstjänstemän i socialstyrelsen tas i anspråk i viss utsträckning. Vidare har inte medräknats de insatser som fordras för t. ex. personaladministration, registrator, telefonväxel och vaktmästeri.

Det årliga antalet ansökningar om ersättning för personskada uppgår till ungefär 270 hos justitiedepartementet och omkring 50 hos socialstyrelsen. De nya regler som utredningen föreslår torde såvitt gäller personskadorna inte medföra någon märkbar direkt ökning av antalet ansökningar. Om det statliga systemet i framtiden kommer att ta över också de skador som f. n. täcks av överfallsskyddet får man dock räkna med ett tillskott av omkring 700 nya ärenden, vilket torde motsvara arbete för minst 3 handläggare. Som utredningen tidigare sagt är en sådan utveckling dock mindre sannolik.

I fråga om rymlingsskador innebär utredningens förslag att kretsen av personer som kommer i fråga som skadevållare utökas något. Å andra sidan införs självrisk för vissa skador och beslutanderätten delegeras till styrelserna för ungdomsvårdsskolorna i större utsträckning än som sker nu. Den förut (avsnitt 4.6) gjorda överslagsberäkningen av verkningarna av en utökad delegation leder vid en beloppsgräns av 500 kr. till ett årligt antal ärenden hos brottsskadenämnden av 2 000. Detta innebär en minskning av personalbehovet i förhållande till nuläget med 1 handläggare. Om delegation i en framtid kan ske också när det gäller vissa anstalter inom kriminalvården kan ärendetillströmningen beräknas minska till 1 700 om året.

Utredningen föreslår också att brottsskadeersättning i vissa fall skall kunna utgå vid skada på egendom som fordras för den skadelidandes försörjning. Som har berörts i det närmast föregående avsnittet kan antalet fall där ersättning kan anses motiverad inte beräknas på förhand med någon större säkerhet. Ännu större ovisshet är för handen när det gäller att beräkna antalet ansökningar – ersättningsvärda och obefogade – i detta hänseende. Utredningen har inte förbisett risken av att de som har utsatts för skador genom allehanda brott kan komma att i stor utsträckning ansöka om brottsskadeersättning fastän förutsättningar för bifall saknas. De flesta ärenden av sådant slag torde dock kunna avgöras utan att det krävs något mera omfattande handläggningsarbete. Informationen till allmänheten om de nya reglerna bör också ges en sådan utformning att obefogade ansökningar motverkas. Det synes rimligt att beräkna att 2 handläggartjänster är tillräckligt i denna del.

Man får slutligen räkna med att antalet ansökningar kan komma att öka som följd av den ökade informationen om möjligheterna att få ersättning för brottsskador. Det synes därför nödvändigt att redan från början beräkna ytterligare 1 tjänst som handläggare.

Antalet tjänster för handläggande personal torde alltså för det första budgetåret kunna beräknas till 10. På samma sätt bör antalet tjänster för övrig personal räknas upp till 3 och medel beräknas för 0,5 tjänst som expeditionsvakt. Förslag till organisation av den personal som bör ställas till brottsskadenämndens förfogande lämnas i tabell 4.1.

Tabell 4.1 Personal

Tjänst	Antal	Lönekostnad, kr.
Kanslichef	1	135 000
Avdelningsdirektör	1	129 000
Handläggare (byrådirektör)	3	320 000
Handläggare (byråassistent)	5	372 000
Kvalificerat biträde	1	64 000
Kontorsbiträde	2	120 000
Expeditionsvakt	0,5	30 000
Summa	13,5	1 170 000

De kostnadsuppgifter som lämnats här är beräknade med utgångspunkt i 1976 års kostnadsläge och inräknat lönekostnadspålägg. Förslaget till organisation är begränsat till hur den nya organisationen funktionsmässigt bör se ut. Anställningsvillkoren skall nämligen fastställas efter förhandling med de berörda huvudorganisationerna. Kostnadsberäkningen har gjorts efter vedertagna schablonregler.

För anslagsberäkningen såvitt rör administrationskostnader hänvisas till tabell 4.2. Posten för lönekostnader har beräknats med hänsyn till behovet av vikarier och innefattar också arvoden till ledamöter i nämnden. Beträffande reseersättningar bör nämnas att utrikes resor inte torde bli aktuella.

Tabell 4.2 Anslag för brottsskadenämnden, kr.

Lönekostnader	1 274 000
Sjukvård	3 000
Reseersättningar	12 000
Lokalkostnader	190 000
Expenser	60 000
Engångsutgifter	200 000
Summa	1 739 000

Det bör beaktas att kostnaderna till övervägande delen motsvaras av besparingar såväl i fråga om personal som övriga utgifter främst vid socialstyrelsen och justitiedepartementet.

När det gäller *ungdomsvårdsskolorna* innebär den utvidgade delegationen av ärenden en ökning av arbetsbelastningen. Med den föreslagna gränsen 500 kr. kan antalet ärenden som årligen handläggs vid skolorna ökas från omkring 500 till inemot 1 500. Antalet ärenden per skola blir dock inte särskilt stort. Det kan beaktas att brott av elever redan nu föranleder ett visst utredningsarbete vid skolan vilket underlättar prövningen av ersättningsärendet. Ärenden som kräver mera ingående utredning eller bereder andra svårigheter skall kunna överlämnas till brottsskadenämnden. Även om någon omedelbar ökning av ledningspersonalen vid skolorna inte behövs torde dock de ökade uppgifterna på längre sikt medföra något ökade personalkostnader.

5 Specialmotivering

5.1 Förslaget till brottsskadelag

Den författningsmässiga regleringen av ett system där ersättning för skador ges av allmänna medel behöver inte falla inom det område av normgivningsmakten som enligt regeringsformen är förbehållet riksdagen. På samma sätt som hittills har skett i fråga om brottsskadeanslaget och rymlingsanslaget är det tillräckligt att riksdagen bestämmer huvuddragen av de grunder enligt vilka ersättning skall utgå och anvisar erforderligt anslag. Den närmare utformningen av ersättningsbestämmelserna kan anförtros åt regeringen. Anslaget kan också utan närmare föreskrifter genom regleringsbrev ställas till den prövande myndighetens förfogande för det angivna ändamålet.

Med hänsyn till den stora betydelse som ersättningsordningen kommer att få för allmänheten och den uppmärksamhet som tidigare har riktats mot frågan om ersättning till brottsoffer synes det dock lämpligt att riksdagen också tar ställning till den närmare utformningen av ersättningsbestämmelserna. Den författningsmässiga regleringen bör därför ske i form av lag.

Det är önskvärt att den nya lagens rubrik är kort och helst består av endast ett ord. "Lag om brottsskadeersättning" eller "lag om ersättning för skador genom brott" är beteckningar som täcker innehållet i den föreslagna författningen. Utredningen vill emellertid föreslå benämningen "brottsskadelag", bildad i analogi med trafikskadelagen (1975:1410). De grundläggande reglerna om en skadelidandes rätt till ersättning för skada som han har lidit genom brott finns visserligen i skadeståndslagen (1972:207), och ersättning enligt brottsskadelagen skall utgå endast om den som har vållat skadan inte kan förmås att betala skadestånd. Det torde dock inte finnas någon risk att den föreslagna rubriken föranleder antagandet att lagen innehåller samtliga bestämmelser som rör skador genom brott.

I lagen anges i vilka fall ersättning kan utgå, hur ersättningen skall beräknas och hur ersättningsprövningen skall gå till.

1 §

Första stycket innehåller en inledande bestämmelse som anger lagens allmänna syfte att bereda ersättning av statsmedel åt dem som har lidit skada på grund av brott.

Utredningen har funnit det lämpligt att skapa en särskild benämning på det slags ersättning som utgår enligt lagen. I första stycket anges därför

att sådan ersättning kallas brottsskadeersättning. Termen används sedan genomgående i lagförslaget.

Med brott avses vad som enligt brottsbalkens definition är brott, nämligen gärning för vilken är stadgat straff. Detta innebär att de objektiva brottsrekvisit som tas upp i ett straffbud skall vara uppfyllda och likaså det rekvisit avseende uppsåt eller oaktsamhet som framgår av straffbudet. Enligt brottsbalken gäller att en gärning inte utgör brott om det föreligger någon av de undantagssituationer som nämns i 24 kap., t. ex. nödvärn, nöd eller laga befogenhet att bruka våld.

Det är däremot inte någon förutsättning för att brott skall anses föreligga att gärningsmannen har fyllt 15 år eller att han är själsligt normal. Frågan om brottsskadeersättning skall utgå i fall där skadan har orsakats av någon som är underårig eller psykiskt abnorm får avgöras på samma sätt som när man prövar om en person som tillhör någon av dessa kategorier kan åläggas skadeståndsansvar. Om ett barn eller en psykiskt abnorm person kan åläggas sådant ansvar enligt 2 kap. 2 eller 3 § skadeståndslagen för en gärning som kan anses som brott är också brottsskadeersättning möjlig. Detta överensstämmer med vad som har gällt tidigare. Från regeringens praxis i brottsskadeärenden finns nämligen ett fall där ersättning lämnades för en skada som hade orsakats av en 14-åring.

I *andra stycket* har tagits in en regel som innebär att vissa brott med övervägande internationell anknytning inte kommer i fråga för ersättning.

Utredningen har redan i avsnitt 4.2 redogjort för sina närmare överväganden i fråga om ersättningsordningens geografiska räckvidd. Det har därvid visat sig lämpligt att göra åtskillnad mellan personskador och skador av annan art. En särskild avgränsning måste också göras när det gäller rymningar från ett land till ett annat. De närmare bestämmelserna i de nu nämnda frågorna tas in i 2–4 §§.

Som gemensam princip gäller att ersättningsordningen omfattar alla skador genom brott som har begåtts här i landet. En ovillkorlig regel av denna innebörd skulle emellertid i vissa situationer föra för långt. Utredningen föreslår därför en begränsning i möjligheterna till brottsskadeersättning när den skadegörande handlingen har så ringa anknytning till Sverige att det inte är rimligt att ersättning utgår.

Den föreslagna bestämmelsen avser alltså att undanta brottsliga handlingar som inte till någon del har sin orsak i svenska förhållanden. Utredningen har i första hand tänkt på brott som begås på fartyg under färd mellan utländska orter när detta passerar svenskt territorialvatten. Motsvarande gäller luftfartyg under färd genom svenskt luftrum. Det kan också tänkas andra fall när det endast beror på tillfälliga omständigheter att brottet har begåtts eller fullbordats här i landet. Bestämmelsen kan också tillämpas i fall när vissa element i den brottsliga handlingen har begåtts här men skadan har inträffat utomlands.

Förutom platsen för den brottsliga handlingen måste gärningsmannens och den skadelidandes nationalitet och hemvist beaktas vid prövning av frågan om tillräcklig anknytning till Sverige föreligger. Vid personskada bör enligt utredningens mening detta villkor alltid anses uppfyllt om den skadelidande har hemvist här i landet.

Den föreslagna regeln är inte någon jämkningsregel. Om skadehändelsens

anknytning till svenska förhållanden är så ringa som anges i lagrummet, skall ansökningen avslås. I andra fall utgår full ersättning under förutsättning att jämkning inte skall ske enligt andra bestämmelser i lagförslaget.

2 §

Vid personskada utgår enligt *första stycket* brottsskadeersättning om brottet antingen har begåtts i Sverige eller förövats utom landet mot person som har hemvist här. Denna geografiska begränsning överensstämmer med vad som för närvarande gäller enligt 1971 års kungörelse (brottsskadeanslaget).

De straffrättsliga reglerna i 2 kap. 4 § brottsbalken om var ett brott skall anses vara begånget synes kunna tillämpas också i förevarande sammanhang. För att brottsskadeersättning skall kunna utgå till den som inte har hemvist här i landet kan det alltså vara tillräckligt att den brottsliga handlingen har företagits här eller att brottet har fullbordats här, även om övriga moment i händelseförloppet har ägt rum utomlands.

Brottsskadeersättning för personskada till följd av brott som har begåtts utomlands utgår enligt förslaget endast till dem som är stadigvarande bosatta här. Hemvistet vid tiden för brottet är avgörande, även om vissa skadeföljder visar sig senare.

Beträffande begreppet personskada hänvisar utredningen till den redogörelse för skadeståndsrätten som har lämnats i avsnitten 2.2.1 och 4.3.1. Som personskada räknas alltså både kroppsliga och psykiska sjukliga tillstånd oavsett hur dessa har framkallats.

Enligt 1 kap. 3 § skadeståndslagen skall bestämmelserna om skyldighet att ersätta personskada tillämpas också i fråga om psykiskt lidande som är en följd av vissa brott. Som har framhållits i den allmänna motiveringen utgår brottsskadeersättning för sådant lidande endast om brottet också har förorsakat personskada i egentlig mening. Vid brott såsom ofredande och ärekränkning utgår alltså inte ersättning av allmänna medel, om inte den skadelidande genom brottet har tillfogats sådan psykisk chock att personskada föreligger.

Enligt *andra stycket* behålls den i praxis tillämpade regeln att skada på kläder och andra personliga bruksföremål som den skadelidande bar på sig vid skadetillfället ersätts enligt samma regler som personskada. Dessa skador kan typiskt sett sägas utgöra oundvikliga följder av en personskada, såsom när ett knivhugg genomborrar offrets kläder eller ett knytnävsslag i ansiktet föranleder att den slagnes skjorta blodas ned. Bestämmelsen täcker däremot inte tillhörigheter som blir stulna eller utsatta för skadegörelse även om det skulle samtidigt inträffa en personskada. Den som blir rånad på ett armbandsur eller smycken får alltså enligt denna bestämmelse inte ersättning för förlusten ens om han i samband därmed har utsatts för misshandel.

Uttrycket personliga bruksföremål innefattar förutom kläder bl. a. glasögon, hörapparat och plånbok. Också handväska och portfölj kan räknas hit. Innehållet i en portfölj eller plånbok faller dock i regel utanför begreppet personliga bruksföremål. Skada på löständer och andra konstgjorda kroppsdelar utgör enligt vedertaget synsätt personskada i egentlig mening.

3 §

I 3 § ges bestämmelser om brottsskadeersättning för sådana rymlingsskador som inte utgör personskada. Som en första förutsättning gäller att skadevållaren skall ha varit omhändertagen för vård i samhällets regi i någon av de vårdformer som anges i punkterna 1–5. Ersättning kan utgå för sakskada eller för ren förmögenhetsskada under förutsättning av att brottet har begåtts i Sverige. Ren förmögenhetsskada ersätts dock bara om särskilda skäl föreligger.

Utredningen har tidigare (avsnitt 4.3.3) redovisat sina allmänna överväganden vad gäller rymlingsskador. Den hittillsvarande tillämpningen av reglerna för rymlingsanslaget har utredningen funnit innebära en lämplig avvägning. Den praxis som har utvecklats genom beslut av regeringen och av socialstyrelsen kan alltså i huvudsak bibehållas oförändrad.

Bestämmelsen om brottsskadeersättning för rymlingsskador är tillämplig endast om skadan har uppkommit genom brott. I de flesta fall torde det vara fråga om uppsåtliga brott, såsom tillgrepp av fortskaffningsmedel, inbrott i bostäder, kontor eller affärer samt skadegörelse. Skador som har uppkommit genom oaktsamhet av den som har orsakat skadan kan ersättas om handlingen är straffbar. Exempel på sådana brott är allmänfarlig vårdslöshet och vårdslöshet i trafik. Utredningen har däremot funnit att skador som har vållats av oaktsamhet utan att det föreligger brott i olikhet med gällande praxis inte bör ersättas genom brottsskadeersättning. Som utredningen har framhållit i den allmänna motiveringen kan dock beviskravet i fråga om gärningsmannens uppsåt i många fall inte sättas särskilt högt. Ersättning bör exempelvis kunna utgå för kontanter som har "tappats" av en som varubud anställd ungdomsvårdsskoleelev. När det gäller mer alldagliga skadehändelser där det saknas skäl att ens misstänka ett bakomliggande brott skall däremot brottsskadeersättning inte utgå.

Ersättning för ren förmögenhetsskada har i hittillsvarande praxis givits endast i undantagsfall. Som regel avslås ansökningar om ersättning för brott såsom bedrägeri och förskingring. Avgörande för denna praxis har troligen varit betänkligheter för att belasta det allmänna med kostnader för framtida skador med mycket stora belopp. Det kan också i många fall sägas att det är den skadelidande som genom ett oförsiktigt handlingssätt har utsatt sig för risk för brott. En näringsidkare får i viss utsträckning anses vara beredd på att förluster kan uppkomma i rörelsen till följd av brott, t. ex. taxi- och hotellbedrägerier.

Utredningen har funnit att man inte heller i denna del bör göra någon väsentlig ändring i förhållande till vad som har gällt tidigare. Det föreskrivs därför i 3 § av förslaget att ersättning för ren förmögenhetsskada utgår endast om särskilda skäl föreligger. Sådana skäl bör i regel anses föreligga bl. a. i de situationer där brottet har begåtts mot arbetsgivare, fosterföräldrar, övervakare eller andra som står i liknande förhållande till gärningsmannen. Detsamma bör gälla vissa skador som skall närmare beröras vid 4 §, vilka formellt utgör ren förmögenhetsskada men till sin typ ligger mycket nära sakskada, bl. a. vissa fall av rån.

3 § innehåller inte någon begränsning i fråga om vilka skadelidande som kan få ersättning för rymlingsskada. Enligt nuvarande bestämmelser kan

ersättning utgå både till enskilda och till juridiska personer. Statliga myndigheter eller av staten helägda aktiebolag får inte ersättning. Även om någon uttrycklig regel av detta innehåll inte har tagits in i lagförslaget, framgår det av 6 § andra stycket att utredningens förslag inte innebär någon ändring av vad som tidigare har gällt.

Uppräkningen av de kategorier av skadevållare som omfattas av den särskilda regleringen för rymlingsskador inleds i *punkt 1* av personer som har intagits i kriminalvårdsanstalt. De påföljder som här kommer i fråga är fängelse, ungdomsfängelse, internering och anstaltsbehandling i samband med skyddstillsyn. De särskilda reglerna gäller från den tidpunkt då verkställigheten börjar, och ansvaret upphör när den intagne friges villkorligt, överförs till vård utom anstalt eller friges från anstaltsbehandlingen. Ersättningssystemet omfattar alltså skador som den intagne vållar inom anstalten, under rymning eller vid permission eller frigång eller då han av annan anledning vistas utanför anstalten under behandlingstiden, t. ex. på ett sjukhus. Däremot omfattar punkt 1 i överensstämmelse med vad som har gällt tidigare inte personer som är villkorligt frigivna eller överförda till vård utom anstalt eller som har dömts till skyddstillsyn eller villkorlig dom.

På liknande sätt omfattas enligt *punkt 2* ungdomar som har skrivits in vid ungdomsvårdsskola eller av annan anledning är intagna i sådan skola. Bestämmelsen avser alltså också sådana ungdomar som har intagits i ungdomsvårdsskola för utredning eller observation eller intagits för frivillig vård enligt den försöksverksamhet som pågår vid vissa skolor. Det allmännas ansvar för skador som vållas av eleverna gäller inom anstalten samt under rymning, permission och vård utom skola, och upphör alltså först då eleven skrivs ut från skolan.

Punkt 3 avser personer som har tagits in i allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare och överensstämmer i sak med nuvarande regler. Bestämmelsen omfattar alltså både dem som har intagits tvångsvis och dem som har gått in frivilligt i sådan anstalt. Ersättning kan utgå för skador som har uppkommit under vården i anstalt, under s. k. tillfällig permission samt under försökspermission när den intagne bor på inackorderingshem eller åtnjuter familjevård.

Utredningen har förut redogjort för skälen till att de särskilda reglerna för rymlingsskador också bör omfatta dem som är anhållna eller häktade. En bestämmelse om detta har intagits i *punkt 4*. Det allmänna kan dock uppenbarligen inte ta på sig ansvar för den som har förklarats anhållen eller häktad i sin frånvaro. För att ersättningsordningen skall träda in måste det fordras något mer än att den misstänkte grips av en polisman eller av en enskild person men sedan strax lyckas undkomma. Av praktiska skäl måste det alltså krävas att anhållnings- eller häktningsbeslutet har verkställts genom att den misstänkte har tagits i myndighets förvar i polisarrest eller häkte.

Med anhållen jämställs den som har ålagts förvarsarrest om han har intagits i polisarrest eller häkte tillhörande kriminalvården. Detsamma gäller andra frihetsberövanden som beslutas av administrativ myndighet om den omhändertagne har tagits i förvar i arrest eller häkte. I fråga om de bestämmelser som här kan komma i fråga hänvisar utredningen till avsnitt 4.3.3.

Punkt 5 svarar mot den under överläggningar med de andra nordiska länderna träffade överenskommelsen i fråga om rymningar från något annat av de nordiska länderna. Enligt överenskommelsen svarar varje land för de skador som har uppkommit inom detta land. Ersättningsåtagandet riktar sig alltså i första hand gentemot de egna medborgarna. Det är därför inte nödvändigt med en fullständig överensstämmelse med de andra nordiska ländernas ersättningsbestämmelser på denna punkt. Ehuru Island inte har deltagit i de nordiska överläggningarna bör även rymlingar från detta land omfattas av ersättningsordningen. Den i lagförslaget intagna bestämmelsen innebär att ersättning kan ges för skador vållade av personer som i Danmark, Finland, Island eller Norge har underkastats ett frihetsberövande enligt bestämmelser som motsvarar dem som har berörts under punkterna 1–4. De kategorier som omfattas är alltså de som är föremål för behandling inom kriminalvården, ungdomsvården eller nykterhetsvården samt de som tillfälligt har berövats friheten.

4 §

Enligt paragrafen, som innefattar en nyhet i jämförelse med gällande ordning, kan brottsskadeersättning utgå också i andra fall än dem som har behandlats i 2 och 3 §§ (personskador och rymlingsskador), nämligen om brottet avser egendom som fordras för någons försörjning. Bestämmelsen gäller endast brott som har begåtts i Sverige. Ersättning för ren förmögenhetsskada utgår endast om synnerliga skäl föreligger.

Beträffande den allmänna motiveringen till utredningens förslag till en ersättningsmöjlighet vid sidan av personskadorna och rymlingsskadorna hänvisas till avsnittet 4.3.2. Bestämmelsen syftar alltså till att öppna en möjlighet till ersättning när en enskild person har drabbats av en skada av sådan omfattning att hans framtida försörjning ter sig hotad.

Paragrafen innehåller inte någon direkt begränsning av vilka straffbara handlingar som skall kunna grunda rätt till ersättning. Det saknar i förevarande sammanhang betydelse om brottet faller under brottsbalken eller under någon annan straffbestämmelse, likaså om gärningen har varit uppsåtlig eller skadevållaren handlat av oaktsamhet, om straffbudet inte uttryckligen fordrar uppsåt hos gärningsmannen för straffbarhet.

En närmare avgränsning av vilka skadehändelser som kan föranleda ersättning följer av bestämmelsen att brottet skall avse egendom som fordras för den skadelidandes försörjning. Uttrycket täcker både sakskada och ren förmögenhetsskada. Denna avgränsning har valts för att inrymma vissa fall som enligt skadeståndsrätten utgör ren förmögenhetsskada men där anknytningen till den skadelidandes egendom är sådan att skadan till sin natur ligger mycket nära en sakskada. Utredningen har tidigare (avsnitt 4.3.2) lämnat några exempel på hur gränsdragningen bör göras. Den föreslagna avgränsningen synes lämpligast komma till uttryck genom föreskriften att ersättning för ren förmögenhetsskada utgår endast om synnerliga skäl föreligger.

Av uttrycket "den skadelidandes försörjning" framgår att endast fysiska personer kan komma i fråga för ersättning. Även skada på egendom som

tillhör t. ex. oskiftat dödsbo kan dock ersättas om omständigheterna är sådana att någon dödsbodelägare är beroende av boets egendom för sin försörjning.

Ersättning kan utgå för skada på såväl lös som fast egendom. Också förlust av pengar eller värdehandlingar kan i och för sig bli ersatt, men omständigheterna i samband med sådana skador torde ofta vara sådana att jämkning enligt 8 § av ersättningen är befogad med hänsyn till att egendomen förvarats på ett olämpligt sätt.

Att egendomen ingår i en av den skadelidande bedriven näringsverksamhet utgör inte något hinder mot ersättning. När det gäller verksamhet av större omfattning kan dock ersättningen enligt 8 § jämkas eller falla bort helt under hänvisning till att egendomen hade bort vara försäkrad (se även 6 § andra stycket).

Ersättning enligt paragrafen utgår efter en skälighetsbedömning, som inte enbart skall inrikta sig på sökandens behov. Uttrycket "fordras för den skadelidandes försörjning" innebär dock att förluster som sökanden kan bära utan större svårighet inte ersätts.

5 §

När det gäller bestämmande av brottsskadeersättning hänvisar 5 § till 5 kap. skadeståndslagen. Ett undantag görs dock när det gäller ersättning i form av livränta.

Utredningen har tidigare (avsnitt 2.2.1) lämnat en översiktlig redogörelse för skadeståndsrättens regler.

När det gäller personskada skall enligt *första stycket* ersättningen i princip bestämmas enligt 5 kap. 1 och 2 §§ skadeståndslagen. Ersättning till den som har tillfogats personskada skall alltså innefatta gottgörelse för sjukvårdskostnader och andra utgifter, inkomstförlust, sveda och värk, lyte eller annat men samt olägenheter i övrigt. Har personskada lett till döden kan ersättning utgå för begravningskostnad m. m. och till efterlevande för förlust av underhåll. Detta innebär att den behovsprövning som hittills har tillämpats i ärenden om ersättning från brottsskadeanslaget föreslås upphävd. I stället gäller alltså principen om full ersättning för den lidna skadan.

Också när det gäller sakskada och ren förmögenhetsskada bör skadeståndsrättens regler utgöra en norm för ersättningens storlek. Principen föreslås alltså vara att brottsskadeersättningen tillsammans med andra ersättningar skall ge den skadelidande full ersättning för skadan i den mån rätt till ersättning över huvud taget föreligger enligt lagen.

Vid personskada kan enligt skadeståndslagen ersättning för framtida förlust i vissa fall bestämmas att utgå helt eller delvis i form av periodiskt förfallande belopp (livränta). I tillämpningen av de hittillsvarande ersättningsordningarna (brottsskadeanslaget och rymlingsanslaget) har ersättning inte i något fall bestämts att utgå i form av livränta. Som utredningen har anfört i avsnitt 4.4.7 bör det emellertid finnas en möjlighet att när sakliga skäl föreligger utge brottsskadeersättning i form av livränta. I *andra stycket* stadgas därför att om ersättning som avser inkomstförlust eller förlust av underhåll är av väsentlig betydelse för den skadelidandes försörjning brottsskadeersättning får bestämmas att utgå som livränta. Livräntan skall

värdesäkras enligt lagen (1973:213) om ändring av skadeståndslivräntor.

Hänvisningen till skadeståndslagen innebär också att bestämmelserna i 5 kap. 6 § skadeståndslagen om omprövning av skadestånd vid ändrade förhållanden blir tillämpliga. Omprövning görs av brottsskadenämnden.

Man kan räkna med att skadeståndsfrågan i åtskilliga fall kommer att vara prövad av domstol när ansökan om brottsskadeersättning görs. Liksom f. n. gäller bör den ersättningsprövande myndigheten inte vara bunden av domstolens avgörande. Detta gäller särskilt om domstolen på grund av t. ex. skadevållarens medgivande har varit förhindrad att ingå på sakprövning av skadeståndets storlek. I vissa fall kan det också föreligga skäl att bestämma brottsskadeersättningen till högre belopp än det fastställda skadeståndet med hänsyn till att utredningen hos brottsskadenämnden har blivit mera fullständig än vid domstolen.

6 §

Paragrafen innehåller bestämmelser om s. k. samordning mellan brottsskadeersättning och annan ersättning. Som huvudregel gäller, att all ersättning som den skadelidande har rätt till från annat håll på grund av skadan skall räknas av vid bestämmande av brottsskadeersättning. Brottsskadeersättningen är alltså avsedd att utgå i sista hand. En särskild regel anger att s. k. självförsäkrare i detta sammanhang skall behandlas som om försäkring hade tecknats.

Redan av 5 § framgår att de förmåner som enligt 5 kap. 3 § skadeståndslagen skall avräknas från skadestånd också skall beaktas vid bestämmande av brottsskadeersättning för personskada. I *första stycket* anges att också sådan ersättning i övrigt som sökanden har rätt till på grund av skadan skall avräknas i skälig omfattning. Utredningen har i den allmänna motiveringen (avsnitt 4.4.3) ingående behandlat frågan om samordning mellan brottsskadeersättning å ena sidan och skadestånd och andra förmåner som tillkommer den skadelidande på grund av brottet å andra sidan. I fråga om vilka förmåner som avses med bestämmelsen hänvisar utredningen till denna framställning.

Inom skadeståndsrätten får anses gälla att det är en förutsättning för avräkning att förmånen avser att täcka samma förlust som skadeståndet. Utredningen har funnit att denna princip inte kan upprätthållas såvitt gäller brottsskadeersättning. Ersättningen bör alltså bestämmas efter en jämförelse mellan skadans totala belopp och summan av de olika förmåner som tillkommer den skadelidande. Hänsyn skall med andra ord inte tas till vilket slag av skadeföljd som den andra förmånen avser att täcka.

Också den föreslagna regeln i *andra stycket* om s. k. självförsäkrares ställning har berörts i det föregående (avsnitt 4.4.5). Avfattningen av bestämmelsen överensstämmer med skadeståndskommitténs förslag till 5 kap. 9 § första stycket skadeståndslagen (SOU 1975:103 Skadestånd VI). Bestämmelsen avser alltså i första hand sådana offentliga rättssubjekt och storföretag som med hänsyn till riskspridningen i den egna verksamheten underlåter att försäkra sin egendom. I fråga om den närmare innebörden av regeln vill utredningen hänvisa till nyssnämnda betänkande (s. 119 och 172).

Tredje stycket innehåller den redan nu gällande regeln att skadestånd från

gärningsmannen eller annan som kan svara för skadan skall avräknas endast i den mån detta har betalats eller kan beräknas bli betalt. Utredningen har behandlat dessa spörsmål i avsnitt 4.4.3 i den allmänna motiveringen.

Frågan om i vilken omfattning den skadelidande måste vara verksam när det gäller att utkräva sin rätt mot en känd skadevållare måste besvaras mot bakgrund av omständigheterna i varje särskilt fall. I princip kan det sägas att den som ansöker om brottsskadeersättning måste visa att skadevållaren saknar förmåga att ersätta skadan. I många fall torde det dock redan från början framstå som klart att denne inte har några möjligheter att inom överskådlig tid betala något av skadeståndet. Detta gäller särskilt skadevållare som är eller har varit intagna på anstalt. Utgångspunkten måste vara att den skadelidande och samhället inte skall belastas med kostnader för rättegång och verkställighet som inte motsvaras av realistiska möjligheter att få ut skadeståndet.

Om det däremot finns anledning att tro att skadevållaren kan betala något – antingen omedelbart eller genom avbetalningar – bör den skadelidande vara skyldig att med enkla medel söka få betalning innan han gör ansökan om brottsskadeersättning. I vissa fall kan det vara lämpligt att han försöker att uppnå frivillig överensstämmelse med skadevållaren om hur denne skall ersätta skadan. Annars bör den skadelidande i samband med polisanmälan framställa sitt krav och begära att åklagaren vid rättegång för hans talan om enskilt anspråk. Utredningen i rättegången om den tilltalades personliga förhållanden ger därefter i regel gott underlag för frågan om den skadelidande bör göra försök att få en dom över sitt enskilda anspråk verkställd. Det sagda förutsätter dock att utredningen om det enskilda anspråket är av enkel beskaffenhet.

Om den skadelidande finner att det fordras mera omfattande åtgärder för att han skall få skadevållarens betalningsförmåga prövad bör han vara oförhindrad att ansöka om brottsskadeersättning. Brottsskadenämnden bör därvid lämna anvisningar om vilka åtgärder som kan vara lämpliga för att frågan skall bli tillfredsställande belyst.

7 §

I enlighet med vad utredningen har funnit i avsnitt 4.4.8 föreskrivs i paragrafen att brottsskadeersättning kan utgå med högst 20 basbelopp vid personskada och med 10 basbelopp vid annan skada. Det basbelopp som gäller vid tidpunkten för ersättningens bestämmande är avgörande vid beräkningen av det maximala ersättningsbeloppet.

Om ersättning för inkomstförlust eller förlust av underhåll är av väsentlig betydelse för den skadelidandes försörjning, kan enligt 5 § andra stycket ersättningen bestämmas att utgå i form av livränta. Den nyss beskrivna maximeringsregeln är mindre väl lämpad att tillämpas vid ersättning som utgår med periodiskt förfallande belopp. När en ung person drabbas av en svår personskada kan en ram om 20 basbelopp vara alltför snäv. I 7 § stadgas därför att ersättning i form av livränta kan bestämmas till vad som svarar mot, för år räknat, högst tre gånger basbeloppet. Också här avses det basbelopp som gäller vid tiden för ersättningens fastställande. Därefter skyddas livräntan mot försämring i penningvärdet genom värdesäkring enligt den

i 5 § nämnda lagen (1973:213) om ändring av skadeståndslivräntor.

Maximibeloppet för brottsskadeersättningen enligt denna paragraf minskas i förekommande fall med självrisk enligt 9 §.

Utredningen har redan i den allmänna motiveringen påpekat att den i paragrafen upptagna regeln om begränsning av brottsskadeersättningen inte skall påverka ersättningsnivån i fall där skadans storlek närmar sig men inte uppnår den angivna maximigränsen.

8 §

I denna paragraf föreslås att brottsskadeersättning skall kunna jämkas med hänsyn till föreliggande försäkringsmöjligheter på den skadelidandes sida, den skadelidandes underlåtenhet att vidta sedvanliga försiktighetsåtgärder, hans uppträdande i samband med brottet och övriga omständigheter.

Brottsskadeersättningens särskilda karaktär gör det enligt utredningens uppfattning nödvändigt att modifiera skadeståndsrättens regler om jämkning av skadestånd.

Som utredningen har funnit i avsnitt 4.4.2 bör ersättning i några situationer utgå i större utsträckning än som skulle vara fallet om skadeståndsrättens jämkningsregler tillämpades. Detta gäller sådana regler som medger nedsättning av skadestånd under hänvisning till de särskilda förhållandena på skadevållarens sida. Ett exempel på en sådan regel är den allmänna jämkningsregeln i 6 kap. 2 § skadeståndslagen.

I andra fall kan det med hänsyn till de särskilda omständigheterna vara motiverat att brottsskadeersättningen bestäms till lägre belopp än vad som skulle följa enligt skadeståndsrätten. Som utredningen tidigare har framhållit måste medborgarna iaktta viss aktsamhet så att brott inte begås mot dem. De enskilda bör vidare i viss omfattning försöka skydda sig mot de ekonomiska följderna av brott genom att teckna försäkring. Reglerna om brottsskadeersättning bör uppmuntra och inte motverka sådana åtgärder.

Hur den skadelidandes möjligheter att skydda sig genom försäkring bör påverka möjligheterna till ersättning har tidigare behandlats (avsnitt 4.4.5). Utredningen har där anfört att jämkning av brottsskadeersättning vid personskada inte bör ske av den anledningen att försäkring saknas. När det gäller rymlingsskador bör jämkning av brottsskadeersättning förekomma endast när den skadelidande har försummat att hålla försäkring som är sedvanlig i hans förhållanden. Härmed avses i första hand brandförsäkring av byggnad och försäkring av särskilt dyrbar egendom. Det bör anmärkas att vad som är brukligt när det gäller att teckna försäkring för olika slag av skador förändras med tiden.

Också frågan om hur ersättningen bör bestämmas när den skadelidande genom sitt eget handlande har medverkat i en eller annan form till den skada som har åsamkats honom har tidigare berörts (avsnitt 4.4.4). Utredningen har funnit att mera detaljerade regler om jämkning av brottsskadeersättningen inte kan ges i förväg. Frågan huruvida den skadelidandes egna åtgärder bör föranleda att ersättningen sätts ned måste i varje enskilt fall bedömas mot bakgrund av samtliga omständigheter. Som har anförts i den allmänna motiveringen kan det finnas skäl att sätta ner ersättningen bl. a. när skadan har samband med att sökanden har deltagit i brottslig

eller på annat sätt klandervärd verksamhet, att han provocerat fram skadehändelsen eller att han på annat sätt har försatt sig i en situation som typiskt sett innebär risk för att han skall utsättas för brott.

Utredningen erinrar om att jämkning särskilt vid personskada måste göras på ett sätt som leder till ett från samhällets synpunkt rimligt resultat. Den som har utsatts för ett brott skall inte under hela sitt liv bli ekonomiskt lidande av att han genom en tillfällig oaktsamhet har satt sig i en sådan situation att han åsamkats skada genom brottet. Med denna utgångspunkt kan det i vissa fall vara motiverat att ersättningen för ideell skada jämkas medan den ekonomiska förlusten ersätts fullt ut. Skadans omfattning kan också inverka på frågan om jämkning.

När det gäller sakskada och ren förmögenhetsskada måste hänsyn tas till hur den skadelidande har sett till sina tillgångar och i övrigt uppträtt i samband med skadan. Härvid bör, liksom i nuvarande praxis vid rymlingsskador, ledning kunna hämtas från de säkerhetsföreskrifter som försäkringsbolagen har ställt upp i olika hänseenden, t. ex. om förvaring av stöldbegärlig egendom eller stöldskydd på bilar.

9 §

Enligt det föreslagna *första stycket* skall vid bestämmande av brottsskadeersättning avräknas en självrisk som enligt huvudregeln är 200 kr. Om skadan omfattas av försäkring där det enligt försäkringsvillkoren gäller högre självrisk än 200 kr. skall dock från brottsskadeersättningen avräknas ett belopp som motsvarar hela självrisken enligt försäkringsavtalet.

Avdrag enligt denna bestämmelse görs från det belopp som har bestämts enligt 5–8 §§. Detta innebär bl. a. att jämkning enligt 8 § av ersättningen skall ske före självriskavdraget.

Som utredningen har berört i avsnitt 4.4.6 syftar bestämmelsen att brottsskadeersättning inte utgår för den del av skadan som motsvaras av högre självrisk än 200 kr. till att förhindra att ersättningsfrågan prövas i flera omgångar. Har ett försäkringsbolag reglerat skadan och därvid dragit av självrisk enligt försäkringsavtalet skall brottsskadeersättning inte utgå. Om självrisken enligt försäkringsvillkoren kan utgå med olika belopp beroende på omständigheterna vid skadan, skall den självrisk som faktiskt har tillämpats gälla också för brottsskadeersättningen.

Bestämmelsen om förhöjning av självrisken kan tillämpas endast när försäkring verkligen föreligger. Om den skadelidande inte har försäkring kan man med tillämpning av 8 § jämka ersättningen under hänvisning till att den skadelidande, om han hade haft försäkring, skulle ha fått vidkännas självriskavdrag. En skadelidande som helt saknar försäkring kommer alltså i regel inte i bättre situation än den som har tagit försäkring.

Enligt *andra stycket* tillämpas inte bestämmelsen om självriskavdrag från brottsskadeersättning vid vissa rymlingsskador och inte vid skador enligt 4 §, dvs. skador där ersättning ges av hänsyn till den skadelidandes möjligheter till framtida försörjning. När det gäller rymlingsskador innebär förslaget att avdrag inte skall ske när skadan har uppkommit på eller i närheten av anstalt eller annan plats där skadevållaren har erhållit vård. Bestämmelsen att självriskavdrag inte skall tillämpas i detta fall har tillkommit av hänsyn

till dem som är bosatta eller driver näringsverksamhet i anstaltens närhet. Dessa kan nämligen antas löpa större risk än andra att utsättas för brott från de intagnas sida. Hänvisningen till 3 § avser endast att ange vilka skadevållare som avses. Har skadan vållats av en sådan person, skall självriskavdrag inte ske vare sig vid personskada eller vid annan skada.

Vilket område som skall avses med uttrycket "i närheten" kan inte anges i visst mått. Befrielse från självriskavdrag bör medges för skador inom det område där rymlingar från anstalten kan tänkas begå brott under den första delen av rymningen. Motsvarande gäller för det område där intagna brukar uppehålla sig under korta permissioner och liknande. Vilket område som naturligt framstår som anstaltens grannskap får avgöras mot bakgrund av de geografiska förhållandena och erfarenheterna från tidigare skadefall. Skador som har uppkommit på flera mils avstånd från anstalten skall däremot ersättas efter avdrag för självrisk.

Vad som här har sagts om anstalt gäller också fosterhem och andra platser där den intagne vårdas eller mera stadigvarande vistas av liknande anledning.

10 §

Enligt paragrafen utgår brottsskadeersättning endast om brottet har polisanmälts eller om sökanden visar giltig anledning till att polisanmälan inte har gjorts.

Denna bestämmelse har oförändrad överförts från 1 § andra stycket kungörelsen (1971:505) om ersättning av allmänna medel för personskada på grund av brott. Också vid rymlingsskador förutsätts det i regel att skadan har anmälts till polisen. Bakgrunden till dessa regler är närmast att polisens utredningsmaterial är av stort värde som grundval för ersättningsprövningen. Genom en snabb polisanmälan kan grundläggande uppgifter säkras för den fortsatta utredningen. Bestämmelsen kan också sägas tillgodose det allmännas intresse av att brott blir beivrade.

Motsvarande bestämmelse i de danska och norska ersättningsordningarna anger att polisanmälan skall ske utan onödigt dröjsmål. I den finska lagen preciseras tiden till tio dagar från det den skadelidande fick vetskap om brottet. I alla länderna finns dock möjlighet att under särskilda omständigheter göra avsteg från kravet på polisanmälan.

Den i 10 § föreslagna regeln innehåller lika litet som f. n. någon anvisning om när polisanmälan bör göras. Anmälan kan alltså i likhet med hittillsvarande praxis göras när som helst, t. o. m. efter det att ansökan om brottsskadeersättning har gjorts. I praktiken medför dock en sen polisanmälan ofta att sökanden får svårt att göra troligt att han verkligen har utsatts för brott. Skillnaden i förhållande till de andra nordiska länderna torde därför i realiteten inte bli särskilt stor.

I vissa fall kan det tänkas att sökanden har godtagbara skäl att inte göra polisanmälan. Att anmälan saknas utgör då inte något hinder mot att ansökningen bifalles. Det kan t. ex. tänkas att polisen på annat sätt har fått kännedom om brottet och utrett saken. Ett annat praktiskt fall då sökanden kan ha skäl att underlåta anmälan är att gärningsmannen och den skadelidande tillhör samma familj. Bestämmelsen kan också tillämpas i vissa fall av rymlingsskador när det redan från början är klart vem som är gär-

ningsman och skadorna är av mera alldagligt slag. Det bör då vara tillräckligt att skadehändelsen anmäls till vederbörande anstalt. Detta gäller särskilt när skadevållaren är inskriven vid ungdomsvårdsskola. Eleverna vid dessa skolor åtalas nämligen på grund av den särskilda åtalsprövningen enligt 69 § barnavårdslagen i regel inte för brott.

11 §

I paragrafen anges att fråga om brottsskadeersättning i första hand prövas av brottsskadenämnden. Har skadan vållats av rymlingar som anges i 3 § 1 eller 2 kan ansökan om ersättning med högst 500 kr. prövas av myndighet som regeringen bestämmer.

Frågan om administration av ersättningsordningen har tidigare behandlats i avsnitt 4.6. Enligt utredningens förslag skall alltså ersättningsprövningen anförtros åt en särskild nämnd, brottsskadenämnden. De närmare bestämmelserna om nämndens organisation och verksamhet föreslås intagna i en instruktion för nämnden. Regler om ärendenas handläggning finns också i 12 och 13 §§.

Också frågan om delegation av beslutanderätten har berörts i den allmänna motiveringen. Den möjlighet att besluta om ersättning i vissa mindre ärenden som f. n. tillkommer styrelse för ungdomsvårdsskola skall alltså finnas kvar och utvidgas genom att beloppsgränsen höjs. Utredningen har räknat med möjligheten att det kan komma att inrättas styrelser vid kriminalvårdsanstalterna. Det bör då finnas möjlighet att i viss utsträckning till dessa delegera uppgiften att pröva brottsskadeärenden. Som har framhållits i den allmänna motiveringen är detta aktuellt främst när det gäller vissa anstalter med företrädesvis ungt klientel. Bestämmelsen i 11 § har därför utformats så att regeringen bemyndigas att bestämma i vilka fall delegation skall ske. Bemyndigandet avser skadevållare som anges i 3 § 1 eller 2, dvs. personer som är intagna i kriminalvårdsanstalt eller ungdomsvårdsskola. Rätten för anstalts- eller skolstyrelse att pröva ansökningar gäller emellertid också personskador som har vållats av person som nyss har nämnts.

Frågan om anstaltsstyrelsens behörighet att handlägga ett ärende beror i det enskilda fallet på vilket belopp som sökanden begär i ersättning.

12 §

I *första stycket* föreskrivs att ansökan om brottsskadeersättning skall göras inom två år från det brottet förövades. Om det föreligger särskilda skäl får en ansökan dock tas upp till prövning även om den kommer in senare.

För närvarande finns det inte någon regel om att ansökan om ersättning från brottsskade- eller rymlingsanslaget skall göras inom någon bestämd tid. I utländska ersättningsordningar är det däremot vanligt att det stadgas en viss, kortare tid inom vilken ansökningen skall göras. Den danska lagen föreskriver en ansökningstid av två år från brottet. I Finland gäller att ansökan skall göras inom ett år efter det att sökanden fick kännedom om brottet, dock senast fem år efter det att brottet begicks.

Utredningen har funnit att ordningsskäl talar för att en bestämd ansökningstid införs också i den svenska ersättningsordningen. En tid av två

år från brottets begående synes lämplig från olika synpunkter.

En fast tidsgräns kan dock i vissa fall medföra ett resultat som framstår som obilligt mot den skadelidande. Den av utredningen föreslagna regeln innebär att ansökningen ändå kan prövas om försening framstår som ursäktlig och det är viktigt för den skadelidande att han får sin förlust ersatt. Sådana omständigheter som leder till att ansökningen prövas trots att den har kommit in för sent kan vara att skadans fulla omfattning har stått klar först lång tid efter det att brottet begicks, att den skadelidande på grund av sjukdom har varit förhindrad att göra ansökan eller att han inte har känt till ersättningsordningens existens. Som särskild förutsättning bör gälla att det inte är fråga om obetydliga belopp.

Bestämmelsen är inte tillämplig i fall när ansökningen avser omprövning av ett tidigare beslut om brottsskadeersättning. Genom sin ursprungliga ansökning har sökanden uppfyllt kravet om ansökan inom viss tid. För begäran om ytterligare ersättning på grund av samma skada enligt reglerna i 5 kap. 5 § skadeståndslagen torde i stället kunna tillämpas den allmänna preskriptionstiden av tio år räknat från det tidigare avgörandet (jfr prop. 1975:12 s. 217).

Enligt *andra stycket* skall ansökan göras på blankett som tillhandahålls av brottsskadenämnden. Ansökningen skall ges in till den myndighet som enligt 11 § skall besluta i ärendet. Vid ansökningen skall fogas den utredning som behövs för ersättningsprövningen.

Det är betydelsefullt att ansökningar om ersättning är fullständiga när de ges in. Erfarenheterna från de nuvarande ersättningsordningarna visar att en stor del av personalens tid går åt till att komplettera ofullständigheter i ansökningarna. Handläggningen underlättas om den sökande använder blankett för ansökningen. Man kan också räkna med att brottsskadenämnden genom information till sökandena verkar för att utredningen redan från början blir så fullständig som möjligt.

13 §

Enligt paragrafen får den sökande föra talan mot beslut av styrelse för ungdomsvårdsskola eller annan myndighet som avses i 11 § hos brottsskadenämnden. Mot brottsskadenämndens beslut får talan inte föras.

Utredningen har i den allmänna motiveringen (avsnitt 4.6) redogjort för de skäl som enligt utredningens mening medför att talan mot brottsskadenämndens beslut inte bör tillåtas. Taleförbudet gäller både när nämnden har fattat beslut som första instans och när beslutet avser överprövning av t. ex. skolstyrelses avgörande. I fråga om de möjligheter som trots fullföljdsförbudet finns att få till stånd en ändring i brottsskadenämndens beslut hänvisas till den allmänna motiveringen.

För besvärstalan hos brottsskadenämnden gäller de allmänna reglerna i förvaltningslagen. Endast sökanden kan överklaga beslutet. Besvärstiden är tre veckor från den dag då sökanden fick del av beslutet.

14 §

Bestämmelsen innebär att ersättning kan utgå också för sökandens kostnader i brottsskadeärendet, om särskilda skäl föreligger med hänsyn till hans eko-

nomiska förhållanden.

Frågan om rättshjälp till den skadelidande har redan berörts i den allmänna motiveringen (avsnitt 4.6). Brottsskadeersättningens karaktär av social förmån talar för att de skadelidande i viss utsträckning skall kunna få sina ansökningar prövade utan att de betungas av kostnader. Utredningen föreslår därför att de särskilda möjligheter som f. n. finns att få ersättning för kostnader i ärendet skall bibehållas.

Det bör framhållas att de sökandes behov av biträde i de flesta fall är litet. Vid flertalet skador torde ansökningsblankettens innehåll och den skriftliga information som brottsskadenämnden tillhandahåller ge tillräcklig ledning åt de skadelidande. Det kan förutsättas att bl. a. brottsskadenämndens personal och polisen lämnar upplysningar och råd till de sökande.

I vissa fall kan den skadelidande dock behöva rättslig hjälp när det gäller att få ut ersättning. Detta kan bl. a. vara fallet vid mera allvarliga personskador och när det kommer i fråga att föra talan mot skadevållaren för att få dennes betalningsförmåga prövad. Den skadelidande bör i första hand ansöka om allmän rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1972:429). Vid allmän rättshjälp betalar staten kostnaderna för bl. a. biträde och utredning i ärendet. Den rättssökande skall dock själv betala kostnadsbidrag som bestäms med hänsyn till hans ekonomiska förhållanden.

Den möjlighet till kostnadsersättning som föreslås i förevarande paragraf bör utnyttjas först i andra hand. Som har framhållits i den allmänna motiveringen kan bestämmelsen tillämpas vare sig sökanden har allmän rättshjälp eller inte. Ersättning bör främst utgå till den som skulle ha fått allmän rättshjälp om han hade ansökt därom. Beträffande den som har allmän rättshjälp kan det i vissa fall vara skäligt att han får gottgörelse för hela eller en del av kostnadsbidraget.

Det bör liksom enligt nuvarande praxis inte vara någon absolut förutsättning för kostnadsersättning att ansökningen om brottsskadeersättning bifalls.

Ersättningen bestäms efter en skälighetsbedömning och kan avse hela eller en del av sökandens kostnader i ärendet.

Som har sagts i den allmänna motiveringen utgår inte ersättning för sådana kostnader som den skadelidande har haft när han har försökt få sin fordran mot skadevållaren fastställd genom dom eller när han har försökt få domen verkställd mot denne. De andra möjligheter som här står till buds – förutom allmän rättshjälp kan nämnas det biträde som åklagaren kan lämna i rättegång och förmånen av fri verkställighet av domen – får enligt utredningens mening anses tillräckliga.

15 §

Paragrafen innebär att i den mån brottsskadeersättning utgår staten inträder i den skadelidandes rätt till skadestånd eller annan förmån på grund av brottet som inte har beaktats när brottsskadeersättningen fastställdes.

Som utredningen har anfört i den allmänna motiveringen (avsnitt 4.5) måste det anses principiellt riktigt att rätten till skadestånd mot skadevållaren övergår till staten i samband med att den skadelidande får brottsskadeersättning. En bestämmelse av denna innebörd torde visserligen inte behövas

för att förhindra att den skadelidande får dubbel ersättning genom att kräva också skadevållaren. Genom den föreslagna regeln får däremot staten möjlighet att återkräva den utgivna ersättningen från gärningsmannen i de fall det visar sig att denne har möjligheter att betala motsvarande belopp.

Denna regel överensstämmer i praktiken med vad som redan gäller vid ersättning från brottsskadeanslaget och rymlingsanslaget. För att ersättning skall utgå är det nämligen en förutsättning att sökanden i motsvarande mån till staten överlåter sin rätt till ersättning av den eller dem som har vållat skadan. De ansökningsblanketter som har givits ut av justitiedepartementet och socialstyrelsen innehåller en klausul med denna innebörd. En sådan klausul kommer med den av utredningen föreslagna regeln alltså att bli överflödig.

Den möjlighet som staten får att regressvis återkräva den utgivna ersättningen av skadevållaren måste, som utredningen har understrukit i den allmänna motiveringen, utövas med största försiktighet. Man kan räkna med att den kommer till användning endast i undantagsfall.

Hänvisningen i 15 § till den skadelidandes rätt till skadestånd eller annan förmån är avsedd att tillämpas också om det skulle visa sig att någon annan än den som har begått brottet är skadeståndsskyldig för skadan. Detta kan bl. a. vara fallet när en arbetsgivare svarar för skadan enligt reglerna i 3 kap. skadeståndslagen. Motsvarande gäller om det skulle bli känt att den skadelidande hade rätt till annan ersättning på grund av skadehändelsen som inte har beaktats när brottsskadeersättningen bestämdes. Ett tänkbart fall är att sökanden i ärendet har förbisett att han har en försäkring som täcker skadan. Med stöd av 15 § kan staten då träda in i den skadelidandes rätt mot försäkringsbolaget.

16 §

I paragrafen föreskrivs att ersättning enligt lagen utbetalas av brottsskadenämnden. Detta gäller också sådan ersättning som beslutas av styrelse för ungdomsvårdsskola eller av annan myndighet som avses i 11 §.

Övergångsbestämmelserna

Den nu föreslagna lagen skall ersätta de föreskrifter som gäller för brottsskadeanslaget och rymlingsanslaget. I *andra stycket* av övergångsbestämmelserna anges därför att kungörelsen (1971:505) om ersättning av allmänna medel för personskada på grund av brott samt föreskrifterna i brevet (1973:493) till socialstyrelsen angående anslag för budgetåret 1973/74 till Ersättningar för skador vållade av vissa rymlingar m. fl. skall upphöra att gälla.

Utredningen föreslår däremot, som redan har berörts i avsnitt 4.4.3, inte någon ändring i kungörelsen (1948:195) om ersättning och belöning av statsmedel vid biträde åt ordningsmakten eller i de speciella regler om ersättning för egendomsskador som gäller för vissa statstjänstemän.

De nya bestämmelserna kan inte utan vidare tillämpas på skador som har inträffat före ikraftträdandet. Detta gäller de regler som anger i vilka fall ersättning kan utgå och hur ersättningen skall beräknas. Det är i och

för sig tänkbart att – fastän brottsskadelagen kanske inte träder i kraft förrän under år 1978 – ge de nya bestämmelserna viss retroaktiv tillämpning genom en föreskrift att dessa skall tillämpas på skada som har inträffat efter t. ex. utgången av år 1977. Ett liknande förfarande tillämpades när brottsskadeanslaget inrättades år 1971. Utredningen har emellertid stannat för att inte föreslå någon sådan retroaktivitet. I andra stycket anges därför också att äldre föreskrifter om bestämmande av ersättning skall tillämpas i fråga om skada som har inträffat före upphävandet. Detta innebär att bestämmelserna i 2–10 §§ tillämpas endast på skador som har inträffat efter lagens ikraftträdande.

I fråga om förfarandet vid fastställande av ersättning för skador genom brott som har uppkommit före ikraftträdandet talar praktiska skäl för att brottsskadenämnden handlägger alla ärenden. Detta gäller både ansökningar som inkommer efter ikraftträdandet och ärenden som vid denna tidpunkt är anhängiga hos regeringen eller socialstyrelsen. I fråga om ansökningar som redan har gjorts enligt äldre bestämmelser torde det vara nödvändigt med en särskild övergångsbestämmelse. I *tredje stycket* anges därför att ersättningsärenden som vid brottsskadelagens ikraftträdande är anhängiga hos regeringen eller socialstyrelsen skall överlämnas till brottsskadenämnden. Ett undantag bör dock göras för ärenden där beslut har meddelats av socialstyrelsen före lagens ikraftträdande. Har beslutet inte vunnit laga kraft skall de bestämmelser som f. n. gäller alltjämt tillämpas. Talan mot beslut i dessa ärenden förs alltså hos regeringen (socialdepartementet).

5.2 Förslaget till förordning med instruktion för brottsskadenämnden

I det föregående har utredningen föreslagit att ärenden om brottsskadeersättning skall handläggas av ett särskilt statligt organ, brottsskadenämnden. Utredningen har vidare funnit det lämpligt att nämnden administrativt knyts till en annan myndighet, som får i uppgift att bl. a. tillhandahålla handläggar- och biträdespersonal åt nämnden. Det är dock f. n. inte möjligt att utpeka vilken myndighet som bör utses att vara värdmyndighet åt brottsskadenämnden.

Instruktionen för brottsskadenämnden föreslås indelad i avdelningar som innehåller en inledande bestämmelse (1 §), nämndens uppgift (2 §) samt regler om nämndens organisation (3 §) och om ärendenas handläggning (4–8 §§).

I *1 §* av förslaget hänvisas beträffande brottsskadenämndens allmänna uppgifter och vissa handläggningsföreskrifter till allmänna verksstadgan. Hänvisningarna innebär i huvudsak följande. Nämnden skall med uppmärksamhet följa förhållandena inom sitt verksamhetsområde och vidta eller hos regeringen föreslå författningsändringar och andra lämpliga åtgärder (2 § verksstadgan). Varje år skall nämnden avlämna förteckning över icke avgjorda ärenden till justitiekanslern, avge förslag till anslagsframställning samt lämna redovisningshandlingar till riksrevisionsverket (3 § verksstadgan). Nämnden skall tillhandagå andra myndigheter med upplysningar m. m. och har rätt till motsvarande förmåner från andra myndigheter (4 § verksstadgan). Hänvisningen till 11 och 12 §§ verksstadgan avser det formella innehållet

i beslut m. m. Nämnden skall slutligen ha eget arkiv (13 § verksstadgan).

Eftersom nämnden enligt förslaget inte själv skall ha anställd personal synes hänvisning till någon annan bestämmelse i allmänna verksstadgan inte vara nödvändig.

I nämndens allmänna uppgift ligger också att genom olika åtgärder söka sprida kännedom hos allmänheten om möjligheterna till brottsskadeersättning. Utöver annonsering och annan informationsverksamhet i överensstämmelse med vad som är brukligt i statlig förvaltning bör nämnden fortlöpande verka för att blanketter och annat informationsmaterial finns att tillgå hos bl. a. polismyndigheter, åklagarmyndigheter, domstolar och advokatbyråer. Nämnden bör också i enskilda fall verka för att den som har lidit skada genom brott får tillfälle att ansöka om den ersättning som han kan vara berättigad till.

I *2 § första stycket* anges nämndens uppgift att handlägga ärenden enligt brottsskadelagen. Enligt *andra stycket* har nämnden behörighet att företräda staten när det gäller att driva in fordran som avses i 15 § brottsskadelagen.

Brottsskadenämndens organisation anges i *3 §*. Utredningen föreslår att antalet ledamöter skall vara fem, varav en ordförande, en vice ordförande och tre andra ledamöter. Utredningen har i den allmänna motiveringen (avsnitt 4.6) berört frågan om ledamöternas kvalifikationer. Enligt förslaget skall ledamöterna och ersättare för dessa förordnas av regeringen för viss tid.

Beträffande proceduren inför nämnden finns regler i förvaltningslagen. I 4–8 §§ lämnas ytterligare bestämmelser om ärendenas handläggning i nämnden.

Frågan om registrering av de ansökningar som kommer in till nämnden förtjänar uppmärksamhet. Utredningen har inhämtat att det för närvarande inte finns någon säker garanti för att förhindra att ersättning utges två gånger för samma skada. Det bör undersökas om en sådan spärr kan uppnås genom ett modernt diariesystem byggt på t. ex. automatisk databehandling. För införande av ett sådant system talar också den stora mängden av likartade ärenden. Man kan räkna med ett årligt antal ansökningar hos nämnden av omkring 2 500.

I *4 §* anges att nämnden sammanträder på kallelse av ordföranden.

5 § föreslås innehålla en bestämmelse som utpekar den myndighet som skall vara värdmyndighet för brottsskadenämnden.

6 § första stycket innehåller en regel om beslutförhet, enligt vilken det är tillräckligt att fyra ledamöter, bland dem ordföranden eller vice ordföranden, är närvarande.

I *6 § andra stycket* hänvisas i fråga om omröstning till rättegångsbalkens regler om omröstning i tvistemål. Dessa bestämmelser, som återfinns i 16 kap. rättegångsbalken, innehåller bl. a. en särskild regel när omröstningen gäller en fråga av kvantitativ art, t. ex. om storleken av ett ersättningsbelopp.

Enligt *7 §* avgörs ärenden efter föredragning som ankommer på tjänsteman hos den myndighet som utses att vara värdmyndighet för nämnden. Utredningen har inte funnit att det föreligger något behov av att stadga en särskild ordning för förhandling inför nämnden. Av förvaltningslagen framgår att förhandling kan hållas om det i undantagsfall skulle visa sig nödvändigt att inhämta muntliga upplysningar från sökanden eller annan.

8 § berättigar nämndens ordförande och den eller de tjänstemän hos värdmyndigheten som nämnden har utsett att infordra förklaring, upplysning eller yttrande i ärende hos nämnden.

5.3 Förslaget till förordning om ändring i avskrivningskungörelsen (1965:921)

I den mån brottsskadeersättning utgår inträder staten enligt 15 § i utredningens förslag till brottsskadelag i den skadelidandes rätt till skadestånd eller annan förmån som inte har beaktats när brottsskadeersättningen fastställdes.

Av 9 § avskrivningskungörelsen (1965:921) följer att fordran som uppgår till högst 2 000 kr. får avskrivas av brottsskadenämnden om ringa eller ingen möjlighet föreligger att få betalning för fordringen eller om indrivning skulle vålla mer arbete eller kostnad än som är skäligt och indrivning inte är påkallad från allmän synpunkt. Som utredningen har framhållit i den allmänna motiveringen (avsnitt 4.5) föreligger alltid förutsättningarna för avskrivning av statens fordran. Enligt avskrivningskungörelsen gäller vidare att fordran som överstiger 2 000 kr. skall överlämnas till bevakningsmyndigheten (kammarkollegiet) för bevakning och indrivning. En sådan omgång synes onödig när det gäller fordringar av det slag det här är fråga om. Det bör ankomma på brottsskadenämnden att med beaktande av vårdpolitiska synpunkter pröva i vilken utsträckning bevakning och indrivning av fordran mot skadevållaren eller annan bör ske.

Ett bemyndigande för brottsskadenämnden att i bevakningsmyndighetens ställe pröva frågor om bevakning, indrivning, avskrivning och ackord ges lämpligen genom ett tillägg i 18 § avskrivningskungörelsen.

Nordiska författningstexter

I denna sammanställning har tagits in de författningstexter som f. n. gäller i de andra nordiska länderna. Dessa är i Danmark lov nr. 277 af 26. maj 1976 om erstatning fra staten til ofre for forbrydelser, i Finland lagen den 21 december 1973 om ersättning för brottsskador av statsmedel (953/73) och i Norge forskrifter om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling, fastsatt ved kongelig resolusjon av 12. mars 1976. Island har inte infört någon särskild ersättningsordning för brottsskador.

Sammanställningen avslutas med en översikt över motsvarigheter i de andra nordiska länderna till den av utredningen föreslagna brottsskadelagen.

Danmark

Kapitel 1. Personskade

§ 1. Staten kan yde erstatning og godtgørelse for personskade, der forvoldes ved overtrædelse af borgerlig straffelov, hvis overtrædelsen er begået i den danske stat. Det samme gælder personskade, der indtræder i forbindelse med hjælp til politiet under anholdelse eller i forbindelse med handlinger, der foretages med henblik på lovlig privat anholdelse eller forhindring af strafbare handlinger.

Stk. 2. Erstatning kan endvidere ydes for skade på tøj og andre sædvanlige personlige brugsgenstande, som skadelidte havde på sig, da personskaden blev forvoldt.

Stk. 3. Erstatning kan i særlige tilfælde ydes for skader, der forvoldes ved handlinger begået uden for den danske stat, hvis skadelidte har bopæl i Danmark, har dansk indfødsret eller på gerningstidspunktet gjorde tjeneste for en udsendt dansk udenrigsrepræsentation.

§ 2. Afgår skadelidte ved døden, kan der ydes erstatning til den, der ved dødsfaldet har mistet en forsørger.

Kapitel 2. Tingsskade

§ 3. Staten kan yde erstatning for tingsskade, der ved overtrædelse af borgerlig straffelov forvoldes i den danske stat af personer, der

1) er tvangsanbragt på institution under kriminalforsorgen,
2) er anholdt med henblik på fængsling eller er varetægtsfængslet,

3) efter straffelovens § 49, stk. 2, er overført til institution uden for kriminalforsorgen,

4) er optaget i døgninstitutioner for børn og unge efter lov om social bistand,

5) har ophold på institutioner under åndssvageforsorgen eller

6) er indlagt eller tilbageholdt mod deres vilje på de hospitaler m. v., der er nævnt i § 1 i lov om sindssyge personers hospitalsophold.

Stk. 2. Erstatning kan ydes for skade, der forvoldes på institutionens område eller under ophold uden for dette med tilladelse eller i forbindelse med udeblivelse eller undvigelse.

Stk. 3. Justitsministeren kan fastsætte regler om, at erstatning kan ydes for skader forvoldt af personer, der frivilligt har ophold på institutioner under kriminalforsorgen, hvis skaden er forvoldt på institutionens område eller i institutionens umiddelbare nærhed.

Stk. 4. Justitsministeren kan efter forhandling med vedkommende minister fastsætte regler om, at erstatning kan ydes for skade forvoldt af personer, der er anbragt i familiepleje.

§ 4. Justitsministeren kan fastsætte regler, hvorefter staten kan erstatte den i § 3, stk. 1, nævnte skade, der forvoldes af personer, som i Finland, Island, Norge eller Sverige er undveget fra institutioner svarende til dem, der er omtalt i § 3, stk. 1.

§ 5. Erstatning ydes ikke til offentlige myndigheder eller institutioner.

Kapitel 3. Fælles bestemmelser m. v.

§ 6. Erstatning kan ydes, selv om skadevolderen er

1) ukendt eller ikke kan findes,

2) under 15 år eller

3) utilregnelig.

§ 7. Erstatning ydes ikke, i det omfang skaden godtgøres af skadevolderen eller dækkes af ydelser efter den sociale lovgivning, løn under sygdom, pensionsydelser, private forsikringer eller andre økonomiske ydelser, som tilfalder skadelidte i anledning af skaden.

Stk 2. Erstatning ydes ikke till dækning af regreskrav mod skadevolderen.

§ 8. Erstatningen kan nedsættes eller bortfalde, hvis skadelidte eller afdøde, jfr. § 2, har medvirket til skaden, eller skaden er opstået under sådanne forhold, at erstatning ikke findes rimelig.

Stk. 2. Erstatning efter § 3 kan endvidere nedsættes eller bortfalde, hvis skadelidte har undladt at træffe sædvanlige sikkerhedsforanstaltninger, herunder tegning af forsikring.

§ 9. Justititsministeren kan fastsætte regler om, at krav under et bestemt beløb ikke erstattes.

Stk. 2. Justitsministeren kan efter forhandling med vedkommende minister fastsætte regler om, at der kan ydes erstatning efter § 3, stk. 1–3,

for skader forvoldt i institutionens umiddelbare nærhed, selv om skaden er mindre end det beløb, der fastsættes efter stk. 1.

§ 10. Erstatning er betinget af, at lovoverstrædelsen uden unødigt ophold er anmeldt til politiet, og at skadelidte under en eventuel straffesag mod skadevolderen nedlægger påstand om erstatning.

Stk. 2. I særlige tilfælde kan erstatning dog ydes, selv om betingelsen i stk. 1 ikke er opfyldt.

§ 11. Afgørelse om erstatning træffes af et nævn, der nedsættes af justitsministeren.

Stk. 2. Nævnet består af en formand, der skal være dommer, og af 2 andre medlemmer, hvoraf det ene medlem udnævnes efter indstilling fra socialministeren og det andet medlem efter indstilling fra advokatrådet. Medlemmerne og stedfortrædere for disse udnævnes for 4 år.

Stk. 3. Justitisministeren fastsætter nævnets forretningsorden og regler om indgivelse af ansøgning.

§ 12. Justitsministeren kan efter forhandling med vedkommende minister fastsætte regler om, at afgørelse om erstatning efter § 3, stk. 1–3, for skader under et bestemt beløb forvoldt i institutionens umiddelbare nærhed kan træffes af institutionen.

Stk. 2. § 13 og § 14, stk. 1, 1. pkt., og stk. 3, finder tilsvarende anvendelse på ansøgninger, der behandles af institutionen.

Stk. 3. Institutionens afgørelse kan af skadelidte og skadevolderen påklages til nævnet.

§ 13. Nævnet kan ikke behandle en ansøgning, der er indgivet over 2 år efter, at lovovertrædelsen er begået, medmindre der foreligger særlige grunde.

§ 14. Nævnet kan opfordre ansøgeren til at medvirke til sagens oplysning, herunder ved personligt fremmøde for nævnet, ved i tilfælde af personskade at lade sig undersøge af en læge og om fornødent, eventuelt ved indlæggelse, at lade sig undergive observation og behandling. Nævnet kan endvidere afkræve andre, der har kendskab til forholdene, oplysninger, der må anses for nødvendige. Nævnet kan herunder indhente sygehusjournaler eller udskrifter heraf.

Stk. 2. Nævnet kan forlange optaget retsligt forhør.

Stk. 3. Efterkommer ansøgeren ikke inden en fastsat frist en opfordring fra nævnet om at medvirke til sagens oplysning, kan sagen afgøres på det i øvrigt foreliggende grundlag.

§ 15. Udgifterne ved sagens behandling ved nævnet, herunder udgifter til de undersøgelser, der er omtalt i § 14, stk. 1, betales av staten.

Stk. 2. Nævnet kan i særlige tilfælde bestemme, at ansøgeren helt eller delvis skal have dækket udgifter, som han har afholdt i anledning af sagen.

§ **16.** Nævnet har den endelige administrative afgørelse af de sager, der indbringes for nævnet.

§ **17.** Staten indtræder, i det omfang der ydes erstatning, i skadelidtes krav mod skadevolderen.

§ **18.** Har ansøgeren givet urigtige oplysninger eller fortiet omstændigheder af betydning for erstatningen, kan beløb, som er modtaget med urette, kræves tilbagebetalt.

Stk. 2. Tilbagebetaling kan endvidere kræves, hvis ansøgeren senere på anden måde opnår dækning for skaden.

Kapitel 4. Ikrafttrædelse

§ **19.** Loven træder i kraft den 1. oktober 1976.

Stk. 2. Loven anvendes ikke på skader, der forvoldes ved overtrædelser begået før lovens ikrafttrædelse.

§ **20.** Loven gælder ikke for Færøerne og Grønland, men kan ved kgl. anordning sættes i kraft for disse landsdele med de afvigelser, som de særlige færøske og grønlandske forhold tilsiger.

Finland

Allmänna stadganden

1 §. Finsk medborgare eller i Finland stadigvarande bosatt utlänning, som i Finland tillfogats skada genom brott, har rätt till ersättning av statsmedel enligt vad som stadgas i denna lag.

Om dansk, isländsk, norsk eller svensk medborgares rätt till ersättning för genom brott förorsakad skada, som han lidit medan han tillfälligt vistats i Finland, stadgas genom förordning.

2 §. Denna lag gäller ej i trafikförsäkringslagen (279/59) avsedd trafikskada.

3 §. Från ersättning, som utgives enligt denna lag, skall avdragas vad den till ersättning berättigade på grund av samma skada erhållit eller uppenbart har rätt att erhålla på grund av annan lag. Ersättning, som utgives på grund av försäkring, skall dessutom avdragas vid ersättande av sakskador. Skadestånd, som tillkommer den till ersättning berättigade av gärningsman, skall avdragas endast till den del sådant erlagts.

4 §. Ersättning utgives icke, om ersättningsbeloppet uppenbarligen vore mindre än 200 mark.

Ersättning för personskada

5 §. Till den som tillfogats kroppsskada eller annan personskada utgår ersättning för sjukvårdskostnader och andra av skadan förorsakade utgifter

samt för lyte eller annat varaktigt men. Dessutom erlägges ersättning för minskning i inkomst eller uppehälle, likväl icke till den del inkomsten eller uppehället överstiger en och en halv gång det belopp som utgör sjukförsäkringslagens (364/63) högsta dagpenning utan försörjartillägg.

6 §. Har underhållsskyldig omkommit, och blir till underhåll berättigad på grund härav utan underhåll, utgives till honom i ersättning vad för honom erfordras till dess han kan försörja sig. Dessutom utgår skälig ersättning för begravningskostnaderna.

7 §. På grund av ett och samma skadefall till den skadelidande utgående engångsersättning för personskada får, med beaktande av avdragen enligt 3 §, ej överstiga 100 000 mark.

Ersättning för sakskada

8 §. Enligt denna lag ersättes sakskada, vilken av den som på grund av brott, lösdriveri, missbruk av berusningsmedel, sinnessjukdom, psykisk efterblivenhet, fylleri eller annan sådan orsak intagits på anstalt eller av den som annars mist sin frihet, förorsakats inom anstalten, medan han är placerad utanför anstalten eller är på permission eller sedan han rymt från anstalten eller från myndighets förvar. Detsamma gäller, om sakskada förorsakats av barn eller ung person, som omhändertagits med stöd av 8 § lagen om barnskydd (52/36).

9 §. Bodde den skyldige och den skadelidande i samma hushåll då brottet förövades, utgår ersättning för sakskada endast om särskilt skäl därtill föreligger.

10 §. På grund av ett och samma skadefall till den skadelidande utgående ersättning för sakskada får, med beaktande av avdragen enligt 3 §, ej överstiga 50 000 mark.

Gemensamma stadganden om erhållande av ersättning

11 §. Har den skadelidande medverkat till skadan eller har annan omständighet, som ej hörde till den skadebringande handlingen, även bidragit till skadans uppkomst, kan ersättningen jämkas enligt vad som finnes skäligt. Jämkning verkställes likväl icke i de fall som avses i 6 §.

12 §. Har den skadelidande icke inom tio dagar från det han fick vetskap om brottet anmält om detsamma för polisen, och har polisen ej heller på annat sätt inom nämnda tid fått kännedom om brottet, utgives ersättning endast om synnerligt skäl därtill föreligger. Den omständigheten, att målsäganden ej yrkat på åtal eller att han återtagit sitt åtalsyrkande, utgör likväl icke hinder för erhållande av ersättning.

Har saken handlagts vid domstol, utgår ej ersättning till skadelidande, som underlåtit vad han skäligen borde ha gjort för att få sin rätt till skadestånd fastställd genom dom.

13 §. Har i ovan i 5 § avsett fall den skyldige icke kunnat uppdagas, kan från ersättningen av synnerligt skäl en fjärdedel avdragas.

Stadganden om förfarandet

14 §. Ersättning beviljas och erlägges av olycksfallsverket.

För att bistå olycksfallsverket vid handläggningen av principiella frågor, som gäller beviljande av ersättning, tillsätter social- och hälsovårdsministeriet en nämnd. Närmare förskrifter om nämnden meddelas genom förordning.

15 §. Ersättning skall sökas skriftligen hos olycksfallsverket inom ett år efter det sökanden erhöll kännedom om brottet, likväl senast fem år efter det brottet begicks.

16 §. Till ersättningsansökningen skall fogas de protokoll som uppgjorts vid domstolsförfarandet i saken eller, om saken icke handlagts vid domstol, polisförhörsprotokoll, eller om dessa icke uppgjorts, annan tillförlitlig utredning om händelsen samt utredning av skadan och annan nödig bevisning. Har sökanden på grund av samma skada redan erhållit eller är han uppenbart berättigad till ersättning från annat håll, bör han uppgiva detta för olycksfallsverket. Innan ersättningsfrågan avgöres, kan olycksfallsverket vid behov fordra, att sökanden undergår läkarundersökning. De kostnader som föranletts av läkarundersökning, påbjuden av olycksfallsverket, eller av anskaffande av annan utredning ersättes av statsmedel.

17 §. Är sökandens rätt till annan i 3 § avsedd ersättning än skadestånd av gärningsmannen eller dylik ersättnings storlek stridig eller oklar, kan avgörandet av ersättningsfrågan uppskjutas till dess rätten till annan ersättning slutligt fastställts.

Ersättningsärendet kan icke avgöras innan frågan om sökandens rätt till ersättning av den för skadan ansvarige avgjorts i första instans eller gärningsmannen meddelats åtalseftergift. Har gärningsmannen icke inom sex månader från det polisen fick kännedom om brottet ställts under åtal eller meddelats åtalseftergift, kan olycksfallsverket likväl avgöra ersättningsärendet.

Är sökandens rätt till ersättning uppenbar, kan till honom utan hinder av vad i 1 och 2 mom. stadgas utgå förskottsersättning.

18 §. Ersättning för minskning i inkomst eller uppehälle eller förlust av underhållsskyldig erlägges såsom periodiska prestationer, om ej synnerligt skäl föreligger att betala ersättningen på en gång. Annan ersättning utgår på en gång, såframt annat ej av synnerligt skäl följer.

Statens regressrätt

19 §. Ersättningssökandens rätt till skadestånd av den för skadan ansvarige övergår till staten den dag då olycksfallsverket beslutat att betala ersättning och högst till den del ersättning enligt beslutet skall utgå. Rätten till ska-

deståndövergår icke till staten, om mot den för skadan ansvariga kan riktas i 25 § 2 mom. lagen om försäkringsavtal (132/33) avsedd regressfordran.

Om utövande av regressrätten besluter olycksfallsverket. Från utövande av regressrätten kan på synnerligen vägande skäl delvis eller helt avstås. Verkställigheten av beslut om utnyttjande av regressrätt kan även framskjutas. Då avstående och framskjutande av verkställighet överväges, skall den för skadan ansvariges betalningsförmåga och storleken av det belopp som skall indrivas beaktas samt, då detta vore avsevärt, gärningsmannens möjligheter att innan han begick brottet förutse den härav förorsakade skadans omfattning.

20 §. Har den för skadan ansvarige genom domstols laga kraft vunna utslag förpliktats att erlägga skadestånd till sökanden, kan beslutet om utövande av regressrätt omedelbart verkställas såsom laga kraft vunnen dom.

21 §. Har den för skadan ansvariges betalningsförmåga väsentligen förändrats eller framkommer senare omständigheter, som skulle ha kunnat inverka på beslutet att utöva regressrätt, kan nytt beslut om indrivning fattas.

Särskilda stadganden

22 §. Har beloppen av i 3 § avsedda ersättningar förändrats av annan orsak än förändring av penningvärdet eller ersättningstagarens behov av underhåll väsentligen förändrats, kan beloppet av såsom periodiska prestationer utgående ersättning för minskning i inkomst eller uppehälle eller förlust av underhållsskyldig ändras eller utbetalningen av ersättningen bestämmas att upphöra.

Om bindande av ovan i 1 mom. avsedda ersättningar vid levnadskostnaderna stadgas särskilt.

23 §. Om sökande genom att lämna oriktiga uppgifter eller hemlighålla uppgifter eller på annat sätt uppsåtligen eller av vållande fått till stånd, att ersättning betalts utan grund eller till för stort belopp, skall domstol på yrkande av olycksfallsverket ålägga honom att återbetala, vad han erhållit utan grund eller till för stort belopp. Förskott, som möjligen betalts till för stort belopp, kan indrivas utan utslag av domstol.

Ersättning som betalts utan grund får indrivas även sålunda, att den avdrages vid framtida utbetalningar av ersättning. Av varje ersättningsrat får likväl icke utan ersättningstagarens samtycke avdragas mer än en sjättedel.

24 §. Ersättningssökande, som då saken handlagts vid domstol beviljats fri rättegång, kan på ansökan, till den del det prövas skäligt, utfå ersättning för de utgifter som ansökan om i denna lag avsedd ersättning medfört. Detsamma gäller om saken icke handlagts vid domstol, men sökanden uppfyller förutsättningarna för erhållande av fri rättegång.

25 §. Avtal, som avser överföring av på denna lag grundad rätt på annan eller förpantning av sådan rätt, är ogiltigt.

26 §. I beslut, som olycksfallsverket meddelat med stöd av denna lag, sökes ändring hos försäkringsdomstolen medelst besvär inom 30 dagar räknat från den dag besväranden fått del av beslutet. Vid ändringssökande skall i övrigt iakttagas vad i lagen om ändringssökande i förvaltningsärenden (154/50) är stadgat. I olycksfallsverkets med stöd av 17 § 3 mom. samt 19, 21 och 24 §§ givna beslut får ändring likväl icke sökas medelst besvär.

I försäkringsdomstolens utslag får ändring ej sökas medelst besvär.

27 §. Om med stöd av denna lag givet, laga kraft vunnet beslut grundar sig på felaktig eller bristfällig utredning eller uppenbart icke är lagenligt, bör olycksfallsverket upptaga ärendet till ny behandling, ifall fråga är om beviljande av förvägrad förmån eller ökning av beviljad förmån.

28 §. Närmare föreskrifter om verkställigheten av denna lag gives genom förordning.

29 §. Denna lag träder i kraft den 1 mars 1974. Lagen äger icke tillämpning på skador, som förorsakats av brott vilka begåtts före nämnda dag.

Norge

§ 1 (skader som omfattes)

I den utstrekning det finnes rimelig yter staten erstatning etter disse forskriftene for personskade voldt ved forsettlig legemskrenking eller ved annen straffbar handling som bærer preg av vold eller tvang. Det samme gjelder personskade oppstått i forbindelse med hjelp til politiet under arrestasjon, ved avverging eller forsøk på avverging av en straffbar handling, eller ved lovlig pågripelse eller forsøk på dette.

Erstatning kan ytes også når handlingen er begått i sinnssykdom eller bevisstløshet (straffelovens § 44) eller av en person under 14 år (straffelovens § 46), såframt den bortsett fra dette ville vært straffbar som nevnt.

Dersom personskaden medfører døden, kan erstatning for tap av forsørger ytes til den eller dem som avdøde ved dødsfallet helt eller delvis forsørget eller hadde lovbestemt plikt til å forsørge.

Sammen med personskade kan erstattes skade på vanlige klær, proteser og andre vanlige personlige bruksting som den skadde (eventuelt avdøde) hadde på seg da skaden ble voldt.

§ 2 (geografisk virkeområde)

Erstatning fra staten kan ytes når skaden er påført her i riket eller om bord på norsk fartøy, norsk boreplattform, norsk luftfartøy, eller på innretning eller anlegg for utforsking og/eller utnytting av undersjøiske naturforekomster på den norske del av kontinentalsokkelen.

I særlige tilfelle kan erstatning ytes for skade voldt utenfor riket dersom den skadde eller den erstatningssøkende etterlatte har bopel i riket.

§ 3 (unntak fra dekning)

Erstatning etter disse forskrifter ytes ikke

a) til skadevolderens slektninger i rett opp- eller nedstigende linje, til ektefelle som bor sammen med ham eller til annen person som lever i ekteskapsliknende samliv med ham, med mindre særlige grunner gjør det rimelig;
b) for skader som går inn under lov 3. februar 1961 om ansvar for skade som motorvogn gjør (bilansvarslova).

§ 4 (anmeldelse til politiet)

Erstatning ytes normalt bare når den straffbare handling uten unødig opphold er anmeldt til politiet med begjæring om straff, og denne begjæring ikke senere er trukket tilbake. Dessuten kreves normalt at skadelidte begjærer sitt erstatningskrav mot skadevolder tatt med i en eventuell straffesak mot denne. I særlige tilfelle kan erstatning ytes selv om disse villkår ikke er oppfylt.

§ 5 (fastsetting av erstatning)

Erstatning for skaden ytes med det beløp som finnes rimelig i det enkelte tilfelle. For øvrig gjelder de vanlige regler for utmåling av erstatning for personskade eller forsørgertap, men med følgende særregler:

1. Erstatning ytes ikke når det tap som ville kunne kreves av staten er mindre enn kr. 500.
2. Erstatning ytes ikke med mer enn kr. 100 000.
3. Ved erstatningsutmålingen gjøres fullt fradrag ikke bare for erstatning fra skadevolder og for trygde- og pensjonsytelser, men også for annen utbetaling, f. eks. forsikringsytelser, som erstatningssøkeren har fått eller kommer til å få på grunn av skaden.
4. Ikke-økonomisk skade erstattes ikke uten at særlige grunner foreligger.

Erstatningen kan settes ned eller falle bort dersom den skadde (eventuelt avdøde) eller den erstatningssøkende etterlatte har medvirket til eller foranlediget skaden ved uforsiktighet eller annen skyld. Det samme gjelder når skaden for øvrig er oppstått under slike forhold at det ikke finnes rimelig at staten yter erstatning, helt eller delvis.

§ 6 (regress)

Erstatningssøkeren skal gi skriftlig erklæring om at hans krav mot skadevolder går over på staten i den utstrekning staten utbetaler erstatning etter disse forskriftene.

Justisdepartementet avgjør om og i tilfelle i hvilken utstrekning statens krav mot skadevolder kan gjøres gjeldende.

§ 7 (nemnda)

Krav om erstatning fra staten avgjøres av en nemnd på tre medlemmer med personlige varamenn, som oppnevnes av Kongen for 4 år. Formannen og hans varamann skal ha juridisk embetseksamen. Kongen bestemmer hvem som skal være formann. Nemnda har sekretariat i Justisdepartementet.

Nemnda kan delegere til formannen å treffe vedtak som gir erstatningssøkeren medhold.

Nemnda skal hvert år sende rapport om virksomheten til departementet, som gir innberetning til Stortinget.

Nærmere regler om nemndas organisasjon og virksomhet gis av departementet.

§ 8 (saksbehandlingen i nemnda)

Den skadde eller hans etterlatte skal sende søknad om erstatning til nemnda ved sekretariatet i Justisdepartementet. Departementet utarbeider søknadsskjema og fastsetter nærmere regler om hvilke opplysninger som nemnda kan kreve lagt fram.

Også skadevolder anses som part i saken.

Nemnda treffer normalt sin avgjørelse på grunnlag av sakens dokumenter. Dersom nemnda selv fastsetter det eller en part krever det, skal det før vedtak treffes holdes et muntlig forhandlingsmøte som partene innkaller til. Møtet holdes for stengte dører.

Avgjørelsen av saken kan utsettes inntil straffesak mot skadevolder er henlagt eller avgjort ved påtaleunnlatelse, forelegg eller endelig dom. Dersom det er reist sivil sak med krav om erstatning fra skadevolder, kan avgjørelsen utsettes inntil denne sak er endelig avgjort.

Nemnda skal grunngi sin avgjørelse av erstatningskravet.

§ 9 (overprøving)

Billighetserstatningsutvalget er klageinstans for nemndas avgjørelser.

Dersom nemnda finner grunn til det, kan den av eget tiltak omgjøre en avgjørelse til gunst for søkeren.

§ 10 (om utbetaling, forskott og tilbakebetaling)

Erstatning utbetales når nemnda har truffet sin avgjørelse.

Dersom søknaden foreløpig ikke kan avgjøres av grunner som ikke skyldes erstatningssøkeren, kan nemnda utbetale forskott i den utstrekning nemnda finner rimelig.

Utbetalt erstatning eller forskott kan kreves tilbake dersom søkeren har gitt uriktige opplysninger eller fortiet forhold av betydning for utbetalingen. Det samme gjelder dersom han senere får dekket tapet.

§ 11 (kostnader ved saksbehandlingen)

Staten dekker kostnadene ved nemndas og klageinstansens virksomhet.

Nemnda kan i særlige tilfelle bestemme at en part helt eller delvis skal

få dekket kostnader som har vært nødvendige for en forsvarlig behandling av saken for nemnda.

Såframt nemnda finner det nødvendig, kan det oppnevnes advokat eller annen fullmektig for en part. Nemnda fastsetter i tilfelle fullmektigens godtgjøring, som utbetales av staten.

Dersom nemndas avgjørelse påklages og avgjørelsen blir endret til gunst for søkeren, kan han tilkjennes hel eller delvis dekning av vesentlige kostnader som har vært nødvendige for å få endret vedtaket, såframt ikke særlige forhold taler mot det.

§ 12 (ikrafttredelse)

Disse regler trer i kraft straks. Reglene kommer til anvendelse når den straffbare handling er foretatt i året 1975 eller senere.

Översikt över motsvarigheter i de andra nordiska ländernas bestämmelser till den av utredningen föreslagna brottsskadelagen

Förslaget till brottsskadelag	Danmark	Finland	Norge
1 § 1 st.	1, 3 och 6 §§	1 §	1 § 1 och 2 st.
1 § 2 st.	–	–	–
2 § 1 st.	1 § 1 och 3 st. samt 2 §	1 §	1 § 1 och 3 st. samt 2 §
2 § 2 st.	1 § 2 st.	–	1 § 4 st.
3 §	3 och 4 §§	1 och 8 §§	–
4 §	–	–	–
5 § 1 st.	–	5, 6 och 22 §§	5 § 1 st.
5 § 2 st.	–	18 §	–
6 § 1 st.	7 §	3 §	5 § 1 st. 3
6 § 2 st.	5 §	–	–
6 § 3 st.	7 § 1 st.	3 §	–
7 §	–	7 och 10 §§	5 § 1 st. 2
8 §	8 §	11 §	5 § 2 st.
9 § 1 st.	9 § 1 st.	4 §	5 § 1 st. 1
9 § 2 st.	9 § 2 st.	–	–
10 §	10 §	12 §	4 §
11 §	11 § 1 st. och 12 § 1 st.	14 §	7 §
12 § 1 st.	13 §	15 §	–
12 § 2 st.	–	16 §	8 §
13 §	12 § 3 st. och 16 §	26 §	9 §
14 §	15 § 2 st.	24 §	11 §
15 §	17 §	19 § 1 st.	6 §
16 §	–	14 § 1 st.	10 § 1 st.

Statens offentliga utredningar 1977

Kronologisk förteckning

1. Totalförsvaret 1977–82. Fö.
2. Bilarbetstid. K.
3. Utbyggd regional näringspolitik. A.
4. Sjukvårdsavfall. Jo.
5. Kvinnlig tronföljd. Ju.
6. Översyn av det skatteadministrativa sanktionssystemet 1. B.
7. Rätten till vapenfri tjänst. Fö.
8. Folkhögskolan 2. U.
9. Betygen i skolan. U.
10. Utrikeshandelsstatistiken. E.
11. Forskning om massmedier. U.
12. Kommunal och enskild väghållning. K.
13. Sveriges samarbete med u-länderna. Ud.
14. Sveriges samarbete med u-länderna. Bilagor. Ud.
15. Handelsstålsindustrin inför 1980-talet. I.
16. Handelsstålsindustrin inför 1980-talet. Bilagor. I.
17. Översyn av jordbrukspolitiken. Jo.
18. Inflationsskyddad skatteskala. B.
19. Radio och tv 1978–1985. U.
20. Kommunernas ekonomi 1975–1985. B.
21. Svensk undervisning i utlandet. U.
22. Arbete med näringshjälp. A.
23. Psykiskt störda lagöverträdare. Ju.
24. Näringsidkares avbetalningsköp m. m. Ju.
25. Båtliv 2. Registerfrågan. Jo.
26. Kvinnan och försvarets yrken. Fö.
27. Revision av vattenlagen. Del 4. Förslag till ny vattenlag. Ju.
28. Kortare väntetider i utlänningsärenden. A.
29. Konkursförvaltning. Ju.
30. Elektronmusik i Sverige. U.
31. Studiestöd. U.
32. Konsumentskydd vid köp av begagnad personbil. Ju.
33. Allmänflygplats–Stockholm. K.
34. Inrikesflygplats–Stockholm. K.
35. Inrikesflygplats–Stockholm. Bilagor. K.
36. Ersättning för brottsskador. Ju.

KUNGL. BIBL.
20 JUL 1977
STOCKHOLM

Statens offentliga utredningar 1977

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Kvinnlig tronföljd. [5]
Psykiskt störda lagöverträdare. [23]
Näringsidkares avbetalningsköp m. m. [24]
Revision av vattenlagen. Del 4. Förslag till ny vattenlag. [27]
Konkursförvaltning. [29]
Konsumentskydd vid köp av begagnad personbil. [32]
Ersättning för brottsskador. [36]

Utrikesdepartementet

Biståndspolitiska utredningen. 1. Sveriges samarbete med u-länderna. [13] 2. Sveriges samarbete med u-länderna. Bilagor. [14]

Försvarsdepartementet

Totalförsvaret 1977–82. [1]
Rätten till vapenfri tjänst. [7]
Kvinnan och försvarets yrken. [26]

Kommunikationsdepartementet

Bilarbetstid. [2]
Kommunal och enskild väghållning. [12]
Allmänflygplats–Stockholm. [33]
Brommautredningen. 1. Inrikesflygplats–Stockholm. [34] 2. Inrikesflygplats–Stockholm. Bilagor. [35]

Budgetdepartementet

Översyn av det skatteadministrativa sanktionssystemet 1. [6]
Inflationsskyddad skatteskala. [18]
Kommunernas ekonomi 1975–1985. [20]

Utbildningsdepartementet

Folkhögskolan 2. [8]
Betygen i skolan. [9]
Forskning om massmedier. [11]
Radio och tv 1978–1985. [19]
Svensk undervisning i utlandet. [21]
Elektronmusik i Sverige. [30]
Studiestöd. [31]

Jordbruksdepartementet

Sjukvårdsavfall. [4]
Översyn av jordbrukspolitiken. [17]
Båtliv 2. Registerfrågan. [25]

Arbetsmarknadsdepartementet

Utbyggd regional näringspolitik. [3]
Arbete med näringshjälp. [22]
Kortare väntetider i utlänningsärenden. [28]

Industridepartementet

Handelsstålsutredningen. 1. Handelsstålsindustrin inför 1980-talet. [15] 2. Handelsstålsindustrin inför 1980-talet. Bilagor. [16]

Ekonomidepartementet

Utrikeshandelsstatistiken. [10]

Anm. Siffrorna inom klammer betecknar utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen

KUNGL. BIBL.
20 JUL 1977
STOCKHOLM

Reglerna om skadestånd på grund av brott är i många fall verkningslösa därför att gärningsmannen är okänd eller saknar betalningsförmåga. Av den anledningen finns det redan nu vissa möjligheter att få ersättning av statsmedel för skador genom brott.

I detta betänkande föreslår Brottsskadeutredningen förbättringar av främst enskilda personers ekonomiska skydd mot brott. De nuvarande ersättningsmöjligheterna utvidgas och förs samman till en brottsskadelag.

Den som har utsatts för ett brott skall kunna få statlig ersättning i den mån han inte får ut skadestånd eller försäkringsersättning. Vid personskador skall enligt förslaget den nuvarande behovsprövningen slopas. Skadan skall i stället i princip ersättas fullt ut. Sakskador genom brott av intagna vid bl. a. kriminalvårdsanstalter och ungdomsvårdsskolor skall fortfarande kunna ersättas. Vid egendomsskador i andra fall föreslås att ersättning skall utgå när skadan har avsett egendom som är av särskild betydelse för någons försörjning.

Ansökningar om ersättning skall enligt förslaget prövas av en ny myndighet, brottsskadenämnden.

LiberFörlag
Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-03219-8
ISSN 0375-250X